Oplysninger

betræffende

Rudkjøbing Kjøbstad,

med

Bemærkninger om de danske Kjøbstæder i Almindelighed og Øen Langeland,

samt

med Grundtegning over Rudkjøbing i 1640 og 1849, og Tegninger af gamle Inscriptioner paa Kirkeklokker osv.

af

P. Rasmussen.

Rudkjøbing hos Boghandler Gislason.

Hovedcommissionair i Kjøbenhavn E. L. Thaarup.

1849.

Oplysninger

betræffende

Rudkjøbing Kjøbstad

med

Bemærkninger om de danske Kjøbstæder i

Almindelighed og Øen Langeland,

samt

med Grundtegning over Rudkjøbing i 1640 og 1849,

og Tegninger af gamle Inscriptioner paa Kirkeklokker osv.

af

P: Rasmussen

Rudkjøbing hos Boghandler Gislason.

Hovedcommissionair i Kjøbenhavn E. L. Thaarup-

1849

Høivelbaarne

Herr Lehnsgreve

C. I. F. Ahlefeldt-Laurvigen,

Kongelig Majestæts Kammerherre, Oberstlieutenant, Commandeur af Dannebrogen,

Besidder af Grevskabet Langeland, Stamhuset Ahlefeldt

og Stamhuset Lundsgaard ec.

Historien, viser, at flere Hertuger, Kongelige Prindser og andre høie Herrer efter hinanden, i 600 Aar have besiddet Kronens forrige Gods paa Langeland i Forlehning eller paa anden Maade, og resideret paa Tranekjær, samt at hele Øen med dens Kjøbstad har været stillet under deres Befaling.

Den sidste af de sønderjydske Hertuger, som har regjeret her, blev fordreven, først af Ridder Bent Ahlefeldt til Hindsgavl 1355 *) og derefter af Kong Valdemar Christophersen i egen Person 1358.

Efterat de jydske Hertuger for stedse havde tabt Besiddelsen, blev Kornens Gods givet i Forlehning til Mange Herrer efter hinanden, hvilke Lehnsmænd tillige førte Overbefaling paa den øvrige Deel af Øen. Iblandt Lehnsmændene fra en senere

*) Den første Herre af dette Navn i Danmark.

Periode kunne udhæves: Bryde Rantzau i 14 Aar, Frants Rantzau fra 1611 til 1617 og Grev Rantzau fra 1652 til 1671. Denne Sidstes Datter blev gift med Storkantsler Grev Frederik von Ahlefeldt, som kjøbte Godset og fik det erigeret til Grevskab 1672, for sig og sit Afkom paa Sværdsiden.
Fra den Tid Grevskabet blev oprettet, have Lehnsgreverne stedse, ligesom Deres Høivelbaarenhed nu, i Krigstider ført Overbefalingen over det væbnede Folk paa Øen derunder indbefattet Borgervæbningen i Kjøbstaden.
Denne mangehundredaarige Forbindelse imellem de regjerende Hertuger, Prindser, Lehnsmænd og Lehnsgrever, som have resideret paa Tranekjær Slot, in specie Grene af den Ahlefeldtske Familie og den med samme besvogrede og beslægtede Rantzauske Familie, paa den ene Side, og Rudkjøbing Kjøbstads Indvaanere paa den anden Side, er saare mærkelig. Den Ahlefeldtske Familie, hvis Stamtræ gaaer høit op i Tiden, har desuden i Reglen stedse viist Hengivenhed for det danske Kongehuus og det danske Folk, samt i Aarhundreder beklædt forskjellige af de meest betydningsfulde Embeder i Landet, hvorhos Lehnsgreverne altid have ført et mildt Herredømme paa deres Godser.
I Betragtning af Ovenstaaende og da De selv, Hr. Lehnsgreve! stedse har lagt for Dagen, at være en ægte Fædrelandsven, en human og ædeltænkende Herre imod Dres mange Undergivne, en Mand, der af Hjertet hylder Ret og Sandhed – bliver nærværende lille Skrift, med dybeste Høiagtelse og Ærefrygt, underdanigst overrakt Dres Høivelbaarenhed af

Forfatteren.

Fortale.

I Aaret 1796 har daværende Byfoged i Rudkjøbing, senere Landsdommer i Viborg, Justitsraad Stephan Jørgensen udgivet et lille Skrift: ”Efterretninger om Rudkjøbing Kjøbstad”, men som dog egentlig kun omhandler Byens Tilstand paa den Tid. Dette Skrift er nu saa sjeldent, at deraf neppe findes mere end 2 Exemplarer i den hele By.

Jørgensen angiver, at alle Byens Privilegier og gamle Documenter vare blevne ødelagt i Svenskekrigen 1659. Dette er ikke aldeles rigtigt. Privilegierne findes vel ikke mere i Original, men der gives dog ordlydende Gjenparter og bekræftede Extracter af 26 Privilegier, Mandater og aabne Breve, udgivne af de regjerende Konger, Fyrster og Dronninger paa Langeland, i Tidsrummet fra 1287 til 1689, indførte i Retsacter alle authoriseret Copibøger, som endnu haves i Behold; hvilke Privilegier

paa det Høitideligste ere stadfæstede af den første Enevolds Konge, Frederik den 3die 1661 for sig og Efterkommere og senere confirmerede af Sønnen Kong Christian den 5te, under 22. Decbr. 1670.

Af Retsprotocoller findes her en Skifteprotocol, med indførte Skrifter fra 1628 til 1673, 1 Landsthings-Protocol for Aarene 1663 – 1670, en stor Samling af Thing- og Raadstueprotocoller fra 1641 og alle følgende Aar, og flere authoriserede Copibøger. Endvidere haves en Mængde Skattestigninger og Kæmnerregnskaber fra 1660 nedad, samt et Regnskab fra 1654, hvilke Protocoller og Documenter indeholde mange interessante Oplysninger om Fortiden, som hidtil have været ukjendte for Enhver.
Det maa Almindelighed ansees for gavnligt, at alle Efterretninger af nogen Betydenhed, som saadanne Protocoller og Documenter gjemme, om Provindser, Byer og Stæder samt betydningsfulde Personer fra ældre Tider, offentliggjøres for at afgive Bidrag til at udfylde Huller i Historien, og i flere andre Henseender at tjene til Oplysning, og, da der for Tiden er Spørgsmaal om Kjøbstædernes lovhjemlede Rettigheder, Næringsforhold og Byrder,

IX

saa ville mange af deslige gamle Efterretninger ogsaa kunne have særdeles Betydning for ale dem, de relske Sandhed oh ønske at dee Ret og Billighed fremmes i Landet.
Disse Betragtninger have foranlediget mig til temmelig nøie at gjennemgaae alle i Rudkjøbing Archiv værende Protocoller og Documenter, fra den ældste Tid, de haves, indtil 1750, at udtegne hvad jeg troede at kunne være af Interesse for Byen og det Almene, samt at meddele saadanne Uddrag i nærværende Skrift. Ligeledes har jeg søgt at meddele Oplysning om Byens Forfatning og Byrder for Tiden, og for en Deel at anstille Sammenligning imellem Fortid og Nutid, og imellem Kjøbstæderne og Landdistrikterne. Endvidere har jeg givet korte Uddrag af trykte Skrifter, som A, Hvitfeldts Krønnike, Pontoppidans Atlas, Hofmans Fundationer, med flere andre, af Efterretninger om Kirkerne, gamle Herregaarde og disses forrige Eiere, stiftede Legater og vigtige Begivenheder, Langeland vedkommende. Endelig har jeg meddelt nogle gamle Folkesagn og andet mere, som jeg kjender fra min Ungdom.

X.

Skriftet er indledt med almindelige Bemærkninger om Nordboerene og Kjøbstæderne i Oldtiden; thi saadant vil deels kunne tjene til at belyse Et og Andet af hvad jeg ellers har nedskreven og deels være gavnligt for Almeenmand at kjende.

I øvrigt har jeg forrige Aar forfattet et andet Skrift, specielt med Hensyn til de danske Kjøbstæders Oprindelse, gamle Stadsretter, Privilegier, Næringsforhold, Bestyrelse, offentlige Afgifter og Communebyrder med videre; men hvis Udgivelse jeg agter at udsætte til en meer beleilig Tid.
Sluttelig aflægger jeg min forbindtligste Tak til d´Hrr. Borgerrepræsentanter og andre, som godhedsfuldt have søgt at fremme Udgivelsen af nærværende Arbeide, ved at samle Subscription og paa anden Maade.

Rudkjøbing i Martii 1849.

Indhold.

I. Almindelige Bemærkninger om Nordboerne og Kjøbstæderne i Oldtiden og nedad, samt om Kjøbstadrettighederne forhen og nu.

Finner, Lapper, Celter, Gother og Aser, deres Religion og Grave, Side **1 – 3.** Søfart og Handel for over 2000 Aar siden, S. 4 Udvandringer, S. **4 – 5.** Benævnelsen Skandinavien og det danske Navn, S. **5 – 6,** Benævnelsen Skadinavien og det danske Navn, S. **5 – 6.** Kongerne Skjold og Gorm, S. 6. Den christelige Religions Indførelse, S. **6**. Kjøbstædernes tidlige Oprindelse, S. **6 – 8**. Deres Fremgang, første Privilegier og Stadsretter, S. **8 – 10.** Hansestædernes Herredømme og Kongernes Bestræbelser for at afrystet Aaget, S. **10 – 12**. Den danske Handels egentlig Begyndelse, S. **12**. Kongernes Bestræbelser for at hæve Landets Velstand, S. 13. Kjøbstadrettighederne og disses Skjæbne, S. **13 – 18**. Told, Consumtion og Skatter, S. **18 – 25.** Næringerne i Byerne og paa Landet, S**. 25.**

II. Rudkjøbing Byes Oprindelse, Navn og Segl.

Langeland har tidlig været beboet af et Folk med nogen Cultur, som har anlagt mange Kæmpegrave, S. **26**. Sagnet om Kong Humble, Kong Rene, Kæmpe Rut eller Ruske og Nørik. Formenes at disse have været Celter eller Cimbrer. Kæmpe Rut siges at have bygget Rudkjøbing, S. **26 – 27.** Kjøbstaden oprindelig en Fiske- og Markedsplads, som er bleven bebygget. Pladsen fordeelagtige Beliggenhed, S. **27 – 28.** Yderligere Grunde for Byens høie Alder, S**. 28**. De første Bygninger vare kun Hytter, S. **29**. Har formodentlig ofte været afbrændt, S. **29.** Om Byens Navn, S. **30**. Segl, S. **31**. Har været befæstet, Møllernes Beliggenhed forhen, S. 31 – 32. Skandsen paa Siø, S. **32.**

III. Byens gamle Privilegier.

Originalprvilegierne og alle gamle Documenter ældre end 1628 – 1641 ødelagte af Svenskerne, S. **33** – **35**. Extracter af Privilegierne indførte i en Domsact f 1610 og et Tingsvidne af 1670. Disse Retsacter ordlydende, S. **34 – 52**. Fuldstændige Afskrifter af de fleste Privilegier, udskrevne af Copibøger, **52 – 72.**

IV. Offentlige Indretninger.

A. Kirken. Dens Bygninger opførte til forskellige Tider; den ældste meget gammel, S. **73 – 74.** Kirkegaarden var 1835 meget høiere end Kirkegulvet. En gammel Klokke fra 1105 nedtaget 1740, S. **74.** En anden meget gammel Klokke er endnu tilbage. En mærkelig Inscription paa Døbefondens Fad og et lignende Fad i Svendborg, S. **75.** Inscriptioner over Indgangen til Taarnet 1662 og nu for Tiden. Det nærværende af Claus Fabricius paa Ærø, S. **76 – 77.** Reparationer paa Taarnet S. **77**. 1640 var ingen Bygninger paa Kirkegaardens to Sider, men 1656 var der flere , S**. 77.** Det gamle og nye Orgel, Orgelbygger P. M. Gudme i Svendborg, S. **77- 78.** General Samsøes Begravelse, S. **78**. Andre Begravelser, S. **78**. Epitaphier og Ligstene, S. **78 – 79**. Kirkens Inventarium, S. **79 – 81**. Tiende, S. **81 – 82.** Legater og Capitaler, S. **82 – 83.** Gamle og nye Kirkegaard, S. **83**. Ligbærerlaug og Ligkasse-Selskab, S. **83**. Betragtninger over Fortids og Nutids Religiøsitet, S. **84 – 94.**

B. Skolen. Latinskolen, dens Ophævelse og Legater, Rectorer og deres Indtægter. Rectorerne vare tillige Capellaner, S. **94 – 95**. Christendomsskole forhen, Borgerskole nu. Lærernes Antal og Lønning, S. **95 – 96**. Nye Bygninger m. v. S. **96 – 97.**

C. Fattigvæsenet. Dets Bygninger, S. **97 – 98**. Legater og Capitaler før og nu, S. **98**. Udgifter i ældre og nyere Tider, S. **99**. En mærkelig Capital og dens Anledning, S. **99 – 100**. Det Mehlske Legat, S. **100.**

D. Raad-Dom- og Arresthuus. Det gamle Raadhuus 1659. Det senere opført 1791 og det nuværende opført 1845, S. **100 – 102**. By- og Herredsthinget holdes her, S. **103**. Inventariet i ældre Tider, Betaling for privat Afbenyttelse af Localerne m. v. nu for Tiden etc, S. **103.**

E. Bro- og Havneanlæg. Fordum ingen Havn, men Bro. Indtægter, S. **103 – 105**. Det nye Seilløb. Hr. Hofs Fortjenester, S. **106.**
F. Brand- og Vandvæsen. Sprøiter og Mandskab, S. **106.**
G. Borgervæbningen, S. **106 – 107.**
H. Befordringsvæsenet. 1) Postindretning, S. **108.** 2) Befordringer til Søes, S. **108 – 109**. 3) Vognmandsbefordring. Gamle Loves Bestemmelser, S. **109.**
I. Gjæstgiveri. Gamle Love herom. Gjæstgivere, S. **110.**
K. Overformynderi. Paabuden af C. 4. Capitaler derunder S. **110.**
L. Toldvæsen. Toldere i ældre Tider, den gl. Toldgaard, S. **111.**
M. Præstegaard. Af hvem bygget, Skal indløses, S. **111 – 112.**
N. Gjordemoderbolig, S. **112**
O. Apothek. Kun eet. Vore berømte A. S. Ørsted og H. C. Ørsted ere fødte her. S. **112 – 113.**

XIII
P. Distrikslægen, boer i Rudkjøbing, men har ingen Embedsbolig, S. **113.**
Q. Veie og Broer. Landeveie, Byveie. Broerne i Gaderne forhen og nu. Nye Gader. Vandet fra Brænderierne, S. **113 – 115.**

V. Private og andre Bygninger og sammes Værdi.
Antallet af Steder forhen og nu; Gadernes Navne; store Gaardeiere og bekjendte Navne fordum, S. **115 – 116.** Taxation over Bygninger med deres Grunde, S. **116**; Eiendomspriser dengang S. **117.** Taxation af Bygninger for Tiden, S. **118.**

VI. Jorder.
Kongerne have mulig i gamle Dage skjænket Byen Jorder, S. **118.** Vibelte og Skov der før 1659. Olden i samme. Skovgrunden frahævdet Kæmnerkassen, S. **118 – 119**. Jorderne forhen lagte i Fællig, Portioner af Agerjord og Græsning til Stæderne have været særskilt pantsatte, S. **119 – 120.** Koehaugen og Nyemark have været pantsatte for Byens Gjæld, med Eiernes Tilladelse, S **120**. Haugejorderne kjøbte af Byen, Byskat af samme, S. **120**. Opmaaling 1682, S **120 – 121**. Ornbed, hvad er, S. **121**. Koehaugens Udskiftning 1772, Embedsmænds Græsningsret, Ny Udskiftning 1822, Hartkorn, Tiende og Byafgift af Koehaugen; Tørvelængen, S. **121 – 122**. Alle Jorders Opmaaling 1835. Foreningen om Fordelingen af Skatter og Afgifter, S. **122 – 123**. Om Afgiften til Kæmnerkassen, S. **123 – 124**. Fordelingen skeer efter Tønder Land, S. **124**. Jordpriser forhen og nu, S. 124. Markernes Navne og Areal, S. **125**. Embeds- og Communejorder m. v., S. **125 – 126**. Siø og Skovøen have forhen tilhørt Rudkjøbing og været svaret Korntiende deraf til Kirken; men Øerne have tilhørt Nedergaard i 200 Aar og ere derved komne ind under Bødstrup Sogn. Om Afgift deraf til Kæmnerkassen, S. **126 – 128**. Om Veilen, dens Inddæmning, Byens Ret til Jagt, Fiskeri og Afgift deraf, S. **129 – 131**.

VII. Byens Indvaanere.
Deres Antal forhen og nu, S. **132**. Bekjendte Navne fra ældre Tider, S. **132 – 133**. Herredsfoged Hansen sigtet for Mord 1691, S. **134**. Folkemængden paa Langeland i det 7. Aarhundrede. Mange nye ankomne fattige Familie, S. **134**. Forholdet af Skatteydende i Forhold til Skatterne forhen og nu, S. **135.**

VIII. De forskjellige Næringsveie.

A. Kjøbmænd. Antallet af Handlende. Heldige og uheldige Handels-Perioder. Rige Handelsmænd bortflyttede, S. **136 – 137.**
B. Skibsfart. Antallet af Skibe og deres Drægtighed i Byen og paa Landet, S. **137.**
C. Brændeviinsbrænderier. Mangel paa godt Vand, S. **138**.
D. Værtshuushold, S. **138.**

XIV

E. Haandværksdrift. Antallet af Haandværkere i Aarene 1738, 1796, 1834, S. **138 – 140.**
F. Møller og Fabrikker. Møllernes Antal og Beliggenhed. Vandmølle, Hestemølle og Haandqværne, **S. 140 – 141**. Fritagelse for Consumtion, S. **141**. Fabrikker, et Jernstøberi, **142 – 143**. Teglbrænderi og 2 Kalkbrænderier, S. 156. Fabrikkers Ønskelighed, og i flere Retninger Fordeelagtighed, S. 143. Hørberedningsanlæg paabegyndt, S. **143 – 146**. Oliemølle af ny Construction projecteret, S. **147**. Nye Skydevaaben til 25 á 50 Skud i eet Minut, S. **147 – 156.**
G. Agerdyrkningens Standpunkt, S. **156 – 157.**

IX. Udførsel af Varer.
I ældre og nyere Tid, S. 157. Den største Kjøbmand, S. **158**. Varepriser paa forskjellige Ting i Aarene 1647, 1654, 1661, 1703, 1728 og 1796, S. **158 – 160.**

X. Land- og Forprang.
Mange Klager derover i ældre Tider, S. **160 – 161.**

XI. Told og Consumtion.
Tolden i ældre Tider og nu, S. **161.**
Consumtion, ligesaa, S. **161 – 162.**

XII. Skatter og Afgifter.
A. Kongelige Skatter og Præstationer, vare under Krigene i ældre Tider overordentlig trykkende, S. **162 – 164**, mange rømte bort af den Aarsag. Skatterne for 1789 – 1796, S. **164** Grundtaxtens Ulighed, S. 164. Skatter nu for Tiden, S. **165 – 166.**
B. Communeafgifter, 1654, 1663, 1727 til 1740, 1789 – 1796, S. **166 – 168.** I nyere Tid, S. **166 – 170.** Sammenligning, S. **171**. Klager over Ligningen 1845, Udfaldet deraf, S. 172.

XIII: Embedsmænd etc. forhen og nu.
A. Lehnsmænd, S. **173 – 178.**
B. Landsdommere, S. **178 – 179.**
C. Borgemestere, S. **179 – 180.**
D. Raadmænd, S. **180.**
E. Byfogder, S. **180 – 183.**
F Byeskrivere, S. **183 – 185.**
G. Sagførere og Amdre, som have gaaet i Rette for Enhver, S. **185 – 186.**
H. Forligelses-Commissairer, S. **187.**
I. Geistlige og Lærestands-Personer.
Biskopper i Fyens Stift efter Reformationen, S. **187.**
Sognepræster, S. **188 – 189.**
Catecheter, S. **190.**

Degne, S. **190.**
Skolelærere, S. **190 – 191.**
K. Postmestere, S. **191.**
L. Toldembedsmænd, S. **192.**
M. Ved Madicinalvæsenet.
Læger, S. **192.**
Gjordemødre, S. **193.**
Apothekere, S. **193.**

XIV. Communens Bestillingsmænd.

A. Borgerrepræsentanter, **S. 193 – 194.**
B. Revisorer, **S. 194.**
D. Kirkeinspecteurer, S. **194.**
E. Havne-Commission, S. **194.**
F. Overformynderi, S. **194.**
G. Skolecommission, S. **195.**
H. Fattigcommission S. **195**
I. Borgervæbnings-Commission. S. **195.**
K. Skorsteensfeier, S. **195**
L. Andre Betjenter S. **195.**
Stempelpapirs-Forhandler, **195.**

Gamle Efterretninger og Sagn, Landsognene især vedkommende.
1. Uddrag af Rudkjøbing Kirkebog om høi Levealder, S. **196 – 197.**
2. Forskjellige særdeles Begivenheder, antegnede i Skrøbeløv Kirkebog om Vandflod og Uveir, strenge Vintere, Krige, Henrettelser, Spanske Tropper, S. **197 – 198.**
3. Om Bøddelen i Clausebølle, S. **198 – 199.**
4. Snøde gamle Præstegaard, S. **199.**
5. Forbud imod at huse Folk fra Svendborg, S. **199.**
6. Langelands Beliggenhed, Beoernes Tapperhed, S. **199.**
7. Stoense Sogn, Kirken, Legater, Gaarden Rygaard, Haagen Hous Slot, forskjellige Gaarde og Steder paa Hou, Kæmpe Ruts Grav, Sagn om Bjergfolk, en Blodager, en Ild at brænde op af Jorden i 1794,
en Fægtning med Englænderne 1807, m. v. S. **199 – 203.**
8. Snøde Sogn, Kirken, Jens Marstrand og Hustru, Sagn om en Klokke af slet Støbning, Legater, Hovedgaarden Steengaard og Familien Stensen, Fru Ellen spøger paa Gaarden, et Sagn om en stor Steen paa Ennebølle Bymark, Duel ved Snøde Kirke 1808, S. **203 – 205.**
9. Bødstrup Sogn, om Kirken vides intet særdeles, om Viingaarden og Viin deraf til Rudkjøbing Kirke i gamle Dage, Stamhuset Nedergaard, dets mange Eiere fordum, Familien Kaas, Siø

under Nedergaard, Egeløkke og Heynegaard, deres Eiere, Sagn om Peder Vipping og Akkeleye, Slotsbanke med Ruiner i Hovgaardene, S. **206 – 207.**
10. Tranekjær Sogn. Kirken, en meget gammel Klokke, den Ahlefeldtske Begravelse, Kong Hans som Prinds og hans Dronning Kirstine have havt Langeland i Forening, Slottets Alder, Erik

Langbeen, Gravhøie og Kæmpegrave i Sognet, Slotsruiner ved Perregaard, Indseiling fra Steengade i gamle Dage, Ladegaarden, Corsebølle og Perregaard S. **207 – 208.**
11. Tullebølle Sogn. Kirken og Klokken gammel; Holms Slot; Bjerrebygaard; Blegholm, Tottesholm m.fl.; Kæmprgrave, S. **208 – 209.**
12. Simmerbølle Sogn. Kirken, gamle Sagn om Kalken at være kommen fra Viinshøi, Marstrands Legat, Gaarden Biskopstorpe, S. **209 – 210.**
13. Skrøbeløv Sogn. Kirken og dens Mærkeligheder, Klokken i Taarnet, S. **210 – 211**. Manehistorier, S. **211 – 215**. Søvertorpe og Boesgard. **S. 216.**
14. Longelse Sogn. Kirken, Møllegaard og dens forrige Eiere, andre større Gaarde, **S. 216.**
15. Fugleballe Sogn. Kirken, Gaarden, Skovsboe og dens forrige Eiere, Legater til Skolen og Fattige, **S. 217.**
16. Lindelse Sogn. Kirken, Legater til Fattige, Ruiner paa Guldbjergbanken i Illebølle af et gl. Slot. Marken Kjøbing ved Lindelse Nor. **S. 217.**
17. Humble Sogn. Inscriptionen paa den gamle Klokke i Kirketaarnet. Kalken og Viinkanden m. v. til Alteret, S, **217 – 219.** Ristinge Færgested, Kong Humbles Grav.

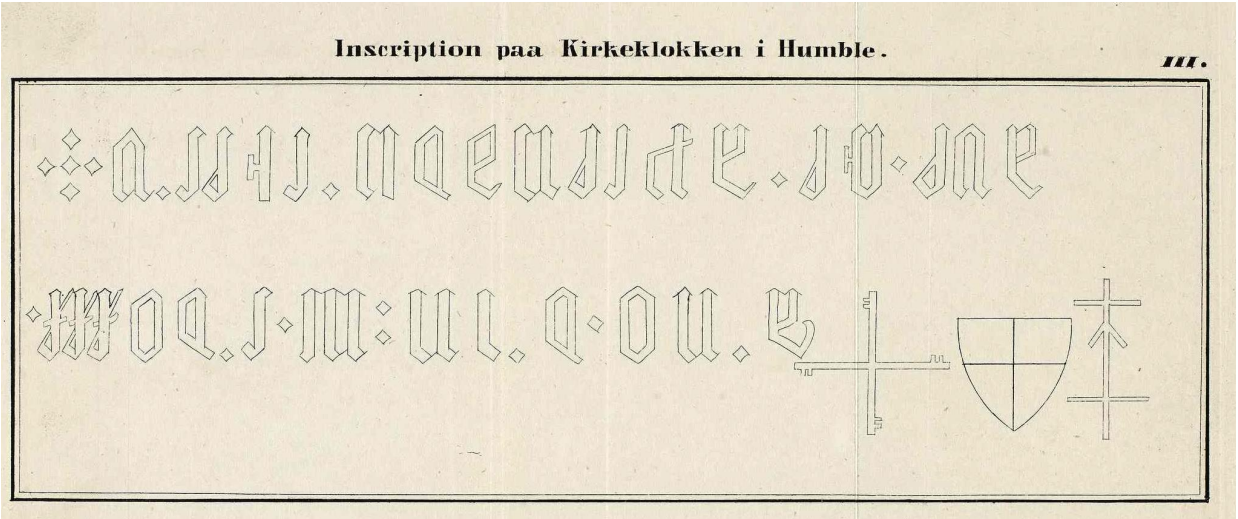

Udgravninger der og i andre Kæmpegrave i Nærheden, **S. 219.** Gaardene Skousgaard og Vestergaard og deres gamle Eiere. Sagn om Frøken Ellen og Brødre, Manehistorier etc. gamle Legater af Anne Sti-Pors, **S. 219 – 221.**
18. Tryggeløv Sogn. Kirken, Legater, Gaarden Knepholm og Lykkesholm, S. **221 – 222.**
19. Fodslette Sogn. Kirken, Hjortholm og Fodslettegaard, S. **222.**
20. Maglebye Sogn. Kirken, Legater, Holmegaard, Broløkkegaard og Nordenbroegaard, det store Nor, Fakkebjerg, Sørøverslot ved Steenbakken, Bagnskop, S. **222 – 226.**

Forklaring over tegninger S. **224 – 226.**

Tillæg og Rettelser, S. **227**

I.

Almindelige Bemærkninger om Nordboerne og Kjøbstæderne i Oldtiden og nedad, samt om Kjøbstadrettighederne forhen og nu.

De danske Øer have sandsynligviis været beboet for mere end 3000 Aar siden. Men mener at de Folkeslag, som først have været her, vare Lapper og Finner, hvoraf der endnu findes Levninger høit oppe i Nord. Disse Folk havde den Gang ingen faste Boliger, klædte sig i Dyrehuder og nærede sig af Urter og Nødder, Jagt og Fiskerie.
Finner og Lapper bleve formeentlig fordrevet af det celtiske (eller Keltiske) Folkeslag, der senere ankom til Europa og udbredte sig over mange Lande. Levninger deraf findes i Wales i England, Irland, Nordtydskland og Bretagne i Frankrig. Celterbe ere det samme Folk, som hos os er bleven kaldt Cimbrer. De boede her i mange hundrede Aar og oprettede efter nogles Mening de mange steensatte Grave og Gravminder, hvoraf der endnu findes endeel rundtomkring paa Mar-

2

kerne *). I de ældste af disse Grave findes ordentligviis kun udbrændte Levninger af menneskelige Beenrade, Steenvaaben og Ravperler, men intet Metal.
Det næste Folk som ankom til Norden var Gother. En Green deraf udbredte sig i Tydskland og blev kaldt Germaner. Gotherne i Danmark kaldtes Teutoner. De kjendte Guldet og brugte det saakaldte Broncemetal, der er en Blanding af Kobber og Tinj, til Vaaben og andre Redskaber. De maae dog ogsaa have kjendt og anvendt Jern; thi Cimbrerne skal paa deres Tog til Italien have havt Jern-Pantsere. (Pontoppidans Atlas 1 T. S. 55.) Gotherne brændte Ligene af deres Døde. Asaken og enkelte Levninger af Beenstumper blev fyldt i brændte Leerpotter, som de nedgrove i Jorden (ofte i opkastede Jordhøie) tilligemed den Afdødes Vaaben og andre Kostbarheder. Saadanne opkastede Høie findes ligeledes endnu paa vore Marker.
Det er begribeligt at Gothernes Ankomst har foranlediget Krige og Stridigheder med de herværende Selter, men omsider maae disse forskjellige Folkeslag dog have forenet og blandet sig med hinanden.
Endelig ankom kort før Christi Fødsel en anden gothisk Stamme, nemlig de saakaldte Aser, hvis øverste Høvding man har kaldt Odin. Dette Folk medbregte høiere Cultur, indførte Brugen af Bogstavskrivt (Runer) og kjendte baade Jern og

---

* J: J: A. Worsaae i sit Skrivt om Danmarks Oldtid S. 105 – 108 antager, at Steenalderens Dysser hidrøre fr et Folk, der har boet i Europa førend Celterne, men hvorom man ingen Efterretning har. Jeg har desuagtet holdt mig til første Mening.

3.

Sølv. Ligeledes mener man, at den gamle hedenske Gudstjeneste i Norden ved den er bleven reformeret og givet en høiere Betydning. De brændte ligeledes deres Døde, kom Asken og andre Levninger fra Ilden i Leerurner, og nedgrove disse tilligemed de Afdødes Kostbarheder i Jordhøie. Senere hen i Tiden nedgrov man dog ofte Ligene udbrændte, og gav undertiden de afdøde Høvdinge deres Stridshingste og et Antal dræbte Slaver med i Graven.
De største og meest berømte Gravhøie i Danmark ere Kong Gorm den Gamles og hans Dronning Thyre Dannebods Høle ved Jellinge i Nærheden af Veile. Dronningens er 35 Alen høi og 270 Alen i Omkreds. Ved Upsal i Sverrig ere 3 saakaldte Kongehøie, hvoraf den ene er 340 Alen i Omkreds og 30 Aln høi; hvilken for et Par Aar siden er bleven udgravet. Men i England er en Gravhøi, som har en Høide af 75 Alen og er 675 Ale i Omkreds.

Skjøndt det lader til, at Celterne ikke førend paa Slutningen have kjendt Metallerne, have de dog øvet adskillige Kunster, saasom at tildanne og slibe Steenvaaben, flytte og opstille uhyre store Stene. Sandsynlig have de ogsaa drevet nogen Agerdyrkning. At de have havt faste Boliger og boet her i mange hundrede Aar, kan sluttes deraf, at de have lagt Vind paa at opføre saa faste og varige Grave og Gravminder for deres Afdøde. Ogsaa mener man, at Cimbrishavn i Skaane, Cimmersløv i Sjælland, Himmeløv i Jydland og flere Steder bære Navn efter Cimbrerne, Forholder dette sig rigtigt, da kan med Rimelighed ogsaa antages, at Byenavnet Cimmerbølle eller Fimmerbolle her paa Langeland har samme Oprindelse, saa meget mere, som her findes mangfoldige celtiske Grave. Af de meest berømte ere Kong Humbles Grav ved Byen Humble,

4.

Kjæmpe Ruskes Grav paa Stoense Mark i Nærheden af Stoense Havn, og den saakaldte Kong Renés Grav eller Renshøi ved Perregaard.

Historieskriveren Suhm har oplyst at de gamle Danske i over 400 Aar før Christi Fødsel, have dreven baade Handel og Søefart. Omtrent 150 Aar før vor Tidsregning, skeete den store Udvandring af Cimbrerne af Jydland og Teutoner fra Øerne, som man mener foranlediget af en stor Vandflod. Erfter 40 Aars Vandring i Tydskland, Schweitz og Nederlandene og efter mange fra disse Lande havde forenet sig med dem, gjorde de Indfald i Gallien, hvor de sloge 3 stoe Armeer, som Romerne udsendte imod dem, dræbte 440,000 Fjender og satte Staden Rom selv i stor Skræk. Senere bleve de selv slagne af den romerske Feltherre Marius.

I det andet Aarhundrede efter Christus, begyndte da Saxer, (Holstenere) Angler og Jyder tilsøes at gjøre Indfald i og at bemægtige sig Stykker af den sydlige Deel af England. Et Par Aarhundrede senere bemægtigede de sig endog hele Riget.

Nogen Tid førend den sidstnævnte Tildragelse, havde en Sværm af Danske, Svenske, Norske gjort Indfald i Italien og stiftet det Gothiske Rige sammesteds, som varede i 553 Aar. En Green af disse Gother gik til Spanien, hvor de regjerede fra Aar 419 til 711, da en stor Deel af Landet blev erobret af Mauerne. Gotherne i Italien bleve saa mægtige under deres berømte Anførere Aleric og Diderik, at de omsider indtoge Staden Rom. (Pontoppidans Atlas 1 D. S. 39 – 41, ec. Molbechs danske Historie 1 D. S. 67 – 68.)

Ligeledes skal der I det 6te Aarhundrede have stedfunden en Udvandring fra Vensyssel, under Anførsel af Brødrene Ebbe

5.

og Age, foranlediget af Hungersnød. Dette Folk blev kaldt Vender, Vendelboer og Vendaler. Det longobardiske Rige i Italien blev fornyer af Dem. (Pontopp. S. 41 – 42, Molbech S. 67 – 68.) Rt meget gammelt gotlandsk Rim om denne Udvandring findes hos A. Hvitfeld.

Endelig have Nordboere, under den berømte Ganger-Rolf, i Aaret 911, bemægtiget sig Provindsen Nevstrien, senere kaldt Normandiet, i Frankrig. Rolf blev gift med den franske Konge Carl den Eenfoldiges Datter, men hvem han fik Bretagne i Forlehning. De flere tidligere Anfald paa Frankrig fandt Sted under danske Hærførere, saasom Sigfried, Hasting, Regner, Bjørn m.fl. Det er derimod tvivlsomt, om Rolf ikke stammede fra Norge. an var efter Voltaier den største Lovgiver i Christenheden til den Tid, og døde 931. Omtrent 135 Aar efter Rolfs Død var det at en Ætling f ham i 6te Led, Hertug Wilhelm, kaldet Erobreren, bemægtigede sig England og grundede den senere engelske Kongestamme 1066. (Pontopp. 1 D. S. 45 – 49, Molb. S. 179 – 203, 226.)

Jordbeskriveren Claudius Prolomæus af Alexandrien, som levede 150 Aar efter Christus, skal efter Molbech være den første, som nævner det danske Folkenavn. Han taler om Saxerne i Holsteen, Cimbrerne i Jydland og en Øe, som han kalder Skandia, hvilket Navn Romerne siden have optaget som en fælles Benævnelse, snart for Sverrig og Norge alene og snart paa alle 3 nordiske Riger.

Rimeligviis hidrører Navnet fra Benævnelsen Skaane. Om det danske Navns Oprindelse kan for resten eftersees Pontoppidan Atlas 1 D. S. 3 – 10. hvor der siges, at nogle have villet udlede det fra Kong

6.

Dan, men andre med mere Grund fra det gamle Navn, Teut, paa den sande Gud. Af Teut kommer Vodan, Godam eller Codan, og en Forkortelse deraf bliver Dan. Ponponi, som levede Aar 41 og Plinius m.fl., have ogsaa benævnt de nordiske Riger ved Siden af hinanden med Codanonia eller Codanus.

Baade ældre og nyere Skribenter ere enige om, at der i Sjælland og Skaane har levet en Kong Skjold, og at alle senere danske Konger nedstammer fra ham. Man mener, at han levede i det 3die Aarhundrede, men det var først Kong Gorm den Gamle, som undertvang de jydske Smaakonger og forenede dette Land og Fyen med det rette gamle danske Rige Skaane, Halland, Bleching samt de østdanske Øer, Sjælland, Lolland, Falster, Møen m.fl., omtrent 880. (Molb. 1 D. S. 210 – 228, 263 – 267 ec. Pontopp. 1 S. S. 199 – 208.)

Den christlige Religion blev først prædiket Aar 780 i Nordalbingen eller Holsteen af St. Willebald, og den ældste Kirke stiftet i Meldorph i Ditmarsken, men Saxernes Undertvingelse 804 af Carl den Store, bragte først Christendommen over Elben. Med Slutningen af Aaret 826 kom St. Ansgarius til den danske Grændse, men fik kun Leilighed til at bygge en Kirke i Hedebye (Slesvig) omtrent i Aaret 850, hvorfra Christendommen langsomt udbredet sig i Norden. Ansgarius døde af Blodgang 865 i sit 64de Aar. Kong Gorm søgte af al Magt at undertrykke den christelige Religion, (Molb. 1 D. S. 239 – 260, 267), dog bemærkes at Hvitfeld angiver, at Gorm blev døbt.

Naar vi nu vide at Oldfædrene for over 2000 Aar siden have drevet Handel og Søefart, at Aserne ere udgaaede fra Lande, hvor Culturen havde havt betydelige Fremskridt, og Folket

7.

for en Deel boede i store Byer og faste Stæder, at Cimbrer og Teutoner for Christi Fødsel have gjort Indfald i Frankrig, Italien og Spanien, samt at Saxer, Angler og Jyder nogle 100 Aar senere have gjort Togter paa England, da kan det heller ikke paatvivles at disse gamle Folk have kjendt Byer og Steder tilligemed Fordelene ved samme.

Betænker man dernæst, at Øeboerne ei sjelden anfaldt hinandens Kyster, Søerøverie og anden Søefart tilligemed Fiskerie og Tuskhandel vare sædvanlige Næringsveie, at Høvdinge og Smaakonger altid maatte være belavede paa Krig og stadigen have en Mængde Krigere i deres Nærhed, at den odinske Gudstjeneste, Tingfærd, Raadsforsamlinger, Gilder, Tuskhandel, Udredning af Skibe, m. v. i dey mindste til visse Tider, have ført mange Mennesker sammen, da indsees tillige Nødvendigheden af bestemte Samlingspladse til Opnaaelsen af de forskjellige Øiemed, og hvor Folket, naar fjendtlig Overfald indtraf eller befrygtedes, kunde bringe Qvinder og Børn samt værdifulde Sager i Sikkerhed; hvilke Samlingspladse som oftest maae have været paa Steder, hvor der fandtes gode Havne for Skibe og kunde holdes Udkik efter Fremmede paa Søen.

Ved saadanne vigtige Punkter er vistnok meget tidlig bleven opført en Mængde Bygninger til Boliger ec. for Familier, der efterhaanden have formeret sig til større Byer og Stæder. Ved Markedspladsene ere opstaaede Kjøbstæder, ved Fiskepladserne Fiskeleier, osv.

En medvirkende Aarsag til Byer har vel ogsaa været Haandværksdrivt og den ældgamle Skik at holde Gilder og Laugsforsamlinger, for at overlægge med hinanden, hvad der bedst kunde tjene til fælleds Gavn og Forsvar. Beviis for saadanne Gildeforsamlingers høie Alder, have i Cornelius

8.

Tacitus´s Skrivter, forfattede 100 Aar efter Christus. – K. Anckers juridiske Skrivter udgivne ved Schlegel og Nyrup 3 D. S. 137.)
At der virkelig ogsaa have været Byer og Stæder hr i Norden i den fjerne Oldtid kan sees deraf deels at Jordbeskriveren Ptolomæus 150 Aar efter vor Tidsregning har angiver en Mængde Stæder i Tydskland; men Tydske, Danske, Svenske og Norske Folk have til den Tid staaet lige høit i Cultur, og deels at vor Historie og Oldtidssagn giver Efterretning om meget gamle Stæder heri Norden, som Hagekjøbing, Lejr, Roeskilde, Ørekrog (nu Helsingør), Hærvig (Callundborg) og Ringsted i Sjælland, Odense og Assens i Fyen, Jellinge, Viborg og Horsens i Jydland, Hedeby (Slesvig) og Hadertsløv i Sønderjydland, Tønsberg og Trondhjem i Norge, Skara, Upsal og Birca i Sverrig, Lund og Skanør i Skaane.
Den Omstændighed, at mange Byers første Oprindelse er aldeles uvis eller ubekjendt, taler ogsaa for deres høie Alder. At nogle gl. Byers Navn ender paa "kjøbing" tyder hen paa, at de have deres Oprindelse fra Oldtidens Markedspladse. Andre som ende paa "vig" "næs" "øer" ere anlagde for Fiskerie eller Søefart; men de Byer hvis Navn ender paa "borg" godtgjør at de have deres Oprindelse fra Middelalderens Høvdingsborge. (Pontopp. 1 D. S. 56 – 57.)
Der gives ogsaa Byer, som stamme fra Munkeklosterne, saasom Mariboe, Mariager, Sæby m.fl. Nogle ere opstaaede i den nyere Tid, som Nibe, Hirschholm, Hillerød, Frederikssund.
De ældste Bygninger i de gamle Stæder have kun været smaa, af Tømmer med Leervægge og Straaetag, selv Kjøben-

9.

havn var saaledes Aar 1248. (Nyrups Beskr. S. 20, Baden om Danmarks og Norges Handel S. 160)
Ved Christendommens Indførelse bleve Kjøbstæderne bragte i Flor; thi Kirkers og Klostres Opførelse, saavelsom mange Geistliges stadige Ophold der, aabnede nye Næringskilder og formerede Folkemængden.
I det 12te og 13de Aarhundrede begyndte Kongerne først at udstæde Stadsretter og Privilegier for Kjøbstæderne, som dog for en Deel kun bestod i at samle og stadfæste ældgamle Vedtægter, Skik og Brug. Svend Grathe gav den første Stadsret, som man kjender, nemlig for Slesvig imellem 1150 og 1157. De Tydske have ingen ældre; den Lübske blev givet 1158. Hiin slesvigske Stadsret anvendtes længe i flere andre Kjøbstæder, baade i Hertugdømmet og i Danmark. Egentlige Stadsretter for danske Kjøbstæder blev først givet af Erik Glipping, nemlig for Roeskilde 1268, Ribe 1269 og samme Aar en almindelig Stadsret for alle Stæder. Nyborg fik sin egen Stadsret 1272, som blev confirmeret 1648. Derimod skal Valdemar den Første have gjort Ringsted til Birk (givet den Kjøbstadret og egen Jurisdiction) 1175 og Erik Plovpenning givet Kjøge Privilegier 1243. Nestved fik Kjøbstadret, da Skovklosteret (Herlufsholm) blev stiftet Aar 1140.
Ved de ældste Privilegier og Stadsretter erholdt hver Kjøbstad sin egen fra Landet uafhængige Jurisdiction, samt egne Dommere, Fogder og Øvrighed, med udelukkende Ret til visse Næringsgrene. Stundom erholdt de ogsaa deres egne Overretter. Byernes Bestyrelse udførtes i Begyndelsen af ethvert Steds Dommer og Foged i Forening med Oldinger eller Oldermænd, der, som det synes, bleve udnævnte af de fire Laug,

10.

Skindere, Skoemagere, Bagere og Slagtere. Borgermestere og Raadsmænd bleve først senere indførte.
I det 14de Aarhundrede søgte Kongerne med Flid at ophjælpe Kjøbstæderne og Handelen, som den Gang var saare nødvendigt. Lübeckerne havde allerede 1197 havt betydelig Handel heri Riget og Valdemar den 2den gav dem 1203 Privilegium paa at fiske i de danske Farvande, saavelsom til at kjøbe og sælge alleslags Vare paa Skanør og Falsterboe Markeder; men til den Tid hørte Lübeck,

Hamborg og flere tydske og vendiske Stæder under Danmark. Under Kongens Fangenskab fir de Leilighed til at udvide deres Rettigheder, ligesom Lübeck endog strax efter Kongens Løsladelse rev sig løs fra det danske Herredømme med Forbehold af deres Rettigheder heri Riget. Under Kongerne Abel og Erik Menved fik disse Rettigheder endnu større Udstrækning, og bleve gjældende for flere af Hanseforbundets Stæder. De havde saaledes omsider faaet Ret til at have egen Jurisdiction, Over- og Underdommere, Fogder og Tolder ved Fiskeleierne, saavelsom til, uden for disse Stæder, at handle baade til Lands og Vands, med fri Gjennemfart. Deres Haandværkere fortrængte ligeledes de Danske.
Valdemar Christophersen søgte at indskrænke Lübeckerne og Hanseforbundet, i det han gav Landets egne Kjøbstæder Ret til Handel og Fiskerie samt Frihed for Told ec., men herover paaførte Hanserne ham Krig og tiltvang sig, ved Fredslutningen 1370, Fornyelse af deres Privilegier, hvorhos de fik Ret til at handle i Detail og til at besidde Skaane i 15 Aar. De gik nu saa vidt, at de forbøde Landets egne Indvaanere, baade at handle og at fiske. Flere af disse Rettigheder varede ved til langt ind i det 15de Aarhundrede.

11.

Dronning Margrethe og Erik af Pommern søgte at forebygge Uretfærdigheder mod danske Undersaatter, ved Handelen og Fiskerierne, udstædte Forbud mod Udførsel af Korn, Heste og Qvæg, gav alle Kjøbstæder Privilegier, forbød Geistligheden at drive Handel, og fastsatte tillige Regler for de egentlige Kjøbstæder. Erik af Pommern indberettede Laugene; i hans Tid vare her mange dygtige Haandværkere i Landet, men de fleste vare tydske. Christopher af Bayern søgte ligeledes, ved Privilegier, at ophjælpe Kjøbstæderne. Men alle disse Foranstaltninger uagtet, vedbleve Hanserne ligefuldt at udøve deres forrige Friheder, hvori de bleve understøttede af vor egen Adel og Geistlighed, som derved havde deres Fordele. Adelen sørgede tillige for, at Kongerne, ved Haandfæstninger bleve paalagde, ei at trykke fremmede Kjøbmænd. Christian den Førstes og Kong Hanses Bestræbelser for at indskrænke Hanserne, havde heller ikke den forønskede Virkning, dog fik Blodsugerne et Knæk, ved andre Nationers begyndende Handel her i Riget, som begge de nævnte Konger søgte at fremme ved Forbindelse med Frankrig, Nederlandene, England, Skotland og flere Lande.
Men fremfor alle ældre Konger, var det Christian den 2den, som virkede til Gavn for den danske Handel, Laugene, Haandværksdrivt og Kjøbstadnæringen i det Hele.
Frederik den 1ste ophævede det tydske Compagnie i Kjøbenhavn, der blev et føleligt Stød for Hansestæderne. Men det var dog egentlig fra Christian den 3die, at man kan regne den danske Handels Begyndelse. Det opstod nu Concurrence imellem Fremmede, Told paalagdes, Mynt, Vægt og Maal bleve gjort lige for Danmark og Norge. Biskoppernes og Kjøbstædernes Myntret bortfaldt.
Frederik den 2den gav eb Søerret, opmuntrede til Handel

12.

og Næring, sørgede for Mynt, Maal og Vægt; Kronborg Fæstning anlagdes, Øresundstolden blev ordnet og for Lübeck og Hamborg stærkt opskruet. Som Følge af disse Foranstaltninger, tiltog den danske Handel betydelig i Kjøbenhavn, Nyborg og flere Stæder.
Christian den 4de gjorde hvad er stod i hans Magt for Handelen, Seiladsen og alle Næringsveies Opkomst. Han sørgede for Sikkerhed i Farvandene, for Crediten, og nye Handelskilder. Øresundstolden blev forhøiet og et ostindisk Compagnie blev oprettet, ligesom han ogsaa oprettede Postvæsenet. Kjøbstadindvaanerne vare for det meste Fremmede og Adelsmænd. I Kjøge vare flere Vævere, som vævede kunstige og kostbare Tapeter. Kongen søgte at afskaffe det Hoverie som Kjøbstæderne havde maatte forrette. Ligeledes afskaffede han, ved Frd. d. 19 Juni 1615, de gamle Gildesskraaer og Laugsretter, man ordnede paa nye Haandværkerne i Laug, omtrent som de nu ere,

ved Frd. d. 10 Decbr. 1621, ligesom han ogsaa søgte at drage fremmede Manufacturister ind i Landet til Stædernes Opkomst; Recessen ved jydske Lov S. 153 – 155.
Under Frederik den 3 die blev Enevoldsmagten indført 1660, hvorved Adelen tabte sine vigtigste Forrettigheder og sin Magt. Landet havde lidt overordentlig ved Krigen med Sverrig og tabt Provindserne Skaane, Bleching og Halland, men dette Tab opveiedes dog rigelig ved Adelsherredømmets Afskaffelse. Desuden indbandtes senere under Christian den 5te og Frederik den 4de, Oldenburg og Delmenhorst, den største og bedste Deel af Fyrstendømmet Pløen, Grevskabet Rantzau, Herskabet Pineberg, samt Øerne Als og Ærøe, ligesom og hele Hertugdømmer Slesvig blev garanteret Danmark, af England og Frankrig, og senere tillige af Rusland. Endelig blev og-

13.

saa Sverrigs tiltvungne Andeel af Sundtolden tilbagegivet Danmark.
Kongeloven blev udgivet 1665 og en Commission nedsat til at udarbeide en almindelig Landslov. Privilegier for den borgerlige Stand bleve udstædte den 24de Juni 1661, hvorved
alle ældre Kjøbstadpriviegier paa det Høitideligste bleve confirmerede og Tilsagn om yderligere Udvidelse af disse give.
I denne Kongens Tid bleve oprettet forskjellige Fabrikker i Kjøbenhavn, men Handelen kunde dog ikke faae Opsving.
Christian den 5te var en dygtig Konge. Han førte en seirrig Krig med Sverrig, udgav den under hans Fader paabegyndte nye Lov, dateret den 15de April 1783, en Politianordning, mange Forordninger om Skattevæsenet, Consumtions-Indførelse, Landmiliten og Indqvartering, om Indretninger i Kjøbstæderne, om Laugene, om indenlandske Fabrikker, om Søefarten og Commercens opkomst m.m. Under ham bleve oprettet Handels-Compagnier for Island, Færøe, Vestindien og Guinea. I Lovens 3 Bog 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 og 11 Capt. saavelsom i 3 B. 10 Capt. 23, 24, 25 og 26 Art. findes adskillige Bestemmelser om Kjøbstæderne.
Jeg gaaer nu over til nærmere at omtale Kjøbstædrettighederne fra gamle Dage indtil den nyere Tid. Disse Rettigheder bestode i det Væsentlige af følgende:

1. **Ret til at have deres egen Jurisdiction, Dommer og Øvrighed**. Foruden de meget gamle Privilegier, haves herfor i Christians den 5tes Lov 1–3-5, 1–77–2 om Byeting og Byefogden, 3 – 4 om Borgermester og Raad, 3–4–5 og Frb. d. 21.

14.

   Octbr. 1701 P. I § 16 om Politieøvrighed og 5–2–90 om Skifteret
   Denne Rettighed er endnu i Kraft.
2. **Ret til at vælge deres egne Embedsmænd, til en Tid endog Byefogden, saavelsom Mænd til de underordnede Bestillinger.**
   Christopher af Bayerns Privilegier af 1443 Capt 5. for Kjøbenhavn, Kong Hanses Privilegier for Kallundborg (Paludans Beskr. S. 43), Christian den 2dens verdslige Lov Capt. 6, Christian den 3dies Stadsret 1547 Capt. 51, Reces af s. A. Capt. 5, Christian den 4des Reces ved jydske Lov 2–3–4, 7, Christian den 5tes danske Lov 3–4–1, 9, Frd. d. 28 Jan. 1682 § 3, Resc. d. 3. Febr. 1741 og d. 15. Jan. 1745, ec. (Med Hensyn til Communens Bestillingsmænd, se nu Frd. d. 24. Octbr. 1837.)
   Disse Rettigheder ere for længe siden gaaede tabte.
3. **Eneret til Handel.** Anordn. af Erik af Pommern af 1422, Christian den 1ste 1475, Kong Hans 1490, Christian den 2dens Privil. 1514 og 1521, Christian den 3dies Reces 1540 Capt 4, 27, 1557 Capt 33, Christian den 4des Reces 1643 3–13–1, Frederik den 3dies Privil. d. 24. Juni 1661, Frd. d. 9. Octbr. 1680, d. 28 Jan. 1682 § 1, Christian den 5tes dansk Lov 3-8-12,

3-13-24, 25, 26 m.fl. Speciel for Rudkjøbing haves mange Privilegier i denne Retning, ligefra Valdemar den 2dens Tid ned til Christian den 5te, hvilken sidste Konge under d. 22. Decbr. 1670 har meddeelt Confirmation paa dem alle og tillige ved Resc. af 19. Novbr. 1689 bestemt en

15.

ugentlig Torvedag og befalet alle Landboerne paa Langeland at føre deres Varer til Torvs.
Denne Rettighed er efterhaanden bleven indskrænket, men dog især faaet et Knæk, ved Frd. d. 23 April 1845, sammenholdt med Resc. d. 9. Decbr. 1746, d. 7. Juni 1765, C. Skr. den 12. Mai 1818.

4. **Eneret til Skibsfart.** Privilegier for flere Byer, som Nakskov, Svendborg, Stege og Rudkjøbing af 1453, 1454, 1470, 1481, 1506 (Rudkjøbings mange Privilegier ville siden blive anført) Frd. d. 9. Octbr. 1680, Christian den 3die Reces af 1540, Capt 3, Privilegium for Langeland 1546.
   Nu tillades det enhver paa Landet at have Skibe og at seile baade paa Fragt og for egen Regning.
5. **Eneret til at holde Axeltorv.** Erik af Pommerns Frd. 1422. Christian den 3dies Reces 1540 Capt 27. Christian den 5tes Danske Lov 3-13-26, Frd. d, 28. Juli 1684, Resc. for Rudkjøbing d. 12. Novbr. 1689.
   Axeltorv finde vel endnu Sted, med Landboerne ere ikke mere pligtige at henføre deres Varer til nærmeste Kjøbstad, saaledes som Privilegierne for mange Kjøbstæder, f. Ex. Rudkjøbing, Grenaae, Skive, Aarhuus, Svendborg, Stege bestemte. Resc. d. 9. Decbr. 1746, d. 7. Juni 1765, C. Skr. d. 12 Mai 1818.
6. Eneret til at holde Marked, paa faa Undtagelser nær. Christian den 2dens verdslige Lov. Capt. 65 Geistlige Lov Capt. 91, Privil. 1521, Christian den

16.

5te Fdr. 1681 Capt. 1 § 10, Frd. d. 4. Aug. 1742, Resc. d. 1. Decbr. 1736.
Markederne finde endnu Sted.

7. **Eneret til at Brænde Brændeviin og til Salg at brygge Øl.** Resc. d. 16. Febr. 1695, d. 23. Jan. 1697, d. 11. Decbr. 1739.
   Nu Kan Regjeringen udstæde Bevilliger til Brænderieanlæg paa Landet i en Frastand af 1 Miil fra nærmeste Kjøbstad. Kongl. Resolution d. 19. Aug. 1835.
8. **Eneret til at drive Haandværk**, nogle af de grovere Slags undtagne. Erik af Pommerns Frd. 1422, Christian den 2dens verdslige Lov Capt. 47, Privil. 1521, Christian den 3dies Reces 1537 Capt. 12, 1540 Capt. 5, og 1547 Capt. 35, Christian den 4des Frd. d. 16. Novbr. 1619, Frederik den 3die Privil. d. 24 Juni 1661, Christian den 5tes danske Lov 3-13-23, Resc. d. 16. Febr. 1695, d. 23 Jan. 1697, d. 10 Mai 1732, d. 1. Decbr. 1736, d. 24 Mai 1737, Frd. d. 25 Aug. 1741, Resc. d. 23. Febr. 1740, d. 16. Decbr. 1744, d. 10. Decbr. 1764 § 1.
   Denne vigtige Rettighed er undergaaet Forandring til Kjøbstadhaandværkernes store Skade, ved Resol. d. 4. Juli 1800, Frd. d. 3. April 1816, Pl. d. 29. Novbr. 1822, Frd. d. 23. Marts 1827 og mange flere Love og Rescripter, som har havt til Følge, at der i Aaret 1840 fandtes i Landsbyerne
   a. Mestre eller Hovedpersoner 41275
   b. Medhjælpere 9290
   Hvorimod der i samtlige Kjøbstæder, Kjøbenhavn

17.

beregnet, men med Fradrag af dem, som leve af at sye og spinde, der heller ikke ere medregnede for Landet,

a. Hovedpersoner 12905
b. b. Medhjælpere 19439

Desuden maae kjøbstædhaandværkerne taale mange væsentlige Indskrænkninger i selve Kjøbstæderne, saasom:

a. At Kjøbmændene handle med Alleslags Haandværksvarer, som de her indforskrive fra Udlandet.
b. At Landhaandværkerne nu, tvertimod ældre Lovbestemmelser, maae falholde deres Varer paa Markederne.
c. At Hospitaler, Fattigvæsenet, Fabricanter og flere Andre maae lade deres Fabricata til Salg og til eget Forbrug udføre ved egne Haandværkere eller Folk i deres Tjeneste.
d. At Militaire og straffede Forbrydere kunne nedsætte sig og drive Haandværk med egne Hænder, uden at deeltage i alle Communebyrder.

Ved alt dette er Haandværksstanden for en stor Deel bragt til Armod

9. **Ret til Fritagelse for Militairtjeneste**. Fr. 29 Decbr. 1678, 18 Decbr. 1688 § 2, Resc. 22 Febr. og 4 Decbr 1737. – Isteden for denne Fritagelse var Kjøbstæderne paalagt at svare Comsumtionen, der ene skal anvendes til Landets Forsvarsvæsen; Præmisserne til Fr. 22 Novbr. 23 Mai 1661. – Ligeledes have de som Vederlag maatte præstere Indqvartering, først in natura, Fr. 9 April 1670, siden med Penge,

18.

Reglem. 4 Aug. 1738, Fr. 15 Novbr. 1816 – Søefolkene have dog altid kunnet udskrives, men vare ogsaa **fritagne saavel for Consumtion som Folkeskat og Udredelsen af Magazinkorn** ets. efter Fr. 16 Decbr. 1702. Isteden for Consumtions-Frihed bleve de Søindrullerede senere tilstaaet en aarlig Godtgjørelse, Fr. 8 Jan. 1802 § 12, hvilken igjen blev dem betaget ved Fr. 2 Decbr. 1834. – Deres Sønner, som boe uden for Portene og væsentlig nære sig ved Agerbrug, bleve gjorte værnepligtige i 1802, skjøndt de maae svare personel Consumtion – Ligeledes have Sønner f Kjøbstadindvaanere, som selv vare indrullerede, stedse været værnepligtige.

Consumtionerne med Fradrag af hvad der svares af Brændeviin, udgjøre aarlig fra 10 til 15 Mk., paa nogle Steder endog mere, af hvert Menneske, Barn eller Voxen, i en Kjøbstad. – Saaledes var der efter Fradrag af Godtgjørelse for Udførsel i Aaret 1845 af Rudkjøbing henved 4000 Rbd., af Svendborg 7500 Rbd., Faaborg 4300 Rbd., Nyborg 87660 Rbd., Middelfart 2880 Rbd., Assens 4710 Rbd., Kjerteminde 2600 Rbd., Bogense 2680 Rbd., Odense 23,340 Rbd., Nykjøbing paa Falster 4430 Rbd., Maribo 3310 Rbd., Nakskov 5890 Rbd., Stege 3740 Rbd., Ringsted 4650 Rbd. Præstøe 2630 Rbd., Slagelse 9470 Rbd., Hillerød 6390 Rbd., Kallundborg 6640 Rbd., Aalborg 17,320 Rbd., Fredericia 8490 Rbd., Ribe 7490 Rbd., Veile 6140 Rbd., Horsens 10,650 Rbd., Aarhuus 20,520 Rbd., Randers 13,740 Rbd., Hjørring 3690

19.

Rbd. Folkeantallet 1840 i samtlige Provindsstæder var 139, 443, og i Kjøbenhavn 120,819. Comsumtionen var i Aaret 1845 i Provindskjøbstæderne 309,900 Rbd., (desuden Brændeviinsafgivten 634,590 Rbd.) i Kjøbenhavn noget over 3 Rbd. og i Provindskjøbstæderne circa 2 Rbd. 24 Sk.

Vel blev der ved Frd. 22. Novbr. 1671 paalagt Landboerne ligemed Kjøbstadboerne at svare den saakaldte Familie- og Folkeskat, samt en liden Afgivt af Hartkornet, men disse Skatter ere for længesiden igjen ophævede. Ligeledes blev det paalagt Landboerne at betale Consumtion af de Varer, som de indførte i Kjøbstæderne, hvilken imidlertid altid pleier at blive dem igjen godtgjort af Kjøberne. Det egentlige Danmarks hele Befolkning var efter Folketællingen 1845, i alt 1,350,327 Mennesker. Regner man nu, at Armeen i Fredstider for de danske Provindser 12,000 Mand, som formodes at være meget rundelig, og denne aarlig at være bleven suppleret, for den ordentlige og tilfældige Afgang, med 2400 Mand, da bliver dette Antal kun henved 2 Mand pr. 1000 af den hele Befolkning, eller for samtlige Provindskjøbstæder 280 og for Kjøbenhavn 240 Mand. Den ordentlige Betaling for at leie til Armeen, har kun været i alt 200 Rbd. pr. Mand, eller i saa Fald for det hele Antal af Provindskjøbstæderne i alt 56,000 Rbd. pg for Kjøbenhavn 48,000 Rbd., - hvilken Leiesumma ikkun vilde kunne have opløbet til 1/6 Deel af Comsumtionen for Provindskjøbstæderne og 1/8 AF Con

20.

sumtionen for Kjøbenhavn, følgelig have Kiøbstæderne givet mere end rigelig Erstatning for den Frihed de have ndt, allerhelst naar betænkes, at alle Søfolk, Sønner af Beboerne paa Kjøbstadjorden og Sønner af Mænd i Byerne, som selv vare indrullerede, skulde have været værnepligtige ligesaafuldt som dem, der boe paa Landet. - Hertil kommer endnu, at Kjøbstæderne, som oven bemærket have maatte svare Indqvarteringsskat, der udgjør for Provindskjøbstæderne aarlig 54,000 Rbd. og for Kjøbenhavn 36,600 Rbd., eller i alt 90,600 Rbd., samt at Borgerne stedse have maattet gjøre Tjeneste ved Borgervæbningen til deres 50 Aar, eller ved Brandcorpserne, og desuden havde flere Gange høiere Communeafgivter at udrede, især til Fattigvæsenet, end Landboerne. – Endelig bemærkes, at hver 3die eller 4de Familie paa Landet er i Besiddelse af et større eller mindre Gaardbrug, 2/4 Dele besidde Huse med Jord oh ¼ Deel maa ene ernære sig ved Haandværk eller Dagleie. medens der gives mange Kjøbstæder, og dette er i det mindste Tilfældet i Rudkjøbing, hvor ikke over hver tolvte Familie har en Næring, der kan svare til et simpelt Gaardbrug paa Landet; de allerfleste have ikke større Indtægt end af et Huus paa Landet med 4 á 6 Skpr. Hartkorn, eller 4 á 6 Tdr. Land Middeljord. Mange Haandværkere have ikke over 190 Rbd. Bruttoindtægt aarlig.

Det forekommer mig besynderligt, at ingen i Rigsforsamlingen har fremsat disse vigtige Omstændigheder og gjort dem indlysende for Enhver. Nu vil man derimod at alle frifødte Mandspersoner i Kjøbstæderne skulle være værnepligtige indtil deres 26 Aar og strax kunne ud-

21.

skrives fra 22 Aars Alder at regne. De paa Landet, som have betalt en tinge Summa til Krigscassen kulle have den godtgjort, nar de udskrives, men de Frikøbte i Kjøbstæderne, hvis Forældre have svaret Consumtions- og Indqvarteringsskat, skulle ingen Erstatning have. Der har været yttret, at Landboerne maae deeltage i Kjøbstæd-Comsumtionen, idet de maae kjøbe deres Varer saa meget dyrere. Dette forholder sig kun forsaavidt rigtigt, som de kjøbe deres Varer i Kjøbstæderne, og Producenterne uagtet den store Concurrence med Landhaanværkerne og indførte Haandværks- eller Fabrikvare, kunne opnaae passende Priser. Men det samme kan da ogsaa siges om Landmandens Afgivter, med hensyn til hvad han afsætter til Kjøbstædernes Behov. Næsten alle Kjøbstadbeboere kjøbe deres Fødemidler og mange andre Forbrugsartikler af Landmænd, medens der gives mange Folkeclasser, f. Ex.

Embedsmænd, Pensionister, Søfolk, Dagleiere og en stor Deel Haandværkere, som intet afsætte til Landet.

Ret til Fritagelse for staaende Skatter af Bygninger og Jord. Ved Frd. 28 Juni 1682 § 4 blev det bestemt, at Kjøbstæderne skulde svare i alt kun 1 Rdr. pr. Tde. Hartkorn og 5 pro Ct. af Værdien af Bygningsgrunde; hvilken Afgivt ganske blev ophævet ved Frd. 29. Decbr. 1694. Men ved Frd. 1. Octbr. 1802 fik Kjøbstæderne en staaende Skat paa Jorder og Bygninger, som senere blev fordoblet, ved Frd. 17. April 1816 og 15. April 1818. I det Hele tager kan antages, at de danske Kjøbstæder i senere Aar have svaret ¼ Deel af alle det egentlige Danmarks directe og indi-

recte Skatter og offentlige Afgivter, uagtet kun 1/5 Deel af Befolkningen boer i Stæderne, derunder, saavidt jeg veed, indbefattet det Militaire i Garnisonerne, Forbryderne i Straffeanstalterne og den store Masse af Fattige, som intet betaler, uagtet Communalafgivterne i Almindelighed ere langt høiere der en paa Landet, uagtet Næringsbrugerne, som ovenbemærket, ikke i Kjøbstæderne staae i noget passende Forhold til hvad de ere paa Landet, og at det koster langt mere ar boe og leve for Kjøbstadmanden end for Landboen, og endelig uagtet Kjøbstæderne ikke blot ere til for deres egen Skyld, men ogsaa ere nødvendige for det almene Bedste.

At Kjøbstæderne svare ¼ Part af alle directe og indirecte Skatter og Afgivter synes følgende Beregning, støttet paa Finantsregnskabet for Aaret 1845, Anordninger og trykte Beretninger, at vise.

Samtlige Skatter og Avgivter af Danske Provindser med deres Kjøbstæder var for 1845			8,303,338 Rbd
Hertil maa lægges Udgivterne ved Oppebørselen af Told- og Consumtion, som var fradraget Indtægten			786,485 Rbd.
		I alt	9,089,823 Rbd
Heraf udredte Kjøbstæderne:			
1. Bygningsafgivt, saavidt kan skjønnes			289,880 Rbd
2. Indqvarteringsskatten var og er			
a. Kjøbenhavn	36,600		
b. Provindskjøbstæderne	54,000		90,600 Rbd.
3. Consumtionen var			
a. Kjøbenhavn	473,220		
b. Prov. Kjøbstæderne	634,590		
	1,107,810		
Da der fortæres forholdsmæssig mere Brændeviin af Kjøbstadbefolkningen end af Landboerne, saa formedes, at heraf beregnes omtrent ¼ Deel med			277,000 Rbd
5. Tolden			
a. i Kjøbenhavn var	1,654,790		
b. Prov. Kjøbst	1.244,350		
	I alt 2,899,140		

Landboernes Forbrug af toldbare Varer er ligeledes forholdsmæssig mindre end Kjøbstædernes, hvis aar-

sag ogsaa her beregnes circa ¼ Deel		
for Sidste		754,0701Rbd
6. Landskatten og Gammelskatten		36,070 Rbd.
7. Afgivterne af Arv, faste Eiendomme, ved Overdragelse, Stemplet Papir, Retssportler, Lotterie, Departements udgivter, etc. 1, 114,734 Rbd.		
Deraf 1/5 Deel		222,947 Rbd.
	Tilsammen	2,333,737 Rbd.

Hvilken Summa udgjør langt over ¼

24.

Deel, men jeg har mueligen ansat Udgivterne ved Oppebørselen af Told og Consumtion noget for lavt.

Endvidere bemærkes, at Kjøbstæderne stedse have svaret fuld Bankrente af Bygningerne, medens Landet har faaet 5/6 godtgjort i Landskatten.

Ovenstaaende Beregning er omstænelig udført i et Skrivt om de danske Kjøbstæder, som jeg har liggende færdig i Manuscript.

Forretsten have Kjøbstæderne i ældre Tider ligeledes mattet bære forholdsmæssig langt større Byrder end Landet og ofte lidt overordentlig under Krigen; men dette uagtet og skjøndt Handel, Søfart og Haandværksdrift ligefra 1203 til langt ind i det 15 Aarhundrede havde været haardt trykkede af Hansestæderne, ja næsten ganske tilintetgjorte, have de dog ofte været Kongernes bedste Støtte. I den Krig, som Frederik den 1ste førte med Christian den 2dens Partie, maatte Kjøbstæderne levere vel udrustede Skibe og Mandskab, f. Ex. Kjøbenhavn et Skib med 80 Mand, Ribe og Odense ligeledes hvar et saadant Skib, Svendborg og Assens begge er libnende, Aarhuus og Randers ligesaa, Kjøge og Roeskilde hver eet med 60 Mand, Nestved og Slagelse begge et saadant. Paa hvert Skib skulde være en Borgemester og en Raadmand. I Aaret 1500 matte Randers betale til Ditmarskerkrigen 400 Mark, eller ligesaa meget som de aarlige Byskatter androge. 1510 maatte den holde 60 Mand i Krigen mod Lybekkerne. Thisted leverede i 1565 30 gode Karle, 1/3 Deel med Harnisker og Skydevaaben etc. I det 17. Aarhundrede maatte den lille By Rudkjøbing, hvis Befolkning kun var 700 Mennesker, ofte levere fra 4 til 20

25

Baadsmænd og forsyne dem med Klæder og Penge, samt i øvrigt yde Betydeligt i Penge og Naturalier; hvilket nærmere vil blive omtalt. At andre Kjøbstæder have maatte præstere Folk, Penge og Naturalier i samme Forhold som de her nævnte, kan ikke paatvivles.

Da Kjøbstæderne saaledes i mange hundrede Aar have mattet yde saa store Bidrag til Landets Forsvar og været Kongerne og Landet en saa væsentlig Støtte, saa har Regjeringen ogsaa tidligere fundet det af Vigtighed, at opretholde dem ved hensigtsmæssige Privilegier, hvilken Synsmaade selv det adelige Rigsraad i sin Tid har havt. Men Tiderne og menneskelige Anskuelser have nu taget en anden Retning; dog anseer jeg det for utænkeligt at Regjeringen har kunnet nære den Hensigt at nedtrykke eller tilsidesætte Kjøbstæderne eller nogen Stand, og naar Stæderne desuagtet have lidt Uret, da maa saadant ene hidrøre fra Mangel paa tilstrækkelig special Kjendskab til deres indre Tilstand og Forholdene, hos vedkommende Regjeringsmænd, tildeels foranlediget derved, at det fra Kjøbstædernes Side er bleven forsømt i Tide at fremkomme med oplysende Modforestillinger.

26.

II.

Rudkjøbing Byes Oprindelse, Navn og Segl.

Rudkjøbing ligger under 28º 27´30" l. og 54º 55´ B.

Langeland ligger midt i Havet, har mange Bugter, Indløb, Noer og Viger, som for mange 100 Aar tilbage have været seilbare for Smaaskibe og dannet sikkre Havne mange temmelig høie Banker, hvorfra der er viid Udsigt, en frugtbar Jordbund, og i Fortiden havt meget Skov, hvorudi der har været Storvildt, iblandt andet Elsdyr, hvoraf der endnu undertiden findes Levninger i Tørvemoserne. – En saadan Ø, der har været saa beqvem for Sørøveri, Agerdyrkning, Fiskeri og Jagt, maa tidlig være bleven beboet og Folket faaet en ordnet Forfatning. De mangfoldige gamle steensatte Kæmpegrave rundt omkring paa Markerne i alle Øens Egne vise ogsaa, at den meget tidlig har været beboet af et Folk med nogen Cultur og Kunstfærdighed, og de forskjellige Sagn om nogle af de største Kæmpegrave, F.eks. Kong Humbles Grav ved Byen Humble, Kong Renes Vesten Trellesvig nede ved Perregaards Skov, og Kæmpe Ruts eller Ruskes ved Stoense Havn, samt om en Dommer eller fyrste ved Navn Rørik (3T. S. 618 Note **) saavelsom den Omstændighed. at Langeland i Knytlinge Saga er bleven kaldt Kongesland, samt at Cimbrerne, da de 113 før Christus bleve slagne af Romerne, havde en Konge over sig, ved Navn "Boyori" (Pontoppidan 1 T. S. 21), gjør det høist rimeligt, at de samme Folk have her paa Øen havt deres egne Konger, Fyrster, Dommere eller Overhoveder.
Sagnet om Kong Humble mener nogle skulde være Fabel, tildeels fordi der ligeledes siges at have været en Kong Humble i

27.

Siælland (Lyscander nævner endog 2de i sin Slægtebog S. 34, 35, 37) men Byerne gaae ofte langt tilbage i Tiden, og den første Stifter af Byen Humbles Grav. At der skal have været en Kong Humble i Siælland gjør det langtfra urimeligt, at der ogsaa kan have været en Konge af samme Navn paa Langeland. Desuden siger baade Saxo og Hvitfeld, at Kong Humble i Siælland blev fortrængt af sin Efterfølger, og han kan da være flygtet til den mindre Ø Langeland.
Om Kong Rene ved jeg intet videre at fortælle end foroven anført, men om Kæmpe Rut eller Ruske synges der "Paa Langeland ved Vester Strand, der ligger Kæmpe Ruske, den stærke Mand". Iblandt Almuen Nord paa Landet gaaer tillige det Sagn, at det er ham, som har bygget Rudkjøbing. Maaske er den ovenomtalte Nørik eller Roderico, den samme som Ruske.
Flere Historieskrivere have meent, at de nævnte steensatte Kæmpegrave hidrøre fra Celterne eller Kelterne, som hos os ere kaldte Cimbrer. – Om Cimbrerne haves sandsynlig nok et Mindesmærke i Bynavnet Cimmerbølle. Byen med dette Navn ligger omtrent ½ Miil østen for Rudkjøbing.
Men har nu Langeland været beboet i den fjerne Oldtid af et Folk med nogen Cultur, Kunstfærdighed, Sømandskundskab og Krigerdygtighed, et Folk som har dreven Agerdyrkning, men især ernæret sig ved Sørøveri og Fiskefangst, da maa her ogsaa, ligesaavelsom paa de større Øer, have været nogen Handel, eller flere bestemte Samlingssteder for Tuskhandel, Udrustning af Skibe, Raadslaaening om fælleds Anliggender m. v. Rudkjøbing er det eneste Sted, hvor jeg veed at der, efter gamle Sagn, har været Handelsplads. Dette er ogsaa det meest beqvemme Sted for større Almeen-Forhandlinger og Foretagender, hvori alle skulle tage Deel;

28.

thi det ligger midt paa Øen, i nærheden af flere Øer, som Thorsing, Ture, Strynø og Ærø, har de to Smaaøer Siø og Skovø lige for sig i en ¼ Miils Afstand, fra hvilke Øer der kunde holdes Udkik til alle Sider, samt den saa kaldte Veile fra Stranden op i Landet tæt sønden for Byen, hvilken Veile vistnok i gamle Dag har været seilbar for de da brugelige Skibe og afgivet en fortræffelig Havn for disse. Den østre Ende af Veilen er omgivet med flre høie Banker, hvorfra den er udlagt til Stranden, og paa hvis Toppe sandsynlig har været opkastede Gravhøie fra Brændalderen. En saadan Høi findes endnu paa Præstekaldets saakaldte "lodne Banke" tæt ved Landeveien, men som vedkommende Bruger har været i Færd med at bortføre. For 9 Aar siden var Banken endnu overgroet med Tjørne og Gjerdsel, og daværende Sognepræst, Provst Pram-Gad, lod plante høistammede Træer paa Høien, ved hvilken Leilighed Arbeiderne støde paa et Par Leerurner i Jorden, hvorudi var Aske.
At Byen er meget gammel og en af Danmarks ældste Kjøbstæder kan neppe paatvivles, og kan sees deraf, deels, at man ikke veed Andet om dens første Oprindelse, end hvad Sagnet om Kæmpe Rut eller Ruske fortæller, deels, at dens Navn ender paa "kjøbing" og at der i dens Segl findes 3de Fiske, hvilket Alt tyder hen paa, at her har været en af Oldtidens gamle Fiske- og Markedspladse som igjen har giver Anledning til Oprettelsen af et Fiskerleie og Handelsby paa Stedet, deel, at Kirkens ældste Bygning rimeligviis er opført i det 11te Aarhundrede, omtrent samtidig med Nicolay Kirke i Svendborg; efter en skreven Indberetning fra Byfoged Frederiksen af 1742, blev her i Aaret 1740 nedtaget en gammel Kirkeklokke, hvorpaa er en Inscription med **Runebogstaver og Aarstallet 1105**, men Byen maa have været af nogen Betydenhed, førend den kunde faae sin egen Kirke, hvilken

29.

Fremkomst kan have taget lang Tid, og endelig deels har Byen havt Privilegier fra Kong Valdemar 2dens Tid, men kun meget faa Byer have havt dem ældre eller saa gamle.
Om Byen fra først af har lagt paa det Sted, hvor den nu ligger, eller om den ikke har lagt noget nærmere Veilen paa den Mark, som kaldes Rue, kan være tvivlsomt. Bygningsruiner vides dog ikke at være fundne i denne Mark, I selve Byen finde vel nogle Spor til ældre Bygninger og Gader, f. Ex. af en Gade, der har løbet fra Grønnegade til Sidselbagersgade noget norden for Torvet, findes Levninger af Brolægning under Jorden i Kobbersmed Ole Knudsens og Naboers Hauge; af en Bagerovn i Grunden, hvor Kjøbmand Winther i Østergade for nylig har bygget, og af et Muurværk paa det Sted, hvor Capitain Baggesens Gaard er opført; men der er ingenlunde sagt, at disse Ruiner ere over et Par 100 Aar gamle. Paa den anden Side bemærkes, at Bygningerne i Oldtiden kun bestode af simple smaa Hytter af Jord eller Grene, og længere frem i Tiden af Bindingsværks Huse med Leervægge og Straatag; selv i Kjøbenhavn vare Bygningerne i Almindelighed af den sidste Slags, indtil langt hen i det 13. Aarhundrede (Baden om Danmarks og Norges Handel S. 160, Nyrups Beskrivelse S. 20); men saadanne Bygninger har intet Fundament i Jorden, og der bliver altsaa intet Spor af dem tilbage, naar de afbrændte eller bortflyttes.
Byen har formodentlig, ligesom mange andre Stæder, gjentagende Gange været afbrændt i gamle Dage, skjøndt man ikke veed nogen ret Besked herom. I Svenskekrigen 1659 gik endeel Bygninger op i Luer, men hvor stor Deel af Byen vides ikke. Marsk Stigs Parti var paa Langeland 1288, brændte en Deel og brandskattede Resten, men om Rudkjøbing undgik Branden kan ikke siges.
Den ældste Deel af Byen er formodentlig Rumsterradgaden.

30.

Hvad Byens **Navn** angaaer, da har derom været forskjellige Meninger. Nogle have villet udlede det fra den ovenbenævnte Kæmpe Rut eller Ruffer, Andre fra den Fiskeart Rudskaller, som de have troet at finde afbildet i Stadsseglet, og atter Andre fra Marken, Rue.

Efter mine ringe Tanker er der Sandsynlighed for, at baade Byens og Markens Navn har samme Oprindelse, og at det kan udledes fra den Mands Navn, som har været Byens Stifter; men om denne just skulde være Cimbrerhøvdingen, Rut, tør man dog ikke paastaae, skjøndt saadant vel heller ikke ubetinget kan modsiges. Det meest Usandsynlige af Alt forekommer mig at være, hvad de, som ville udlede Navnet fra den nævnte Fiskeart, have angivet. For det Første er Rudskallen en Ferskvandsfisk, men Vandet i Veilen, hvor den formodentlig skal have været, var i gamle Dage mere salt end fersk; for det Andet er det en Fisk, som ikke har synderligt Værd til Fødevarer, og for det Tredje have Kjøbstæderne efter C. L. Baden, først faaet Segl i det 15. Aarhundrede. Malmøe fik sit første Segl 1438.
Fra de ældste Tider man finder denne By omtalt, har den været kaldt "**Rut**- eller **Rudkjøbing**"; dette er Tilfældet i Privilegierne af 1287, 1296 og 1355. Ligeledes har Øen været kaldt "**Langeland".** I en Beretning som 2de Søfarende, den engelske Kong Alfred udsendte i det 9de Aarhundrede, for at undersøge Nord- og Østersøen, have angivet, er den udtrykkelige navngivet saaledes (Pontop. 1. T. S. 84, 3 T. S. 608 i Noterne).
Ogsaa i Lyscanders Slægtebog fra midt i det 16. Aarh. siges S. 166, om en Kong Broder, at han slog Kong Ingemor af Sverig paa Langeland. Kong Broder angives at være død 368.
Naar Langeland i en senere Periode, af Hvitfeldt og Andre, er kaldt Lavindskjøbing, da er saadant altsaa

31.

en Forvanskning af Navnene, hidhørende fra den gamle Provindstalemaade iblandt Almuen. Endnu sige gamle Folk "Lan-ing" som betyder det lange Land eller et Noget, som er langt.
Seglet kan, som anført, ikke antages at være meget gammelt. Det ældste Aftryk, jeg har fundet, er fra 1661, men desuagtet kan Byen dog længe forud have havt Segl. I det nævnte Aftryk ligesom i det nu brugelige Segl, svømme 3 Fiske, den ene over den Anden; men i et Aftryk fra 1735 svømme de alle i en Kreds, den ene efter den Anden. Paa Omkredsen staaer i de to yngste Segl "Rudkjøbing Steds Insigel", men paa Aftrykket fra 1661 "**Rudkjöbing Sigel Sivitatis**". *(Se Det Danske Atlas T3 side 6)*
I Pontoppidans Atlas 3 T. S. 618 findes neddelt en Grundtegning og en Prospecttegning af Byen, hvilket jeg antager have sin Oprindelse fra Tidsrummet 1621 til 1649, og slutter dette fra hvad jeg har funden i gamle Retsprotokoller om Vaabenhuset, som mangler paa Prospecttegningen, om Begninger ved Kirkegaarden, og andre Omstændigheder. Begge disse Tegninger vise Byens Omfang med Fæstningsværker, Gader etc. til den Tid. Af Grundtegningen har jeg taget Copie, for at lade følge dette Skrivt under Nr. I. a. Grundtegning af Byen for nærværende Tid, optaget tildeels efter Maal og tegnet af Malermester P. Vendiren, lader jeg ligeledes følge under Nr. II.
Pontoppidan har formeent, at Byen er bleven befæstet af Svenskerne 1659, men jeg har funden i Retsprotokollerne, Grave og Volde omkring Byen omtalt mange Aar forud (Tingbogen 1647 Fol. 68, 74, 79, 82). Gamle Sagn gaaer om, at Svenskerne to Gange maatte løbe Storm, førend de kom ind i Byen. Da voldene for omtrent 80 Aar siden bleve sløifede, fandtes mange Jernkugler i samme. Rudkjøbing er maaskee befæstet til samme Tid som Herregaarden Faareveile, nemlig omtrent 1583,

32.

eller mulig tidligere, da Øen ofte har været angreben af Fjender, f. Ex. 1288 af Marsk Stig, 1510 af Lybekkerne. Senere var der langvarig Feide imellem Christian den Andens Parti og Kong Frederik den Første, og Sletten i Tranekjær blev indtaget 1534. Endnu findes nogle Spor af de gamle Grave og Volde i Kjøbmand Seyers Vænge ved Reebslagerbanen saavelsom bag Skomager Hares Hauge og flere Steder.

Efter den nævnte gamle Tegning har her været en Veirmølle ved Volden nede ved Veilen i Ruemark, hvilken Mølle senere er flyttet op tæt ved Byen, for enden af Rue-Stræde, ligesom der ogsaa sammesteds, udenfor Porten er opført en Række Bygninger for flere Familier.
Paa Vibelte eller rettere i Koehaugen, norden Byen, sees paa bemeldte Tegning 2de andre Veirmøller, som vare der endnu 1650 og senere (Thingbogen Fol. 6, 13, 144), Nu findes de paa Byens østre Side ved Landeveien, som løber efter gl. Skrøbeløv og Spodsbjerg. I øvrigt lader det til, at i tidligere Dage have været Møller baade der og i Gallemarken.
Et Vandmøllested omtales 1650 (Thingbogen Fol 97), men, hvor denne Vandmølle har lagt, veed Ingen nu.
Ligeledes har der her i Byen været et Hestemøllested 1642 (Tingb. Fol. 78). Møllen var alt dengang ubrugelig, men blev siden opført paany.
Paa Siø findes endnu en Skandse fra den svenske Krig 1659, som Fkenden har opkastet. Indtil for faa Aar siden var der i Byen Kanoner, som Svenskerne skulle have efterladt i bemeldte Skandse.

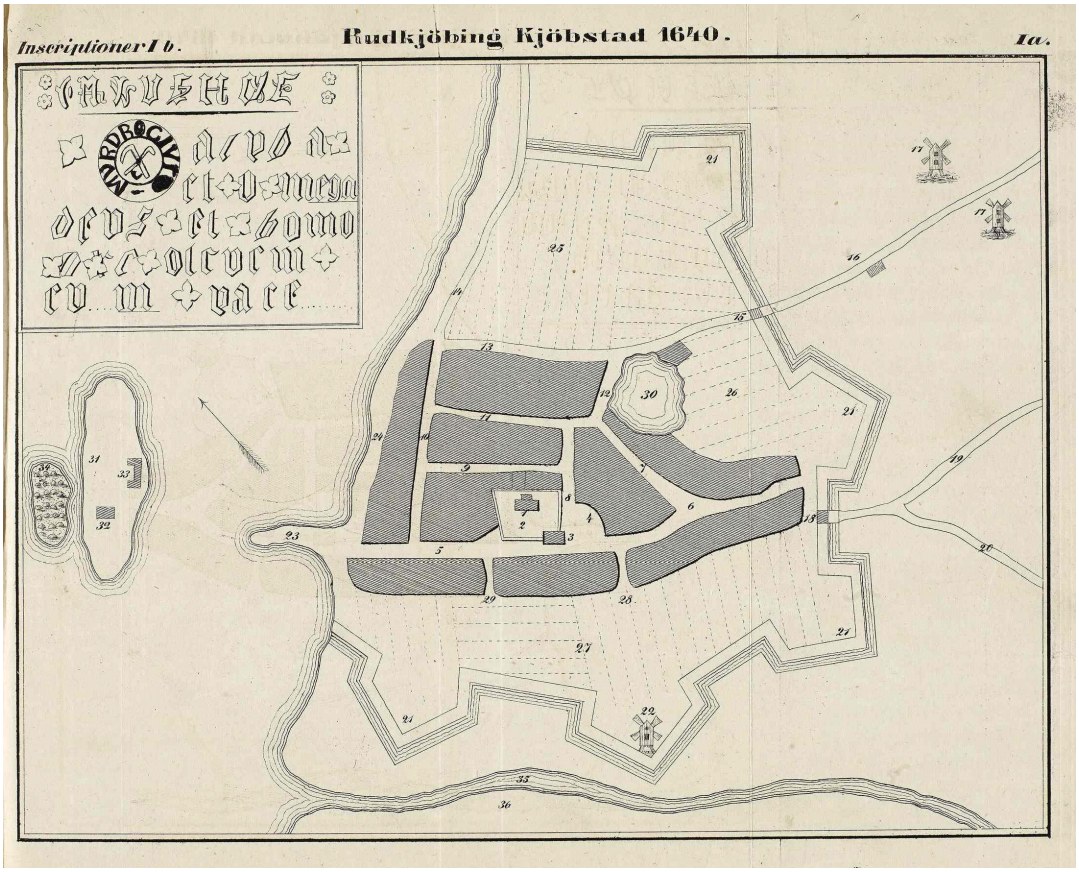

Rudkjøbing Kjøbstad med Bemærkninger om de danske Kjøbstæder i Almindelighed og Øen Langeland, 1849

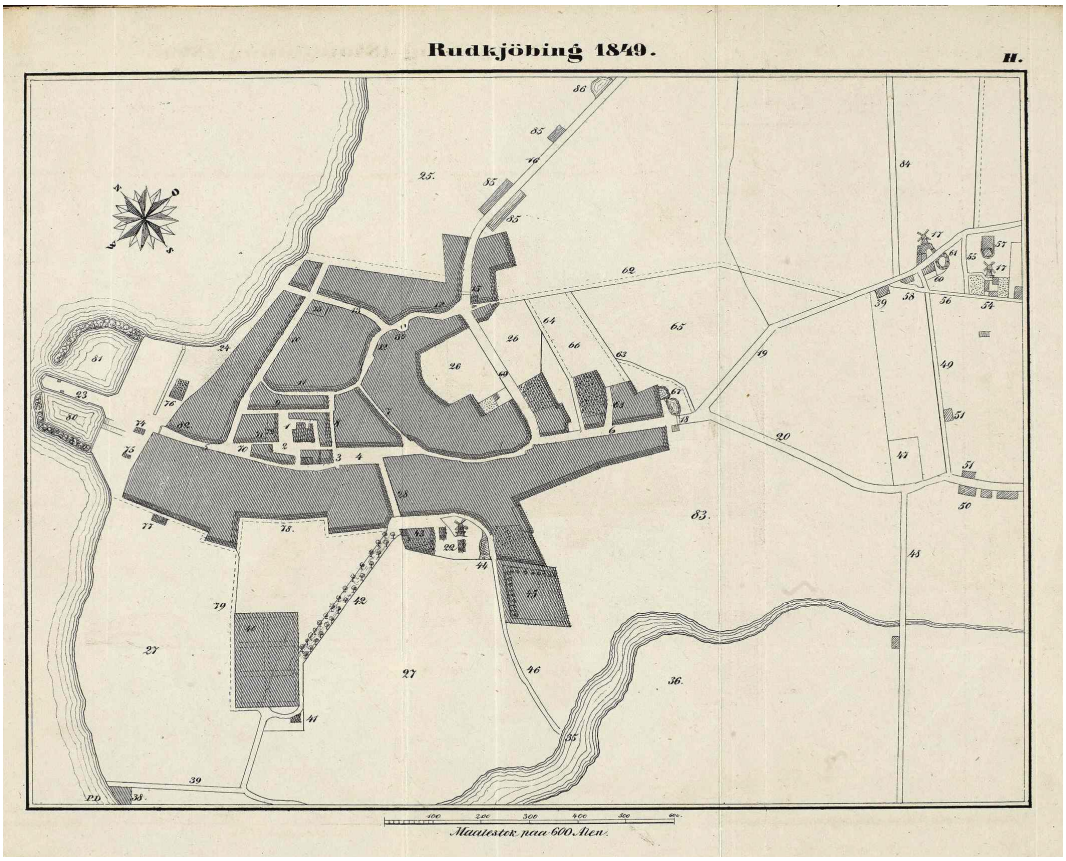

Rudkøbing på Langeland (1819 – 1820)
Søren L. Lange (dansk, 1760-1828)

III.
Byens gamle Privilegier.

Privilegierne findes ikke mere **in originali.** Man har troet, hvad der findes anført i Jørgensens Beskrivelse S. 6, at de bleve ødelagte den Gang, Byen 1659 var i Svenskernes Vold, og denne Tro finder Bestyrkelse i Indholdet i den af Jørgensen paaberaabte Erklæring fra Borgemester og Raad af 28 Jan. 1661 (hvilken Erkl. endnu haves, som det lader in originali). Den gaaer ud paa, at Fjenden havde ødelagt Mure, Vinduer og Døre paa Raadhuset, samt ituslaget alle derværende Kister og Skrine, hvorved Byen havde mistet alle sine Qvitteringer og andre Documenter.
Ligeledes siges i et Tingsvidne af 1670, som herefter vil blive indført "**at ingen Privilegier fra denne Feidetid er bleven Byen tilovers"**. Imidlertid kunde det synes, som en Erklæring af Byf. Ch. Frederiksen af 25. Jan. 1735 (Copib. fol. 3) paa adskillige Spørgsmaal, som Kongen havde forlangt besvarede, tildeels gaaer ud paa, at Privil. bleve bortførte af Keiserlige Tropper i Aaret 1627. Denne Erklæring paa 3die Spørgsmaal "om Byen er af- eller tiltaget" er mærkværdig i flere Henseender, hvisaarsag jeg indfører den ordret, som følger.
Byen er aftaget af følgende Aarsager: 1) mistede den udi sidste 11-aars Krig med Svensken, Skibe og Gods, Byen fra Valdemar 2dens Tid 438 Aar have havt bleve, da udi Keiserlig Krig 1627 Skib og Gods blev tagen fra Byens Ind

34.

vaanere og Byen derved sat i Armod af Fjenden, hvorved Landprang baade af Landboerne og Ærøboerne er kommen saa stærk udi Drivt, at de ei nu, uden sær Kongelig Naade, kan blive hjulpen eller Landprang afskaffet. 3) Den strenge Consumtion foraarsager, at mange flytte fra Byen, deres Huse staae øde, og Bønderne tør ri komme ind med sine Varer."

Erklæringen er rigtignok utydelig i No. 2, formodentlig er et Ord udeladt i Afskrivten i Copibogen, men Indholdet syne dog at gaae ud paa, at Privilegierne ere blevne røvede af Keiserlige Tropper 1627 (som ved den Tid havde besat Hertugdømmerne og Jylland), der have plyndret Byen og bragt Borgerne i Armod. – Saafremt denne Efteretning er rigtig eller ikke misforstaaet, er dem meget mærkværdig, eftersom hverken Historien eller noget gammelt Sagn her paa Stedet giver mindste Vink om en slig Tildragelse ved den Tid. Efterretningen finder Bestyrkelse i følgende Omstændigheder, nemlig:

a. at en Karl, Morten Simonsen, under et Forhør ved Raadstueretten i Aaret 1676 (fol. 47), om Skik og Brug ved Markvogtning med løsgaaende Qvæg paa Faareveile Mark (i Peilgaardsmarken), som den Gang maa have grændset til Veilen, har forklaret, at han havde opholdt sig her i Byen **siden Keiserens Krig**.
b. at Erklæringen af 25. Januari 1661 angaaer en Restance paa Skatten fra 1628, og hvorned den ui mange Aar havde været givet Henstand, tyder hen paa, at Indvaanerne, ved overordentlige Tilfælde den Gang, maae være bleven meget forarmede.
c. at Byen 1643 var i stor Gjæld, saa at Magistraten havde maatte ansøge Kong Chr. 4. om Tiladelse til, at sælge nogle indhegnede Hauger til sammes Gjæld at afdrage;

35.

hvilket ogsaa blev bevilget. Kongens Tiilladelse af 26de April 1643 findes endnu i Archivet, og gav siden Anledning til flere Markjorders Salg af Jord til Hauger ved Stæderne.

d. at Byen har mistet Øerne Siø og Skovøen, og at det er rimeligt, at de ere solgte imellem 1628 og 1640. *)

I Aaret 1670 blev Borgemester og Raad paalagt at indsende alle Byers Privilegier, til Kongelig allernaadigst Confirmation. Da Originalerne vare borte, saa søgte Magistraten at afhjælpe Manglerne, ved at lade optage et Retstingsvidne om deres Indhold m. v., til Indsendelse. Under dette Tingsvidne blev fremlagt Extract af flere gamle Privilegier, som er afdød Byfoged Diderik Brochenhuus havde forfattet, samt Domsacten i en Process med Sønderherreds Bønder Anno 1½610, betræffende Landprang og ulovlig Ind- og Udskibning af Varer, hvilke Documenter lyder, som følger:

C. 5. Rdlt "Jørgen Jørgensen, Kongelig Majestæts 1670. Byfoged i Rudkjøbing, Jørgen Jensen, Byskriver, og Poul Andersen Drejer, Kæmner sammesteds, Gjøre vitterligt: at Anno 1670 Tirsdagen den 6. December, paa Rudkjøbing Byting vare udi Rette mødt, ærlig og velvise Borgemester og Raad heri Byen, som havde her inden Tinge tvende Tingsstævnere med Navn Jens Lauritsen og Hans

*) Af en senere funder Copie af en Ansøgning uden Date fra Borgerskabet, indgivet imellem 1669 og 1670, siges: at alle Byens Skibe, som vare paa en Reise til Lübek, bleve opbragte under Holsteen af Fjenden, de Keiserlige, Anno 1628. Det bliver altsaa mueligt, at jeg har seilet i min Fortælling af Byfoged Frederiksens Yttringer.

36.

Lauritsen Galde fra Byen, der hjemlede med Eed og opholdne Fingre efter Recessen, at de lovligen til Dag med 8te Dags Varsel havde hidkaldet for deres Velviisheder paa Byens Vegne efterskrevne, Johan Thommesen, Hans Krøjer, Hans Lauritsen Bager, Rasmus Nielsen Vognmand, Christen Jensen Kræmmer, Søren Jensen Lundemand, Mogens Henriksen, Jens Andersen Skomager og Peder Christensen Rabsted, alle Borgere og Indvaanere hr i Staden, til Vidne og Spørgsmaal, angaaende Byens gamle Frihedsbreve, hvad dennem derom er bevist og for Retten kan blive tilspurgt. Thi for Retten fremlagde Borgemester Thommes Rissen en skrivtlig Extract, hvis Indhold og Befattelse er som efterfølger:

"Extract over de Privilegier og Friheder, som forrige Konger i Danmark naadigst have undt og forlehnet Rudkjøbing By med, samt nogle Tingsvidner og dem, som efter slig Kongelige Breve og meddeelte Privilegier er forhvervet.

1. Kong Hanses Brev, udgivet i Aars **Dominica Cantate** Aar **1492**, at Bønderne og menige Almue paa Langeland skulle sælge og afhænde deres Vater til Rudkjøbing til Torvedag og ingen Andensteds udføre paa ulovlige Havne.
2. Kong Valdemars Brev, dateret Tranekjær Slot Aar 1287, hvorved strengelig forbydes alle Fremmede, som af andre Stæder did til Langeland kommendes vordre, i nogen Maader med Kjø eller Salg Rudkjøbing Indbyggere at forurette, heller og deres Friheder imod deres Villie skulle forandre, under hans Hævn og Vrede. *)

   *) Den ommeldte Valdemar var ikke Konge, men Sønnesøn af Kong Abel og Hertug i Sønderjylland. Han var 1287

3. Kong Christophers Brev udgivet Corsøer, indeholdende i sin Mening fornemmelige, at ingen af Bønderne maa skibe i ulovlige Havne, saa og ingen Forprang og Land-

---

bleven udnævnt til Værge for den unge Konge, Erik Menved, og Rigsforstander. Det er mueligt, at han til den Tid besad Langeland, som hans Broder Hertug Erik, med Tilnavn Langbeen, faa Aar senere erholdt.
Samme Aar udstedte han fra Tranekjær et Benaadningsbrev til Svendborg Indbyggere, hvilke findes paa Latin i Hofmanns Samling af Fundationer 6 T. S. 210 – 211 og lyder i oversættelse saaledes:
"Valdemar af Guds Naade Hertug i Sønderjydland, Vor Hilsen i Herren til Alle, hvem dette Brev forekommer, gjør vitterlig for Alle saavel Nulevende som Efterkommende, at Vi som de nylevende Logdivere (Beskyttere) have taget Vore elskelige Borgere i Svineburgh under Vor særdeles Varetægt, i det Vi for dem stadfæste alle de Friheder, lovlige Vedtægter og Rettigheder, som de i Vore Forfædres Tid, nemlig Domini Valdemari, fordum de Danskes Konge, Eriks, Hertug i Jydland, Vor høitelskede Fader, høilovlige Ihukommelse! og vor Farbroder, Domicelli Abels Tid, uhindret have nydt. Dertil forunde Vi disse Vore nævnte Borgere den Gunst, at de paa Thoroo og Andetsteds pa Vore Godser i Nærheden af ovennævnte Bye maae have den samme Frihed til tilstrækkelig Græsgang for deres Qvæg, som de befindes at have havt i de samme Vore Forfædres Tid, maae have fri Raadighed til at samle vindtørt og nedfaldent Brænde, hvad der almindelig kaldes Vindfælder, til at istandsætte deres Huse og til Brændsel, i det Vi ved denne Vor Gunst strengt fordybe nogen af Vore Betjenter eller nogen som helst Anden at understaae sig til paa nogen

38.

kjøb at gjøre, medens deres Varer af sælge i Rudkjøbing om Torvedagen.

4. Kong Frederiks Brev givet pa Gottorp Aar 1529, formeldende, hvorledes Bønder og menige Almue paa Lavind skulle indføre i Rudkjøbing hver Løverdag, som rette Torvedag, hvis Varer de have at afhændige og sælge, og ikke Bønderne at maa seile ud af ulovlige Havne, eiheller nogen derpaa Landet Pebersvenne eller andre Kjøbmænd maa gjøre Landkjøb Kjøbstæderne til Forprang, under deres kjøbte Godses Fortabelse, Halvdelen til Konge og Kronen og anden Halvdeel til Rudkjøbing By.
5. Copie af Kong Christian den 4des Brev, udgivet paa Coldinhuus den 28 August An. 1590, hvorudi alle Rigets Undersaatter paa Landsbyerne strengelig forbydes, at gjøre Forprang eller Landkjøb eller nogen ulovlig Havne at søge, enten med Ind- eller Udskibning.
6. Et Herredstingsvidne udstedt af Sønderherreds Ting Aar 1529, paa Kong Frederiks Brev om Pebersvenne, formeldende udi samme Form og Maade efter samme Kongelige Brevs Indhold, anført under No. 4.

Maade uforskyldt at fortredige disse Vore ovennævnte Borgere imod havd der for de Nulevende er Skik, med Hensyn til den Gunst, som Vi have forundt dem. Og dersom Nogen med fræk Dristighed forsynder sig herimod, da skal han viselig ikke undgaae Vor Straf. Til stedsevarende Kundgjørelse om denne Sag, have Vi i Anledning af ovennævnte Vore Borgere udfærdiget dette Brev til Efterlevelse. Givet paa Tranekjær Anno Dom. 1287 paa Erkeengelen Michaels Dag i Overværelse af mange saavel Geistlige som Lægmænd."

(L:S:)

39.

7. Et Landstingsvidne forhvervet af Borgemester i Rudkjøbing Aar 1552, at der var ingen lovlige Havne omkring Langeland uden alene Rudkjøbing.
8. Et Tingsvidne fra Nørreherreds Ting den 27. may Anno 1619, fornemmelig indeholdende at Borgemester Anders Andersen i Rudkjøbing havde ladet menige Bønder og Indbyggere i Nørreherred kalde, om de havde noget at klage over Borgerskabet enten for Kjøb eller salg i nogen Maade, og hvorfor de begjerde selv at seile, hvortil menige Mand undtagen nogle Faa havde svaret, at de intet klagede paa Rudkjøbing Borgere, enten for Kjøb eller Salg, at de jo handlede redelig med dennem og takkede dennem got i alle Maader.
9. En Dom forhvervet af Peder Lauritsen, Raadmand i Rudkjøbing, til Sønder Herreds Thing Aar 1610 den 15 Sept. som fornemmelig til Hovedmening udi sin Slutning formelder, at menige Bønder og Almue skulde føre deres Varer til formeldte Kongelig Majestæts Kjøbstad Rudkjøbing, det de have at sælge og afhænde for billigt Værd, og saa igjen kjøbe ad dennem hvis Varer de behøve til deres eget Huses Behov, for det Værd det i omliggende Kjøbstæder gjængst er.
10. Bøndernes Privilegium paa Langeland som Kong C, 4. dennem givet haver, dat Kjøbenhavns Slot 10. Jan. 1638, at de fra andre Stæder, de forbudne undtage, maae sig tilforhandle og hente hvis Varer de behøve hvor de der bedst kan bekomme, medens det staaer ikke, at de paa ulovlige Havne maae ud- eller indskibe, som for meget gaaer udi Svang og Kongens og Kronens Told derover forkrænkes, formedelst slige ulovlige Havne.

40.

"Saasom bemeldte Extract ordret befandtes at være læst ved Rudkjøbing Raadstue den 11. Martii 1654, de for Retten yttre Stævning fremstod Hans Krüger, Borger og Indvaanere her i Byen, og med Eed ved opholdne Fingre efter Reccessen vandt, at den Extract over de Privilegier og Friheder som

naadigst er undt og forlehnet Rudkjøbing Borgere efter dets Indhold, som for Retten blev læst og paaskreven, den haver Sl. Diderik Brochenhuus, fordum Byfoged her ibidem, skreven. Rasmus Nielsen Vognmand, Christen Jensen Kræmmer, Jens Andersen Skomager, Peder Christensen Rabstad ale Borgere heri Byen, vidnede enhver for sig med Eed og opholdne Fingre efter Reccessen, at dennem udi Guds Sandhed er beviist, at den Extract, som for Retten er fremlagt, haver Sl. Diderik Brochenhuus forrige Byfoged her i Byen, med si Haand skreven. Hans Nielsen, kongelig Toldbetjent Christen Thommesen, samt Bertel Hansen, dansk Skolemester ibidem, fremkommer og uden nogen Kaldgivelse vidnede enhver for sig, at dennem er bevist, at formeldte Extract haver Sl. Diderik Brochenhuus, deri Byen fordum Byfoged, skreven. Som samme Vidnesbyrd deres Vidne for Retten som meldt ere aflagte, eftersom Borgemester og Raad have været foraarsaget dens Privilegier underdanigst vilde lade confirmere, og ikke nu ud af denne Krigstid nogen Privilegier er beholdne, uden alene en Copie som Vidnesbyrdene allerede haver vundne om, hvorfor de underdanigst med forderligst saadant agter for Hans Kongelig Majestæt at angive, og derfor Vidnesbyrd ladet kalde. Hvorefter velvise Borgemester og Raad her i Rudkjøbing var et uvilligt Tingsvidne begierende, som bevilget blev. Søren Jensen Bødker, Christen Pedersen Rabsted, Christian Hansen Skrædder, Jørgen Skristensen Skinder, Thyge Andersen Smed, Jen Sørensen og Mads Hansen Klein-

41.

smed, alle Borgerne her Sammesteds, hvilke fornævnte Dannermænd, der alle endrægtilige vundne paa deres gode Troe, Siæle og Sandhed, at de sandelig faae og hørte saaledes gik og foer paa bemeldte Ting og Dag, som foreskrevet staaer."
"At saaledes passeret er der til Vidnesbyrd vore Signeter undertrykt."
" **Artuin Rudkjöbing ut supra."**
L. S. L. S. L. S.

"Læste ved Rudkjøbing Byting Tirsdagen den 4de April 1671, - og læst ved Langelands Landsting den 25de April f. A.
" Respondet præcens coipia sub subsigillato originali verbotens quod attestor.
Hafniæ den 23. Decbr. 1670.
Adam Frederik Werner
Regius Notarius Publicus.
L. S.

Kong Christophers Brev af 1447 og Domsacten i Extracten foroven i dens 9 Post nævnte Sag af 1610 meddeles ordlyden som følger:
"Vi Christopher med Guds Naade Danmarks, Sverrigs, Venders og Gothers Konning, Phalsgreve paa Rhin og Hertug i Bayern, gjør vitterligt for Alle, at vi have undt og tilladt og unde og tillade med dette Vort aabne Brev, at Vore Borgere og Menighed i Rudkjøbing paa Langeland maa have og holde derudi Torvedag herefter om Mandagen, og den Dag maae de og de som did søge, kjøbe og sælge, have og nyde saadan Frihed, som de have i andre vores Kjøbstæder i Vort Rige Danmark om Torvedagen; Thi bede og byde Vi alle som bygge og boe paa Langeland, at de søge herefter til Torvs om Mandagen til forbemeldte vor Kjøbstad Rudkjøbing, og at de der kjøbslaae og ikke andre Steder paa Landet,

42.

under vor Hævn, derover byde Vi haardeligen nogen Forprangere at være eller stedes paa Vort Land Langeland, eller Nogen at skibe eller udføre nogen Kjøbmandskab af ulovlige Havne paa Langeland,

være at Nogen herimod gjør, da skal Vores Foged paa Tranekjær have Magt at hindre dennem paa Vores Vegne."

"Datum Nyborg 1447.

"Læste ved Rudkjøbing Ting, Tirsdagen den 22de April 1663.

Nr. 9. C. 4. 1 Rigsort. 1610

"Søren Michelsen udi Vestergaard Herredsfoges til Sønderherreds Thing paa Langeland, kjendes og gjør vitterlig for alle med dette aabne Brev, Aar efter Guds Byrd 1610 Løverdagen, som var 15. September, paa formeldte Ting var skikket ærlige og velagde Mand Peder Lauritzen, Raadmand i Rudkjøbing, paa sin egen, Borgemester og Raads og Menige Borgerskabs her Sammesteds, deres Vegne, paa den ene, Mads Jensen i Magleby og Hans Knudsen i Haugaard, kongelig Majestæts Delefogder, paa deres egne og menige Sønderherreds Mænds Vegne, paa den anden Side, og vare mig en Dom begjerdes, som jeg mig i nogen Tid forleden tiltaget udi saa Maader, eftersom Niels Michelsen Borgemester udi formeldte Rudkjøbing, paa sine egne og menige Borgerskabet der Sammesteds deres Vegne havde ladet udi dette Stævne Sønderherreds Mænd og dennem tiltalet og skyldet for, at de ei vil søge til Torvedags ud til fornævnte Rudkjøbing med hvis Varer de have at sælge og afhænde og igjen hjemkjøbe hvas Varer de behøve til deres Huses Behov, eftersom kongelige Breve og Mandater omformelder. Og han udi dette lagde et

43.

høibemeldte Vores allernaadigste Herre og Konning Hs. Majestæts Brev lydende som følger:

"Vi Christian den 4de, med Guds Naade Danmarks, Norges, Venders, og Gothers Konning, Hertug udi Slesvig, Holsteen, Stormarn og Delmenhorst, gjør vitterligt, at eftersom Vores Undersaatter og menige Indbyggere udi vor Kjøbstad Rudkjøbing paa Vort Land Langeland underdanigst haver til os suppliceret og klogeligen tilkjendegivet, hvorledes der til deres By af Bønder og andre gjøres ganske ringe Tilføring, og det af den Aarsag der Sammesteds ikke er forordnet og berammet en vis Torvedag, paa hvilken Bønderne der paa Landet kunde til dennem indføre hvis Varer de have at aflade og igjen hos dennem at indkjøbe og sig tilforhandle hvis Varer de kan have af afhænde, Borgerskabet her Sammesteds ikke til ringe Besværing og deres Nærings Fordærvelse, de paa det at formeldte Vor Kjøbstad maa blive ved Magt og dens Indbyggeres Evne og Formue maa tiltage og formeres, ville Vi hermed saa have forordnet og befalet, at herefter om Fredagen udi hver Uge holdes en Torvedag, idi formeldte vor Kjøbstad Rudkjøbing, som udi andre Kjøbstæder brugeligt og sædvanligt er, bedendes og bydendes menige Bønder og Almue, som her paa Landet boendes ere, at i retter Eder efter fornævnte Dag med hvis Varer I kan have at afhænde, at søge til formeldte Rudkjøbing og der at holde Eders Axeltorv og Eders Handel og Vandel søge at bruge med Borgerne der Sammesteds, som det sig egne bør og ikke med nogen Anden der paa Landet, de skulle igjen være pligtige at holde fald forskjellig og billigt Kjøb, Klæde, Humle, Salt, Staal og hvis andre Varer I til Eders Huses Behovst have. Herefter sig enhver og en kan vide at rette og forholde. Givet paa Vort Kjøbenhavn den 21de May. Anno 1608." " Under Vort Signet.

44.

"Og eftersom høibemeldte kongelig Majestæts Brev ikke maa agtes eller ansees hvor udi rettelagde skrivtlige Klage, lydende som efterfølger af menige Borgerskab i Rudkjøbing:

Eftersom vi her til Tinge haver ladet give Illing og Klage, at her af Herredet gjøres en gandske ringe Tilførsel til Kongelig Majestæts Kjøbstad Rudkjøbing og besønderlig af Maglebye, Tryggelev, Fodslette og Humble Sogne, og saa godt som nu aldeles mindre end tilforn, Almuen en gandske ringe Handel og Vandel at bruge her med Borgerskabet, dog vi her til Tinget, som til andre Ting her

paa Landet, haver ladet vor allernaadigste Herre og Konning Hs. Majestæts Brev læse og forkynde, at Hs Majestæt byder og befaler menige Almue over dette gandske Land, at de skal føre til Hs. M. Kjøbstad Rudkjøbing, hvis Kjøbmandsvarer, som de kan have at afhænde og med Borgerskabet Sammesteds at bruge deres Handel og Vandel, som det sig egner og bør og udi andre Kjøbstæder brugeligt er, hvilket Hs. Majestæts Brev saavelsom salige og høilovlige Ihukommelse Konning Frederiks Hs. Majestæts Hr. Faders Brev udi Odense dat. 29. juni AN. 1584, Sl. og høilovlige Ihukommelse Konning Christian den 3die, Hs. Majestæts aabne Brev paa Gottorp St. Wallentini Dag 1540 udgangne, Sl. og høilovlig Ihukommelse Konning Frederik den Første Hs. Majestæts Brev paa Gottorp Løverdagen næstefter Jubilate Søndag An. 1528 dat Sl. og høilovlig Ihukommelse Konning Christians Brev paa Nyborg Søndagen Jubilate 1522 dateret Sl. og høilovl Ihuk. Konning Hans Hs. M. Brev paa Tranekjær Mari Himmelfarts Dag An. 1492 dateret, Sl. høilov. Ihuk. Dronning Kirstens hendes Majestæts Brev udi Odense Fredagen næstefter Martini 1510 dateret, og Sl. høilovl. Ihuk. Konning Christophers Brev paa Nyborg Fred. næstefter Søndagen Reminiscere An. 1447 tilgangen er, saavelsom alle og

45.

hver i sig selv strengelig tilholder menige Almue over dette gandske Land, at de skal føre til Hs. Majestæts Kjøbstad Rudkjøbing, hvis Varer de kan have at afhænde og med Borgerskabet der at bruge deres Handel og Vandel, som udi andre Kjøbstæder her udi Danmark brugeligt, og denne derhos strengeligen forbyder nogen Landkjøb og Forprang at skee eller tilstedes paa Landet. Sammeledes bevises med Landstingsvidne, som af Langelands Landsting Onsdagen tyvende Dag Juul paafulgde An. 1542 er Udgangen, hvor 24 agtede Dannemænd at have vundet, hvoor de lovlige Havne er omkring al Langeland. Sammeledes en Herredstingsdom af Nørreherred nærværende Aar 1610 den 22. Martii er udgiven, at menige Almue i formeldte Nørreherred er efter høibemeldte Kongel. Breve tildømt at søge deres Axeltorv i Kongl. Kjøbstad Rudkjøbing og der at bruge deres Handel og Vandel, eller derfor at staae til Rette som de slige Kongebreve ikke at lyde ville, hvilket høibenævnte Kongebreve, strenge Mandater, Privilegier og Videre vi fattige Folk er høiligen beklaget at ikke Almuen holdes og efterkommes, men hvis Had og lerfærdige og udbesindige Ord og Tale herimod til Tinge, saavelsom paa Kirkegaarden her udi Herredet er svoret, skal vel med Guds Hjelp til Tinge og paa sit Sted videre omtales, hvorover vi fattige Folk ikke aleneste uden al Brøde letfærdelig og ubeskadeligen paatales men ogsaa at lide alsomstørste Skade og Afbræk paa vores Bjering og Næring og endnu i Dag vores Fierde Ting efter som til alle Sognekirker udi dette Herred er lovligen kaldet, klager og haardeligen kiære paa Almuen og sønderligen udi forbemeldte Sogne, at ikke vil føre hvis Vare de kan have at afhænde her til Byen og her bruge deres Handel og Vandel med Borgerne eftersom forbemeldte Kongelige Breve dennem noksom tilholder; thi dersom Almuen herefter ikke deslige høibemeldte

46.

Kongelige Mandater og Privilegier aldeles vil efter komme og holde endnu en Tid lang skeet er, os ikke er muligt vore Varer paa Tydskland og andre Steder at afhente og lade dennem siden ligge usolgte i 3 eller 4 Aar og derefter at komme i allerstørste Armod, thi udi bemeldte 4 Sogne formenes ikke med Sandhed at kan siges udi et ganske Aar at være kjøbt her i Byen en Fod stene eller 1 Tdr. Lündeborgsalt, noget mindre Klæde, Humle eller andre Kjøbmandsvare, og ssaagodtsom ingen Tilføring til Byen af dennem at være skeet endog forbemeldte Kongelige Mandater dennem noksom tilholder, og efterdi at vi have beviist med vores allernaadigste Herre og Konnings Hs Majestæts Breve, saavelsom Sl. og høilovlige Ihukommelse Konning Christian, Konning Frederik, Konning Christian, Konning Hans, Dronning Kirsten og Konning Christopher, deres Brev, at menige Bønder og Almue som paa dette Land boer og er, efter høibemeldte Kongelige Breve, pligtige at føre deres

Vare de have at afhænde hertil Byen at holde deres Axeltorv og bruge deres Handel og Vandel med Borgerskabet, som det sig egner og bør, derhos bevises megen Landprang og Forprang og ulovlig Udskibning at være skeet. Sætter derfor udi alle Rette, om menige Bønder og Almue her paa Landet ikke ere pligtige at føre, deres Varer de have at afhænde, her til Kongl. Majestæts Kjøbstad Rudkjøbing og bruge deres Handel og Vandel med Borgerskabet, efter høibemeldte kongelige Breves Indhold, derfor stande til Rette, som de der høibemeldte Kongelige Breve og Mandaters ikke agte og lyde, og er herpaa en retfærdig Dom begjærendes, og venligen herhos begjærendes, at høibemeldte Kongelige Breve, Privilegier og Vidner og dette vores Forsæt maatte tilbørligen ansees og indføres Ord for Ord udi hvis for Retten bliver aflagt. Actum Rudkjøbing efter St. Lauritsdag An. 1610.
Som forbemeldte Borgemester, Raad, Byens Kæmner og

47.

menige Borgerskab udi formeldte Rudkjøbing, deres Klage formelder og indeholder, da mødte udi Rette den Dag jeg tog mig Dommen til, Mads Jensen Maglebye og Hans Knudsen i Haugaard paa deres egne og menige Sønderherreds Mænds Vegne, og svarede imod formeldte Klage og Forhold, som forskrevet staae, at de ville gjerne efter høibemeldte Kongelige Breve og Mandater søge til formeldte Rudkjøbing med hvis Varer de have at Sælge og afhænde, dersom de kan faae for dennem, som de kan faaee udi andre Kjøbstæder og de kan faae det Kjøb paa de Varer de behøver til deres Huses Behov, som de kan faae i andre Kjøbstæder Nakskov og Svendborg, og dersom Borgemester og Raad i Rudkjøbing haver nogen videre Tiltale til hvis Breve og Privilegier, da skyde de dennem ind for Kongelig Majestæt.
Dertil svarede fornævnte Niels Michelsen Borgemester paa egne menige Borgerskabets Vegne og sagde, at de vil være forpligtet at holde dennem fald hvis Varer de haver ar afhænde som det sig bør.
Og formeldte Mads Jensen og Hans Knudsen i Haugaard, paa deres egne og menige Sønderherreds Mænds Vegne, svarede og sagde, at de haver Kongelige Breve og Privilegier lydendes paa, at de maa seile til Tydskland og Andensteds med deres hiemfødte eget avlede Gods, hvilket de udi rettelagde i Dag, Sl. og høikongelig Ihukommelse Konning Christians Brev, lydende som efterfølger:
”Vi Christian med Guds Naade Danmarks, Norges og Gothers Konning, Hertug udi Slesvig, Holsteen, Stormarn og Ditmarsken, Greve udi Oldenburg og Delmenhorst, Gjør vitterligt, at efter Guds Byrd 1546 Søndagen næstefter Nytaars Dag har paa Vort Slot Coldinghuus, nærværendes Nogle Vore elskelige Danmarks Rigets Raad, bar skikket for os nogle Vore Under-

48.

satter, Kjøbstadmænd udi Vor Kjøbstad Rudkjøbing paa Vort Land Langeland, Fuldmægtig paa den ene Side, og tiltalte Vore Undersaatter menige Bønder og Almues Fuldmægtige der Sammesteds, pa den anden Side, for Seilads og Kjøbmandskab og anden Handel, som fornævnte Bønder og Almue skulle bruge der paa Landet samme Vore Borgere udi Rudkjøbing til Forprang og dermed betage Kjøbstadmændene deres rette Næring og Bjering imod Byens Privilegier og Friheds Lydelse, da paa det fornævnte Vore Borgere udi Rudkjøbing og fornævnte Vore Undersaatter, Bønder og menige Almue paa formeldte Vort Land Langeland boendes, herefterdags bedre maa blive udi god Fred og Rolighed med hverandre, have Vi med fornævnte Vort elskelige Danmarks Riges Raad, bevilget og samtykt, begge Parterne til Bedste og Bistand, gjort dennem saadan Skik og venlige Handling og Forligelsesmaal imellem, som efterfølger hvilken samme Handel og Skik Vi ville af begge Parter ved Magt skal holdes. Først Bønderne og Almue, som boer paa Landet Langeland, skal man seile til Tydskland og Andetsteds med deres hjemfødte og eget avlede Gods, dog at de ikke skulle Noget kjøbe eller føre nogen anden Vare hjem med dennem tilbage igjen, end de Behov haver til deres

egen Opholdning og Nødtørstighed, og ikke de slev maae og skulle ikke heller tilstede nogen Bissekræmmer eller andre hos dennem at boe eller løde der omkring at handle, kjøbe eller sælge, men Alen, Vægt, Skjeppe eller Maade at gjøre Landkjøb, samme vore Borgere og Undersaatter udi Rudkjøbing til Hinder eller Forprang imod deres Privilegiers Lydelse, dog Vor og Kronens Told og Rettighed af hvis Havne de Udløbendes vorder danned uforsømmet i alle Maader. Thi forbyde Vi alle Vore Fogder og Embedsmænd og alle andre formeldte Vore Undersaatter paa Langeland og deres Efterkommere herimod Hinder eller Forsang at

49.

gjøre, under vor Hyldest og Naade. Givet Aar og Dag og Sted som foreskreven staaer. Under Vort Signette. *)

Som samme Kongl. Brev formelder og indeholder, hvorfor formeldte Mads Jensen og Hans Knudsen paa deres egne og menige Sønderherreds Bønders Vegne beretter, at de jo herefter saavelsom tilforn, efter deres Kongelige Breve og Friheder, maae seile og fare med deres eget hjemfødte avlede Gods, som de omformelder.

Dertil svarede fonævnte Niels Michelsen paa sin egne og menige Borgerskabs Vegne og sagde, at en Part af dennem udskibe udi ulovlige Havne, hvis Varer de haver at sælge og andet dennem tilforhandle kan, indbyrdes med hverandre, og drager heraf Landet med og Sælger, og ikke ville rette og lyde høibemeldte Vor allernaadigste Herre og Konning hans Majestæts Brev, som dennem tilholder, at skulle søge til Axeltorv til Hs. Majestæts Rudkjøbing med og der handle og vandle med Borgerskabet, men ere Hs. Majestæts Brev gandske ringe agtendes, med andre Kongelige Breve og deres Byes Privilegier, som forberørt.

Dertil svarede forbemeldte Mads Jensen og Hans Knudsen paa deres egne og Sønderherreds Mænds egne, at dersom der nogen kan overbevises, efter fornævnte Niels Michelsens Beretning, at der nogen udskiber i ulovlige Havne, da dennem derfor at straffes som sig bør, hvorfore fornævnte Peder Lauritsen i Dag paa fornævnte Niels Michelsens Borgemester, udi hans Fraværelse og menige Borgerskabet deres Vegne, satte udi Rette i anformeldte Sønderherredsmænd her paaklages ikke bør at staae til Rette, som de slige Kongelige Breve ikke agte og lyde ville, og var her paa Dem begjærendes.

---

*) Sammenhold hermed C. 3 Reces af 1540 c. 3, 4.

50.

Da der efter Tiltage og Gjensvar og denne Sags Leilighed, og efter fornævnte høibemeldte Kongelige Breve ere læste inden Tinge her paa Landet og paaskreven, lydendes om formeldte Torvedag, at menige Bønder og Almue herpaa Landet skal søge til Kongelig Majestæts Kjøbstad Rudkjøbing med hvis Varer de haver at sælge og afhænde, og ikke maae kjøbe eller handle med Andre her paa Landet end med dennem, og saa igjen hjemkjøbe af dennem hvis Varer de behøve til deres Huses Behov, som de bør at holde dennem fald, og fornævnte Niels Michelsen Borgemester efter formeldte hans Klage, som forberørt er, endnu klager, at forbemeldte Kongelige Breve ikke efterkommes af Bønder og Almue, og de ikke vil fare til Byen med hvad Varer de have at afhænde, mens en Part af dennem udskibe i ulovlige Havne og bortføre andetsteds at sælge og dermed gjør imod høibemeldte Kongelige Breve. Efter denne berørte Leilighed finde jeg fornævnte Bønder og Almue her i Sønderherred det fornævnte Niels Michelsen Paaklaager, at deres Varer tilfornævnte Kongl. Majestæts Rudkjøbing det de haver at sælge og afhænde, for et billigt Værd, og saa igjen hjemkjøbe af dennem hvis Varer de behøve til deres Huses Behov for disses Værd, der i omliggende Kjøbstæder gjængse er, hvo derimod gjør, straffes af Øvrighed, som de der slige Kongel. Breve ikke agte og lyse ville. At jeg saa haver aflagt, til Vidnesbyrd trykker jeg mit Signette. Datum ut supra.

(L. S.)

Læst ved Rudkjøbing Byting Tirsdagen den 6. Octbr. 1670.
Fidem vere copiæ cum suo mise exsibito sigilato originali verbotenus concordantis Pubscripsi Osconavi vocatis." *)

Havnie, d. 23. Decbr.1670.

Adam Frederich Werner.
Regius Notarius Publicus.

*) *Trofastheden af sandheden om overflod med dens elendigt forseglede originale ordrette konkordant Pubscripsi kaldet Osconavi. (Google oversæt.)*

51.

Derefter læst ved alle Retter paa Langeland i April og May 1671, saa og paa Rudkjøbing standstueret Torsdagen den 8, Febr. 1725.
Paa alle forannævnte Kongelove og Privilegier har høisalig Kong Christian den 5te meddelt følgende Confirmation:
C. 5. 4 Rdl. 1670.

"Vi Christian den Femte af Guds Naade Konge til Danmark og Norge de Wenders og Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn og Dytmarsken, Greve udi Oldenburg og Delmenhorst, Gjør vitterlig: at jeg af synderlig Kongelig Naade og Bevaagenhed imod Vores Kjøbstad Rudkjøbing paa Langeland, efter Borgemester og Raads derom den sammesteds, deres derom allerunderdanigste Ansøgning og Begjæring, allernaadigst haver confirmeret og stadfæstet, saa og hermed confirmerer og stadfæster alle de bemeldte vor Kjøbstad Rudkjøbing af vores elskelige kjære Hr. Fader og andre vore forfædre Sal. og høilovlige Konger allernaadigst forundte Privilegier og Friheder og Benaadninger, saavidt de ei imod Vores Jura Majestatis Absolutum Domminium Souverainitet og Arverettighed befindes at stride. Forbydende alle og enhver herimod eftersom foreskrevet staaer, at hindre eller udi nogen Maade Forfang at gjøre, under Vor Hyldest og Naade. Givet paa Vort Slot Kjøbenhavn den 22. Decbr. Anno 1670.

Christian

Under Vort Signet.
(L. S.)

Læst ved alle Retter paa Langeland i April og May 1671, samt derefter ved Rudkjøbing Tirsdagen den 7. Juni 1681, og ved Rudkjøbing Raadstueret Torsdagen den 8. Febr. 1725.
Denne høisalig Kong Christian den 5tes Confirmation, saa-

52.

velsom Domsacten af 1610, findes in originali og sidste tillige i Notarialsfskrivt i byens Archiv.

Samtlige her meddelte Afskrivter ere givne ordlydende, kun har jeg tilladt mig at forandre Stavemaaden efter den nu brugelige, for destobedre at kunne læses og forstaaes af Enhver.
En lignende Confirmation, som Christian den Femtes, er meddeelt af den første Enevoldskonge, Frederik den 3die, og findes i hans Privilegier for den borgerlige Stand, af 24 Juni 1661, hos Fogtmann.
I Aaret 1704 var, som ofte tilforn, paany opstaaet stor Misnøie hos Borgerne i Rudkjøbing, over Landorangeri, som Landboerne og Ærøboerne dreve i alle Retninger og i stort Omfang.

Borgerne indgave en vidtløftig Klage desangaaende, og fremkom nu med fuldstændig Afskrivter af de fleste af ovennævnte Kongelige Privilegier og aabne Breve, tilligemed nogle andre saadanne; hvilke her ordlydende følge, dog ligeledes med nogen Forandring i Stavemaaden.

1. "Erik af Guds Naade Hertug paa Langeland hilder Eder Alle, som dette Brev forekommer, evindelig med Gud. Man skal med levendes Røst eller skrivtlig Vidnesbyrd udødeliggjøre, hvad som i Tiden skeer, at det ikke med Tiden igjen udslettes. Derfor skal Alle vitterlig vide, at Vi med dette Vort Brev haver undt og stadfæstet Vores elskelige Indbyggere i Rudkjøbing alle deres Friheder og lovlige Vedtægter som udi Vore Forfædres Tid, Vores elskelige Fader fordum Hertug udi Indland og Vores elskelige Farbroders Søn, domicelli Abels Tid, befindes at have havt. Strængelig forbydendes alle Fremmede som af andre Stæder hendes did at komme, formeldte Vores Indbyggere med noget Kjøb eller Salg i nogen Maade at forurette, eller og deres Friheder og Vedtægter til deres Skade at forandre, saafremt de ville undgaae ville indgaae Vor Hævn

53.

og Vrede. Til hvis ydermere Stadfæstelse, Vi forunder dette Vort Brev med Vort Segl at bekræftets. Dato Anno 1296.

Testi Sanci Agoria Dag *."

2. "Vi Valdemar af Guds Naade Hertug i Jutland, ønsker Eder alle, som dette nærværende see, evig Salighed af Gud. Det som nogentid handles, at det ikke med Tiden forglemmes, pleier at stadfæstes med skrivtlig Vidnesbyrd, derfor ville Vi, at de der nu ere eller komme, skulle maa vide, at Vi Vore elskelige Borgere i Rudkjøbing besynderlig annammer under Vor Fred og Beskjermelse, og ville Vi og tillade, at fornævnte Indbyggere i Rudkjøbing maa frilig nyde og bruge al den Ret, Rettighed og Sædvane, som de haver havt i Vores Forfædres Tid, som i Konning Valdemari Tid, Valdemar Hertug udi Jutland og Erik, som var Hertug

---

*) Dette Brev er i det Væsentlige af samme Indhold som Hertug Valdemars af 1287, anført i Extract foroven S. 36 Nr. 2. Det viser tillige, at Udstederens Farbrodersøn, Hertug Abel, som døde i Svendborg, tidligere havde besiddet Langeland. Hertug Erik af Langeland med Tilnavn "Langbeen", var en Sønnesøn af Kong Adel og en dygtig Mand, men holdt til med Rigets Fjender, Marsk Stig og Andre. I Aaret 1292 slog han Skjalm Hvide Drost ihjel i Kongens Nærværelse. 1205 blev han slagen til Ridder af den Norske Konge og Erik Menved. 1306 eller 1310 blev han taget i sidstnævnte Konges Tjeneste og skulde levere 200 Mand i Krig. Han døde 1311, uden at efterlade sig Børn. Enken, Sofie, opdagede for Kong Erik Menved, at hendes Gemal havde staaet i et hemmeligt Forbund med mange danske Adelsmænd imod ham, Kongen. (A. Hvitfeld, S. 303, 306, 3133, 317, 330, 356, 369, 403.)

54.

paa Langeland i samme Tid, udi alle Artikler. Og vide ogsaa fornævnte Indbyggere deres Fædrivt omkring Kjøbstaden til deres Fægang, ligesom de haver havt i de samme Herreds og Fyrsters Tid. Og strængeligen forbyde Vi under Vor Naade, at ingen Udlænding af andet Land skal fordriste sig til, at ingen Udlænding af andet Land skal fordrifte sig til, at giøre fornævnte Vore Indbyggere i bemeldte Rudkjøbing nogen Forprang eller Uret med Kjøb eller Salg i den Handel, som dennem tilhør, og at ingen skal heller fordrifte sig til, at forvende deres Ret eller Frihed og Sædvaner som dennem af Vor Naade undt og tilstedt, dersom og Nogen af Vore Fogder eller Lehnsmænd eller nogen Anden fordrister sig til en daarlig Fordriftelse at forudrette fornævnte Vore Indbyggere i Rudkjøbing paa disse Sager imod Fordybelse, da skal han ingenlunde undgaae Vor Hævn. Til

ydermere Vidnesbyrd hængende Vort Indsegel neden dette Vort aabne Brev. Datum Rudkjøbing An. 1355, femte Dagen efter Midfaste. Nærværendes Christi Sturre, Peder Daa, Christen Tobesen og flere trofaste Mænd.

3. Dronning Margrethes *) udgivne Privilegier dat. 1410, hvorudi haardelig forbydes Forprang og Landkjøb her paa Landet, eller nogen ulovlige Havne enten at opskibe eller udskibe og Bønder paa Landet være pligtige at søge Torv og Marked her i Byen, som sf gammel Sædvane været haver.

4. Kong Christophers Privilegium dateret Nyborg 1447, findes ordlydende foroven S. 41 – 42.

5. "Vi Hans med Guds Naade Danmarks, Norges, Venders og Gothers Konning, udvalgt til Sverrig, Hertug udi

---

*) I Afskrivten staaer urigtigen Christophers. Privilegeret findes kun, som anført, i Extract.

55.

Slesvig, Holsten, Stormarn og Ditmarsken, Greve i Oldenburg og Delmenhorst, gjør Alle vitterligt, at vi af Vor synderlige Gunst og Naade have annammet og undfanget, og nu med dette Vort aabne Brev annammer og undfanger Vore Borgemester og Raad, Borgere og Menighed i Vor og Kronens Kjøbstad Rudkjøbing, udi Vor Beskjærming, besynderlig at forsvare til Rette, stadfæste og fuldbinde Vi dem alle de Breve, Friheder og Privilegier, som vor Kongl. Fader Konning Christiern og andre Vore Forfædre og fremfarne Konger i Danmark, dennem naadeligen undt og givet haver, at nyde og beholde stadelige og faste ved deres Fuldmagt, med alle de Breves Ord og Artikler, som de indeholde og udvise, og forbyde Vi alle hvor de helst ere eller være kunde, og særdeles Vores Fogder og Embedsmænd og alle Andre, dem herimod Vor Beskjermelse, Privilegier og Stadfæstelse at hindre eller hindre lade", Dateret Tranekjær 1500.

6. "Vi Christiern med Guds Naade Danmarks, Norges, Venders og Gothers Konning, udvalgt Konning til Sverrig, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn og Ditmarsken, greve af Oldenburg og Delmenhorst, Gjøre Alle vitterligt: At vi af Vor synderlige Gunst og Naade haver taget, annamme og undfange Os elskelige Vore kiære Undersaatter, Borgemester, Raadmænd og menige Borgere udi Vor Kjøbstad Rudkjøbing, udi Vor Kongelige Hegn, Værn, Fred og Beskjærmelse, besynderligen at forsvare og fordagtinge tilrette. Sammeledes have Vi af Vor Gunst og Naade fuldbyrdet og stadfæstet og med dette Vort aabne Brev fuldbyrde, samtykke og stadfæste alle de Naader, Friheder og Privilegier, som Vore Forfædre, fremfarne Konger i Danmark, dennem og deres By naadeligen stedt og givet haver, at nyde og beholde,

56.

alle deres Ord, Punkter og Artikler som de indeholde og udvise, og have Vore fornævnte Undersaatter kiæret for Os, at nogle fare der omkring deres By og gjør paa Landsbyerne med Bønderne Forprang, hvilket Vi herefter ingenledes tilstede ville at Nogen saa giøre skulle mod deres Privilegier, under saadant Godses Fortabelse, Halvdelen til Os og Kronen og Halvdelen til Byen, og maae Vore Undersaatter i Rudkjøbing saadant Gods hindre og paatagne. Thi forbyde Vi alle hvo de helst ere eller være kunde, særdeles Vore Fogder og Embedsmænd, fornævnte Vore kiære Undersaatter herimod paa forbemeldte Privilegier og Friheder at hindre lade, i nogen Maade at forurette, under Vor Hævn og Vrede.
Givet paa Vort Slot Kjøbenhavn St. Philipi Jacobi Dag An. 1517.

Under vort Signet.

7. Vi Christiern med Guds Naade Danmarks, Sverrigs, Norges, Venders og Gothers Konning etc., hilser Eder Alle Vort Raad, Undersaatter, Bønder og menige Almue, som bygge og boe paa Vort Land Langeland, kiærligen med Gud og Vor Naade. Vi beder Eder, og byde alle og enhver særdeles, at I indføre udi Vor Kjøbstad Rudkjøbing der paa Landet, hvis Korn, Øxen, Flæsk, Kjød, Smør, saltet Fetalie og al anden Deel I have at sælge eller afhænde ville for Penge, og ikke andetsteds udføre. De skulle Eder Betaling til gode Rede, givende Penge og gode Varer derfor igien, eftersom Tiden er. Her retter Eder aldeles efter og lader det ingenlunde. Givet paa Vort Slot Nyborg Mandagen næstefter Søndagen Jubilate Anno 1522.

8. Vi Frederik med Guds Naade, Danmarks, Venders, Gothers Konning, og udvalgt Konning til Norge, Hertug etc., hilse

57.

Eder alle, som bygge og boe paa Vort Land Lavind, kiærligen med Gud og vor Naade. Vider, at Vore Borgere udi Vor Kjøbstad Rudkjøbing have været for os og beklaget, at de ei kunde faae fal i deres By, Fetalie og andre Dele, som de Behov have, at opholde Vor og Bysens Tynge, for den Skyld, at I skibe og seile med Eders Gods og Varer ud af ulovlige Havne og ei ville føre dem til hvis Varer I have at sælge. Sammeledes, at der er mange Pebersvenne og andre Fremmede, som der drage om paa Landet og kjøbslaae fornævnte Borgerne til Forprang. Thi bede Vi Eder og byde, at I indføre i fornævnte Vor Kjøbstad Rudkjøbing, hver Løverdag, som rette Torvedag, hvis Flæsk, Smør, Kjød, Meel, Malt, og andre Varer, som I have at afhænde og I sælge ville efter Aarsens Tider, og sælger det fornævnte Vore Borgere eftersom Sædvane er Andensteds overalt i Vort Rige Danmark. De skulle igien holde tilstede fal, Humle, Klæde, Jern, Salt, og anden Deel, hvis I Behov have paa at holde og sælge Eder fore redeligt Værd, og herover ikke seile ud af ulovlige Havne. Findes og Nogen der paa Landet Pebersvenne eller andre fremmede Kjøbmænd, som her drage om og gjøre Landkjøb dennem til Forprang, da skulle fornævnte Vore Borgere have den Fuldmagt, at annamme hvis Gods, som de faa kjøbt haver, og det dele, og skal være forfalden Halvdelen til Os og anden Halvdeel til deres By Rudkjøbing. Thi vider herefter at rette Eder og lader det ingenlunde, under Vor Hyldest og Naade. Givet paa Vort Slot Gothorp, Løverdagen næstefter Jubilate Søndag 1528.

9. "Vi Christian af Guds Naade Danmarks og Norges Konning etc. gjør vitterligt: at Vi af vor synderlige Gunst og Naade haver taget, annammet og undfanget Vore Undersaatter, Borgemester og Raadmænd og menige Borgere udi vor Kjøbstad

58.

Rudkjøbing paa Langeland, beliggende dennem, deres Hustruer, Børn, Tienere, Gods, Rørendes og Urørendes, i hvad helst er eller være kan, intet undtaget udi nogen Maade og menige Rudkjøbing By med alle dens Indbyggere, under Vor Kongelige Hegn, Værn, Fred og Beskiærmelse, besynderlig at ville forsvare, beskiærme og beskytte og fordagtinge til al Rette. Sammeledes have Vi og af samme Gunst og Naade fuldbyrdet, samtykt og stadfæstet, og nu med dette Vort aabne Brev fuldbyrde, samtykke og stadfæste, alle de Naader, Friheder, Privilegier, som fornævnte Rudkjøbing By og dens Indbyggere af Vore Forældre, fremfarne Konger udi Danmark, naadeligen og gunstigen undt og givne ere, og de hidtil udi deres rolige Brugelse og Besiddelse havt have, ved deres fulde Magt at blive udi alle deres Ord, Punkter og Artikler, som de indeholde og udvise, dog saa, at naar Vi videre er kommen udi Rigens Forfarenhed, og der da findes nogle Artikler udi samme deres Privilegier og Friheder, som ere Os eller Rigets andre Vore Undersaatter her udi Riget

besværligt, da ville Vi have Fuldmagt til samme Privilegier at forandre og renovere, eftersom de kunne være Os og Rigets andre Undersaatter her sammesteds til Gavn og Bedste og Bistand. Thi forbydende Vi Alle i hvo de helst ere eller være kunde, særdeles Vore Fogder, Embedsmænd og alle Andre, fornævnte Vore Undersaatter, Borgemester og Raadmænd herimod paa Personer, Hustruer, Børn, Tienere, Gods, Rørendes og Urørendes, intet undtagen, og paa formeldte deres Friheder, Naader og Privilegier som foreskrevet staae, at hindre lade, Møye, Plage, Umage eller udi nogen Maader Forfang at gjøre, under Vor Kongelige Hævn og Vrede. Giver paa Vort Slot Gottorp. Vor Frue Dag Visitationis 1538.

10. Vi Frederiks den Anden ec. giøre vitterligt, at vi af Vor synderlige Gunst og Naade taget og an-

59.

nammet og undfanget og ved dette Vort aabne Brev tage, annamme og undfange Vore Undersaatter, Borgemester, Raadmænd og menige Borgere i Vor Kjøbstad Rudkjøbing paa Langeland udinden Vort Kongelige Hegn, Værn, Frad og Beskiærmelse, besynderlige at ville beskytte, beskiærme og fordagtinge til al Rette. Samledes have Vi af Vor Gunst og Naade fuldbyrdet, samtykt og stadfæst, alle de Friheder og Privilegier som stormægtige og høibaarne Fyrste Hr. Christian den 3die, Danmarks, Norges, Venders og Gothers Konning, Vor kiære Hr. Fader, salig og høilovlig Ihukommelse, denne naadeligen undt og givet haver, ved deres Fuldmagt at blive udi alle Ord, Punkter og Artikler, som de udi alle Maader udviser og indeholder efter høibemeldte Vor kiære Herr Faders Stadfæstelse, Breves Lydelse. Thi forbyde Vi Alle i hvo de helst ere eller kunde, særdeles Vore Fogder, Embedsmænd og alle Andre, fornævnte Undersaatter i Rudkjøbing, herimod paa deres Frihed og Privilegier, eftersom foreskrevet staaer, at hindre eller udi nogen Maade Forfang at gjøre, under Vor Hyldest og Naade. Givet paa Vort Slot Kjøbenhavn den XI Dag i November Anno 2565,

Undertegnet

Frederik

11. ”Vi Frederik den 2den, etg. Gjør vitterlig, at eftersom Vore Undersaatter, os elskelige Borgemester og Raadmænd udi Vor Kjøbstad Rudkjøbing, paa deres egne og enige Borgerskabs Vegne her sammesteds, have underdanigst ladet os give tilkjende, hvorledes der til deres By gjøres saare ringe Udføring og der, som udi andre Kjøbstæder, ikke holdes nogen synderlig Axeltorv, derover Borgerne meget forarmes og have ringe Næring og Bjering, og de ligevel ikke desmindre maae opretholde borgerlig Tyngde og Besværing. Da paa det fornævnte Kjøbstad

60.

maa blive ved Magt og Indbyggerne des ydermere og bedre kunne tiltage udi Evne og Formue og blive ved Næring og Bjering, ville Vi hermed have forordnet og befalet, at herefter om Tirsdagen udi hver Uge, skal holdes for ret Torvedag udi fornævnte Rudkjøbing og samme Dag at holde for ret Torvedag, som udi andre Kjøbstæder brugeligt er, bedendes menige Bønder og Almue over alt Vort Lands Langeland, at I rette Eder efter paa bemeldte Dag med Eders Varer, som I have at afhænde, at søge til fornævnte Rudkjøbing og der at holde Axeltorv, og Eders Handel og Vandel holde og bruge med Borgerne Sammesteds, eftersom det sig egner og bør; de skulle igjen være forpligtet at holde sal, forskjelligt og billigt Kjøb, Klæde, Humle, Jern, Salt og hvis anden Kjøbstadvarer I til Eders Huses Ophold fornødne Behov haver og udi Kjøbstæderne bør at være og faldholdes. Herefter sig hver vil vide at rette og forholde, ladendes det ingenlunde. Givet paa Vor Gaard udi Odense den 29. Juni Aar 1584.”

Under Vort Signet.

12. "Vor synderlige Gunst tilforn. Videre at eftersom Vi ere komne i Forfaring hvorledes at der paa Vort Land Langeland skulle undertiden sig nogle understaae hemmelig og Nattetider at udskibe over til Ærø, baade Øxen og Heste og Andet, on intet Told deraf give eller nogen Besked derom gjøres hos Vor Tolder eller Havnefogden, medens Vor Told og Rettighed fordølge og understaae: da bede Vi Eder og ville at I dermed lade have alvorlig Indseende, og dersom nogen kan bespørges og overkommes, som i faa Maader hemmelig udfører Øxen, Heste eller Andet til Ærø ufortoldet, at I da paa Vore Vegne dennem derfor lade tiltale, saavelsom de det hjælper at udføre, som de samme Øxen Heste eller Gods tilhøre og Rette over dennem udføre til dets til-

61.

børlige Straf, som andet Tyvnet, Dermed skeer Vor Villie, befalende Eder Gud. Skrevet paa Vort Slot Kjøbenhavn den 21. Dag Martii Anno 1589. Under Vort Signet. Høystmelde Vor allernaadigst udvalgte Herre, Prinds og Kronnings tilforordnede Rigens Raad *)

Niels Kaas. Egen Haand — Jørgen Rosenkrants. Egen Haand

Christopher Walkendorf. Egen Haand.

13. "Vi Christian den Fjerde med Guds Naade Danmarks, Norge, Venders og Gothers Konning etc. Gjør vitterligt: Eftersom Vi ere komne udi Forfaring etc. Gjør vitterligt: Eftersom Vi ere komne udi Forfaring, hvorledes mange Vore og Kronens Undersaatter over alt Vort Rige Danmark, saavel af Adelen som en Part Andre, Præster, Fogder, Skrivere, Bønder, Bønderdrenge, skulle drive og bruge stor Forprang og Landkjøb med Korn og andre adskillige Kjøbmandsvarer, som falder paa Landsbyerne, som ellers kunde blive ført til Kjøbstæderne og Vore Borgere til deres Næring og Forbedring, hvoraf de siden kunde, som ellers skulde opholde og fuldgjøre borgerlig Pligt og Tyngde, derover al borgerlig Handel og Næring borttages, som og Vor og Kronens Told og Rettighed forkrænkes, efterat med samme ulovlige Forprang og Landkjøb søges mange ulovlige Havne udskibes hvis Korn eller anden Deel de udi faa Maader til Forprang kjøbe og dennem tilforhandle, ved saadanne ulovlige udskibes og Kronen deraf ingen Told og Rettighed fornøies, som det sig bør,

*) Christian den 4de blev født 11. April 1577, altsaa var han, da Frederik 2den døde, 4de April 1588, kun 11 Aar gammel.

62.

hvorudover Vor og Kronens Told og Rettighed krænkes, saa og Borgeren udi Vore Kjøbstæder deres Næring og Bjering borttages og en Part deres borgerlige Privilegier formindskes imod Reccessen *), Da paa det saadant Forprang og Landkjøb maa afskaffes, have Vi med Vores elskelige Danmarks Rigens Raad al Leiligheden overveiet, og ville herefter derom saa forordnet og opholdet have, at efter denne Dag aldeles ingen af Vores Undersaatter her udi Riget, Adel eller Uadel, skulle nu bruge saadanne Landkjøb eller Forprang paa Landsbyerne eller andre Steder, enten med Korn eller anden Deel imod Reccessen, eller at søge nogen ulovlige Havne, enten udskibe eller udføre nogen Deel, eller noget igjen i samme ulovlige Havne at opskibe, dog skal ikke hermed være formeent, hvis Adelen til sin egen Huses Behov og Nødtørftighed kan fornøden have, see Vi hvis Privilegier nogen Vores Undersaatter derpaa kunde have hermed uforkrænket i alle Maader; men aldeles er Landkjøb, Forprang og ulovlige Havne at søge at være afskaffet, og finde efter denne Dag i hvosomhelst det være kunde, enten adel eller Uadel, Præster, Fogder, Skrivere, Bønder eller Bønderdrenge eller Nogen anden, som bruger noget Landkjøb eller Forprang, med Korn eller nogen Kjøbmandsvare,

eller at søge nogle ulovlige Havne **), da skulle de udi samme Maader have forbrudt al hvis Vare, Korn eller Gods, de have med at fare, til Os og Kronen og dermed staaende Os til rette, som de der foragteligen og modtvilligen have gjort imod dette Vort aabentlige Brev, forbydende Vore Fogder, Embedsmænd, saa og Vore

---

*) Christian den 3dies Reces ved I. L. 33 – 34 Art. Christian den 4des Reces 2 B. 13 Cpt. 1 Art.
**) Om ulovlige Havne og forbudne Varer see Ostersens Glossarium.

63.

Undersaatter af Adelen og alle Ander, at De ikke selv eller tilstede Nogen Anden, enten paa Vores og Kronens Vegne, eller paa Adelens Gods og Eiendom, saadan Forprang og Landkjøb eller ulovlige Havne at søge imod Recessen og imod dette Vort offentlige Forbud at gjøre eller lade skee at gjøre, men hereftertiden alvorligen at holde dette Vort Bud og Befaling, saafremt de ikke selv ville lide Tiltale og Skade og staae Os derfor til rette. Seer og Vore Lehnsmænd nogen igjennem Fingre, da den det gjør, skal have forbrudt Vort Lehn ham medforlehnet er. Hvorefter alle og enhver kan sig at rette og for Skade tage Vare, ladende det ingenlunde. Givet paa Vort Slot Coldinghuus den 20 August, Anno 1590. Høybemeldte Vor allernaadigst udvalgte Herre, Prinds og Konnings tilforordnede Regjerendes Raad."

Niels Kaas, Jørgen Rosenkrants, Per Munk, Hans Ulfstand.

14. "Vi Christian den Fjerde med Guds Naade Danmarks, Noges, Venders og Gothers Konning etc. Gjør vitterligt: at Vi af Vor synderlige Gunst og Naade, haver taget, annammet og undfanger, og nu ved dette Vort Brev tage, annamme og undfange Vore Undersaatter, Borgemester og Raadmænd og menige Borgere udi Vor Kjøbstad Rudkjøbing paa Vort Land Langeland udinden Vort Kongelige Hegn, Værn, Fred og Beskjærmelse, Besynderlig at ville beskytte, beskjærme og fordagtinge til alle Rette. Sammeledes have Vi af samme Gunst og Naade fuldbyrdet, samtykt og stadfæstet, og nu med dette Vort aabne Brev fuldbyrde, samtykt og stadfæstet alle de Friheder og Privilegier som den stormægtige Høibaarne Fyrste og Herre Konning Frederik de 2den, Danmarks og Norges Konning etc., Vor kongelige Hr. Fader salig høilovlig Ihukommelse, dennem naadelig undt og givet

64.

haver, ved deres Fuldmagt at blive udi alle deres Ord, Punkter og Artikler, eftersom de udi dennem selv ydermere udviser og indeholden, dog skal herved være uforkrænket, hvis Privilegier og Friheder som Vedkommende paa Langeland givne ere *). Thi forbyde Vi alle i hvo de helst ere eller være kunde, særdeles Vore Fogder og Embedsmænd og alle andre formeldte deres Friheder og Privilegier, eftersom foreskrevet staaer, at hindre eller udi nogen Maade Forfang at gjøre, under Vor Hyldest og Naade. Givet paa Vort Slot Kjøbenhavn d. 5. Aug. An. 1597.

Under Vort Sognet.
Christian

15. "Vi Christian den Fjerde etc. Gjør vitterligt: at eftersom meneige Borgerskab udi Kjøbstæderne her udi Vort Rige Danamrk nu til denne almindelige Herredag her udi Vor Kjøbstad Kjøbenhavn, ved deres affærdigede Fuldmægtige og Udskud udaf enhver By med visse Antal Folk af deres Middel nu samtlige have eligeret og udvaldt den højbaarne Fyrste og Herre Herr Christain, Arving til Norge, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn og Ditmarsken, Greve af Oldenburg og Delemhorst, Vores elskelige kiære Søn, til disse Kongeriger Danmark og Norges samt dets underliggende Provindsers Regjering, dersom Gud den Almægtige det saa haver forseet, at Hs.

Kiærlighed Vor Død overlevende vorder, efter det Brevs og Segls Bydelse de Os underdanigst derpaa giver haver, - da have Vi derimod paa Vor Kongelige Tro og Ære lovet og tilsagt, at saadan deres Bevilling og Valg, ikke skal komme dem eller deres Efterkommere til nogen For-

---

*) Herved sigtes maaskee til Christian den 3dies Privilegier for Bønderne dat. 15. Januari 1546 anført foroven Side 47 – 49.

krænkelse paa deres Kjøbstæders Privilegier og Friheder; og efterdi Høibemeldte Vore elskelige kjære Søn formedelst Hs. Kiærligheds Minorennitet og ringe Alder nu ikke, som udi slig Fald den Fornødenhed udkræver, med Privilegiers Confirmation forbenævnte Borgerskab kan forsyne, saa skal Hs. Kiærlighed dig være forpligtet, førend Hs. Kiærlighed indtræder udi en fuldkommen Regiereing, at confirmere og besegle menige Borgerskab udi Kjøbstæderne ger udi Riget, alle hvis Privilegier og Friheder dennem af Os og fremfarne Konger udi Danmarks naadigst given ere, eftersom her udi Riget have været sædvanligt og fremfarne Konger før Hs. Kiærlighed giort have. Det til bedre Forvaring at saa fast og uforbrødelig holdes skal udi alle Maader, eftersom foreskrevet staaer, haver ladet hænge Vores Kongelige Segl herneden for, og med egen Haand underskrevet. Givet og skrevet paa Vort Slot Kjøbenhavn den 25. May Anno 1608.

Christian.

16. "Vi Christian den 4de etc. hilser Eder Os elskelige Provster, Præster, Fogder, menige Bønder og Almue, som bygge og boe paa Vort Land Lavind, Thorsinge, Stryn, Dragø, Thorø og andre der tilliggende Øer, evindelig med Gud og Vor Naade. Videre, at eftersom Vi naadelig kommer udi Forfaring, hvorledes I, naar Eders Skibe og Skuder fremmede Havne og Tydskland søge med Eders hjemfødte og avlede Fæ og Korn at sælge. Eder skal understaae Kjøbmandsvarer, ikke alene til Eders Huses Behov igjen at indkjøbe og hiemføre, men og til at sælge og forhandle og imod Recessen Landkjøb dermed at drive, menige Borgere og Indbyggere udi Vore omliggende Kjøbstæder Nyborg, Svendborg, Faaborg og Rudkjøbing og deres af Os naadigst anrettede og privilegerede Saltkompagnie, særdels til mærkelig Skade

og Forhindring; thi bede Vi eder og hermed strengelig befale, at I herefter saadanne Eders Varer, som paa Tydskland og andre Havne forskikkes, for rede Penge forhandle, og ikke for Kjøbmandskab, og hvilket I enten til Huusholdning eller andet kunde behøve, at I Eder det ikke noget Andertsteds tilhandle og indkjøbe, uden alene udi fornævnte Kjøbstæder, under samme Compagnie, hvor det Eder skal undes for et billigt Kjøb, gangbar Mynt. Fordrister sig nogen herimod at giøre, han haver forbrudt samme sine Varer, eftersom bemeldte Privilegier og Friheder Sammestæders Compagnie naadigst undt og givne ere, denne ydermere udviser og formelder, og derforuden straffes som den Vores Mandater og Recessen modtvilligen foragter. Hvorefter enhver sig kan vide at rette og for Skade at tage Vare. Givet paa Vort Slot Kjøbenhavn den 25, Febr. 1623. Under Vort Sognet."

Christian.

Samtlige her indførte Privilegier Mandater og aabne Breve fra Nr. 1 til 16 findes i Copibogen fra 1695 til 1728 Fol. 79 – 85. Christian den Femtes derpaa givne Confirmation af 22. Decbr. 1670, indført foroven Side 51. Senere findes udstedt følgende Privilegier og Breve, nemlig:

17. "Vi Christian den Femte af Guds Naade etc. Gjør vitterligt, at vi efter Byfogdens og samtlige Borgerskabets i Vor Kjøbstad Rudkjøbing paa Langeland, deres derom allerunderdanigst gjorte Ansøgning og Bevilling, saa og i Henseende til bemeldte Byes Gavn og Bedste, allernaadigst haver bevilger og anordnet, som vi og hermed bevilger og anordner, at der Sammesteds hver Onsdag særdeles Torv for den Kiøbende og Sælgende maa holdes, dog at i det øvrige med samme Torvedag efter

Loven *) forholdes. Hvorefter alle og enhver Vedkommende sig allerunderdanigst kan vide at rette. Givet paa Vort Slot Kjøbenhavn den 12. Novbr, 1689. Under Vort Segl.

Christian M. Moth.

Læst ved samtl. Retter paa Langeland i Marti Maaned 1693"
(Findes i Copibogen 1735 – 1739, Fol 9.)

18. Velvise Borgemester og Raad:
"Eftersom Hs. kongelige Majestæt allern. haver behaget, at al Høkeri og Handel paa Landet Langeland skal afskaffes, som hidtil mærkeligen skal have præjudiceret Indvaanerne udi kongelig Majestæts Kjøbstad Rudkjøbing, og at al Ind- og Udskibning der under Landet skal være forbudet, blev allernaadigst ved de 2de Ladestæder Lohals og Ristinge, hvor det er tilladt kongelig Majestæts Storkantsler, Hs. Høygrevelige Excellents Hr. Frederik von Ahlefeldt, Greve til Langeland og Rixingen etc. Hans Bønder, som selv Skibe og Baade have, at de selv maae tilskibe de Varer, som paa Landet falde, og igjen indføre hvis de til deres egne Huses Fornødenheder kunde behøve, efter denne tilforn allernaadigste Bevilling af Dato 26. Martii, **1673**, dog uden nogen Handel eller Høkeri paa Landet dermed at bruge, og at de under Skibsrummes og Godses Confiskation sig paa Toldstedet udi Rudkjøbing behørigen angive, førend de noget ind- eller udskrive, saa haver vi Eder det til Efterretning ville forstændige, paa det I saavidt Eder vedkommer derover kunde holde, at kgl. Majest. allernaadigst Villie og Befaling vorder efterkommet. Hermed Gud befalet.
Rentekammeret en 15. Martii 1681.
Læst ved Raadstueretten i Rudkjøbing den 30 Martii 1681."

*) Christian den 5tes D. L. L. 3 – 13 – 26.

68.
18. Til Stiftamtmanden I Fyen
"Deres Excellentses meddelte Betænkning ved høitærede Skrivelse f 14. Juni sidstleden, angaaende Tolder Oluf Lunds, i Anledning af nogle Rudkjøbing Borgeres til ham leverede Memorial af nogle Rudkjøbing Borgeres til ham leverede Memorial, gjorte Forslag og Proposition ved Skrivelse af den 28. næstforhen; 1) at de aabne Baade, som findes paa Langeland, matte blive afskaffede: 2) at de ved Ristinge og Lohals boende Søfolk og Skippere, som med deres Fartøier skal antage Fragt, matte tilholdes at flytte til Rudkjøbing og der tage Borgerskab, saafremt de sig af Søfarten vil ernære, og 3) at Borgerne udi Rudkjøbing maatte tillades paa Øerne og i Udhavnene at indqvirere, have vi erholdet og kan ikke andet end tilfalde Eders Excellentses Betænkning, at siden Toldordinancen tillader Undersaatterne paa Langeland, ved Lohals og Ristinge at udføre deres Varer til Kjøbstæderne i Riget, saa kan det ikke formenes, enten dem der eller andre paa Landet boende, at holde de Baade og Fartøier som til deres Varers Udførsel paafordres, **naar de ei videre end deres egne virkelige avlede Varer udføre og ei dermed længere end til Kjøbstæderne heri Riget henseile**, men derimod **bør det være dem formeent med bemeldte deres Fartøjer at antage**

Fragter, enten for Proprietairerne der paa Landet eller andre, med mindre de til Rudkjøbing indflytte og der tage Borgerskab, saasom vi finde det ganske billigt, at deslige Fragter, enten hos Borgerne i Rudkjøbing eller udi andre Kjøbstæder af Proprietairerne og andre, som deres Varer der fra Landet vil lade transportere, bør søge, og hvad Inqvisitionen paa Øerne og Udhavnene anbelanger, da forblive det hermed efter den af Eders Execellentse allegerede Resolution dat. den 21. Martii 1724, naar Vedkommende sig desuden pa lovlig og forsvarlig

69.

Maade forholder: hvilket vi ikke har villet efterlade Eders Excellentse herved tjenstskyldigt at communicere, ei paatvivlende han herom den fornødne Anstalt forføjer saa og Tolder Oluf Bork Lund dette til Efterretning notificerer.
Rentekammeret den 4. Juli 1733. Læst ved Rudkjøbing Raadstue og Byting den 21. Juli 1733.
De saaledes her afskrevne Privilegier, Mandater og aabne Breve ere:

a. af Hertug Valdemar dat. Tranekjær 1287
b. af Hertug Erich Langbeen dat. Tranekjær 1296.
c. af Hertug Valdemar, dat. Rudkjøbing 1355.
d. af Dronning Margrethe, dat. Nyborg 1410.
e. af Christopher af Bayern dat. Nyborg 1447 og et andet dateret Corsør, hvis Aarstal ei vides.
f. af Kong Hans, dat. Tranekjær 1492 og 1500.
g. af Dronning Kiersten eller rettere, Christine, dt. Odense 1510.
h. af Christian den 2den, dat. Kjøbenh. 1517 og 1522.
i. af Frederik den 1ste, dat. Gottorp 1528. Herom og om at der ingen andre lovlige Havne gaves ved Langeland end Rudkjøbing Havn, et Tingsvidne af 1529 og et Do. 1552.
j.
k. af Christian den 3die, dat. Gottorp 1538 og 1546.
l. af Frederik den 2den, dat Kjøbenhavn. 1562 og et senere dat, Odense 1584.
m. af 2de Circulaire-Breve og Mandater udstedte i Christian den 4des Mindreaarighed, af Rigsraadet i Kjøbenh. i Aarene 1589 og 1590.
n. af Christian den 4des Privilegier og Breve, dat. Kjøbenhavn. Aar 1597, 1608, 1623 og 1638.

70.

o. af Frederiks den 3dies Privilegier for den borgerlige af 24de Juni 1661 hos Fogtmand.
p. af Tingsvidne angaaende Privilegierne af 1670.
q. af Domsact i en Proces med Sønderherreds Bønder om Landprang og Udskibning i ulovlige Havne hvorunder de blive forpligtede at føre deres Varer til Torvs i Rudkjøbing og der kjøbe hvad de behøvede, af 1610. En lignende Dom ved Nørreherreds Ting f. A.
r. Et Tingsvidne fra Nørreherredsting af 1619 om at Bønderne intet havde at klage paa Borgerne i Rudkjøbing.
s. af Christian den 5tes Confirmation af 22de Decbr. 1670.
t. af Samme Konges Privilegium om Torvedage af 28de Jan, 1689.
u. af Samme Konges Privilegium for Bønderne, der selv eie Fartøier, til at udføre deres egne Varer og hjemføre hvad de behøve til egne Huses Behov af 26de Martii 1673
v. af Rentekammerets Fortolkning og nærmere Bestemmelse af bemeldte Privilegier for Bønderne, dat 21. Juli 1733.

I alt 26 Privilegier, Mandater og aabne Breve, 1 Rentekammer Resolution og 5 Retsacter.
Ved samtlige forefundne gamle Privilegier og Kongelove saavelsom ved Christian den 3dies og Christian den 4des Recesser af 1558 og 1643 ved Jydske Lov var det paalagt Landboerne at føre

deres Varer, som de havde at sælge til Torvs i Rudkjøbing og der sælge dem for gangbare Priser, samt igjen kjøbe hos Borgerne de Varer, som de til deres Huses Behov havde fornøden.
Al Land- og Forprang saavelsom Opskibning og Udskibning af andre Havne end ved Rudkjøbing, var strengelig forbudt. Men omsider blev det først af Christian den 3die i Aaret 1546 og siden

71.

af Christian den 4de i Aarene 1623 og 1638 samt af Christian den 5te under 26de Martii 1673 tilladt Landboerne, som selv havde Fartøjer eller Baade, til andre Stæder i Riget at udskibe **deres egne hjemmeavlede Varer,** og igjen at hjemkjøbe, hvad de til **eget Huusbrug** behøvede, tilsidst endog fra de to Ladestæder **Lohals og Ristinge,** dog at kongen fik sin Told. Al Handel, Land- og Forprang vedblev at være forbudt. Privilegier af 1673 blev ved Rentekammerresolution af **4** Juli fortolket og nærmere bestemt saaledes: **at det kun var de Landboere, som selv eiede Fartøier eller Baade, som det var tilladt at udføre deres eget hjemmeavlede Gods, og at hjemkjøbe, hvad de behøvede til eget Huusbehov, fra andre Stæder:** hvorimod de **ikke maatte tage Fragt for Proprietairerne eller Andre, da enhver der ei selv havde Fartøjer, skulde fragte saadanne hos Borgerne i Rudkjøbing,** naar de deres Varer vilde for egen Regning udføre. Christian den 5tes D. L. af 1683, 3 – 13 – 26 paalagde Bønderne i Almindelighed at føre deres Varer til Kjøbstæderne og dem paa offentlige Axeltorve og Markeder falholde, og dem ei til Høkere og Forprangere, som Landet omløbe, at sælge; alt under Varernes Fortabelse. Paa Ansøgning af Borgerskabet i Rudkjøbing, blev af samme Konge under 12. Novbr. 1689 bestemt, at der i Byen skulde holdes Torvedag hver Onsdag, dog at der med samme Torvedag skulde forholdes efter den almindelige Landslov. Sidenefter udkom mange Anordninger mod Land- og Forprang og Bissekræmmeri, hvorimod det, ligesom tidligere, blev tilladt enhver at henføre sine Varer til andre Kjøbstæder og derfra igjen at hjemføre de Varer, han til eget Huusbehov havde fornødent, Resc. 9. Decbr. 1746, 7. Juni 1765, f. Sk. 12. May

72.

1818. Men nu er det ved Frd, af 23 April 1845 tilladt alle og enhver Landboer at opkjøbe og drive Handel med alle Landmandens Produkter. Ligeledes staaer det enhver paa Landet frit for at have større og mindre Dæksfartøier og at lade disse gaae paa Fragt eller at seile med egne opkjøbte Varer, i første Henseende baade paa Ind- og Udlandet, Alt tvertimod Bestemmelserne i Privilegierne for Landboerne paa Langeland af 26 Martii 1673, Forordn. 9 Octbr. 1680 og Rentekskr. 4 Juli 1733.
Alle gamle Kjøbstadsprivilegier og mange hundrede Aars gjældende Bestemmelser ere saaledes i det Væsentlige nu ophævede, og det uden at spørge Kjøbstadindvaanerne og uden at give dem mindste Erstatning for deres derved lidte Tab, skjøndt saadant Vederlag dog, ved mange Leiligheder i lignende Tilfælde baade i ældre og nyere Tider har været iagttaget, hvorimod de have faaet uforholdsmæssig høie Byrder; og dog var det Kjøbstadbefolkningen, som ved Krigene har lidt meest, som i ældre Tider har været Kongernes bedste Støtte, og ved hvis Hjælp det gamle Adelherredømme blev knækket 1660.

73.

IV.
Offentlige Indretninger.

A. Kirken

I Rudkjøbing er kun een Kirke og eet Sogn, Skrøbeløv er Annex til Kjøbstaden, men har i gamle Dage havt sin egen Sognepræst. Kirken bestaaer af en meget gammel Bygning med forskjellige senere Tilbygninger. Taarnet og Bygningen, som forbinder dette med den gamle Kirke, formodes at være opførte i Aaret 1621, hvilket Aarstal staaer paa Taarnets vestre Side. Den vestre Ende af den gamle Kirke har tykke Mure, der forneden indtil en Høide af 3 á 4 Alen bestaae af større og mindre runde eller kantede Kampestene. Choret i østre Ende tilligemed Sacristiet bestaaer af Mure, der ene ere opførte af brændte Muursteen. At de to sidste ere senere Tilbygninger, er meget kjendelig, men til hvad Tid de ere opførte, vides ikke. Til samme Tid, som Choret er opført, er formodentlig tillige foretaget en Deel Forandringer ved den ældre Bygning. Saaledes synes det som om der er bleven gjort Forandring ved Vinduerne. Formodentlig ere de blevne gjorte større, ligesom der ogsaa da maa være indrettet Vinduer imod Nord, som oprindelig ikke have været anbragte, hvilket kan sees deraf, at et saadant Vindue er anbragt tildeels over en tilmuret Indgang, hvorved en Deel af Buen af Døren er borttaget. Hvelvingerne i den ældste Deel af Kirken bleve nedtagne for omtrent 50 Aar siden og en Bræddehvelving anbragt i stedet. Buen over den omtalte gamle tilmurede Indgang paa nordre Side, synes at have været noget spidsformet, men Buerne over Vinduerne ere runde. Da Kirken 1835 blev underkastet en Hovedreparation, laa Kirke-

74.

gulvet en Alen og mere under Kirkegaardens Overflade, som foraarsagede meget Fugtighed, hvisaarsag der blev foretaget en Afgravning af Kirkegaarden og Jorden bortført. Hovedkirken har en Længde af 42 Alen. Breden er 19 Alen i vestre og 15 Alen i østre Ende, og Murenes Høide til Taget 8½ Alen; Alt udvendigt Maal. Taarnet med Spir skal være omtrent 52 Alen. Den gamle Kirke ligger imod Nordvest og imod Øst-Nordost.

At den ældste Kirkebygning her er meget gammel, kan ikke blot skjønnes af dens Mure, men ogsaa deraf, at Byfoged Ch. Fr. Frederiksen i en paa Kongelig Befaling under 27 Septbr. 1742 afgivet Erklæring, hvoraf en original Gjenpart findes i Raadstuearchivet, har anført, at der 1740 blev nedtaget en gammel Kirkeklokke med en Inscription af Runebogstaver i det latinske Sprog og Aarstallet **1105**. Klokken og dens Inscription blev nøie undersøgt af Byfogden selv i Forening med Rectoren ved Latinskolen N. Loeman og Høreren Chr. Mørk. I Erklæringen yttres den Formening, at Kirken er bygget før Kong Erik Eiegods Tid, hvilken Formening bestyrkes derved, at Nicolai Kirke ansees at være opført af Svend Tveskjæg eller i alt Fald af Svend Grathe (vide Svendborg Beskr. af Pastor Begstrup), men Rudkjøbing er formodentlig ældre end Svendborg; dog har den sandsynlig kun været liden.

En anden meget gammel Klokke hænger endnu i Taarnet. Inscriptionen paa samme er ligeledes Latin, men med gamle gothiske Bogstaver. Paa den Side, som vender mod Lydhullet imod Vest, ere alle Bogstaver forvittrede og udslettede ved Tidens og Vindens Paavirkning, og enkelte Bogstaver af det Tilbageblevne utydelige. Foran Inscriptionen findes Aftrykket af et Segl, med som det synes latinske Bogstaver omkring i Randen, men hvad de skal betyde vides ikke. Klokken har i det Hele et yderst simpelt Udseende, men en god Klang. Aarstal har ikke været at opdage. Inscriptionen

75.

begynder med de Ord "**Alpha et Omega, Deus et Homo".** De senere Ord findes paa Kirkeklokken i Tullebølle, støbt 1465. Inscriptionen og Seglaftrykket har jeg flere Gange undersøgt og ladet aftegne ved Hr. Malermester Bendixen her i Byen paa Tegningen herhos Nr. **1 b. F**

Ved Døbefonden findes et gammelt Messingfad, med en Inscription rundt omkring paa Randen, af ophøiede, meget tydelige og smukt udførte Bogstaver, som ingen her kjender. Inscriptionen bestaar af eet Ord eller Sætning, gjentaget 5 Gange; hvilket Ord eller Sætning ligeledes findes overført paa

Tegningen Nr. I a. Til Fonden i Frue Kirke i Svendborg hører et Messingfad med de samme Bogstaver, Ord eller Sætning; men paa Ydreranden af dette Fad findes der en anden og vidtløftigere Inscription med meget mindre Bogstaver af samme Slags. Synderligt er det, at Pastor Begstrup slet ikke omtaler bemeldte Fad. Eensformigheden i denne Bogstavskrivt viser, at begge Messingfade ere udførte paa en Fabrik eller et og samme Værksted, og rimeligviis komme fra Rom. nPaa Kirkemurene findes inegn Figurer eller Inscriptioner, naar undtages paa en over Taarnindgangen anbragt Steen, hvorpaa staaer: **"Abbo 1699 er dette Taarn renoveret i Spiren med Klædning-Spaan, Blyrender, Taget og sönden og vesten Side af Muren med Kirkens egne Middel og Borgerskabets Omgaaende Hjelp. Gud fremdeles være deres Belönner og sit Fattighuses Forsvar og Beskiærmer.**
Claus Bertelsen."

Foruden den ovennævnte gamle Klokke findes 2 andre mindre Klokker i Taarnet. Paa Mellemklokken staaer:
Verbum domini manet in æternum Anno MDCXCIII. Velbaarne Herr Baron Winterfeld var Stiftamtmand og Velbyrdige Thomas Kingo var Biskop udi Fyens Stift,

76.
Herr Niels Gödsen var Sognepræst udi Rudkiöbing, Claus Bertelsen var Byens Övrighed sammestds og Steen Jensen og Micchel Hansn Kirkeværge, blev denne Klokke omstöbt til Rudkjöbings Kirke og bekostet af salig Hans Rasmussen, af kongelig Majestæts Giermester Albert Benning udi Kjöbenhavn. Her henger Ieg og skal til Kirke kalde, tunghörige Sjæle staar op og lader falde al Verdens Syssel, gaaer og hörer Herrens Röst, Saa ringer jeg til Lig til Eders Sjæle-Tröst."
Paa en mindste Klokke findes blot disse Ord:
Soli deo Gloria. Mofice M. C. Trosch Scheel, kongelig Hofklokkengiser in Copp. Ao. 1778.
Er denne Klokke stöbt til Rudkjøbing Kirke paa Langeland."
Begge disse to Klokkers hele Form og Slibning er meget smukt og godt indført; de see ud som nye.
Af en Skrivelse fra Magistraten, dat. 20 Febr. 1682, til Kirkeskriveren i Odense, sees, at Kirkeværgen Peder Hansen Krøyer var beordret til at afhente en Klokke hos Klokkestøberen; men hvilken af Klokkerne her menes vides ikke.
Allerede for 200 Aar siden var der et Seierværk i Taarnet. I Kæmnerregnskaberne for 1662 og 1668 er beregnet 24 Sk. hvert Aar til Udgivt for Olie og Sæbe til Sammes Smørelse. I den ovenbenævnte Indberetning af 1742 af Byf. Frederiksen siges, "der haves et Seierværk, som Byen har bekostet og vedligeholder; det slaar baade Timer og Qvarteer." Det nærværende Taarnuhr, som ligeledes slaaer Timer og Qvarteer, blev senere anskaffet, men dog for 60 til 70 Aar siden. Gamle Folk, som for nogle Aar siden ere døde, kunde huske det. En stor Mangel er det, at Uhret

77.
skal optrækkes hver 24 Timer. Arbeidet er godt, men Constructionen slet. Værket, som kun viser een Side, nemlig ud imod Vest, er forfærdiget af deb noksom bekjendte, for mange Aar siden afdøde Claus Fabricius, Landsbysmed paa Ærø. Denne Mand var et mechanisk Genie og leverede udmærket gode Stueuhre og Geværer med andet mere. Han blev kaldt den kloge Mand, fordi han ogsaa befattede sig med Lægekunsten baade for Mennesker og Dyr, og var berømt for sine Cure.
Taarnet og Kirken har i Aaret 1731 og flere Gange senere, været under Reparation. I Aaret 1824 den 2 Novbr. nedblæste Fløien og Toppen af Spiret i en orcanagtig Storm. Den seneste Hovedreparation paa Kirken fandt Sted i 1835 og 1836 og kostede over 3000 Rbd. Vaabenhuset paa søndre Side blev

samme Gang nedbrudt. (I Aaret 1644 var der io samme afholdt et Kirkemøde, Tingbogen 1647 Fol. 65.) Indgangen, som var igjennem Vaabenhuset, blev flyttet til Kirkens vestre Ende.
Ved den østre Side mod Grønnegade og nordre Side mod Brogade var 1640 ingen Bygninger ved Kirkegaarden, som derimod var omgivet med Muur og Plankeværk; men 1656 vare allerede flere Bygninger ud til Brogade opførte; dog var endnu 1723 – 1724 et Stykke Muur tilbage.
I Kirken var fordum et Orgel med 14 Stemmer, hvorpaa stod C 4, og som 1717 erholdt en Hovedreparation, tildeels bekostet af daværende Byfoged Christopher Fr. Frederiksen og Tolder Ramus Pedersen (vide Byf. Frederiksens Indberetning af 27 Sept. 1742). Det nærværende Orgel er bekostet 1788 og bygget af F. Oppenhagen (Jørgensens Beskr. S. 7 – 8). I Aaret 1836 fik det en Hovedreparation af P. M. Gudme i Svendborg og flyttet længere tilbage mod Gavlmuren. Benævnte Hr. Gudme har baade før den Tid og senere repareret mange Orgeler og bygget flere nye,

78.

f. Ex til Skrøbeløv Kirke her paa Landet, til Kirkerne i Svendborg. Ringe og flere Steder i Fyen. Ligeledes forfærdiger han Fortepianoer og andre musicalske Indstrumenter. Hans Orgel i Frue Kirke i Svendborg har deilige Toner og noget udmærket Nyt i Mechanismen af egen Opfindelse. Et andet nyt Orgel har han under Bygning, som maaskee vil overgaae de tidligere. Denne Mand er et udmærket opfindsomt Genie, som udføre særdeles gode Arbeider i flere Retninger, skjøndt han er sin egen Læremester og har havt saare meget at kjæmpe imod. Men dette Sidste er noget sædvanligt for Mennesker af simpel Stand med Naturgaver, især i Danmark. Istedenfor at enhver, der kunde, burde fremsøge og fremhjælpe saadanne Mennesker, blive de misundt, tilsidesatte, ja ofte undertrykkede af Middelmaadigheden. Det er kun sjeldent, at det lykkes dem at opnaae tilbørlig Anerkjendelse hos deres Samtidige. Derimod efteraber man gjerne, hvad der kommer fr Udlandet, og forguder fremmede Kunstnere.
Under Choret har været en muret Begravelse, hvor en General Samsø, født paa Samsø den 10 November 1661, blev nedsat den 1 Novbr. 1739. Kort efter var en Mand ved Navn Johan Stromeyer, i periodisk Vanvid, gaaet ned i Begravelsen og med en Øxe hugget et stort Hul paa Liigkisten (Copib. Fol. 177 – 178).
Udenfor Kirken, imellem Nykirke og Sacristiet, var der en anden muret Begravelse, 1798 bekostet af Byfoged Claus Bertelsens Epitaphium). Skjøndt der var skjænket Capitaler til denne Begravelses Vedligeholdelse, blev den dog for omtrent 40 Aar siden nedbrudt.
I Kirken har fordum været en Mængde Epitaphier (1742 i alt 9 Stkr.) over Afdøde. I Aaret 1650 var der en vidtløftig

79.

Proces imellem en Anders Christensens Arvinger paa den ene og en Kjøbmand Jacob Sax paa den anden Side om et saadant Epitaphium, som den Sidste havde paataget sig og blev tilfunden at lade opføres, samt en Liigsteen at lade lægges til Minde om den afdøde Anders Christensen (Tingb. Fol. 96, 107). Om Dommen blev efterkommet kan ikke sees.
De Liigstene, som have lagt over Grave inde i Kirken og ude paa Kirkegaarden, ere for længe siden borttagne. Ligeledes bleve flere af de mindre gode Epitaphier bortsolgte og bortførte ved Kirkens sidste Hovedreparation. Vare disse Epitaphier end altfor simple og smagløse til at hænge inde i Kirken, burde de dog ikke have været solgte, især da det, som indkom derfor, var en reen Ubetydelighed af nogle Mark pr. Stk., men kunde have været forundt Plads paa Kirkeloftet, saa meget meer, som de vedkommende Familier havde stiftet Legater til sammes Vedligeholdelse. Desuden kunde de muligt have tjent til at give Oplysning i Fremtiden.
Endnu findes 3de Epitaphier i Kirken. Det største har en vidtløftig Inscription med Guldbogstaver og er anskaffet til Minde for den 1716 afdøde Byfoged Claus Bertelsen og hans 3de Hustruer; den

sidste Anne Røsine Butner, blev anden Gang gift med Eftermanden i Embeder, Christopher Fr. Frederiksen, og døde i sit 61de Aar 1731. Paa de andre to Epitaphier ere Inscriptionerne tilintetgjorte ved Overmaling, saa man ikke meer kan see, hvem de paagjælde. Det ene forestille Christi Nedtagelse af Korset paa Golgatha. Foroven er et malet Portrait af en Præst i Ornat. Det andet forestiller Christus paa Korset. Malerierne paa begge ere, som mig synes, taaleligt gode.
Kirkens øvrige Inventarium bestaaer af Følgende:

1) Altertavlen og Prædikestolen ere af taaleligt smukt Arbeide; men intet Mærkværdigt findes derved. Paa Altertavlen staaer

80.

Aarstallet 1612, og paa Prædikestolen 1608. Altertavlen er foræret af Christen Nielsen og Arvinger.
Det nærværende Oliemaleri paa Altertavlen er temmelig smukt og godt udført. Det forestiller Christus efter Opstandelsen i Emaus (Kunstnerens Navn er Eddelin) og blev skjænker af Stiftets forrige Gouverneur Prinds Christian, senere Kong Chr. 8., i 1837 eller ved den Tid. Det forrige Maleri forestillede Nadveren, men var simpelt udfør.

2) Paa Alteret ere 2de store Messing Lysestager, forærede af en Lauritz Brochenhuus 1585. (En Mand af samme Navn var ved den Tid Lehnsmand paa Tranekjær i 1 Aar.)

3) a. En sølvforgyldt Kalk og Disk, 16 Lod, og en Tinflaske, foræret af Jørgen Vævers Hustru 1618. b. En Sølvæske, 21 Lod, foræret af Steen Jensen 1685. c. En stor Kalk og Disk af Sølv 44 ½ Lod, foræret af Borgemester Mogens Hansen. d. Nok en sølvforgyldt Kalk og Disk, 36 ½ Lod, e. en mindre Do., 10 Lod, foræret af Anne sal. Hans Vistesens 1655. f. En Sølvkande, 32 Lod, foræret af Hans Knudsen 1670. g. En Messehagel, foræret af Raadmand Peder Federsen 1684.

4) Den gamle Døbefond af Kampesteen blev bortsolgt 1836 og en ny af brændt Leer, udført af Ditmer i Flensborg, anskaffet i dens Sted. Den kostede 80 Rbd. Et noget gammelt Messingfad til Døbefonden, hvis Inscription Inngen kan læse, er omtalt fpr pven. Indscriptioen sees paa Tegningen Nr. 1 b.

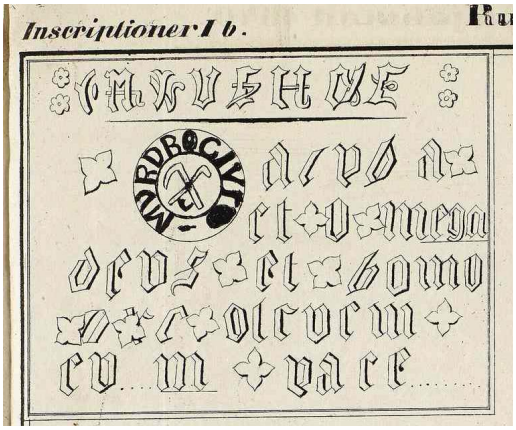

5) Lysekroner af Messing haves 3de. Den største foræret af Borgemester Peder Thommesen og Hustru, Anna Michelsdatter 1623. Den mellemste foræret af Lauritz Kjeldsens Enke, Marie Elisabeth, 1729, og mindste foræret af Raadmand Niels Federsen 1673.

81

6) En Lysearm ved Prædikestolen af Messing. Formen og Arbeidet i det Hele seer ud til at være meget gammelt.

Kirken har forhen eiet 17 Skpc. Sædeland, hvoraf der betaltes i Leie 1 Rbd. 2 Mk. 8 Sk, men hvilken Jord senere blev solgt; dog faaes endnu en aarlig Afgift.
I Tiende blev svaret 1553 af hver Maals Jord 6 Lbsk., desuden betaltes af hvert Boested af de bedre 3 Lbsk., af de ringere 2 Lbsk., og af hvert Par Folk 2 Lbsk.; Kongelig confirmeret 1587. – Senere forandrede Sognepræst Bredahl Tienden til 6 Skp. Byg af hver 3 Tdr. Land. Ifølge en gammel Kirkebog, som ikke meer findes, bekostet 1587 af Sognepræst Jørgen Hansen, var det i Aaret 1580 med Samtykke af menige Almue bestemt, **at Kirken skulde have Korntiende af Siø,** samt Midsommersgjæld og Tavlepenge. Ligeledes blev der til samme Tid svaret til Kirken 1 Kande Viin af Viingaarden i Bødstrup, og efter et Kirkeregnskab af 1597 skal Bødstrup Præst have betalt 15 Sletdaler til Kirkeværgen i Rudkjøbing. Kirkeværgen for Langelse havde samme Aar betalt 20 Daler 8 ½ Sk. 1682 svaredes i Tiende af hver Maals Jord 3 Mk., og af hver Tønde Land Nymarksjord 12 Sk. danske. 1685 oppebares Tienden in natura paa Marken og blev efter Fradrag af Huusleie og Tærskeløn udbragt til 48 Rd. 12 Sk. aarligt; men 1689 blev den bortfæstet mod aarlig Afgift 29 Rd. 2 Mk. til Claus Bertelsen til Søvertorpe, og siden efter til en anden Mand, hvorved Kirken skal have tabt over 1000 Rd. (Hofmans Fundationer 6 T. S. 208 – 229 og Byfoged Frederiksens Indberetning af 1742.) Aaret 1785 blev Tienden paany bortfæstet ved Auction paa Livstid til en Søn af daværende Byfoged, Generalauditør Flint, men siden af ham igjen overdragen til Tiendeyderne selv. 1796 var Afgiften pr. Td. Land 22 Sk., de benificerede Jorder fraregnede. Præsten erholdt af sin Anpart 28 S. á 2 Mk.

82.

pr. Td Land (Jørgensens Beskrivelse S. 22). – I Aaret 1821 blev Tienden for stedse ved Forening bestemt til aarlig Afgift 3 Skpr. Rug, 3 Skpr. Byg, 3 Skpr. pr Tde Hartkorn til Kirkens Anpart. Da Hartkornet i alt var 61 Tdr. 5 Skpr. 1 Fdkr., som er tiendepligtig, saa bliver Afgiften circa 23 Tdr. 1 Skp. Korn af hvert Slags at betale efter Capitelstaxen til Kirken, og lige saa meget til Præsten.
Legater, som efter Hofmans Fundat. 6T. S. 212 – 227, Jørgensens Beskr. Side 55 – 63 have været stiftede, ere **1) 1587** af Raadmand Pank 350 Rbd, til Kirken og Fattige. 2) Af Claus Bertelsen 1673 til Kirken og Huusarme 66 Rbd. og 1698 til Kirken 100 Rbd. hvilke Kapitaler senere bleve forøgede til i alt 200 Rbd, men hvorfor Stifterens Begravelse og Epitaphium ogsaa skulde vedligeholdes. 3) Tolder og Byfoged Christian Lauritzen gav 1616 til Kirken, Skolen og Fattige 200 Rbd. 4) Raadmand Niels Federsen og Hustru 1719 til Voxlys til den Lysekroner, som de havde skjænket, 25 Rbd. 5) Gøde Nielsen, Præst i Lindelse, hvis Fader havde været Præst her, gav 1719 til Kirken 100 Rbd. 6) Capitainlieutenant Brun 1728 til Conservation af hans afdøde Hustruer Grev 100 Rbd. 7) Kirkeværge Laurits Kjeldsens Enke og Arvinger 1729 til Voxlys til den mellemste Lysekrone, som de selv havde skjænket, 20 Rbd. 8) Rosine Butner, Enke efter Claus Bertelsen, siden gift med Byfoged Christopher F. Frederiksen, gav paa sit Dødsleie 1731 til 6 Voxlys til den store Lysekrone, hendes Epitaphium (der 1836 blev solgt til Peder Garver), dets Vedligeholdelse samt Altertavlens Renovation 100 Rbd. 9) Tolder Ole Borglund og Hustru 1737 til Kirken og deres Begravelse 100 Rbd. 10) Cancelliraad Hans Bergen i Tønningen og hans Arvinger 1749 til Vedligeholdelsen af hans Faders, Borgemester Mogens Hansens, Gravsted 100 Rbd. 11) Kammerraad Lund

83.

og Frue gav 1746 til Kirken og Fattige samt deres Gravsted 260 Rbd. 4 Mk. 12) En Ubenævnt et Byggested ved Skolen. 13) En anden Unævnt skjænkede 1 Tde 6 Skpr. Land i Ruemark og 1 Portion Græs i Kohaugen. 14) Amtsprovst Lund gav 1836 den Summa 200 Rbd. Om hvorledes der er holdt Huus med disse Legater, vides ikke noget bestemt. Nu eier Kirken i alt omtrent 200 Rbd. En Deel Oplysninger om Kirkens Midler findes i Byfoged Frederiksens Indberetning af 1742 i Archivet.

Den gamle Kirkegaard ved Kirken blev nedlagt **1812**, og den nye i Ruemark stiftet. De første Lig bleve der begravede samme Dag, som Indvielsen skete, i Vacancen af daværende Sognepræst i Longelse, Hr. Wilhjelm (døde i Snøde forrige Aar) og vare af 3 eller 4 Dragoner, som bleve skudte fra engelske Skibe ved Polleholm. De næste Lig vare af Skomagermester og Opsynsmand ved Befordringsvæsenet Hans Krøyer og Hustru og 1 af deres Børn, som døde af Forraadnelsesfeber. (*Forraadnelses-feber, en tidligere brugt fællesbetegnelse for forsk. tarminfektioner (især: tyfus*).
Allerede for flere Hundrede Aar tilbage har her været et **Ligbærerlaug.** Et andet blev oprette 13 Febr. 1695. Det ældre blev fornyet 1706 (Jørgensens Beskr. S. 120). Nu er her kun eet Laug.
For faa Aar siden er her blevet oprettet et **Ligkasseselskab.** Det blev stiftet den 17 Octbr. 1833 af Skomagerlauget, saavidt jeg veed, paa Foranledning af Oldermand, Skomagermester, nu Arretsforvarer Salomon Krøyer og daværende Skomagersvend her i Byen, nu Redacteur og Udgiver af Almuevennen samt Rigsdagsmand J. A. Hansen. Senere ere mange Borgere indtraadte i denne nyttige Indretning, som allerede eier en Kapital af henved 1800 Rbd.

84.

Ved at beskue Kirkebygningerne baade her og overalt i alle Sogne, ledes man let til at anstille vigtige Betragtninger. Vi maae vistnok med Grund beundre og høiagte vore gamle Forfædres Iver og Udholdenhed med at opføre saa store og faste Bygninger, som have trodset saa mange Aarhundreders ødelæggende Indflydelse, og som Efterkommerne, især i vore Tider, med langt større Midler, Kundskaber og Færdigheder, have ondt ved at holde vedlige. Her sees et tydeligt Beviis paa, hvad Troen paa Gud og hans aabenbarede Ord kan formaae i det svage Menneske.
De Gamle gik saa flittigt i Kirke, at de end ikke kunde finde Plads og nødsagedes derfor efterhaanden til at udvide deres Gudshuse. Men ikke nok, at de byggede og udvidede Kirkerne, de offrede ogsaa en sjeldent en stor Deel af deres Formue paa Tragten efter at forskjønne dem, hvortil de bleve ansporede af Lovgiveren, see J. L. 3 – 45, Sæll. L. 1 – 30, 5 – 10 og Vhr. V d. L. 5 - 4 – 16, 17, 18. I Rudkjøbing have ofte været Processer om Stolestaderne (Raadstp. 1654 d. 18 Jui); ja to Borgere, Hans Enevoldsen Jyde og Terkel Bager, have endog i Aaret 1650 stødtes og flaaedes, hedder det, i een af Stolene under Gudstjenesten om Pladser til stor Forargelse for Menigheden, i hvilken Anledning de stridende Parter bleve, ved Kirkenævningers Afsigt, dømte til Straf efter Chr. 3. Reces af 1558, 23 Kap., om Øvrigheden dem ikke vilde benaade (vide Ting. Fol. 175).
Ligeledes blev der med Aarvaagenhed holdt over Helligdagenes rette Anvendelse. Alle forstyrrende og altfor verdslige Foretagender, som: Spil, Musik, Dands og Drik i Husene bleve med Strenghed forebyggede. 1647 blev der optaget flere Forhør i Anledning af saadanne Handlinger. Iblandt Andre var her dengang en Organist ved Navn Frederik, som logerede Fremmede og holdt Værtshuus og havde et Instrument, hvorpaa een af Gjæsterne

85.

havde spillet eller leget under Gudstjenesten, hvilket blev anseet for Helligdagsbrøde (Tingbogen 1647, Fol 103). I Tidsrummet fra 1716 til 1739 bleve Mange mulkterede for Udeblivelse fra Gudstjenesten paa Bededagene. Om Helligbrøde kan eftersees Chr. 5, danske Lov 6 – 3 Fr. 24 Marts 1696, 24 Marts 1701, 12 Marts 1735, 26 Septbr. f.A., 18 April §34, cfr. 5 Juli 1795 §6 med flere.
Men i gamle Dage troede Folket paa Guds Ord, og hvad Præsterne lærte. Nu er det anderledes. Kirkerne staae næsten tomme under Gudstjenesten; der gives endog Mangfoldige, som skamme sig ved at lade sig mærke med at være troende Christne, Andre negte reent ud, at Christus var en guddommelig Person, og spotte med Alt, hvad der er helligt; ja der har endog været dem, som negte en Guds og et evigt Livs Tilværelse. Vantroen er desværre bleven temmelig almindelig baade hos Høie og Lave, hos Lærde og Læfolk. Saadan Vantro er upaatvivleligt vor Tids Brøst og Kilden til

mangfoldige Ulykker, og vil omsider, hvis den vedbliver længe, lede til Forstyrrelse af alle gode Sæder, til Oprør og Elendighed. Historien, især den jødiske, viser mange Exempler herpaa. Selvklogskab og phantastiske Forestillinger ere blevne meget udbredte. Mange mene, at Bogkundskab og selvvalgte Theorier indeholde al Viisdom, at Land og Folk kunne regjeres derefter; de see ikke, at Sligt ikke altid passer for Livet i dets Virkelighed. Pressen misbruges i mangfoldige Retninger i flere Lande til at forvirre den Ukyndige og den Svage. Rundt omkring i Europa er allerede stor Forvirring og Ulykke; maa man da ikke noksom ængste sig for Fremtiden og udraabe: Vee dem, fra hvilke Forargelsen er kommen!
Naar Mennesker forkaste det aabenbarede Guds Ord, vil Moralen, som da ene ansees for grundet i den ofte seilende menne-

86.

skelige Fornuft, blive usikker, og alle gode Sæder derved gaae tilgrunde, Vilkaarligehed og Oprørsaand fortrænge den lovlige Orden. Frankrig og Tydskland afgive Exempler nok herpaa.
Skal Menneskeslægten kunne leve i Samqvem indbyrdes, gaae frem til Forædling og under Livets Trængsler finde Trøst, da maa den, lig Sømanden paa det vilde Hav, have et sikkert Kompas og en ledende Stjerne ar rette sig efter, en Veileder, som aldrig leder vild. Menneskene maae opgive flere af deres naturlige Rettigheder imod at blive sikkrede den fulde Nydelse af andre; de maae troe og vide, at Skjebnen styres og ledes af et guddommeligt Forsyn.
Det er en Nødvendighed at troe og tillige en Sandhed, at der er en Gud, som er evig, almægtig, alvidende, alviis, allestedsnærværende og algod, at der er et Liv efter dette, hvor det Krogede skal rettes, og det Mangelfulde udfyldes, hvor Dyden vil blive belønnet, og Synden finde sin Straf; kort sagt, hvo Fornuftens Fordringer skulle blive realiserede. Der maa tillige arbeides til gode Sæders Udbredelse; thi Lovene kunne kun ramme den overbeviste Forbryder eller hævde beviislige Rettigheder, medens det, som udføres i Skjul, ikke til at ville og kunne handle slet, hvor de vide, at Lovene ei kunne hindre dem, men vove det alligevel ikke af Frygt **for Medmenneskers Omdømme;** men er nu saadant Omdømme ikke med Moral og Dyd, faaer det heller ingen gavnlig Indflydelse. Mange, som vel besidde onde Lidenskaber, tvinge disse ved Bevidsthed og Følelse af det Umoralske og Fordærvelige ved slette Handlinger. Dette er altsaa det fuldkomneste og sikreste Tvangsmiddel mod forbryderske Handling. Gode Anskuelser og Følelser formeres ved god Opdragelse og gode Exempler i Ungdommen.
Grunden til al egentlig Ondskab ligger dybt i Menneskets

87.

Indre; der bør følgelig virkes paa Sind, Følelse og Overbevisning for at undertrykke samme. Hvorledes kommer man nu dette Øiemed nærmest? Ved Fornuften og Samvittighedsfølelsen, svare Nogle; men Erfaring lærer, at den menneskelige Fornuft er mangelfuld. Den forvirres ikke alene let ved Lidenskaber og slette Exempler, men der gives som bekjendt ogsaa mangfoldige Tilfælde, hvor der er Tvivl og forskjellige Meninger om det Sande og Rette. Samvittigheden blive for en stor Deel ledet, skærpet eller sløvet ved Opdragelse, Vane, Overbeviisning, Skik og Brug hos Samtidige. Den naturlige Medfølelse, som det ene Menneske kan have for det andet eller for dets Medskabninger, beror ligeledes paa Overbeviisning, Opdragelse og Vane samt et blødt eller haardt Hjerte. Det er altsaa kun ved at kjende Gud, ære og frygte hans Villie af ganske Sjæl og Sind, at Menneskene ville kunne skride frem til bestandig større Fuldkommenhed i Moral og Dyd, timelig og evig Lyksalighed.
Med er det nu aldeles nødvendigt for Menneskeslægten at kjende Gud og hans Villie, da spørges: hvorledes kommer man til sikker Kundskab herom? Af Naturen, svares det. Hvad seer ma da der? Vi svare Almagt, Viisdom og Storhed; men ved Siden deraf sees ogsaa, at det ene Dyr opæder det andet, Menneskene at bekrige, bedrage, berøve og ihjelslaae hverandre, og den store Plante at tage

Næring, Lys og Varme fra den mindre. Hvor mange Mennesker gjennemvandre ikke Livet i Fryd og Gammen, Flot og Herlighed, uden at gjøre Ret og Skjel og uden at blive straffede! For Mange lykkes alle Foretagender, om de end ikke altid ere grundede paa sand Klogskab. Mange ere begavede med urokkelig Sundhed og klar Forstand. Men paa den anden Side sees endnu Flere at være fødte og opdragne i Armod, at maatte være Andres Slaver eller en Spillebold for deres Luner, at maatte taale Undertrykkelse

88.

og Uret i allehaande Skikkelser uden nogensinde at kunne faae Opreisning. For Andre mislykkes næsten alle, endog de meest kloge og velberegnede Foretagender, og atter Andre ere fødte med svagt Helbred og svage Sjæleevner eller opdragne i Uvidenhed og Usselhed. Betragter man nu alle disse Misforhold i Livet alene med Forstanden, maatte man da ikke let ledes til at tvivle om en god kjærlig Guds Tilværelse? For at faae Lys i dette Mørke nytter det altsaa ikke alene at holde sig til Naturen, Forstand og Følelse, ikke engang til den høiere Fornuft. Lys og Klarhed kan kun faaes, naar man tillige søger og troer det aabenbarede Guds Ord i den hellige Skrift.

Her spørges nu: Hvorledes kommer man til Vished om, at den hellige Skrift, Bibelen, indeholder Guds aabenbarede Ord? Jeg svarer; Af den Aand, som gaaer igjennem det hele Værk fra Ende til anden; af de mangfoldige Spaadomme, som alle ere eller ville blive opfyldte til deres bestemte Tider og Steder, som endog hver Dag gaae i Opfyldelse lige for vore Øine; af de urokkelige Sandheder, Skriften indeholder, Christi Komme til verden, det Overordentlige ved hans Fødsel, Liv. Lære, mange Mirakler, Lidelse, Død, Opstandelse og Himmelfart; Forudsigelsen om alt dette, hans egen Forudsigelse om sin Død, Jerusalems skrækkelige Ødelæggelse med hvad dermed stod i Forbindelse; den Hellig-Aands Sendelse; hans Reenhed, Udbredelse og uendeligt velgjørende Indflydelse; samtlige Apostlers eenstemmige Vidnesbyrd, om hvad de selv have oplevet, seet og erfaret; deres mageløse Standhaftighed under alle Forfølgelser, og tilsidst deres marterfulde Død, saavelsom hvad gamle Kirkefædre, som have kjendt Apostillerne eller deres Samtidige, have nedskrevet. Endelig kommer hertil Nødvendighed af at have et Lys og en ledende Stjerne i det aandelige Mørke, som omgiver os, hvilke den gode Gud og kjærlige Fader dog ikke kan have villet

89.

negte sine fornuftige Skabninger, der ere satte til at regjere Jorden og den stor Vrimmel af andre Skabninger paa samme.

Den hellige Skrift er forfattet af Mænd, der have levet længe efter hverandre igiennem et Tidsrum af mange Hundrede Aar, og som staaer Alt i den fuldkommeste Harmoni, hvilket allerede viser, at de alle ere ledede, i hvad de have nedskrevet, af een og samme Aand fra oven. Moses og alle Propheterme have forudsagt Christus og hans Læres Udbredelse og Indvirkning paa Menneskeslægten og Alt, hvad som i denne Henseende er skeet og vil skee. Men de have ogsaa forudsagt mange andre Verdensbegivenheder. Det blev forudsagt Jøderne, at saafremt de forlode deres Gud, Jehova, og tilbade Afguder, da skulde de komme til at gjennemgaae store Elendigheder og omsider blive bortførte til et fremmed Land, hvor de skulde tjene Guder af Træ og Steen i 70 Aar, men efter at have omvendt sig igjen blive udfriet af en persisk Monark, **Cyrus** og komme tilbage til deres Land Canaan. Naar de siden atter fordærvede sig, skulde de blive for stedse uddrevne af Canaan, og Jerusalem med Templet paany blive ødelagt. Templet skulde aldrig meer blive opbygget, og Folket aldrig meer blive samlet; de skulde for stedse, saa længe Tid er til, Sol og Maane staae paa Himmelen, leve adspredte imellem andre Folkeslag overalt paa Jorden, **men være kjendelige fra alle andre Folk.** Er alt dette og saameget Andet, som omtales i der gamle Testamente, ikke paa det Nøieste opfyldt eller hver Dag lige for vore Øine gaaer i Opfyldelse? Men Sligt kunde dog intet Menneske have vidst eller forudsagt saa bestemt mange Hundrede Aar forud, uden indgivelse af et

høiere Væsen. Er nu saa Meget, at hvad vi kjende, nøie opfyldt efter høiere Indflydelse, saa kunne vi vistnok med Sikkerhed stole paa Alt, hvad de

90.

af de samme hellige Mænd er spaaet. Jesaiæ, Jeremiæ, Ezechiels og Daniels Spaadomme ere især høist mærkværdige, saa de fortjente at læses og læres af enhver Christen, som Støtte for vor Tro.
Det gamle Testamente blev samlet af Esra **500 Aar** før vor Tidsregning og oversat circa **300 Aar** før Christus, af de saakaldte 70 Fortolkere, paa Græsk, hvilken Oversættelse endnu haves. Saavel dette, som Jødernes Iver for at bevare deres hellige Bøger uforvanskede, giver os Sikkerhed for, at vi have det gamle Testamente heelt og holdent saaledes, som det af de hellige Forfattere er nedskrevet. Jeg anbefaler Enhver at anskaffe sig og læse afdøde Biskop R. Møllers Veiledning til at læse det gamle Testamente, to Dele, Trykt 1826.
Man kan ikke bortraisonnere Christus som guddommelig Person, tvertimod hvad han selv siger, og Skriften tydeligt nok indeholder. Han er den, om hvem den hele Bibel dreier sig, er og maa være **Grundpillen, Slutstenen og Kronen** for den hele Aabenbaring. Tager man ham bort som Guddom, da falder den hele Bygning sammen, bliver til Støv og bortveires med Vinden; Menneskeslægten vil miste sin aandelige Sol, Moralen blive aldeles mangelfuld og usikker, idet Enhver vil søge at danne den efter egne ufuldkomne Begreber og jordiske Interesser, alle gode Sæder og Skikke ville falde bort, Lov og Orden tilsidesættes, Vilkaarlighed, Rov og Plyndring ofte træde istedetfor, og Menneskene synke ned til Oldtidens Barbari. ja ned i Dyrenes Klasse. Man indvende ikke, at flere gamle Folkeslag, som: Ægyptere, Grækere og Romere dog vare skredne fremad i Oplysning og Kultur, uden at troe paa det gamle Testamentes Aabenbaring; thi for det Første havde de en Lære om Guder, som de troede og fulgte. For det Andet kan man formode, at den sande Gud ved Drømme og Orakelsvar har ledet disse gamle Folk. For det

91.

Tredje har den virkelige guddommelige Aabenbaring til Forverdenens Mennesker og Noa længe holdt sig og er bleven forplantet, skjøndt i forvansket Tilstand, fra Slægt til Slægt, og deres Guder havde ogsaa kun for en Deel en billedlig Betydning. Man seer jo, at der blandt de senere saa moralske fordærvede Cananitter i Abrahams og Isaks Tider endnu vare Mænd, som Kongerne Melchisebek og Abimelecy, der havde ophøiede Begreber om Jehova og troede paa ham (1 Moseb. 14 – 18, 19, 20; 2+ - 2 16; 26 – 11, 26 – 29). Desuden er Læres om den sande Gud senere bleven udbredt vidt og bredt af Jøderne. – For øvrigt bemærkes, at de gamle ægyptiske, græske og romerske Folk saavelsom alle andre Oldtidens Folkeslag, med Undtagelse af Jøderne, det Folk, som til Verdens Ende skal vedblive at være et adspredt, men fra alle andre Folkeslag kjendeligt Folk, ere gaaede under i Tidens Strøm. Det er kun der, hvor den christelige Religion er udbredt og rodfæstet, at vi se, at Civilisation og Sædelighed vedvarende , gaaet frem.
Naar vi kun troe paa Christus og der aabenbarede Guds Ord, og ene ved saadan Tro faae vi Klarhed i Mørket, da see vi, at **Livet kun er en Skole, en Prøvelsens Tilstand, og at der maa være et Liv efter dette, hvor Enhver vil faae sin Løn, og den trætte Vandringsmand finde Hvile.**
Jeg kan ikke negte, at det har smertet og ængstet mig, at Regjeringen selv har gjort Forslag om, at give alle Religionspartier lige politiske og borgerlige Rettigheder i Danmark, hvilket Forslag, om det bliver til Lov, synes at faae til Følge, at ei blot alle christelige Secter, selv Jesuiter, men foruden Jøderne ogsaa Hedninger, Gudsfornegtere, ja vel endog Satanstilbedere, som jo ogsaa gives, ville komme til at bygge og boe samt nyde Borgerret og

92.

drive deres Spil her i Landet, tvertimod hvad mange Hundrede Aars Erfaring har lært at være uheldbringende, og tvertimod alle vore ældre christelige Love, **in specie** grundloven af 14 Novbr. 1665 §1, som paalægger vore Konger, som en høi og hellig Pligt, at sørge for, at den evangelisk-christelige Religion alene offentligt prædikes og læres i Landet. Ifølge de Grundsætninger, som ere udtalte i Udkastet til Grundloven, formenes det at skulle staae enhver Commune frit for at enes om, at forkaste den lutherske Lære, ja enhver Religion. Det kommer nu an paa, om hvorvidt Udkastet vil blive til virkelig Lov. Jeg for min Deel haaber, at det vil undergaae mange nødvendige og gavnlige Forandringer, og at det end ikke har været Regjeringens Mening at arbeide for dets Gennemførelse i dets hele Omfang.
Betragter man imidlertid Sagen fra et høiere Standpunkt, da maa det kunne skjønnes, t selv denne vor Tids Vantro og Forvirring hører med til Forsynets Plan mod Menneskene, hvilket maa tjene til vor Beroligelse.
Menneskeslægten fra ens Skabelse til Verdens Ende, betragtet som et Heelt, skal gjennemgaae alle Grader af Tilværelse, fra Dyrets lave Standpunkt til den høiste Fuldkommenhed, som kan opnaaes paa denne Jord. Intet Led maa overspringes. Hvor galt og forvirret det end undertiden kan see ud i Verden, leder det, som skeer, dog fremad, idet Tildragelserne lære Menneskene at vogte sig for Gjentagelse af begaaede Feil og Vildfarelser.
Den christelige Religion, som i sit Væsen er reen, høi og ædel, blev snart forvansket ved menneskelige Tilsætninger. Den blev i mange Lande nedværdiget til Afguderi af en ny Art og Skalkeskjul for de skjændigste Bedragerier, saa at det christnede Rom for en Tid blev langt værre, end det hedenske havde været, Ogsaa dette var forudsagt.

93.

Luthers Reformation rensede vel Religionen i flere Lande for meget hiint Uvæsen, men den formaaede ikke at udrydde alt Saadant. Megen Overtro blev tilbage hos Almuen og gav maaskee paa den anden Side Anledning til Vantro, idet Tanken blev fri; den begyndende Forskning fører fra Gud, medens den fuldendte igjen fører tilbage til ham. En fuldkommen Udrensning kan kun skee, naar Menneskene komme til at skue frit og tillige klart, men dette Standpunkt naaes kun igjennem Tvivl og mange Livets Prøvelser for den store Folkemasse, ved at have gjennemgaaet Vantroen med alle dens Modsigelser og andre Følger; men da kommer den omsider til at føle og indsee, hvor usselt Mennesket er uden en klar og fast Tro paa et almægtigt og alviist Forsyn, en kjærlig Gud og Fader, at Fornuften, sig selv overladt, ikke er nok til at finde en saadan Gud, eller ved at betragte Naturen, at han, som er udynlig og ubegribelig, kun kan findes der, hvor han er traadt fem i Menneskelivet og har talt til os, foreskrevet sin Villie med klare Ord og Exempler, samt ved overnaturlige Gjerninger og opfylder Forudsigelser bekræftet dette sit Ord og beviist sin Tilværelse. Man vil omsider indse, at Bibelen indeholder sand og klar Oplysning om alt dette, og søge at læse og forklare den med uhildet Blik og i redelige Hensigter.
Vantro og Gudsfornegtelse ere især opkomne og have naaet den størst mulige Høide i Lande, hvor det guddommelige Ord meest var blevet forvansket og misbrugt, under hykkelsk Maske i Løgnens og Bedrageriets Tjeneste. Man er til en Tid der gaaet saa viidt, ganske at negte en Guds Tilværelse, vovet at opfordre ham til at hevne sig, om han var til; man har ville have Eiendomsretten anseet for et Tyveri og Ægteskabet for unaturligt. Hvorledes det vil gaae i disse Lande; om den Gamle af Dage og den Menneskens Søn i Skyerne, hvorom Propheten Daniel

94.

taler, ikke nu er kommen for at holde Dom og indføre en anden Tingenes Orden, kan Mennesket ikke vide; men vi see, at noget Stort er forberedt, at Nutidens Mennesker skulle prøves og lide for deres Vantro og Feil til deres eget og Efterkommernes Gavn. Jøderne fornegtede og korsfæstede

Christus, hvorfor han siden skulle komme og kom i Skyerne med Kraft og Herlighed til Dom over Jerusalem; med de Christne have nu længe fornegtet og i aandelig Henseende korsfæstet ham paany. Den gode Gud holde sin værende Haand over vort elskede Danmark, dets Konge, Regjering og Folk!

B. Skolen

I ældre Tider var der i Rudkjøbing en **Latinskole** og en Christendomsskole. Latinskole blev nedlagt ved Kongelig Resolution af 4 Marts 1740. Rasmus Pedersen og Hustru, Anne Henriksdatter Lykke, stiftede i Aaret 1715 et Legat paa 2000 Rbd., hvoraf en Deel af Renterne skulde tilfalde Lærerne ved Latinskolen og den Øverste af Disciplene. Ved Disposition af Testators Arvinger af 29 Marts 1743 er der skeet nogen Forandring med disse Renter, indtil Byen atter maatte faae en Latinskolde (Jørgensens Beskr. S 59 – 69 i Anm.). Der havde tidligere været en Rector og en Hører ved bemeldte Skole, men 1715 var der kun een Person til at bestyre den. Til Rectoren havde der i ældre Tider været svaret Tiende og Pengeafgifter af nogle Landsogne, hvilket sees deraf, at Rector Kaiber i Aaret 1650 havde faggivet adskillige Landboere for Restance (Tingb. Fol. 76, 128). 1639 hed Recrøren Christen Jacobsen, 1662 Laurits Frandsen, 1693 – 1710 Søren Ancker, 1711 – 1722 Børre Jensen Pontoppidan, 1728 Wulf, 1740 Niels Loeman, 1768 Henrik Thomsen. De vare i

95.

Almindelighed Kapellaner tillige. Af Kæmnerkassen erholdt Rectør aarligt 20 Dler og Høreren 19 Daler (Kæmnerregnsk. 1654).

Christendomsskole. Til denne Skole har været skjænket i Aaret 1587 af Raadmand Pank Renter af et Legat til Hjælp for fattige Børn. Aar 1616 ligesaa af Tolder og Byfoged Christen Lauritzen, 1704 af Frantz Kragh, Præst i Magleby, ligesaa. Aar 1618 skjænkede Margrethe Terkelsdatter 10 Fag Huus og 2 Skpr. Land i Øster-Tofte.

Degnen var forhen kun pligtig at give Underviisning til Confirmationen, men efter Degnen Bagges Død er det blevet senere Degne paalagt at undervise 6 Timer dagligt i Borgerskolen. Foruden Degnen var der eb anden Lærer til de mindre Børn. Det hele Skolevæsen stod paa en yderst slet Fod heri Byen, indtil sal. Amtsprovst Lund blev Sognepræst her paa Stedet (cfr. Jørgensens Beskr. S. 122 – 123). Katechetembedet blev oprettet i Aaret 1813 og Katecheten paalagt at undervise i Skolen. Foruden ham og Degnen blev en tredje Lærer ansat. Underviisningsgjenstandene vare: Religion, Historie, Geographi, Regning og Skrivning. Da dette var altfor lidt for en Kjøbstadskole, saa blev der efter mange Aars Ventilationer endelig bestemt, at Skolen skulde deles i to Hovedafdelinger, nemlig en **Borgerskole** og en **Friskole.** For Borgerskolens Drenge blev tillige oprettet er **Realskole.** I denne Klasse skal gives Underviisning, foruden i de sædvanlige Læregjenstande, i Engelsk, Tydsk, Mathematik, Naturhistorie, Naturlære m. v. I de andre Klasser i Borgerskolen læres Tydsk. Dansk, Correspondence etc. For hvert Barn i Borgerskolen gives en vis Betaling, i Realklassen mere end i andre Klasser. I Friskolen betales Intet. For nogle af de fattige Børn, som udmærke sig ved Flid og godt Lærenemme, kan tilstaaes Fripladser i Borgerskolen.

96.

Der haves nu i alt 4 Lærere. Katecheten betragtes som Rector. Da Børneantallet har formeret sig stærkt i de senere Aar og stadigen tiltager, saa bliver det snart nødvendigt at ansætte en 5te Lærer.

Katechetens Løb er 300 Rbd., fri Bolig, 2 Favne Brænde og Høitidsoffer. Læreren i Sprog og Mathememtik faaer 300 Rbd., fri Bolig og 2 Favne Brænde. Fjerde Lærer, som tillige er Organist, har i alt henved 250 Rbd. og fri Bolig. Degnen nyder hele Indtægten af Degneembedet, som bestaaer i en vis Løn af Byen, Kirkeofferet ved Høitiderne, Bryllupper og Barbedaab, fri Bolig, Indtægten af omtrent 4 Skpr. Land i Møllemarken, hvilken Jord skal forhen have lagt til Latinskolen, indtil denne blev nedlagt **1740** (Jørgensens Beskr. S. 122), samt Indtægten som Graver og Klokker.

Hvor stort dette Embede er, vides ikke med Vished, men man anslaaer det til imellem 7 og 900 Rbd. aarligt. Skolestuerne vare i 1813 i Degneboligen og et Skolehuus i Nærheden, hvor 3die Lærer boede. Til Katechetbolig blev kjøbt en toetages Bindingsværksbygning paa Gaasetorvet i 1813.
Efter Degnen Bagges Død blev den gamle Degnebolig opbygget paany af Bindingsværk.
I Aaret 1836 opførtes en ny toetages grundmuret Bygning paa Kirkegaarden vest for Kirken til to Skolestuer og Bolig for Katecheten og 3die Lærer, hvilken Bygning kostede omtrent 6000 Rbd. Den forrige Katechetbolig blev nu solgt og den forrige toetages Bindingsværks-Skolebygning paa Smedegade indrettet til Fattigbolig.
Ved den nye Indretning af Skolevæsenet bleve større Skolelocaler nødvendige. Communen besluttede nu at forlænge den nye grundmurede Skolebygning mod Nord paa den Plads, hvor Fattigboligen laa, som til den Ende skulde nedbrydes, og saaledes, at man

97.

i den samlede Bygning kunde faae i alt 6 Skolestuer (den ene for Handgjerning), Bolig for alle Lærerne, fornødne Brændelocaler, Vaskehuus m. v. Den ældre Degnebolig skulde sælges, og en ny Fattiggaard bygges paa Hjørnet af Ramsherredgaden og Blindestræde. Denne Plan vandt Overauthoriteternes fuldkomne Bifald og blev udført i Aaret 1846, hvorefter den nye Skoleplan for Læreindretningen blev sat i Gang i Aaret 1847.
Den nye Skolebygning, med Indkjøb af et Nabohuus for at udvide Gaardspladsen, kostede noget over 5000 Rbd. Degneboligen solgtes for 1100 Rbd., men Summen blev afstaaet til Fattigvæsenet, som Vederlag for der gamle Fattighuus med dets Byggeplads.
Ligesom der nu fra Communens og Borgernes Side er gjort Alt for t fremme og udvide Underviisningsvæsenet her paa Stedet, saaledes tør man og haabe, at denne høistvigtige Foranstaltning vil bære velsignelsesrige Frugter for Nutid og Eftertid.
Skolens aarlige Udgifter ere for Tiden circa 2000 Rbd., hvoraf 1300 Rbd. indkomme ved Ligning paa Indvaanerne.

C. Fattigvæsnet.

Som allerede bemærket under Ltr. **B** afstod Fattigvæsenet sin to Etages gamle Bindingsværksbygning med Bagleilighed og Byggeplads til Skolevæsenet, imod at det erholdt, hvad der indkom ved Salget af den gamle Degnebolig, til Beløb 1100 Rbd. En ny Fattiggaard blev opført paa Hjørnet af Ramsherredgaden og Blindestræde. Pladsen og den paa Stedet værende Bindingsværksbygning blev kjøbt for 500 Rbd. af Byfogden, Hr. Etatsraad v. Schmidten. Hele Gaarden kostede at opføre og indrette samt Indkjøbet af Pladsen m. v. circa 3300 Rbd. I forrige Tider eiede

98.

Fattigvæsenet en Deel Smaahuse, som i senere Tider ere solgte. Endnu eier det et Par saadanne Steder.
Til Fattigvæsenet har været skjænket Legater af Raadmand Pank 1587, Byfoged Claus Bertelsen i Aarene 1671 og 175, Handelsmand Jørgen Jørgensen Aar 1671, Fattigforstander Michel Lauritsen skjænkede 100 Rdl. samt tvende Vaaninger for 8 Fattige aar 1697, af Borgemester Thomas Nissen Aar 1679, Frands Kragh, Præst i Magleby Aar 1704, Rasmus Pedersen og Hustru Aar 1715, af Kjøbmand Pilegaard Aar 1780 en Kapital af 500 Rbd. og af en Ubenævnt 5 ½ Skp. Land i Møllemarken og ½ Høveds Græs i Kohaugen, som tilligemed andre Fattigjorder er bleven solgt for 30 Aar siden mod aarlig Afgift. I senere Tider have afdøde Ole Skibbyggers Arvinger i 1813 skjænket 600 Rbd. og C. Boye et Legat for sin og Kones Slægt paa 1000 Rbd.

Fattigvæsenets Kapitaler med Legaterne udgjorde Aar 1733 i alt 1120 Rdlr. (Copb. Fol. 131), i Aaret 1760 ligeledes 1802 Rdlr. (Hofmans Fundationer 6 B.), i Aaret 1796 anføres kun 1796 Rdlr. 2 Mk. (Jørgens. Beskr. S. 66)). Aar 1796 var her kun 13 Personer, som nøde Understøttelse (S. 67 Note). I Aaret 1847 var Kapitalformuen, indbefattet Legaterne, efter Obligationer = 6070 Rbd. 78 Sk., men bortskyldig 990 Rbd., altsaa Behold 5080 Rbd. 78 Sk., foruden det Mehlske Legat, som er 2000 Rbd. I Aaret 1722 var Antallet af Fattige, som nøde Understøttelse, 36 Personer, inddeelte i 3 Klasser. Første Klasse erholdt maanedligt 2 Mk. **pro persona**, anden Klasse 24 Sk. og tredie Klasse fra 4 til 12 Sk., hver især (Copib. Fol. 135 – 137). I Aaret 1847 vare her 16 Lemmer i Fattiggaarden, som nøde fuld Forpleining, og af andre Fattige, som nøde mindre Understøttelse, vare her i alt 44 unge og gamle og desuden en stor Deel Huusarme.

99.

Indtægt og Udgift udgjorde i Aaret.

		Rd.	MK	Sk.		Rd.	Mk.	Sk.
1734	Indtægt	234	1	12	Udgift	185	3	-
1735	-	224	2	6	-	215	4	12
1736	-	206	2	11	-	236	2	4
1737	-	191	1	5	-	225	5	10
1796	-	135	3	8	-	135	3	8
(Copib. Fol. 131 og Jørgensens Beskrivelse. S, 67								

1847 har Udgiften i alt været 2405 Rbd. 3 Mk. 2 Sk., hvoraf der har været lignet paa Byens Indvaanere og tilskudt af Kæmnerkassen 1680 Rbdlr. Indtægten af de bortsolgte Fattigjorder for 1846 i alt 4 Rbdlr. Indtægten af de bortsolgte Fattigjorder for 1846 i alt 4 Rbdlr. 1 Mk. 6 ¾ Sk., en 1847 kun 3 Rbdlr. 1 Mk. ½ Sk. Af de endnu eiende Smaahuse var Leien 1846 – 20 Rbdlr., men 147 – kun 12 Rddlr.

De faste Fattiglemmer maae vel udføre noget Arbeide, men herfor er Intet ført til Indtægt i Regnskaberne for 1846 eller 1847. Formodentlig er Fabrikatet af Uldent og Linned blevet anvendt til Fattigvæsenets eget Forbrug.

En af Fattigvæsenets Kapitaler, 140 Rbd., hidhører fra en Mulct, som 12 Borgere og Byfoged Ch. Frederiksen bleve ved Kongelig Resolution paalagte at betale, for at have værget sig ved at bortbære Liget f en Rakker, Peder Hansen, so Bøddelen Boldevin Michelsen Tam havde ihjelstukket i Corfits Nielsens Huus her i Byen, først i Juni Maaned 1726. Renterne deraf skulle aarligt deles imellem i Kirken og Huusarme (Copib. fra 1695 til 1728 Fol. 159; see og Hofmans Fundationer 6 T. . 218 – 221; Jørgensens Beskr. S. 64). Byfogden maatte lade kjøbe 4 Skp. Kalk og kaste paa Liget i Kisten, samt tilspærre Vinduer og Dørre paa Huset for den ilde Lugts Skyld (Copib. 1736 – 1739 Fol. 76). Sagen om dette Mord stod paa i flere Aar. Morderen rømte bort.

100.

Da Borgerne omsider bleve tvungne til at bortbære Liget, fandtes det, ifølge Sagnet, bortstjaalet og kastet i Havet.

I Forbindelse med Fattigvæsenet er et Legat stiftet i Aaret 1808 af Consumtionsskriver Peter Mehl, som først døde 1816 i Kjøbenhavn, bestaaende af et lidet Huus i Viinkjældergaden og en Kapital oprindeligt stor 3329 Rdl., men ved Salget af en Vænge 1818, hvorudi den stod paa Pant, formindsket til 2000 Rbd. Renterne blive aarligt anvendte til Underholdning for 2 Fattige, om have Bopæl i den anførte Bolig. Bestyrelsen af dette Legat er altid Præsten, Byfogden og Formanden for

de eligerede Borgere. I Aaret 1696 var her en Toldinspecteur Mehl og 1724 – 1766 en Florian Mehl i Byen; rimeligviis har Stifteren af dette Legat været af samme Familie.

D. Raad-, Dom, og Arresthuset.

For 200 Aar siden bestod Bygningen af Bindingsværk, een Etage med Qvist. Skjønt Huset var lidet og Værelserne smaa, var her dog Val 1651 ved Juul (Raadskp. 8 Febr.). Da Svenskerne 1659 havde Byen i Vold, blev Raadhuset meget beskadiget, Vægge og Vinduer udslagne, flere af Bjelkerne og andet Tømmer hugget over, alle Kister og Skriin istykkerslagne og samtlige deri opbevarede Documenter ødelagte. Borgemester Hans Lauritsen blev samme Gang aldeles udplyndret, endog den Deel af hans Gods, som var nedgravet i Jorden, blev røvet. Han døde Aaret efter. Rimeligviis er det gaaet mange andre Indvaanere, som Borgemesteren. Et Sagn gaaer endnu, at de Svenske korsfæstede en Borger i sit eget Huus, nemlig der, hvor Væver Christen Brandrup nu boer. I Anledning af de Svenskes Voldsfærd imod Borgemesteren og den store Gjæld og Besværlighed, Byen og Indvaa-

101.

nerne vare komne udi, blev 1666 optaget Tingsvidne (Raadstp. 29 April).

Den gamle Raadhuusbygning blev nedbrudt 1791 og en ny grundmuret Bygning med Kjælder og Qvist opført paa Stedet, 2+ Alen lang og 12 Alen bred udvendigt Maal, indrettet til to Tingstuer og Archiv. Af Arester vare 8 og alle i Kjælderen. Hele Bygningen kostede 2100 Rdlr. (Jørgensen Beskr. S. 81, 101) Herredstinget er siden Byfoged Flints Tid blevet holdt paa Raadhuset i Rudkjøbing. Retterne holdes paa de samme Dage som for 200 Aar siden, nemlig Bytinget om Tirsdagen og Herredstinget hver Løverdag.

Folkemængdens store Formerelse saavel paa Landet som i Byen, gjorde omsider en større Bygning nødvendig, især hvad Arresterne angik, hvilke vare deels for lave og smaa, og deels anlagte saaledes, at Fangerne kunde tale sammen baade indbyrdes i selve Arresten og ed Folk paa Gaden. Efter længere Tids Ventilation blev det omsider besluttet, at lade opføre paa Stedet en to Etages Bygning af samme Brede, som den ældre var lang, og en Længde af 26 Alen bag ud imod Vest. Kjælderen skude beholdes, men gjøres noget høiere og indrettes til Boliger for Byens to Politibetjente. I første Etage skulde som tilforn være 2 Tingstuer og et Værelse til Archivet, men Gangen gjøres bredere og Værelserne 2 Alen dybere bag ud. Oven over Tingstuen skulde indrettes en Sal af samme Længde som Huset var bredt (nemlig indvendig 19 Alen) og 14 Alen bred. Ved Siden af Salen er ens stor Gang og et lidet Aflukke for Herreklæder samt et Kabinet for Daner, med Retitade. Hele den bagerste Deel af Bygningen skulde indrettes til Criminalarrester, 4 i hver Etage og desuden 2 foroven under Taget, de to andre noget større, hver især ril 2 eller flere Arrestanter

102.

Foran Arresterne i hver Etage er en lang Gang yvers over Bygningen. Samtlige Arrester skulde have deres Lys fra Vest imod Arrestgaarden. Gaarden skulde omhegnes med 5 Alen høi Muur og have et lidet Baghuus. Arrestforvarerens Bolig anlagdes i underste Etage, imellem Arrestgangen og Tingstierne, med en Nedgang til Politibetjenternes Boliger i Kjælderen. Samtlige Arrester skulde opvarmes med varm Luft fra et eneste Varmeapparat, opført i Arrestforvarerens Kjøkken, og Luften ledes igjennem lange Jernrør, som kunde aabnes og afspærres efter Behag, et til hver Arrest. Dette Varmeapparat er af en særegen Indretning og særdeles beqvemt at passe og holde renset. Til Brændsel bruges Steenkul. Naar alle 10 Arrester opvarmes paa eengang, bruges rifeligt 2 2 Skpr. gode Steenkul dagligt. Opvarmes kun de halve eller færre. er Besparelsen dog ikke i Forhold dertil; det havde derfor været ønskeligt t have 2 Varmeapparater, eet til hver 5 Arrester, men Pladsen tillod det ikke.

Fra hver Arrest er der Udgang for den fordærvede Luft igjennem mange murede Rør, som gaae ud og oven over Taget samles i en Skorsteenspibe. Da Luftvexelen paa denne Maade er overmaade levende, saa vil Luften i enhver Arrest stedse kunne være frisk og god.
Planen til denne nye Bygning og dens hele Indretning med Varmeapparat, som jeg havde forfattet, vandt Overauthoriteternes fuldkomne Bifald i den Grad, at den siden blev anbefalet til Rettesnor for andre Byer af samme Størrelse, hvor nye Raad- og Dom- og Arresthuse skulde opføres; dog bemærkes, at Facaden mod Torvet er udført efter Hr. Etatsraad Kocks Tegning.
Den nye Bygning opførtes i Aaret 1845 og kostede 6600 Rbd., hvoraf Landdistrictet deeltog med omtrent det halve Beløb.

103.

Inventariets Anskaffelse modtog 1600 Rbd, som Byen alene maatte udrede.
I Frontispicen til Torvet blev indrettet 2 borgerlige Arrester og et Lukaf for et Ottedagsuhr. Dette Uhr har en matsleben Skive af Glas med paamalede Tal, forgyldte Viser og et Glas foran, saa at hverken Regn, Snee eller Iislag kunne komme til Uhrskiven eller Viserne. Skiven kan om Natten oplyses ved Lamper bag fra. Uhret er forfærdiget af den duelige Uhrmager Hr. Carl Hjorteberg her i Byen. Det er smukt og godt udført og gaaer meget accurat, men slaaer hverken Timer eller Qvarteer.
For Afbenyttelsen af Raashuuslocalerne med Inventarium til private Forsamlinger, Baller og Comedier svares en vis billig reglementeret Afgift, som hidtil aarligt har opløbet til noget over 100 Rbd. og anvendes til Inventariets Vedligeholdelse, Lys og Varme ved offentlige Forsamlinger samt ti Lønning for Raadhuustjeneren.
Inventariet ved Raadstuen 1722 var: 2 Jernkakkelovne, 1 Kobberpotte, 1 Kagmand med 20 Stene m. v., 1 Galge, 1 Træhest, 5 Jernkanoner, 3 Borde, 6 Stole, 1 Tyveblok, 2 Halsjern og 1 Krage.

E. Havn og Skibsbro.

For meer end 200 Aar tilbage var her en Skibsbro, men ingen Vinterhavn. Skibende maatte ligge i det saakaldte Lindelse og Henninge Noer, bundne ved Pæle udfor Faareveilegaarde Marker.
Skibsbroen erholdt 1707 en Hovedreparation, som kostede 1000 Rdl. (Copib. Fol. 98). Aar 1722 var den atter i slet Tilstand. Kun Skibe paa 18 á 19 Læster kunde flyde til den (Copib. Fol 135 – 136). 1732 havde den en Længde af 149 Alen og en Brede fra 6 ¼ til 14 Alen (Copib. Fol. 63 – 65). I Aaret 1776 blev den gamle Bro afbrudt og en ny bygget, hvortil blev

104.

laant 2800 Rdl. (Jørgensen S. 82), noget længere mod Syd ligefor Brogaden. Dens Brede blev fra 10 til 20 Alen og Længden 190 Alen (cfr. Jørgensen S. 11, 43).
Til Broens Vedligeholdelse havde Kongen tilstaaet en Deel af Accisen *). Indtægten af Accisen udgjorde 1733 imellem 30 og 40 Rdl. (Copib. Fol. 77). I Aarene fra 1789 til 1796 vare Broindtægterne 267 til 737 Rd. aarligt, som bestode i Bropenge og extra Accise, hvilken sidste dengang var 80 Rdl. aarligt (Jørg. Beskr. S. 82 – 85, 89 – 92). Nu faaes aarligt udbetalt af Amtstuen for den ophævede gamle Accise noget over 32 Rbd.
I Aarene fra 1823 til 1826 blev indrettet en Havn med Slæbested paa den sønde Side af Broen, hvor Skibe paa over 2000 Tdr. uden Last kunne flyde ind og ligge forvarede. Seildybet var da 8 á 9 Fod. Skipper Rasmus Løve var den, som for egen og nogle andre private Mænds Regning tilslæbte de første Stene paa Iis i Vinteren 1823, for at danne et Slags Dæmning og Havn for mindre Skibe, hvilket gav Anledning til, at forrige Byfoged, Herholdt, som var en Ven af Skibsfart og Søfolk, tog

*) Accise var en Afgivt, der allerede fandt sted i Christopher af Bayerns Tid og var lagt paa Varer og tilstaaet Kjøbstæderne deels til Lønning for Magistraten, og deels til Havnes og Broers Vedligeholdelse, men blev hævet ved Resolution 1792, imod at Kongen aarligt betaler en vis Sum til de vedkommende Indretninger. Mandix om det danske Kammervæsen S. 221.

105.

sig af Sagen og fik udvirket, at en ordentlig Havn blev bygget. Tømmermand Mads Flint, som have paataget sig at levere Stene il Dæmningen, til satte ved denne Leilighed Livet i den orcanagtige Storm den 2de November 1824.

Havnekassens Indtægter for Aaret 1847 vare: Havne- og Broafgifter 2050 Rbd., Bropenge 60 Rbd., Do. af Nedergaards Siø-Fart 3 Rbd., Havnepenge 8 Rbd. 4 Mk. 12 Sk., den før ommeldte ordinære Accise 32 Rbd. 3 Mk., andre uvisse Indtægter 114 Rbd. 4 Mk. 5 Sk., i alt 2269 Rbd. Den Kapitaler vare 3245 Rbd., men bortskyldig 8000 Rbd.

Den store Formerelse af Skibe i Rudkjøbing og paa Langelands Kyster i den nyere Tid, som alle søge Vinterhavn her ved Byen, gjorde omsider en betydelig Udvidelse af Anlæger nødvendig. Det blev derfor besluttet at indrette en heel ny Havn ved den modsatte eller nordre Side af Broen, omtrent dobbelt saa rummelig som den ældre, hvilket nye Anlæg blev paabegyndt 1847 og bragt temmelig vidt frem til sit Maal. Hele Steendæmningen med Pæleværk blev opført og en Deel af Grunden opmuddret. Formedelst Krigsurolighederne blev Arbeidet staaende derved for det Første; men alt Tømmeret og andre Materialer ere anskaffede og ligge paa rede Haand.

Ligeledes har Havnecommissionen i Aarene 1846 og 1847 ladet grave et nyt Seilløb tvers over Grunden, som skyder ud fra Siø, hvilket meget letter Farten forbi, til og fra Rudkjøbing. Dette nye Løb er gravet til 10 Fods Dybde med dagligt Vande og paa smalleste Sted af 40 Fods Brede. Bekostningen herved vare omtrent 1600 Rbd.

Det nye Havneanlæg er calculeret til 12000 Rbd., hvoraf de 9273 Rbd. ere forbrugte. Det gamle Anlæg kostede, saavidt jeg veed, ligeledes 12000 Rbd.

106.

Det nye Seilløb blev gravet ved forrige Borgerrepræsentant og Havnecommisær Hoff. Ligeledes er det nye Havneanlæg blevet udført, saavidt det er kommet, under Hr. Hoffs daglige Bestyrelse. Der er aldeles ingen Tvivl om, at det er ved denne Mands Conduite, Flid og Paapassenhed, at disse betydelige og vigtige Arbeider ere blevne saa hurtigt og godt fremmede, samt at Besparelse af Omkostninger i flere Retninger har fundet Sted. Han fortjener saaledes baade det Offentliges og Byens Tak og Paaskjønnelse.

F. Brand- og Brandvæsen.

Byen eiede i Aaret 1738 kun 1 Kobbersprøite, 2 Træsprøiter og 3 Haandsprøiter (Copib. Fol. 147). Nu haves 4 gode Sprøiter, hvoraf Nr. 4 er den, som omtales 1738. Den nyeste of bedste er forfærdiget af Hs. Uhrmager Hjorteberg senior for flere Aar siden. Brandcorpset bestod i Aaret 1737 af en Inspekteur (Bødker Kragh), 4 Sprøitemestere, 5 Assistenter, 10 Straalemestere og over 300 Mand.

Offentlige Brønde med Pompeindretninger haves, 1 paa Nørregade, hvor Piledammen har været, 1 paa Grønnegade, 1 paa Smedegade, 1 paa Gaasetorvet, 1 ved Mølledammen i Rue og 1 Pompe ved Havnen. Damme, som tilhøre Byen, ere: Mølledammen i Rue (den blev renset for Byens Regning 1652, Raadstp. d. 15. Juni, og ellers ofte senere), Dammen paa Vibelte og Dammen i Møllemarken ved de saa kaldte Hine Møller (den sidste skjænket til Byen af Byfoged Flint).

G. Borgervæbningen.

Denne er en Indretning, som har fundet Sted i alle Kjøbstæder fra gamle Fage indtil nu. Borgerne maatte i ældre Tider

107.

ofte gaae med i Krig eller levere Mandskab med i deres Sted. Saaledes fik Thisted Borgere i 1554 Ordre til at holde sig færdige med Harnisk og Værge, for at lade sig mynstre. Aar 1565 maatte samme By levere 30 gode Karle i Krigen med Rustning (1/3 med Harnisk), 1 Chef, 1 Badskjær, 1 Trommeslager og 1 Piber. Aaret 1510 maatte Randers holde 60 Mand i Krigen mod Lybekkerne. 1700 fik Rudkjøbing Borgere Ordre til at holde sig færdige i fuld Rustning til Udmarsch mod de Svenske (Copib. Fol. 59). 1737 bestod Corpset af 90 Mand med 1 Capitain, Møller Peder Pedersen (Copib. Fol 98).

I Aaret 1802 fik Borgervæbningen en ny Organisation. Den skulde bestaae af 2 Afdelinger, den første af Borgere og den anden af det unge Mandskab. Capitainerne ved sidde 1 Afdelinger have i de sidste 40 Aar været: Uhrmager Johansen, Skræddermester Kleinsorg, Kjøbmand Tidemand *). i 1808 matte 2den Afdeling ligge i Leir ved Spodsbjerg. Denne sidste Afdeling er paa flere Steder bleven ophævet ved Pl. 20 Febr. 1822, 7 og 26 August 1827, 6 Sept. 1828 og 6 Novbr. 1832, hvorimod det er gjort til Pligt for Mandskabet at indtræde under Brandcorpserne og, naar det forlanges, at assistere ved Politiet.

Sidste Sommer blev her oprettet et frivilligt Jægercorps paa omtrent 80 Mand, til Øens Forsvar, bestaaende af unge Borgere, Contoirbetjente og Haandværkssvende. Corpsets udnævnte Befalingsmand er Hr. Capitain og Postmester Baggesen, som godt har indøvet Mandskabet.

---

*) For flere Hundrede Aar siden vare her Lehnsmænd i Tranekjær af samme Navn, maaskee af samme Familie; den stammer fra Norge.

108.

H. Befordringsvæsenet.

1) **Postindretning** er her som i andre Kjøbstæder. Posten gaar over Landet fra Fyen til Spodsbjerg og videre til Lolland og omvendt. Forhen kom og gik kun to Gange ugentligt Brevpost, den ene Gang kom eller gik tillige Pakker og Penge. Tildeels ved nærværende Postmesters, Capitain Baggesens Bestræbelser, kommer nu næsten dagligt Post hertil og gaaer 3 Gange ugenligt. Offentlig Postgaard er her ikke; de Rejsende kunne en kort Tid opholde sig i Postmesterens Contoir eller Stuer, men for længere Tid maae de søge til Gjæstgiverstederne, hos Mads Johansens Enke paa Torvet eller Hans Jørgen Bang paa Gaasetorvet.

2) **Befordringen tilsøes** skeer ved Færgeløbet her i Byen til Vemmenæs eller Svendborg. Overfarten til Lolland skeer ved Spodsbjerg og til Ærø fra Ristinge. Færgemanden her i Byen er Kjøbmand Nielsen, som holder sine Fartøier i meget god Orden og har paalidelige Folk. Ved Spodsbjerg og Ristinge ere Skibsbroer blevne indrettede i senere Tid. I ældre Tider vare her i Byen 2 Færgemænd. 1698 og tidligere bleve de beskikkede af Borgemesteren eller Byfogden (Copib. Fol. 43), men 1728 og senere af Kongen (Copib. Fol 182). De to Mænd, Mathias Madsen Brandt og Jens Hansen, vare i 1728 beskikkede, hver paa det halve Færgeløb. Der svares aarligt af Færgeløbsindtægten 60 Rbd. til Byens Skolevæsen og 50 Rbd. til Byfogden, Resten til Kongen eller Generlpostdirectionen, med 5 Rbd. Ved Kongeligt Resc. af 1 Octbr. 1701 blev befalet, a ingen Transport maatte skee fra andre Steder paa Øen, end fra de anordnede Færgesteder. Den 9 Marts

1847 kantrede en af Færgebaadene Nord for Siø i en orcanagtig Byge, hvorved 5 Menneske og 5 Heste druknede, og Baaden blev ødelagt. En meget slem Gene er det, at Færgestederne ved Vindebye paa Thorsing have faaet Eneret paa Overfart, saavel derfra som fra

Svendborg til Rudkjøbing. Færgen fra Rudkjøbing maa kun føre Passagerer herfra til Svendborg, men ikke føre dem eller andre tilbage. Hiint Privilegium er sa urimeligt, at det for længe siden byurde være ophævet. 3) **Vognmandsbefordring** har i Byen for 200 Aar tilbage.

Parti ved Færgebroen i Svendborg.

Vindebyoverfartens leje på Svendborgsiden

En Peder Vognmand omtales at have boet ved Kirkegaarden 1656 (Pantebogen Fol. 10); men ved Fredr. 3. Privilegier af 24 Juni 1661 § 10 blev Vognmandsbefordring befalet og nærmere organiseret 1683, overeensbestemmende med Laugsartikl. 5 Mai f. A. Det lader til, at her dengang vare 4 Oldermænd for Vognmandslauget (Raadstp. Fol 131). I Archivet findes gamle Protocoller om de Befordringer, som have været afgivne. Nu ere her kun ti Mænd, som befordre Reisende. Opsynsmanden ved Befordringsvæsenet er for Tiden Viinhandler Borchsenius, en Sønnesøns Søn af Byskriver I. Borchsenius her paa Stedet, for meer end 100 Aar siden.
Kong Magnus Lagavæters islandske Lov af 1280 befaler, at der skulde være Færgefart over alle Strømme og Elve, og Grundeierne være pligtige at skaffe Færgemænd. Christian d, 2den bød, at Værterne skulde lade de Reisende føres over Færgestederne for en billig Betaling.
De ældste Bestemmelser om Befordringsvæsenet tilands findes i gamle norske Lov, saasom: i Hagen Adelsteens Guletingslov af 940, Hagen Hagensens Frostetingslov af 1250, Christenretten af Magnus Lagavæter, Heidskvia Tingslov (Paus 1 D. S. 14 – 15, 2 D, S. 10, 293), Christian d. 4des

norske Lov 1604 og samme Konges danske Reces ved Jydske Lov S. 203 – 206, Chr d. 5tes D. L. 3 – 11.

I. Gjæstgiveri.

Chr. d. 4de forbød alle Kroer ved Tinghuse og Kirker (Recessen 1643, S. 108, 197 – 198 og andre Steder paa Landet; dog skulde der indrettes Kroer ved alfare Veie (S. 309). Ved Fr. 24 Decbr. 1648 for Norge (hos Paus), om Skytsfærd og Gjæstgiveri, fastsættes i §7, at der paa hver 3 Mile skulde indrettes Gjæstgiveri for Reisende. Taxten var i § 18 for Middagsmad 12 Sk., for Aftensmad og Logie 16 Sk. Kroer og Krohold omtales i Chr, d. 5tes d. L. 1 – 3 2, 2 – 22 – 72, 6 – 8 -7, 6 – 21 – 1. Gjæstgiveri og Herberge Fr. 5 Marts 1695, cfr. Fr. 9 Septbr. 1763, 27 Jan. 1804 § 75. I alle Byer, hvorigjennem gaae Landeveie, skulle være Gjæstgivergaarde, og alle de, som have Privilegium, ere eneberettigede til for Betaling at herbergere Reisende, som kun opholde sig paa Stedet i kort Tid. Gjæstgiverne skulle have Privil. og Borgerskab i større Stæder; i de mindre behøves stundom kun Borgerskab, Fr. 5 Novbr. 1695 § 1, Rescr. 26 Febr. 1768 Nr. 25.
I Rudkjøbing ere for Tiden 2 Gjæstgivere, M. Joh. Hansens Enke og Hans I. Bang. For nogle Aar tilbage var der et tredje Gjæsthiveri hos Branddirecteur I. Ørsted og senere hos hans Enke. For 50 Aar tilbage var Apotheket det Sted, hvor mange Reisende og galante Folk toge ind. For resten paalaa det dengang Færgemanden, Ole Skibbygger, at holde Herberge for Reisende (Jørgensens Beskr. S. 10, 14). Nærværende Færgemand, N. P. Nielsen, er ligeledes pligtig at modtage Reisende.

K. Overformynderi

har her været i Rudkjøbing, saa længe saadant har været befalet. Chr. d. 4de er den Konge, som først har indført Overformynderi for at sikkre den Umyndige. Fr. 7 April 1619 hos Paus 2 D. S. 575, Fr. 10 Decbr. 1621 f. St. S. 606, Art. 11 Recessen 1643, 2 – 3 – 8. Chr. d. 5te optog Bestemmelsen I 3 – 18. I Aaret 1796 indestod under Overformynderiet 2186 Rdl. 19 1/16 Sk. (Jørgensens Beskr. S. 70). I 1844 indestod circa 7000 Rbd.; men ved den Tid døde 2 formuende Mænd, hvorved Kapitalen blev forøget til dens nærværende Beløb, lidet over 14000 Rbd.

L. Toldvæsen.

Det kongelige Toldsted for Langeland er i Rudkjøbing. Personalet bestaaer for Tiden af en Inspecteur, en Kasserer, en Controlleur og Toldbetjenter. Nye Toldbodbygninger bleve opførte ved Havnen for flere Aar siden af Grundmuur, hvilke Bygninger senere ere udvidede. De anvendes til Contoirer- og Pakhuus. Ved Byens 4 Porte, Østre, Nørre, Stranden og Rue ere Toldboder for Betjenterne.
I ældre Tider var her en Kongelig Toldgaard, som blev taxeret til Bortsalg ved Auction i Aaret 1727 saaledes:

a)	5 Fag Huus til Gaden á 7 Rd.	35 Rd. – Mk
b)	Gaardspladsen	20 Rd. - Mk
c)	12 Skpr. Land i Markerne og ½ Steds Græs i Kohaugen	29 Rd. 3 Mk
	(Copib. Fol 151).	84 Rd. 3 Mk

I Aaret 1683, da alle Gaarde, Huse og Byggepladser bleve taxeret til Skat, var denne Gaard og Bygningsgrund taxeret for 108 Rdl. (Copib. for 1735, Fol. 34).

M. Pæstegaarden.

har i ældre Tider tilhørt Embedet og været vedligeholdt for Kirkens Regning; det lader til, at der i 1747 er bleven kjøbt en Deel Langhalm til samme. 1741 blev den skjænket til Præsten Hans

112.

Fabricius. Der var den Gang 2 til Gaarden, den ene laa uden for Byen (Kirkeregnskaberne 1721, 1722, 1723, 1724, Antegnelserne ved Regnskabet 1717 – 1718 og Byfoged Frederiksens Indberetning af 27de Septb. 1742). Den nærværende Præstegaard er opført 1760 af daværende Sognepræst, Hr. H. Grib, i temmelig stor Stiil af Bindingsværk og med megen Bekostning. Et nyt Sidehuus opførtes ud mod Ruestræde for 7 Aar siden af Grundmuur. Til Gaarden ligger en stor Have. Hr. Grib skal have været en meget formuende Mand, men døde kort tid efter at have bygget Gaarden. Der blev den Gang, som paa flere Steder, truffen den Indretning, at Gaarden skulde for bestandigt være Præsteresidents og af hver ny tiltrædende Præst indløses med 500 Rbdlr. (Jørgensen Beskr. S. 10).

N. Jordemoderbolig.

Districtet bestaaer af Rudkjøbing og Skrøbeløv; men Jordemoderen boer i Kjøbstaden. Henes Boliog er i Ramsherredgaden.

O. Apotheket.

er Privatmands Eiendom, men staaer under offentlig Control. Det er paa dette Apothek, at vore to berømte Mænd, Anders Sandøe Ørsted, Geheimeconferentsraad, Ridder af Elephanten, forhen Minister og Generalprocureur. og Hans Christian Ørsted, Conferentsraad, Storkors af Dannebrogen, Professor i Physik. ere fødte. Den første har længe været anseet for Europas største Lovlærde.
Hans Skrifter ere mangfoldige og af de meest indgribende Virkninger pa den nyere Lovgivning og hele vor Lovkyndighed. H. C. Ørsted er berømt i hele den cultiverede Verden. Han er især bleven navnkundig i alle Lande ved sin Opfindelse af den cultiverede Verden. Han er især bleven navnkundig i alle Lande ved alle Lande ved sin Opfindelse af den electromagnetiske Kraft, som muligen vil blive af stor Indflydelse paa Indu

113.

strien og anvendt til at fremdrive Skibe, Vogne og Lignede. Den anvendes allerede paa flere Maader, iblandt Andet ved Telegraphen i England, Tydskland, Frankrig og Amerika. Begge Brødre besidde ædel Charakteer og Tænkemaade. Hvor lang tilbage i Tiden der har været Apothek i Rudkjøbing vides ikke.

P. Districtslægen

boer i Rudkjøbing, men har ingen Embedsbolig.

Q. Veie og Broer.

Landeveie ere 3, nemlig: 1) Hovedlandeveien, som løber til Spodsbjerg, 2115 Alen lang over Byens Grund; 2) den mindre Landevei, som løber Sønder efter, 1750 Alen og 3) den Nørre Landevei, som løber ud fra Nørreport Nord paa Landet, 2445 Alen (Jørgensens Beskr. S. 105 – 106). Byveie ere:
1) Veien fra Rue Port til Kirkegaarden, 2) fra samme Port op til Bymøllen og Mølledammen, 3) Veien, som løber af fra Landeveien efter Spodsbjerg op til min Mølle.
Landeveiene, som i gamle Dage havde en noget anderledes Beliggenhed end nu, ere i de senere Aar blevne grundforbedrede, og blive nu vedligeholdte for offentlig Regning. Tilforn vedligeholdtes de af Byens Jordeiere.
I ældre Tider har der løbet en Vei lige ud fra Ramsherredgaden langs med Strandbredden og Nørretofterne nordefter, men er for længe siden aflagt til bemeldte Tofter.
Ligeledes findes her forskjellig Gangstier over Markerne, som Kaartet over Jorderne og Tegningen Nr. II herhos nærmere udviser.

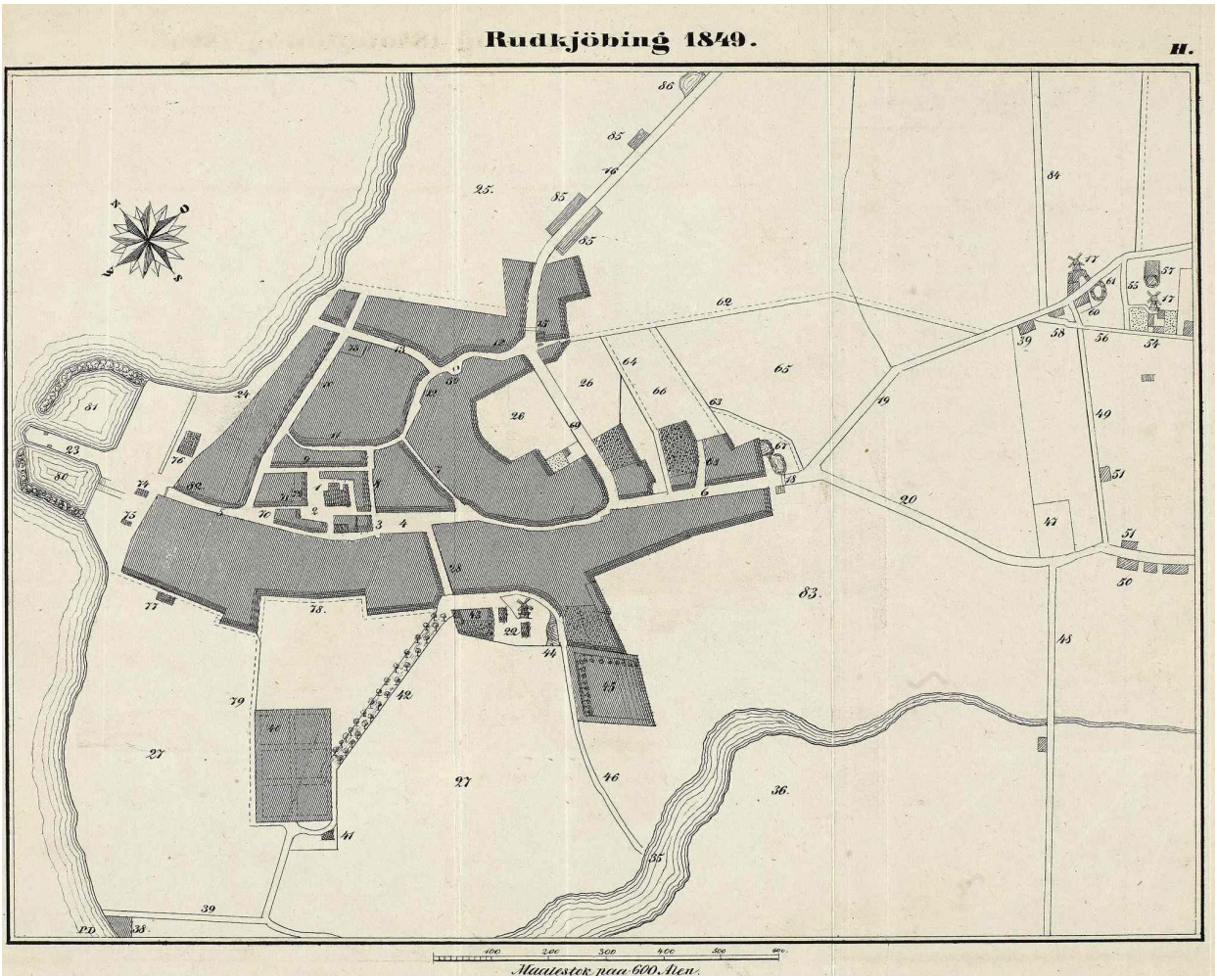

Broerne i Gaderne bleve i ældre Tider vedligeholdte af de tilstødende Gaard- og Huuseiere. Af de gamle Retsprotocoller

sees, at der ideligen har været ført Klage over Broernes 1796 vare Broene i slt Tilstand (Jørgensens Beskr. Tilstand, og at Kæmneren i den Anledning ofte har sagsøgt de Forsømmelige. Endnu i 1796 vare Broerne i slet Tilstand (Jørgensens Beskr. S. 109). Fra 1805 til 1810 bleve alle Gader og Torve

omlagte for Kæmnerkassens Regning af en duelig Brolægger fra Holsteen. Hovedtorvet har lagt fra den Tid og er endnu i ret god Stand. Derimod ere Gaerne senere omlagte, nogle af dem 2 Gange; men Udførelsen af dette senere Arbeide maa ikke have været forsvarlig. En medvirkende Aarsag til Broenes ringe Holbarhed ere de runde Stene, som ere brugte. Brogaden blev omlagt i Aaret 1845 af en Brolægger Kjærbye fra Odense. De Stene, som her bleve anvendte, vare kløvede og stuppe for Enden nedad. Skjøndt det er her, hvor den meste og sværeste Kjørsel finder Sted, har Broen dog intetsteds givet efter og lader til at ville kunne holde sig længe. Bekostningen herved oplød til noget over 1100 Rbd., hvoraf de 1000 bleve udredte af Havnekassen.
Fortougene bekostes af Huuseierne.
I senere Aaringer ere nye Broer tilkomne formedelst de mange nye Bygninger, der danne hele nye Gader. Saaledes ere tilkomne: 1) Blindestræde, 2) Gaden Nord for Enden af Ramsherred og 3) en betydelig Forlængelse af Østergade.
En ny Gade er paabegyndt, fra Østergade til Nørrreport, af Dhrr. Seyer og Melsøn, et meget vigtigt og fortjenestligt Foretagende; men Gaden er ikke nær heelt bebygget, saa at Communen desaarsag ikke endnu har fundet sig pligtig af forsyne den med Bro.
Meget generende for Beboerne af Østergade er Vandet, som udledes fra C. Bays, I. Petersens og N. Mogensens Brænderier, og løber langs Gaden lige til Østerport, da det om Vinteren er hartad umuligt at holde den flade Rendesteen aaben. Undertiden flyder Vandet over hele Gaden. Der burde sørges for, at Vandet

115.
fra disse Brænderier kom til at løbe bag ud af Brænderiernes Garde, som vistnok er muligt. Fra C. Bays Brænderi skal Saadant ogsaa tilforn have været Tilfældet. I alt Fald kunde Løbet paa Gaden forkortes, ved at aflede Vandet i en Kanal imellem Hjortebjergs og Borchsenius´s Steder

---

V.
Private og andre Bygninger og deres Værdi

Antallet af Gaarde og Huse udgjorde i 1683 i alt 110 og 20 øde Byggepladse. Af Vaaningerne stode de 10 ledige (Copib. for 1736 Fol. 34 – 38). Efter en Skatteligning fra 1661 var her til den Tid 111 Steder.I Aaret 1796 var Antallet, indbefattet de offentlige Bygninger, 190 (Jørg.. Beskr. S. 7). Nu er samtlige Gaardes og Boligers Antal i og udenfor Byen, i alt circa 387, Gadernes Navne ere: Østergade, Brogade, Ruestræde, Sidselbagergade, Nørregade, Pilestræde eller Viinkjeldergade, Ramsherredgade, Nørregade, Pilestræde eller Blindestræde og den nye Tvergade. Desuden ere her: Hovedtorvet, Gaasetorvet, Gamle Kirkegaard, samt Kirkestræde, der forhen blev kaldet Adelgade (Jørgensen S. 10). Byen var 1683 inddeelt i 4 Quarterer. Af større Gaardeiere og meest udmærkede Mænd dengang kunne nævnes: Landsdommer Bech eller hans Arvinger eiede flere Gaarde og Vaaninger; Tolder Hans Christopher Verdinghuus; Adam Ammelibg; Tolder Hans Christopher Verdinghuus; Adam Ammeling; Claus Bertelsen, Byfoged; Cancelliraad Knud Urne; Borgemester Mogens Hansen; Søren Jensen, Byskriver; Niels

116.
Larsen, dansk Skolemester; Landsdommer Luft; Peder Nielsen eiede en Gaard og et Huus, en øde Plads og en Tofte inde i Byen, kaldet Gravvolden, rimeligviis den samme som forhen har hørt til Kjøbmand Tidemands Gaard med Byggeplads 107 Rd., Niels Federsen, Raadmand, flere Gaarde og

Huse, Dines Wit en Gaard af de største og bedste, vurderet til 204 Rd. og Byggepladsen 16 Rd. Den allerstørste og bedste Gaard tilhørte Borgemester Mogens Hansen, vurderet til 320 Rd. og Byggepladsen med Have desuden 30 Rd. Poul Harder en Gaard med Byggepladsen 120 Rd. Sognepræst Terkel Christensen Residents 100 Rd., Byggepladsen desuden 30 Rd. Raadmand Hans Rasmussens Gaard i alt 118 Rd., Organist Frederik Clemmesen et Huus 20 Rd.
Taxationen er foretagen af 8 umeldte Mænd i Overværelse af 3 Kongelige Commissairer: I Rosenkrants, Riisbirch og I. Schultz. Hele Taxationssummen for alle Bygninger og Grunde udgjorde kun 7343 Rd., og skulde tjene til Regel for den ved Fr. 28 Jan. 1682, § 4 foreskrevne Bygnings-, Grund og Leieskat (Copib. for 1735, Fol 34 – 38). Af Skatteligningerne fra 1661 og 1663 sees, at Grev Holck og Jørgen Marsvin, Bertel Hansen, Skoleholder, og en Doctor Lauritz Jacobsen da have eiet Gaarde eller Huse her i Byen. Skjønt Taxationen var lav, maa den dog have svaret til Tiderne, da den omtrent har været i samme Forhold i andre Byer. Saaledes siges i en Erklæring, afgivet 31 Marts 1729 af Byfoged Frederiksen (Copib. Fol. 15). at alle Fyens Kjøbstæders Taxt var efter Fr. 1682 i alt 54959 Rd. 2 Mk., deri indbefattet Taxten for Rudkjøbing 6445 Rd. – I Aaret 1652 blev Rue Mølle vurderet til 120 Sletdaler (Tingb. Fol. 114), 162 Ole Smeds Gaard til

117.

60 Daler (Tingb. Fol 70) og 1727 Toldgaarden til 55 Rd. (Copib. Fol 151). 1660 blev derimod afg. Borgemester Peder Thommesens Enkes Gaard, med 2 Byggesteder og tilliggende Jorder inden og uden Byen, taxeret til i alt 854 Sletdaler (Tingb. Fol 35).
I Aaret 1796 vare samtlige Bygninger, 190 Gaarde og Huse, assurerede i Brandkassen for 66,880 Rd., i 1803 for 144,640 Rd. og i Aaret 1848 (387 Steder) for over 400,000 Rbd.
Dengang Svenskerne 1659 indtoge Byen, blev en Deel Steder afbrændte, som først længe efter ere blevne opførte paany. Om Byen ikke ogsaa, som mange andre Kjøbstæder: Helsingør, Stege, Skjelskør, Nykjøbing paa Falster, Stubbekjøbing, Brattingsborg paa Samsø, Taarnborg ved Korsør og Svendborg, blev brændt og plyndret af Marsk Stig og hans Parti 1288 – 1289, vides ikke. Imidlertid var Fjenden paa Langeland og brændte og skjændte der; dog blev en Deel af Landet sparet imod at betale Brandskat (Hvitfeld S. 299 – 301).
Iblandt Stederne her i Byen for Tiden findes mange grundmurede, saasom: Etatsraad v. Schmigtens Gaard, Strandgaarden, Kjøbmand Froms Gaard, Kjøbmand Probstes, Nielsens, Farher Frederiksens, Gjæstgiver Bangs, Kobbersmed Ole Knudsens; Capt. Baggesens, Kjøbmand Seyers, Kjøbmand Lucas´s, Gislasons, Melsons og mange flere. De fleste ere opførte i de senere Aar; Seyers er den nyeste og smagfuldste; dog er det kun Forhuset, som bestaaer af Grundmuur. Gaarde af Bindingsværk af særdeles god Bygning ere: Carl Bays, Pilegaard Bays, det grevelige Kornmagazin paa Nørregade. Naar undtages Kirken findes ingen

118.

meget gamle Bygninger i denne By. D ældste ere byggede af Svenskerne 1659.
Næst Kirken staae mine Bygninger høiest i Assurance, nemlig over 20,000 Rbd., og dog ere alle Bygninger paa en enkelt nær kun Bindingsværk; men herunder ere ogsaa 2 Vindmøller og Bygninger til et paabegyndt Hørberedningsanlæg. Mange af de gamle Steder ere efterhaanden blevne deelte i flere mindre, og de øde Byggepladse bebyggede.

VI.
Jorder under Byen.

Kongerne have i ældre Tider ofte skjænket Jorder og Skovstrækninger til Kjøbstæder, hvilket synes at vinde Stadfæstelse derved, at Hertug Valdemar II i Privilegiet af 1355 har stadfæstet Borgerne i deres forud havte Græsning omkring Byen til deres Kreaturer.
Paa det saakaldte Vibelte, Nord for Byen, var fordum betydelig Skov, hvilken efter Sagnet skal være bleven afbrændt af Svenskerne 1659. Denne Skov tilhørte Communen og Indtægten deraf tilfløde Mæmnerkassen. I Kæmnerregnskabet for 154 er anført 243 Læs Brænde, beregnede Kassen til Indtægt med 1 Mk. pr. Læs. Der var samme Aar udviist Træer paa 35 og paa 50 Læs. Forskjellige Forhør bleve optagne o Anledning af forøvet Skovtyveri i Vibelte, og det blev forbudt alle Uvedkommende at

indfinde sig der med Øxer. Skovoldenen i denne Skov var i flere Aar bortforpagtet til Borgemester Hans Lauritsen for aarlig Afgift 10 Rd. til Kæmnerkassen (Raadstueprotocollen 1650 d. 17 Sept. Tingbogen for 1642 Fol. 37, 1645 Fol 39, 59, 80, 1650 Fol. 163. I Aaret 1722 var Skovgrunden taget i Fællig med andre Jorder, formodentlig Kohaugen, af Jordeierne, uden at der blev svaret Afgift heraf (Copib. Fol. 135). Vibelte og Kohaugen have nok egentlig været Dele af samme Mark.
Ved Begyndelsen af det 17de Aarhundrede have de fleste Jorder lagt i Fællig, dog have mange Borgere ogsaa havt visse Portioner til Græsning og til Agerdyrkning, der sandsynligt oprindeligen have lagt til Stederne, men siden efterhaanden skilt fra samme. Man finder flere Obligationer, hvorved visse Nøds Græs i Kohaugen og bestemte Stykker Jord i de andre Marker have været pantsatte, baade særskilte og i Forening med Huse (Pantebogen 1653 Fol. 13, 1662 Fol 15, 1671 Fol. 20) De Marker, hvori en Deel Borgere og Andre have eiet bestemte Stykker Jord, nævnes: Ruemark, Gallemarken og Nymark, Nogle have endog eiet indhegnede Vænger (Tingb. 1649 Fol. 6, Raadstp. 1672 d. 6 April og 4 Mai, Panteb. 1656 Fol 6. 1657 Fol 13, 1663 Fol. 15, 1671 Fol. 20, 1675 Fol. 33 – 34).
Det var ikke blot Indenbyes, men ogsaa mange Udenbyes, endog Bønder paa Landet, som eiede Bygninger og Jorder heri Byen (Skatteligningen for 1661, Tingb. 1650 Fol. 151, 103 Raadstp. 1675 Fol. 40 – 41).
Den Jord, som laa i Fællig, blev undertiden pantsat for Byens Gjæld, dog med Borgerskabets Samtykke. Dette var Tilfældet 1668 og 1675 med Koaugen, som blev pantsat til Fattigvæsenet, først for et Laan af 150 Rd., og siden med Tillæg af 19 Aars Rente for i alt 300 Rd.; dog forbeholdt Bor-

gerskabet sig sin fulde Ret til at nytte og bruge Marken som altid tilforn (Raadstp. 1675 Fol 40 – 41); Obligationen blev først indfriet i Aaret 1796. Denne Pantsætning giver altsaa intet Beviis for, at Kohaugen dengang var Communens Eiendom, saaledes som Landsd. Jørgensen har formeent, (vide hans Beskr. af 1796 S. 23 – 26, eller at Byens Ret senere var bleven præscriberet ved Hævd.
Den saakaldte Nymark (formodentligt den nærværende Møllemark) havde ligeledes været pantsat af Borgerskabet til Tolder Thomas Nissen, hvisaarsag det 1668 blev forbudt Hvermand at pløie, saae eller høste i denne Mark, førend Gjælden var betalt (Raadskp. 1668, 16 Jan.) At Byraadet solgte 6 Skpr. Land til benævnte T. Nissen for 20 Rd., som han hos Byen havde tilgode, i Aaret 1670 (Raadskp. d. 18 April) beviser heller intet for, at Marken var Byens, da Byen nok kan have eier et saadant Stykke Jord særskilt, hvilket Sidste bestyrkes derved, at 4 Borgere den samme Dag bleve beskikkede til at undersøg Marken om hvorvidt Communen der maatte have nogen Jord.
Derimod havde Borgemester og Raad taget Anledning af en Bevilling fra Chr. 4, dateret 26 April 1643 (som endnu haves in originali i Archivet), hvorved tillades, at sælge nogle Byen tilhørende indhegnede Haver, til at fordre, at Enhver, som havde indtaget eller ønskede at indtage Jord fra Markerne til Haver ved deres Steder, skulde kjøbe saadan Jord af Byen for en bestemt Sum pr. Rode

og siden svare en aarlig Afgift deraf til Kæmnerkassen (Tingb. 1647, Fol, 32, 111, 125, 130, 131; 1650 Fol. 78; Raadstp. 1652 d. 17 Aug. og Kæmnerregnskabet 1654 under Indtægten).
I Aaret 1682 bleve Kongelige Commissairer udnævnte til at opmaale alle ved Byen værende Jorder, for at ansætte dem i Hart-

121.

korn til Skats Svarelse efter Fr. 28 Jan. f. A. Borgerne fik Ordre til at opgive og bevise hvad Jord Enhver eiede, eller at have fortabt Jorderne til Byen.
Tidligere ver det bestemt, at de, som ikke bebyggede deres øde Byggepladse, skulde miste deres Jord til samme; men det blev ubestemt, om saadan Jord skulde udlægges til Sædvane eller Ornbred (Tingb, 1641, Fol. 29). Jeg formoder, at Ornbred er det Samme som Ornum, der omtales i Jydske Lov og Chr. 5. d. 5 – 10 – 12, 13, og betyder et Stk. Jord, der er skilt fra Byens andre Markjorder ved Hegn eller paa anden Maade (cfr, Ostersons Glosarium 2 Udg. S. 201 – 202 og Badens juridiske Ordbog). Maaskee der ogsaa var Jord, som brugtes af dem, der holdt Byorne.
Kohaugen blev udskiftet i Aaret 1772, saa at enhver Lodseier fik sine Maal bestemte og udlagte. Ved denne Udskiftning blev Vibelte indtaget inder Marken, paa et lidet Stykke nær tæt ved Byen. Dette Areal er, som oven godtgjort, virkeligen blevet frahændet Byen, og Begyndelsen hertil skete førend 1722. Byfoged Flint eiede 1772 omtrent ¼ Part af hele Marken. Kohaugen blev deelt i 2 Dele, og alle Eiere fik Lodder i hver Deel. Begge Parter af Marken bleve siden vexelviis anvendte til Sæd og til Græsning. Hver Part blev anvendt til Sæd i 3 Aar og derefter udlagt til Græsning i 3 Aar og saaledes vexelviis. Naar den ene blev dyrket, udlaa den anden til Græsning.
Ved denne Udskiftning blev bestemt, at Embedsmændene, som tilforn havde havt Græsningsret, for Fremtiden skulde have:

1) Byfogden pro officio	14	Høveders Græs
for at holde Tyr	2	- -
envidere	1	- -
Er =	17	Høveders Græs

122.

2) Sognepræsten for at hegne Gjærder og at holde Tyr	7½	Høveders Græs
3) Byskriveren for at føre de aarlige Ind-staaelses-Forretninger	2	Høveders Græs.

Hundrede Aar tidligere, nemlig 1673, havde Præsten kun 2 Høveders Græs og for at holde Tyr 1 Høveds, Borgemesteren havde 2 Høveders, hver af de 4 Raadmænd 1 Høveds, Byfogden 1 Høveds og Byskriveren 1 Høveds, i alt 11 Høveders Græs for dem alle (Raadstp. 1675, d. 17 Juli, Fol. 10).
I Aaret 1822 enedes Eierne om, at foretage en ny Deling og Magelæg, hvorved Enhver fik alle sine dahavende Maal samlede paa eet á to Steder og til fuld Raadighed uden, saaledes som tidligere, at være pligtig hvert 3die Aar i Forening at udlægge den ene Part til Fællesgræsning. For at opnaae dette Maal matte de i Forveien udløse Embedsmændene for deres Græsningsret, og dette skete derved, at der af hver Tønde Land af det hele Areal, aarligt skulde svares en Afgift af omtrent 3 ¾ Skp. Byg til Byfogden og Præsten. Til Byskriveren blev kjøbt6 2 Td. Sædeland i Rue for en Summa af 1000 Rbd. Dette Arrangement blev forsynet med Kongelig Approbation, men havde til Følge, at berørte Kohaugejorder bleve satte i Hartkorn til Skats Svarelse, og at deraf tillige skulde svares Tiende til Kirken og Præsten, lige med andre Markjorder. Hartkornet blev 14 Tdr. 1 Skp.
Under Kohaugerne hører Tørvelængen. Til hvert Maal har oprindeligen hørt bestemte Alen Tørvegrund med Sætteplads; men disse Tørvemaal ere efterhaanden fraskilte Jorderne og solgte til Andre.

Jorderne hed ve Byen regnes efter Tønder Sædeland og ikke efter Hartkorn; men der var og er endnu stor Forskjel paa Overflade og Bonitet, idet de ringeste Jorder kun have 10,000 nogle

123.

endog kun 9000 □ Alen pr. Td Land, medens Toftejorderne ofte have 16,000 □ Alen og mere pr. Td. Denne Ulighed var høiest urigtig og ubillig; det blev derfor besluttet, at Jorderne skulde opmales og til hver Td. Land beregnes 14,000 □ Alen Overflade, hvorefter Jordeierne 1839 forendes om, at alle Skatter og Communeafgifter samt Tiende, som faldt paa det samlede Hartkorn, skulde fordeles efter det nye Maal fra Aaret 1851 at regne. Boniteten skulde derimod ikke komme i Betragtning. Ifølge en tidligere Forening skulde alle Sylte, Enge og andre Jorder, som ei tilforn havde svaret Afgift til Byen, fra 1846 betale halvt imod de andre Jorder (disse sidste havde alle Dage, idetmindste lige fra 1661, svaret til Kæmnerkassen). Ligeledes skulde Sylt og Enge svare halvt i Tiende og Kongelige Skatter.
Kohaugen var ikke bleven nævnet eller tagen i Betragtning ved de afsluttede Foreninger. Da 1846 kom, formeente Repræsentantskabet, at Kohaugejorderne skulde tage Deel i Afgiften til Kæmnerkassen, lige med Sylte og Enge. Dette modsatte flere af Eierne sig, formenende, at de burde være aldeles frie, paa Grund af den Byafgift, de maatte præstere ti Præst og Byfoged. De andre Jordeiere paastode derimod, at de skulde betale fuld Afgift lige med dem. Sagen blev indstillet til Cancelliet, som under 15 Septbr. 1846 svarede, at det bifalde de sidstnævnte Jordeieres Paastand, men vilde fog Intet have imod Communalbestyrelsens Beslutning, saafremt Kohaugerne vilde underkaste sig samme; i modsat Fald skulde de saggives til at præstere fuld aarlig Afgift. Derved blev der da, og Kohaugerne have siden svaret, hvad der først blev fordret.
Den Omstændighed, at Kohaugerne maae svare en Afgift i Byg pr. Tønde Land til Præst og Byfoged, kan naturligviis ikke komme i Betragtning til at begrunde nogen Nedsættelse i Commu-

124.

nebyrderne i Almindelighed; thi de have faaet fuldt Vederlag ved at have indtaget og imellem sig deelt den Jord, som aarligt forhen skulde udlægges til 26 ½ Høveders Græsning for Embedsmændene, hvortil kommer, at det hele Arrangement med den nye Deling af Kohaugen og Foreningen med Embedsmændene var foregaaet uden at tilfalde Nogen af de andre Jordeiere. De have tillige nu en langt friere Brug og større Nytte af Kohaugejorderne, end forhen.
Andelen i de Communeafgifter, som lignes paa Jorder, Sylte og Enge, udgjør nu 3/15 af hvad der aarligen skal udredes af Grund, Næring og Brug. Forhen 2/15.
Da Fordelingen af Skatter og afgifter skeer efter Arealet. saa kan Udstykning og Magelæg foregaae uden Taxation eller Matriculering ved Landinspecteur. Rettens Betjenter skulle hver Gang overvære og afsætte de Jordstykker, som magelægges eller udstykkes imod Godtgjørelse af 3 Mk. pr. Tønde Land, hvilket imidlertid ikke altid er blevet iagttaget.
Priserne paa Jord vare i ældre Tider saare lave. Som oven bemærket solgtes 6 Skpr. Land Nymarksjord 1670 til Th. Nissen for 20 Rd. 1727 bleve Toldgaardens Jorder, 12 Skpr. Land Agerjorder i Møllemarken og ved Lars Saugmands Bjerg med 1 ½ Nøds Græs i Kohaugen, kun taxeret til i alt 29 Rdl. 3 Mk. (Raadstp. 1670, 18 April, Copib. 172 Fol. 151). Paa Landet var Prisen pr. Td. Hartkorn efter Arent Berentsens Frugtbare Herlioghed, fra 60 til 70 Rd. for 200 Aar siden; dog blev en Gaard i Kjædebye paa 9 Td. 6 Skp. Hartk., med adelig Frihed, kun taxeret til 25 Rd. pr. Td. i Aaret 1670 (Raadsrp. 23 Juni). I 1806 ansætter Begtrup, 1 B. S. 575, Priserne paa Markjord her ved Byen til 200 Rd. og Vængejord til henved det Dobbelte. Nu for Tiden er Prisen 3 á 400 Rb. pr. Td. Land her ved Byen og næsten lige saa meget paa Landet.

125.

Ved Opmaalingen af Landinspecteur Bondesen i 1835 er hver Mark for sig bleven ansat, hver Td. Land beregnet til 14,000 □ Alen saaledes:

1. Ruemark	74Td.	5	1500/1750 Skp.
2. Sønder Mark	33 -	2	1717/1750 -
3. Gallemark	57 -	1	1561/1750 -
4. Vestre Møllemark	18 -	1	744/1750 -
5. Østre Møllemark	106 -	6	142/1750 -
6. Lille KOhauge	41 -	6	1699/1750 -
7. Store Kohauge	68 -	1	680/1750 -
8. Nørretofterne	40 -	6	1699/1750 -
9. Sylten	32 -	4	252/1750 -
10. Tørvemosen	5 -	7	-
11. Landeveiene	6 -	-	250/1750 -
I alt	487 Td.	3	1225/1750 Skp.

Hertkornet udgjør	Gammelt	Nyt.
Kohaugen	14 Td. 1 Skp. – Fk.- - Alb.	61 Td. 1 Skp. 2 Fk. 2 ¼ Alb.
De øvrige Jorder	52 Td. 3 Skp. 2 Fk. 2 Alb.	

Byens Grundflade inden Portene var, før den senere betydelige Udvidelse skete, efter Bergsøe = 27 Td. Land, nu over 30 Td. Land.

Embedsjorderne ere:

a) Byfogedembedets:

Søndermarken	1 Td. 4 600/1759 Skp.
Gallemarken	1 Td 6 1190/1750 Skp.
	3 Td. 3 30/1750 Skp.

b) Præstekaldets:

Ruemarken	2 Td. 4 394/1750 Skp.
Søndermarken	- Td. 6 150/1750 Skp.
Gallemarken	5 Td. 1 703/1750 Skp.
Østre Møllemark	1 Td. 6 705/1750 Skp.
	10 Td 1 165/1750 Skp.

126.

c) Degnen i Vestre Møllemark - Td. 3 614/1750 Skp.
d) Byeskriveren i Ruemark 1 Td. 4 1050/1750 Skp.
e) Byen:

En Eng i Rue	7 553/1750 Skp. *)
Gruusgraven i Gallemarken	3 980/1750 Skp.
Vestre Møllemarj, en Dam	1 1490/1750 Skp.

Tienden blev ved Forening, oprettet 1821, bestemt til 3 Skp. Rug, 3 Skp. Byg, 3 Skp. Havre pr. Td. Hartkorn, Embedsjordernes Hartkorn 4 Td. 2 Skp. 3 Fk. fraregnet (det øvrige 61 Td. 4 Skp. 1 Fk.) til Kirken og lige saa meget til Præsten. Kornafgiften betales efter hvert Aars Capitelstaxt.
De to smaae Øer Siø og Skovø, som ligger ud for Rudkjøbing, have, efter alle Beretninger, i ældre Tider tilhørt denne By. Hvorledes de ere gaaede tabte, om ved Salg eller vd Pantsætning og Mangel paa Indløsning til rette Tid, vides ikke. Sagnet nævner begge Tilfælde. Jørgensen anfører, at de solgtes for 500 Rd. (Beskrivelsen over Rudkjøbing S. 22). Øerne ere baade ved den gamle og den nye Matricul, blevne anførte som henhørende under Bødstrup Sogn, muligviis efter eensidigt Opgivende af een af Eierne af Nedergaards Gods, hvorunder de i 200 Aar have henhørt. Begges Hartkorn udgjør, efter den gamle Matricul, 10 Td. 6 Skp. 2 Fk. 2 Alb., men efter den nye 13 Td. 1 Skp. 2 Fk. At de imidlertid, efter deres Beliggenhed, nærmest høre og i forrige Tider have hørt til Rudkjøbing Sogn, kan sees deraf, deels at de

---

*) Denne Eng, kaldt "Hjorteengen" eller "Mølleengen", tilhørt forhen Byfogedembedet, men er overladt Byen imod aarlig Afgift 6 Rbd.

127.

Beboere, som have havt stadigt Ophold paa Skovø, og de Folk som om Sommeren have været ved Hollænderiet paa Siø, i Almindelighed have søgt Gudstjenesten i Rudkjøbing Kirke, men ingensinde eller i alt Fald kun ganske undtagelsesviis til de 3 Mile længere bortliggende Bødstrup Kirke, deels at Beboerne paa Skovøen, idetmindste alle den nærværende Formænd og deres Familier, have ladet deres Børn døbes og deres Døde begraves i Rudkjøbing i Aarene 1693, 1700, 1705, 1708, 1710, 1820, 1730, 1772, 1774, 1776, 1788, deels at der i Aaret 1580, efter Vedtægt af Byens Indvaanere, skulde svares **Korntiende til denne Byes Kirke**, og endelig deels at de hos Hofman udtrykkeligt anføres at høre under Rudkjøbing Sogn (Hofmans Fundat. 6 T. S. 208, 223). At der i det sidste 100 Aar eller maaskee længere ingen Tiende har været svaret, kommer deraf, at Øen lige siden 1650 kun har været anvendt til Græsning og ikke som tidligere, været dyrket til Sæd. I det anførte Aar 1650 var der adskillige Processer om fremmede Kreaturer, som have været førte over paa Græs der (Tingb. Fol. 53, 55, 75). Der var saaledes iblandt Ander Proces imellem 1 Borger i Rudkjøbing, Christen Thommesens Hustru og en Jens Rasmussen paa Strynø, angaaende Græsleie for en Hest, som Sidstnævnte havde havt paa Græs paa Siø en Sommer tilforn, hvilken Græsleie Jens Rasmussen sktldte den Første. En anden Proces, anlagt, som det lader, f Frederiks Buchvald mod en Rasmus Rasmussen paa Strynø, for at have havt Køer paa Øen. Den Omstændighed, at en Indvaanere i Rudkjøbing gjorde Fordring paa græsleien i den første Sag, og at begge Sager vare anlagte ved Rudkjøbing Byting, skjøndt baad Jens Rasmussen og Rasmus Rasmussen vare Udenbyesboende, tyder ligeledes hen paa, at Øen laa under Rudkjøbings Jurisdiction

128.

Jeg maa endvidere bemærke, at flere Personer, som findes omtalte i gamle Retsprotocoller, have havt Tilnavnet Siø, og at en Rasmus Hansen Siø i Aaret 1652 var saggivet og dømt til at betale Høstdage for sig selv og Hustru til Sognepræsten i Rudkjøbing (Tingbogen 1652 Fol. 22, 26); men om disse Personer have boet paa Øen eller i Rudkjøbing kan dog ikke sees.
Benævnte Frederiks Buchvald har rimeligviis allerede i Aaret 1650 eiet begge Øer, enten i det Hele eller i Forening med den nævnte Borger Christen Thommesens Hustru. Ligeledes er det sandsynligt, at han, Buchvald, var Eier af Nedergaard, deels fordi to Brødre, Wulf og Jochum Ch. von Buchvald eiede dette Gods 1670 (Landstingsprotocollen for den Tid, Fol. 122), og deels at Øerne alt fra umindelige Tider have lagt under samme Gods. 1668 har Fogden paa Nedergaard ladet

bekjendtgjøre, at Ingen maatte øve Jagt paa Siø, eller hugge i Skoven paa Skovøen (landstingspr. Fol 94).
Men ere nu Øerne i Virkeligheden beliggende inden Rudkjøbings Sognegrændse, da synes heraf ligefrem at følge, at der af samme bør svares Afgifter, saavel til Kirken og Præsten, som til Byens Kæmnerkasse, lige med hvad der svares af Byens andre Jorder og Eiendomme. Om Hævd eller Præscription kan her neppe blive Tale, da Skatte- eller Tiendefrihed ikke ansees at kunne erhverves ved Hævd. Ørsteds jurid. Arch. Nr. 25 S. 178 – 179, Nyt jurid. Archiv Nr. 1 S. 98 – 99, Nr. 30 S. 73 – 74, Sjællands Landstings Efteretn, 1794 S. 397, Jurid. Tidsskrift 2 B. 1 H. S. 241 Note, Ørsteds jurid. Haandbog 6 B. S. 367.
Det maa tillige komme i Betragtning, at der i Rudkjøbing aldrig før 1846 har været svaret Communeafgifter af Jorder, som stadigt have været anvendte til Græsning eller Høslet.

129.

Sønden for Rudkjøbing ligger den saakaldte **Veile** og danner Skjellet imellem denne Byes og Kragholms Marker. Vandet fra Rudkjøbing, Simmerbølle og Skrøbeløv Sognes Jordfang samler sig i denne Veile og løber derfra ud i Havet. Forhen gik ogsaa Stranden herind med Høivande, og ved enkelte Leiligheder stemmede det saa høit op, at det gjorde Skade paa Jorder og Enge eller Sylte paa begge Sider af Veilen.
De tilstødende Grundeiere i Rudkjøbing forsøgte af slaae en Dæmning tvers over Udløbet ved Stranden; men den blev snart ødelagt. I Aaret tilt 1824 forende de sig med det Kongelige Rentekammer, som daværende Eier af Faareveile Gods, hvorunder Kragholm By hører, saaledes, at den Kongelige Kasse paatog sig at foranstalte en forsvarlig og holdbar Dæmning med Sluse opført, imod at de tilstødende Jordeiere i Rudkjøbing afstode deres Ret til Grunden i det egentlige Veileløb, som med dagligt Vande pleiede at staae under Vand, til Faareveile Gods, tilsvare 1/3 af Bekostningerne ved Dæmningens og Slusens Opførelse og forpligte sig til, siden at tilsvare den halve Deel af Omkostningerne ved Værkets Vedligeholdelse.
Dæmningen med Sluse opførtes under Bestyrelse af daværende Kongelig Veimester Capitain Stockslet af Odense, paa en forholdsmæssig lidet bekostelig Maade.
Gavnligheden af dette Foretagende har været af Betydenhed for alle Parter, dog meest for Faareveile Gods. Den næste Eier af dette Gods, Hr. Proprietair Cossel, lod kaste en Grøft langs Veileløbets nordre Side, for at adskille samme fra de her tilstødende Jorder og Enge.
Der opstaaer nu det Spørgsmaal, om den saaledes sluttede Overeenskomst imellem Rentekammeret og nogle Jordeiere i Rudkjøbing, kan betage denne Byes Indvaanere deres tidligere Ret til

130.

at øve Jagt og Fiskeri i Veilen lige med Faareveile Gods, og Communen Ret til at nyde Bidrag til Kæmnerkassen af det halve Veileløb indtil midtstrøms, og hvad der Sammesteds opgroer til Eng eller Agerjord. Jeg kan ikke antage at saadanne Rettigheder, ved en flig aldeles privat Forening med nogle Faa f Jordeierne heraf Byen, skulde være gaaet forlorne.
Jagtretten paa Byens Jordfang har oprindeligen tilhørt Kongen, som ved andre Byer, forsaavidt Jordeierne ikke havde faaet eller faae deres Jorder samlede og indhegnede hver for sig; men den blev ved Kongelig Concession af 5 Novbr. 1769 **for bestandigt** overdraget Borgerskabet mod en aarlig Afgift af 24 Rdl. 40 Sk. aarligt og nu ganske er bortfalden, C. Skr. 30 Octbr. 1841. For Tiden er Jagten med samtlige Jordeieres Samtykke bortforpagtet til et Interessentskab mod aarlig Afgift til Kæmnerkassen af 10 Rbd.
Fiskeriet i Veilen er formeentligen en i Loven grundet eller i alt Fald en fra umindelige Tider hævdet Ret.
Skjøndt Veilen i Oldtiden vistnok har været baade bred og dyb og seilbar for mindre Fartøier, samt at Stranden, indtil den blev afdæmmet, har gaaet op deri ved Høivande, er det dog ligesaa vist, at

Vandmassen der i de sidste hundrede Aar og længere, lige saa meget har bestaaet af fersk Vand fra Marken som af Strandvand, og Løbet ikke været dybere, end at Mennesker paa ethvert Sted have kunnet vade derover. Breden har heller ikke været større, end at man med Jagtgeværer har kunne skyde derover og paa mange Steder endog kunnet kastet med en Steen fra den ene Side til den anden.
Et saadant Vandløb, Kanal eller Flod kan neppe betragtes anderledes end som en Indsø eller fersk Sø, som ene tilhørte de til-

stødende Grundeiere. Heller ikke har man nogensinde hørt eller erfaret, at andre end Rudkjøbing Indvaanere og Faareveiles Eiere eller disses Bønder i Kragholm have vovet at komme i Veilen, for at øve Jagt eller Fiskeri, skjære Rør eller Flæk. Som Følge heraf have Grundeierne paa hver Side eier Flodsengen indtil midtstrøms, ifølge Ord og Aand i 5 – 10 – 42 og Analogien af Norske Lovs 5 – 11 – 5 samt Grundsætningerne for Hævd. Det anførte Lovsted i Norske Lov taler om Aaer og Elve; men Elve ere som bekjendt store og ofte brede Strømme eller Floder, som staae i Forbindelse med Havet og findes ofte i større Lande. Man tænke sig Donaufloden og Elben i Tydskland, Claraelven og Götaelven i Sverrig. I Magnus Lagabæters Islandske Lov 45 Cap. tales om Strømme og Elve af saadan Brede, at derover ingen Broer kunde slaaes, paa hvilke Grundeierne skulde være pligtige af skaffe Færger og Færgemænd. Ogsaa have Alle, som boe ved den store, brede og dybe Flod Liimfjorden i Jydland, hvor der er stærk Skibsfart, Tilladelse til at bruge Fiskeri indtil en vis Grændse, 5 – 10 – 45, 46, 47, Fr. 15 Decbr. 1750.
Med Hensyn til Jorderne især, forsaavidt de laae i Fællig, havdes en Bylov, skreven af Borgemester Mogens Hansen 1681 (Raadskp. Fol, 98), der omtales af Jørgensen (S. 22).

VII.

Byens Indvaanere.

Denne Byes Indvaanere have formodentlig i tidligere Dage ligesom i flere andre Kjøbstæder for en Deel bestaaet af indvandrede tydske Haandværkere og Andre. Endnu i vor Tid komme her ofte deslige Fremmede og nedsætte sig. Saadant kan heller ikke være til Skade for Land eller By. I Almindelighed ere de Fremmede, som saaledes faae Tilladelse til at nedsætte sig her, tarvelige og flittige Folk samt duelige i deres Fag.
I ældre Tider have her baade i Byen og paa Landet været Mænd, hvis Efterkommere endnu kjendes af Navnet. Saaledes var her 1641 – 1662 en Rasmus Jensen Bjerg (Raadskp. 20 Juni 1662, Tingb. 1641 Fol. 6); Laurits Drost (1644 Fol. 18, 32); Claus Hare Skomager, flyttede til Tranekjær (Tingbogen 1641, Fol 21, Raadskp. 1657d. 18 Mai); en General Hare, som for et Par Aar siden døde i engelsk Ostindien og var født paa Langeland, nedstammede sandsynligen fra hiin Skomager (en Christian Hare døde i Rudkjøbing 1757), Carsten Pilegaard boede paa Ærø og blev tiltalt for ulovlig Lodsen og Laden under Langeland (Tingb. 1654 Fol. 22); Hans Krøyer (Raadstp. 1661, 14 Jan.); Michel Nielsen Priergaard, Peder Hansen Krøyer 1682 (Pantep. Fol. 15); Rasmus Skibsbygger (1650 Tingb. Fol. 140, 143); Anders og Christen Løve, Christen Flint, Hans Krogh, Anders Piledam (1670 haver taget Borgerskab); Steen Steensen, Raadmand 1656; Steen Bille (1642, Fol. 69, 82); Jørgen Marsviin, Eier af Faareveile (1642, Fol 3); Otto Tot, Lehnsmand paa Tranekjær (1642, Fol 40); Oluf Bay i Biskopstorpe (1641, Fol.

133.
12); Fru Oldeland til Broløkke (1649, Fol. 10); Henning Walkendorph (1642m Fol. 3); Grev Holck (Ligningen for 1663); Laurits Nielsen Hoffgaard (1649, Fol. 3); Fu Karen Norby paa Westergaard (1652, Fol 22); Fru Karen Pors til Skovsgaard (1652, Fol 61, 78); Lars Rasmussen Hviid i Snøde (1653, Fol 69); Christen Bay i Illebølle (1656); Poul Harder (1702, Pantepr. Fol. 70); Lars Stub i Longelse (1703, Pantepr. Fol. 72); Dines Wildt (1702, sammesteds Fol 16); Henrik Lykke (1653, Pantep. Fol. 13); Jens Marstrand, Præst i Snøde (1702, Pantep. 70); Christian Pryds, Præst i Longelse (1703, Fol. 72); Johanne i Boesgaard 1649; Margrethe f. St. 1735; Hans Madsen f. St. 1650; Knud Madsen f. St. 1650 Johanne sal. Rasmus Christensens i Lollesgaard 1649; Hans Knudsen, Dellefoged, 1610 i Haugaard; Claus Rasmussen f. St. 1661; Mads Wistesen paa Holmegaard 1649 (Tingb. Fol. 10); Gotfred Becker Apotheker, 1703 (Tingb. Fol 74); Christian Barballe, Consumtionsforpagter (Copib. 1733 Fol. 283), En Mand af samme Familie var Admiral i russisk Tjeneste og en anden Deputeret i Rentekammeret. En Peder Thommesen Barballe og 2 Sønner efter ham, vare Kjøbmænd her indtil for 25 Aar siden; Laurits Kjeldsen 1703 (Pantep. Fol 16); Hans Kjeldsen 1650 (Tingb. Fol 141); Peder Buck i Kragholm 1650 (Tingb. Fol. 100, 104); Jørgen Madsen i Bønløkke, formodentlig Ridefoged paa Faareveile og gik i Retten, 1642 (Tingb. Fol 4, 6); Jesper Hansen i Longelse Bønløkke gik ligeledes i Retten, 1642 (Fol. 14); Anders Sørensen Salling, Skolemester og Bedemand i Rudkjøbing 1738 (Copib. Fil, 147); Christian Sødring, Borger, 1672 (Raadstp. d. 25 Novbr.); Christian Sødring i Snøde 1688 (Tingb. Fol 44); Niels Hansen gik i Rette 1642 (Fol 2, 3, 4, 5, 12). En Mnd af dette Navn var Laandstingsskriver og virkelig

134.
Procurator kort efter. Det var muligt ham, som senere blev Herredsfoged i Sønderherred og boede paa Skousgaard. 1691 blev denne Herredsfoged tiltalt for at skulle have ihjelslaet en Birkedommer Andrs Andersen fra Grevskabets Birk, paa Rudkjøbing Byes Grund (den Slagne blev dog bragt til Skrøbeløv, hvor han opgav Aanden), sad længe arresteret, men maa dog være bleven fuldkommen frikjendt ved Høiesteret; thi jeg finder ham 1702 at have underskrvet til Vitterlighed paa en Panteobligation, udstedt af Tolder P. H. Lind til Præsten Pryds i Longelse, og er i Obligationen nævnet som Kongelig Majestæts Herredsfoged (Panteb. Fol 58.) En Pakke Breve, denne Mordsag angaaende, findes i Archivet.
Efter Opgivende i Statskalenderen for 1848 anslaaes Folkemængden i Langelands 2 Herreder i det 7. Aarhundrede til 3000. Om Kjøbstaden tales ikke; men i Tidsrummet 1683 til 1737 kan Indvaanernes Antal i Rudkjøbing, regnet efter de beboede Steder, ikke have udgjort over 700 á 800 Sjæle (Copib. Fol. 34 – 38, 89 – 91). 1769 var Antallet steget til henved 814. Aar 1787 var det 925 (Begstrup om Landvæsenet 3 D. S. 570). Aar 1796, efter Jørgensens Beskr. S. 12, til henved 1000. Ifølge Folketællingen 1801 var det steget til 1141, Aar 1834 til 1580, Aar 1840 til 1748 og efter Tællingen 1845 til 2170. Nu er her formodentlig circa 2500 Mennesker, thi her strømme jævnligen mange ind fra Landet og nedsætte sig. Desværre er der kun faa af de saaledes Ankomne, som kunne drive nogen synderlig Næring eller bidrage noget til Byens store Udgifter. Nogle have faaet Laan af Landmænd til at opføre nye Huse, andre leie sig frem og leve som de kunne, og atter andre blive forstrakt med Huusleie o.s.v. af deres Venner; naar de have været her i 5 Aar søge flere af dem Under-

135.
støttelse af Fattigvæsenet, og Byen maa da finde sig i at have dem til Byrde for Fremtiden.
Af skatteydende Familer og Andre, som ere blevne lignede i Skat til Byen, vare her i Aaret 1661 i alt 147, i Aaret 1723 223, Aar 1740 263, Aar 1786 218, men i Aaret 1848 og 1849 i alt 387. I de

sidste 200 Aar har folkemængden formeret sig til det **tredobbelte,** men de Skatteydendes Antal er kun tiltaget **1 ½ á 2 Gange.** Antallet af dem, som have nydt Understøttelse af Fattigvæsenet i Aaret 1722 var i alt 36 unge og gamle, men 1796 kun 13 Personer. Understøttelsen var tillige høist ubetydelig. Indtil 1734 vare de aarlige Udgifter ved Fattigvæsenet kun omtrent 200 Rdl. og 1796 endnu mindre, nemlig 135 Rdl. 3 Mk. 8 Sk. (s. oven S. 99), medens de nu ere stegne op til over 2400 Rbd. aarlig, eller henved 12 Gange saa meget som i 1735 og næsten 20 Gange saa meget som i 1796. Communeudgifterne i det Hele ere nu 9 á 10 Gange mere end i Aaret 1796 og 20 Gange mere end i Aarene fra 1723 til 1743, s. fr. Communeafgifter.

136.

VIII.
De forskjellige Næringsveie.

A. Kjøbmandskab.

I Aaret 1738 vare her 17 Handelsmænd, som maatte anskaffe authoriserede Handelsbøger. I Aaret 1796 var Antallet 18 og i 1845 i alt 21.
For 40 Aar siden vare her adskillige formuende Handelsmænd, saasom: Christian Poulsen Bay den meest ansete, Claus Stage, Skibsbygger, Busballe, Kiær, Boje, H. H. Bay, C. Bay, Fahnøe, Rasmus Jacobsen; men ved Pengeforandringen 1813 og dens Følger, især ved Kornprisernes overordentlige og pludseelige Fals 1817 og 1818, bleve de fleste af daværende Kjøbmænd, ligesom de fleste andre formuende Familier i Landet, næsten ganske ruinerede. I senere Tider ere de Handlende igjen gaaes frem i Formue, nogle endog meget betydeligt. Den eneste som svang sig op i hiin vanskelige Periode, var Kjøbmand, nu Proprietair Jeppe Pilegaard. De senere opkomne ere Claus Boje, Pilegaard, Bay, Rasmus Hansen, Poul Hansens Enke, afdøde I. Jacobsen, Winther, Mad. Seyer. Det kommer nu kun an paa, hvorlænge denne heldige Periode vil vare. Det seer ikke godt ud for Fremtiden; Fr. 23. April 1845, den urolige Aand, som er kommen over Menneskene allevegne, de truende Krigsudsigter i alle Lande, og den ulykkelige Higen hos Landboerne efter at fratagne Kjøbstæderne alle deres Forrettigheder love ikke noget godt. Flere af de nævnte i nyere Tid opkomne Kjøbmænd, C. Boje, Pilegaard og R. Hansen have nedlagt Handelen og taget her fra Byen med deres for-

137.

mue. C. Boje har imidlertid dog stiftet et Legat af 1000 Rbd. for hans og Hustrues Familier her paa Stedet; af hvilket han selv nyder Renten, saa længe han lever. Desuden har han taget sig faderlig af flere unge Mennesker af hans Familie og andre. Det er smukt og godt, naar Mænd, som Forsynet har skjænket saa megen pecuniair Lykke, anvende en Deel af deres Formue til Gavn for det Almindelige og Trængende.

B. Skibsfart.

har upaatvivlelig fundet Sted paa Langeland og ved det gamle Fiskerleie Rudkjøbing langt op i Hedenskabets Tider. Denne Plads og hele Øens Beliggenhed, med de mange Indløb langs Kysterne paa begge Sider i gamle Dage (nu ere de næsten alle opgravede eller afdæmmede fra Havet) var særdeles egnet dertil, men i hvilken Udstrækning, den har fundet Sted, kan ikke vides, da Historien

tier. i 1677 vare ved Rudkjøbing kun 8 Skibe af i alt 63 Commercelæster, paa Ristinge 2 Skibe af i alt 15 Læster. 1704 vare her 18 Skibe af 179 ½ Clæst.; 1732 til Byen 18 større og mindre Skibe og under Landet 13 Stkr. (Copib. for 1677, Fol. 29 – 30, 1695 – 1728, Fol. 28 – 29, 1732 Fol. 78 – 79, 63 – 65); i Aaret 1735 til Byen 15 Skibe af 138 Læster (Copib. Fol. 6); 1774 var Antallet 13 Stkr. 176 Læster (Pontopp. 6 T. S. 831); 1796 for Mand og By 16 Stkr. 262 Læster (Jørgensen S. 44); 1846 ligeledes Land og By omtrent 40 Stkr. paa henved 900 Læster; 1848 til Byen 32 Stkr. med 734 ¼ Læst, og paa Landet 16 Stkr. med 181½ Læst, og desuden 2 Stkr. paa 80 Læster under Svendborg Tolddistrikt tilhørende den bekjendte Huusmand, Post-Lars. i Fæbech Bødstrup Sogn.

138.

C. Brændeviinsbrænderiet

har ikke været bekjendt i Danmarks gamle Dage, dog har der været 4 Borgere, som her have havt Brænderi, I Aaret 1667 (Raadstp. 10. Juli). 1704 var der mange Smugbrænderier paa Landet (Copib. Fol, 75). 1726 blev det tilladt Møller Henriksen at brænde til eget Forbrug, mod aarlig Afgivt af 8 Sk. (Copib. Fol. 159). For en Deel Aar siden brændte de fleste Borgere Brændevin, men i senere Tid have her kun været, Carl Bay, I. Petersen, R. Mogensen, Provst og C. Bay eller nu Hansen.
Brændeviinsbrænderi og Ølbryggeri kunne ikke drives i denne By af nogen stor Betydenhed af Mangel paa Vand. For nogle Aar siden blev det forsøgt at bore i Dybden i Kjøbmand Mehlsons Gaard; men, da man var kommen til en Dybde af 100 Fod, uden af faae Vand, blev Arbeider standset og opgivet som er meget at beklage, saameget mere, som Grunden var reent Blaaleer, uden Steen paa hele Dybden, og altsaa let at bore igjennem, nar Vedkommende var gaaet frem paa rette Maade. Det er ikke usandsynligt, at der vilde være kommen Vand, naar Leerlaget var gjennemboret; og dette indtruffen, kunde man have været temmelig vis paa at kunne have Vand paa ethvert andet Sted i Byen.

D. Værtshuushold og Lignende.

Af Værtshuse ere her adskillige, 3 á 4, og nogle som drive Spækhøkeri i det Mindre.

E. Haandværksdrift

og nogle andre Næringer, som kunne sættes i Classe dermed.

139.

	Aar	1738	1796	1834	1845
1.	Garvere	-	-	1.	3.
2.	Skomagere	11.	14.	21.	19.
3.	Snedkere	11.	10.	16.	20.
4.	Skrædere	11.	10.	14.	12.
5.	Smede	4.	5.	8.	8.
6	Muurmestere	5.	5.	5.	10.
7.	Feldberedere	-	3.	2.	2.
8.	Huus- og Skibstømmermænd	3.	2.	3.	8.

9.	Handskemagere	2.	3.	4.	6.
10.	Kobbersmede	-	1.	1.	1.
11.	Gjørtlere	-	1.	1.	-
12.	Guldsmede	2.	1.	3.	3.
13.	Uhrmagere	-	1.	2.	3.
14.	Blikkenslagere	-	-	1.	2.
15.	Seilmagere	-	1.	1.	1.
16.	Reebslagere	-	-	4.	6.
17.	Vævere	-	4.	8.	12.
18.	Slagtere	-	2.	5.	4.
19.	Bødkere	3.	4.	5.	5.
20.	Glarmestere	2.	1.	3.	4.
21.	Hjulmænd	-	-	2.	2.
22.	Rokkedrejere	-	-	2.	2.
23.	Hattemagere	3.	1.	2.	2.
24.	Pottemagere	-	-	1.	1.
25.	Kurvemagere	-	1.	-	-
26.	Bogbindere og Boghandlere	-	1.	2.	2.
27.	Parykmagere	-	2.	-	-
28.	Sadelmagere	-	2.	4.	4.
	Lateris	56.	75.	121.	142.
140.					
29.	Bagere	2.	5.	4.	6.
30.	Møllere	3.	3.	3.	3.
31	Farvere	-	1.	4.	4.
32.	Orgelbyggere	-	1-	-	-
33.	Malere	2.	1.	2.	4.
34.	Brolæggere	-	1.	1.	2.
35.	Bundtmagere	-	-	-	1.
36.	Træskomagere	-	-	-	2.
37.	Kunstdreiere	-	2.	2.	1.
	Tilsammen	63.	89.	137.	165.

F. Møller og Fabrikker.

I Ældre Tider vare her 3 Stubveirmøller, en Vandmølle og en Hestemølle. Rue Mølle laa paa Volden nede ved Veilen. De to andre laae paa Vibelte eller rettere i Koehaugen (Tingb. 1641 Fol. 6, 78, 13; 1649 Fol. 7, 29; 1650 Fl. 144; Raadstp. 1661 den 31. Octbr., og Tegningen i Pontopp. Atlas 3 T. S. 618) – De er ogsaa talt om Møllebrug i Nymark og Nymøllemark (Tingb. 1641 Fol 11, 1650 Fol. 94, 124), som formenes at være den nærværende Møllemark, saa meget mere som der tillige nævnes "det gamle Møllebjerg i Gallemarken" (Tingb. Fol. 6.). Muligt at en af Møllerne ved den Tid er bleven flyttet østen Byen, eller at der i gamle Dage havde været flere end 3 Veirmøller, eller at Nogle af dem, som da havdes, vare flyttede fra Gallemarken.

Koehaugen er ogsaa bleven kaldt Møllemarken (Tingb. 1641 Fol. 13, 1650 Knudskrog i Koehaugen eller Møllemarken (Fol 158).

En Hans Kieldsen lod 1650 optage Tingsvidne paa hans Adkomst til hans **Vandmølle-** og Veirmøllesteder (Tingb. Fol. 97), men paa hvad Sted Vandmøllen har lagt kan ikke sees, og intet Sagn haves derom nu for Tiden.
Et **Hestemøllested,** med tilhørende Boder, var pantsat for 211 Rd. med Renter, og tilhørte en Anders Christensens Bo i Aaret 1642 (Tingbogen Fol. 78); men Hestemøllen maa kort efter være bleven nedlagt eller i slet Tilstand; thi, da det 1651 blev befalet, at alle **Haandqværne** skulde afskaffes, søgte Borgerne om at beholde disse, paa Grund af, at her ingen Vandmøller vare, og at 3 Veirmøller ofte ikke kunde male formedelst Vindstille, Skov og Bjerge (Raadstp. 1651 den 28. Octbr.). Hestemøllen har følgelig til den Tid ikke kunnet afhjælpe Trangen. Af et gl. Regnskab ved Nedergaard fra 1753 sees, at der er bleven betalt Malerpenge, for at male Korn (formodentlig fra Siø) paa Hestemøllen i Rudkjøbing. En ny Hestemølle var ogsaa bleven indrettet af Byfoged Claus Bertelsen, hvilken 1725 var fæstet til Rasmus Pedersens Enke (Copib. Fol. 153).
En af Veirmøllerne har tilhørt Borgemester Peder Thommesens Enke, og dengang været gammel (1650 Tingb. Fol 141). I Aaret 1725 eiedes alle 3 Møller af Rasmus Pedersens Enke. De vare matriculerede under Landet og betalte Skatter til Amtstuen, hvisaarsag de ingensinde havde svaret Consumtion og bleve ogsaa for Fremtiden erklæret fritagne herfor af det Kongl. Rentekammer (Copib. 1725 Fol. 153). Den nævnte Rasmus Pedersen var formodentlig den samme som 1715 har stiftet et Legat paa 2000 Rdl. Han var 2 Gange gift (Hofmans Fundat. 6 T. S. 215), hans første Hustru heed Anne Henriksdatter Lykke, den sidste var da hans Enke og heed Ingeborg Marie (f. Byfoged Frederiksens Indberetning om Kirkens Midler m. v. af 27 Sept. 1742 ved

Slutningen). Aar 1736 var en Niels Larsen, som tillige eiede en Deel Jord og havde Faareveilegaarde i Forpagtning, Eier af alle Møllerne. Skjøndt han saaledes besad store Eiendomme her og maa have været en rig Mand, klagede han dog over at være bleven ansat til 4 Rdl. i Kammerskat og fik den ogsaa nedsat til 3 Rdl. Copib. Fol. 44).
Eierne af disse 3 Møller have ligeledes, indtil for faa Aar siden, været fritagne for at svare Næringsskat til Byen, paa Grund af at de svare Kongelige Skatter af Mølleskyldshartkorn.
Den af Møllerne, som jeg eier, blev i Aaret 1790 opført af hollandsk Bygning med 4 Qværne, Sigte og Grynværk. Det er den ældste, maaske ogsaa den meest hensigtsmæsigt indrettede paa Langeland. De to andre Stubmøller bleve ligeledes kort Tid efter opførte af hollandsk Bygning. Bymøllen, som i ældre Tider laa nede ved Veilen, staaer nu tæt uden for Rue-Port. Den afbrændte 1817 og blev opført paany. Assurancesummen var 35,000 Rdl. R. B. Den eies nu af P. Bay. De to andre Møller ligge nu østen Byen og eies den ene af Rasmus Schnor og den anden af mig. De kaldes "Hine-Møller".
Af **Fabrikker** er her i Byen kun et Jernstøberi, oprettet for faa Aar siden af dHrr. Kobbersmed Ole Knudsen og hans Svoger Rein, ligeledes forhen Kobbersmed. Det hel Anlæg var nærved gaaet overstyr efter dets Oprettelse, men Flid og Udholdenhed hos Entrepeneurerne og den vigtige Omstændighed, at Hr. Kiøbmand P. Bay paatog sig paa Credit at forsyne Værket med det fornødne Jern og Kul fra England, afværgede den truende Fare. Nu gaaer det meget godt, som maa glæde Enhver. Mange fattige Arbeidere have hver en stadig og god Fortjeneste.
Skulle Kjøbstæderne kunne bestaae og skaffe deres Haandvækere og andre arbeidende Familier Leilighed til at fortjene deres Under-

holdning i Fremtiden, bliver det nødvendigt, at der sørges for nye Erhvervsgrene. Gud give, at vore Pengemænd i Tide ville alvorligen tænke herpaa og virke til dette Øiemeds Fremme! Mangfoldige

Ting kunne hos os tilvirkes fabriksmæssigt og blive til Held for det Almene, f. Ex. Hør, Chihorie, Tobak, Isenkram og Skydevaaben af en ny Opfindelse.

I Aarene 1823 og 1824 udfandt jeg en ny **Hørberedningsmethode,** hvorved Hørren kunde uddrages af Straaet uden Slidtning og al Taven indvindes. Maskine hertil er senere bleven særdeles udvidet og forbedret. Ogsaa har jeg opfundet en Maskine for Hørhegling, hvorved Heglingen kan skee i det Store og langt mere heglet Hørtave udvindes af samme Qvantum tilberedt Hør end ved Haandhegling; dog er denne Maskine ikke bleven aldeles fuldført og vil ejheller blive det, førend jeg kan see, at den vil kunne komme mig og mine til Gavn. Saa har jeg og i 20 Aar dyrket Hørstraae, efter de Regler som bruges i Irland og Nederlandene, og befunden, at man derved kan avle tredobbelt saameget og med bedre Hørtave end som efter den hos os almindelige brugende Fremgangsmaade.
Ved den gamle Tilberedningsmaade, Brogning og Skjetning. faaes af gode Straae i Almindelighed kun **2 Pd. skjættet Hør af hver 16 Pd. tørt Straa;** men ved mine Maskiner kan faaes fra **4 til 6 Pd**., som af gode Tave kan give over halvt indtil 10 á 11 Pd. heglet Hør.
Den første Maskine, jeg indrettede i 1823 og 1824, havde kun 3 smaa riflede Trævaltser, som omdreiedes med Haanden. Den vandt snart stort Bifald, saa at deraf i 1 – 2 Aar blev udført 60. Stkr. til Bønder og Andre her paa Øen. Men med en saa lille Maskine kunde kun udrettes lidet (12 á 24 Pd. Tave kunde beredes om Dagen af 2 á 3 Mennesker) og Taven var vanskelig at hegle;

144.

ligesom man heller ikke forstod at iagttage den fornødne Varsomhed med Straaets Tørring. Alt dette foranledigede, at Vedkommende vendte tilbage til de gamle Redskaber og vante Fremgangsmaade. Imidlertid blev der ført adskillige Exemplarer af denne Maskine til Udlandet, saavelsom til Kiel og til Flensborg, og 10 Aar senere saae man den afbildet og bedømt i Prechtels Technologie, 6 Bind. Nu anvendes den paa mange Steder i Tydskland og Belgien under Navn af den Knutheske (Hr. Kuthe boer i Würtemberg). Den er offentlig prøvet ved Siden af andre Apparater paa det Kongelige Würtembergske Hørberednings-Institut 1841 og har vundet Prisen. Af 100 Pd. rødet og tørret Hørstraae udbragtes 388 Pd. Tave af alle Slags. Men som sagt Hr. Kuthe og ikke jeg, som dog er den rette Opfinder, nyder Æren. Med den større Maskine, som jeg indrettede fra 1828 til 1836 (den har indtil 70 Metalvaltser og til hvis Udførelse af et varigt Materiale jeg 1834 erholdt en offentlig Understøttelse af 1400 Rbd.) kan tilberedes indtil 25 Lpd. Hør i hver 12 Arbeidstimer, ved Hjælp af en Drivkraft, der kan udføres ved Heste, Vand eller Damp, eller ogsaa Vind (dog er Vindkraft for uregelmæssig til at den kan anbefales) og 8 á 10 Piger eller Drenge, naar Heglingen derefter kan skee paa Maskiner, men ellers flere. Denne Tilberednings-Maskine har jeg selv brugt stadig i flere Aar. Møller Clausen i Broacker i Sundevit har for en Deel Aar siden, med Tilladelse, eftergjort samme og brugt den med stor Fordeel.
Senere skal den være bleven anvendt i et Hørværk paa Als.
For at kunne drive Hørberedningen noget i det Større, byggede jeg en stor Vindmølle i 1828 – 1830, efter egen Invention. Denne Mølle har et indvendigt horizontalløbende Vindhjul, og udvendige bevægelige Lemme til at lukke Vinden ind eller at holde den ude, efter Behag. Bygningen er 25 Alen bred og ligesaa høi.

145.

Men, som sagt, Vinden er altfor uregelmæssig i sine Virkninger, og den meste Tid har den slet ingen Kraft til at drive saadanne Mølleværker med Nytte.
I 1836 forenede jeg mig med 2 andre Mænd, dHrr. Consul Jacobsen og Propriet. W. Jacobæus. En Dampmaskine blev anskaffet og en Deel Bygninger opførte. Metalvaltserne og andre Jernsager

bleve bestilte, først hos Agent Holler ved Rendsborg og siden hos Mechanicus Hewalt i Kiel, men Sagen blev udhalet i 3 Aar, uden at de belovede Ting bleve leverede, med Undtagelse ag nogle Valtser og andre Ting, og Valtserne endda til en 4 Gange saa høi Priis, som accorderet var med Holler. Denne Mand havde forbunden sig til at levere Valtserne for circa 15 Mk. dansk pr. Stk., men vi maatte betale til Howalt i Kiel 11 Rbd. Paa Frederiksværk blev endog forlangt 30 Rbd. pr. Valtse. Interessentskabet maatte nu, efter mit tidligere Forslag, selv oprette Værksted til Udførelsen af Valtserne og andre Maskindele under min Bestyrelse. Dette medtog atter 2 Aar, men jeg udførte nu iblandt mere alle behøvende Valtser af Zink, for imellem 3 á 4 Rbd. Stykket, og de vare derhos bedre end dem, man havde faaet fra Kiel af Støbejern. 3 Maskiner bleve udførte og satte i gang, men nu døde Jacobsen, som var den, der skulde have tilskudt de fornødne Penge, hvorved al videre Tilskud fra en Kant ophørte. Værket var kun blevet halvt udført. Til dets Fuldførelse og til Forskud af Kjøbet af Hørstraa samt Beholdning af Product etc., udkrævedes endnu 15 á 16,000 Rbd. En saadan Capital var ikke at erholde, hverken hos det Offentlige eller Private. Det hele Anlæg matte, som Følge heraf, standses i sin Fødsel og Interessentskabet ophæves.
Dampmaskinen blev solgt og de andre Maskiner fordeeltes imellem Interessenterne. Jeg har paa denne Sag anvendt i alt 8 á 9000

146.

Rbd. af egne Midler, som jeg desværre maa befrygte at være tabte for mig og Mine.
I 1847 dannede sig her paa Øen en Comitee af mange Mænd, som udstedte Indbydelsen til Oprettelsen af et Interessentskab for Hørberedning med mine Maskiner, med en tilstrækkelig Capital, men Planen mislykkedes.
Det lille Land Belgien producerer i gode Aar Hør for 12 Millioner Rigsbankdaler. Frankrig, Holland, Tydskland, Rusland og Irland producere ligeledes Hør for store Summer; jeg selv i det kolde Sverrig avles megen god Hør; men i Danmark avles kun Hør for er Par Hundredetusinde Rigsbankdaler, hvorimod her indføres i Landet Lærreder, Garn, Traad, raa Hør og alleslags linnede Varer, for **Millioner!** At vort Land og Klima er velskikket til Høravl er klart; jeg har ofte erholdt over 70 Lpd. tilberedet Hør af Straaet, som har været avlet efter Udsæden paa een Tønde Land. Flere andre have havt samme Resultat, naar de have fulgt min Anviisning ved Dyrkningen og ladet Hørren tilberede hos mig eller solgt mig Straaet. Der var en Tid, da mange her paa Øen dyrkede Hør, i det Haab t mit Værk vilde blive istand til at modtage Straaet til Beredning. I omtrent 10 Aar avledes aarlig 5000 Lpd. skjættet Hør. Udførelsen af Hørfrø var indtil over 100 Td.; men nu er Hørdyrkningen igjen stærkt aftagen. Man kjøber Maskingarn til Lærred, hvorved fattige Folk tabe Spindelønnen, og Huusfliden forfalder, 1848 har Udførselen af Hørfrø kun været 350 Tdr.
Mine Hørberedningsmaskiner ere omtalte og bedømte i Rafns Hørbog, 3die forøgede Udg. af Wulf S. 0, 69 – 71, 81 – 83, Ursins Magazin 2 A. 5 B. S. 383, 472, Halds landoeconomiske Tid. 5 B. S. 316, Udsigt over Indust. Udstillingen i Kjøbenhavn 1836 S. 119, Handels- og Indust. Tid. 1836 og 1840.

147.

Paa Langeland burde ogsaa være i det mindste een **Oliemølle,** men saavidt er man heller ikke kommen. Jeg ønskede at bygge en saadan, men jeg mangler Capital. Jeg ønskede det især af den Grund, at jeg har udfunden en meget simpel, men høist virksom Maskine til Oliefrøets fuldstændige Knusning, samt en ny Slags Vindmølle, som vil være i Stand til at gaae for alle Vinde, baade Nat og Dag, endog uden at Nogen behøver at passe den. Den svageste Vindkraft saavelsom Stormvinde vilde kunne komme til Nytte ved Frøknusning med den ommeldte Maskine. Denne kunde tillige indrettes til selv fra en Beholder at tage imod Frøet, somknusedes, efterhaanden og i nøiagtigt passende Forhld, saa man kun behøvede at hælde Frøet i Beholderen; og da dette kunde skee paa

eengang for flere Timers Arbeide, saa kunde Møllen arbeide hele Nætter, uden at Mandskabet behøvede at vaage. Hvilken Fordeel vilde det ikke være?
Den samme Slags Vindmøller kunde anvendes i mange andre Tilfælde med stor Fordeel.
De voldsomme Overfald, som Danmark maatte taale i Aarene 1801 0g 1807, den langvarige og ødelæggende Krig fra 1807 til 1814 og den tvungne Adskillelse fra Broderriget Norge i 1814 gjorde et uudsletteligt Indtryk paa mit Sind. Lige fra den Tid har jeg næret det inderlige Ønske, at der maatte findes Midler, som kunde bidrage til Landets kraftige Forsvar imod ethvert lignende uretfærdigt Angreb udenfra. 1828. 1832 udfandt jeg selv Principperne for meget virksomme Skydevaaben og indrettede 5 forskjellige Modeller til saadanne; men de havde alle ligesaa mange Geværpiber, som der paa eengang skulde indlades Skud, hvilket gjorde dem baade for vægtige og for kostbare. 1832 – 1834 opfandt og indførte jeg en 66lødig Riffel med eet Løb, men med et bevægeligt Kammerstykke til 10 Ladninger. Samtlige Ladninger kunde

148.

affyres uden at tage Geværet fra Kinden eller Øiet fra Sigtet, med en eneste simpel Fingerbevægelse med høire Haand for hver især. Skuddene kunde affyres med saa lange og saa korte Mellemrum af Tid, som Omstændighederne maatte gjøre ønskelig, indtil eet i hvert Secund. Dette Gevær blev prøvet for Kong Frederik 6. og Prinds Christian, saavelsom for en nedsat Commission. I det Hele blev der skudt 3000 Skud med samme, uden at det led noget væsentligt. Geværet blev imidlertid meget sammensat og noget vanskeligt at lade og reengjøre. Stykkeantallet var omtrent **60**, hvilket Antal dog ogsaa findes ved den almindelige Musket. Fra 1836 til 1840 udfandt jeg betydelige Simplificationer i Constructionen og tillige den væsentlige Indretning, hvorved man blev i Stand til, med næsten utrolig Lethed og Sikkerhed, at udtage og indsætte Kammerstykket. Som følge heraf kunde man have et saa stort Antal løse Kammerstykker som man ønskede til hvert Gevær. Ethvert af disse Kammerstykker kunde have 6 á 10 eller flere Kamre, efter Kaliberens Størrelse, og vare saa beqvemme at lade, at dertil kunde bruges gamle Folk, Fruentimmer og Børn, hvorhos flere kunde være beskjæftigede med at lade medens en duelig Skytte fyrede.
Jeg lod nu udføre 2 Rifter, 30lødig og en meget mindre, hver især med flere Kammerstykker, hvilke Rifler jeg afprøvede med flere tusind Skud. Det mindste Gevær blev i Sommeren 1842 prøvet med 66 Skud til Skive for vor nuværende Konge og adskillige Officerer paa min Bopæl. I Novbr. Maaned f. A. afholdt jeg flere Gange Skydning med begge Geværer i Kjøbenhavn, paa Gardens Ridebane, for mange høitstaaende Mænd, Officerer, Bøssemagere og Andre, saa og paa Holmen for Søtøimesteren Hr. Capitain Michelsen og Flere. Den 19de Novbr. skjød jeg paa Ridebanen

149.

i alt 106 Skud til Skive, som vakte Beundring hos de mange Tilstedeværende. Efter Beretninger herom, som er et Par Tilskuers samme Dag lode indrykke i "den Berlingske Tid." og "Dagen", skjød jeg i Almindelighed **24 á 25 Skud pr. Minut** med meget Nøiagtighed til Skive, og ved en Hurtigskydning 16 Skud i **20 Secunder,** uagtet jeg for hver 8 Skud maatte udvexle Kammerstykkerne. Disse Prøver foranledigede, at der saavel fra Sø-Etatens som Land-Etatens Side blev forlangt flere forskjellige Exemplarer af denne Invention, hvilke derefter bleve udførte paa min Bopæl af offentlig ansatte Bøssemagere under min Veiledning. Sø.Etaten erholdt 2 30 lødige Rifler, men Land-Etaten fik en Musket og en Jægerriffel af almindelig Kaliber, samt en stor 12lødig Vildbøsse. Samtlige Geværer bleve udførte og afleverede til Sø-Etaten i Juni og til Land-Etaten d. 1. Novbr. 1843. De bestode hver især af **32** Stkr.
Disse nye Geværer bleve strax satte under en streng Prøve ved Sø-Etaten, som de udholdt til Admiralitetets, Admiral Stephernsens og Søtøimesterens Tilfredshed. Ved Land-Etaten blev efter

Kongelig Ordre nedsat en Commission, bestaaende af dHrr. Kongens Adjutant, Major, nu Oberst. v. Irminger, Capitain i Artilleriet v. Lundbye og Hofbøssemager Dbm. Løbnitz.
I Aaret 1844 udfandt jeg atter betydelige Simplificationer og Forbedringer ved dette nye Vaaben. Jeg lod udføre et Gevær af denne nye Construction, men ialt kun **16** Stkr; hvilket Gevær jeg derefter i Slutningen af Aaret foreviste for Søtøimesteren og andre Herrer, som kjendte Construtionen af de tidligere. Geværet fandt Søtøimesterens Bifald i den Grad, at han udvirkede Admiralitetets Tilladelse til at lade et lignende forfærdige, med nogle Forandringer som han opgav, og til paany at sende en Bøssemager til Langeland for at udføre samme.

150.

Jeg har vistnok den meget kundskabsrige og dygtige Mand Hr. Capitain Michelsen, den geniale Bøssemager og Dannebrogsmand Jessen, saavelsom den Iver Bøssemagersvand Bjørn, der udførte Geværerne under min Veiledning, stedse lagde for Dagen ved Arbeidet, meget at takke for, at mine Inventioner fandt villig Indgang ved Sø-Etaten; men jeg maa dog ogsaa med Taknemmelighed erkjende, at samtlige Deputerede i forrige Admiralitet, ligeledes med al Iver og Velvillie have søgt at fremme denne, efter mine Tanker vigtige Sag. Collegiet drog tillige ikke alene Omsorg for, at jeg strax erholdtt alle mine Udlæg ved de 3 Exemplarers Udførelse, saavelsom mine Reiseomkostninger betalte, men gjorde ogsaa Indstilling om Tilladelse til at betale mig et Afdrag af 2000 Rbd. paa hvad der nærmere maatte blive bestemt for min Opfindelse, mange Aars Arbeide og Bekostninger for at bringe Opfindelsen frem, hvorhos nogle af de høie Herrer gave mig Haab om yderligere Godtgjørelse i Capital og tillige en aarlig Livrente for mig og min Kone efter mig om hun skulde blive Enke. Hs. Majestæt Kong Christian den 8de gav mig en lignede Forhaabning og approberede Admiralitetets Indstilling om de 200 Rbd. Dette Beløb udgjør imidlertid kun omtrent Halvdelen af mine rene Udlæg til Dato.
Under 13 Mai 1845 tilskrev Hr. Oberstl. v. Irminger mig et Brev, som gaaer ud paa at underrette mig om, at Commissionen ved Land-Etaten havde fuldendt Prøverne med mine i Efteraaret 1843 indleverede 3 Geværer og funden dem **fortrinlig skikkede til Forsvaret af faste Puncter,** samt naar det lykkedes at simplificere Geværet ved dets Ladning, da ogsaa **til Bevæbning af nogle fortrinlige Skytter ved hvert Cpmpagnie.** Commissionen havde ved at gjøre Hs. Majestæt Kongen opmærksom paa den Opofrelse af Tid og Omkostninger, som jeg havde anvendt, anbefalet mig til en betydelig Penge-

151

godtgjørelse, samt antydet, at maaskee en aarlig Livrente kunde ansees som en passende Belønning for min Nidkjærhed. Ligeledes tilmeldtes mig, at det, efter Commissionens Indstilling, allerhøist var befalet, at den leverede 12lødige Voldbøsse skulde udbores og rifles til omtrent 9lødig og Krudtkammeret gjøres større. Endelig forespurgte Hr. Obersten, efter høiere Befaling, om jeg havde noget imod, at Bøssemager Weng (den samme, mget dygtige Bøssemager, som for mig havde udført de 3 til Land-Etaten leverede Geværer) forfærdigede et 4de Gevær efter det til Sø-Etaten leverede nyeste og meget simplificerede Modelgevær, for at derefter kunde foretages de fornødne Forsøg med Hensyn til Opfindelsens Anvendelse i aaben Mark.
Dette Brev glædede mig meget, jeg gav med Fornøielse det forlangte Samtykke, og gjorde samme Efteraar for egen Regning 2 Reiser til Kjøbenhavn, for at instruere Hr. Weng og faae indført Modeller til de flere vigtige Forbedringer, som jeg havde udtænkt og gjerne vilde have anbragt ved dette Gevær. Weng var imidlertid til samme Tid bleven overlæsset med endeel nyt almindeligt Arbeide fra det kgl. Arsenal, som ikke maatte opholdes, hvilket i Forbindelse med Sygdom foranledigede, at han først kunde faae det nye Gevær færdigt til Aflevering langt hen i Aaret 1846.
`Jeg har for resten Grund til at troe, at dette Gevær indtil for ½ Aar siden slet ikke er bleven prøvet,

efterat det var fuldfærdigt og afleveret, ligesom den bebudede yderligere Prøve med Voldbøssen heller ikke havde funder Sted, Om der senere er gjort noget i disse Retninger er mig ubekjendt.
I Aaret 1843 erholdt jeg alle mine Udlæg paa de 3 d. 1 Novbr. f. A. leverede Geværer betalte, men har ellers intet til Dato modtaget af Land-Etaten.
Mit sidstleverede Gevær bestaaer, som meldt, kun af 16

152.

Stkr., som Soldaten faaer at adskille ved Reengjøringen; ethvert Stykke kan for sig selv udtages og indsættes, ligesom det Hele kan tages fra hinanden og igjen sammensættes paa staaende Fod i Marken, alene ved Hjælp af en simpel Skruekniv, af enhver nogenlunde øvet Mand. Alle Dele have høi Grad af Styrke og Varighed. Skjæftet og flere Dele, efter den Construction jeg senere har udtænkt, kan presses eller slaaes i Former, og det Hel kan uden stor Vanskelighed eller Vidtløftighed udføres af enhver duelig og øvet Arbeider, naar han har de dertil fornødne Apparater og Makiner. Paa en velindrettet og velledet Fabrik maae mine Geværer i Mængde kunne forfærdiges for nærved de samme Bekostninger som almindelige Kommisgeværer. Haandvaabenet med et Kammerstykke, med 6 á 8 ladede Kammere, kan udføres omtrent til samme Vægt som et andet Gevær af samme Kaliber (det seneste til Sø-Staten veiede kun 7 ½ Pd.). Der kan bruges simpelt Kommiskrudt, Anslagskraften er endog med mindre Krudtladning meget stærkere end ved almindelige Jægerrifler. Der kan skydes saavel med Spidskugler som med runde Kugler. Klikninger finde yderst sjeldent Sted, og, naar de indtræffe, hindre der ikke en uafbrudt og hurtig Skydning; kun eet Secunds Ophold for hver Klikning er Følgen. Ethvert Kammer kan, efterat være ladet, lettelig lukkes luft- og vandtæt, saa at de ladede Kammerstykker og hele Geværet i længere Tid kunne lægges i Vand og, efter at være optaget, umiddelbart derpaa eller uden at aftage Dækningen for Kamrene, affyres

153.

Kammerstykkerne kunne, paa en Maade jeg har udfunden, lettelig udføres med en saadan Eensformighed i Indretningen, at de kunne haves i Millionvis og passe til ethvert Gevær af tilsvarende Indretning og Kaliber i en heel Armee, saa at de kunne føres læsviis og ladede paa Vogne bag efter hvert Compagnie. Men for øvrigt kan hver Mand meget let lade sim Kammerstykker efterhaanden som de ere afskudte, paa en Maade Hr. Capt. Michelsen og jeg selv have udfunden. I Marken kan hver Mand have 3 á 4 Kammerstykker, hver med 6 á 8 Ladninger, efter Kaliberens Størrelse, til sit Gevær. Paa Fæstninger og Skibe, saa mange det skal være. Jeg har selv med egen Haand skudt over 10,000 Skud med mine Vaaben. Ved Sø-Etaten er nok skudt 6 á 7000 Skud, men hvormange Land-Etaten har gjort ved sine Prøver i 1½ Aar, fra Novbr- 1843 til Mai 1845, eller senere, ved jeg ikke.
Med saadanne Vaaben behøver Soldaten i Almindelighed ikke at skyde, førend har er Fjenden nær paa 30 á 50 Skridt, saa at ingen Kugle kan feile sin Mand, men han kan ogsaa skyde med samme Sikkerhed som med andre gode Jægerrifler paa lange Distancer, hvor det kan være til nogen Nytte, F.eks. ved Angrebet af Cavalleri. I sidste Tilfælde burde han med Spidskuglen begynde paa 2 á 300 Al. og stadig vedligeholde Ilden, for at nedskyde Fjenden inden denne kommer altfor nær; og Mandskabet med mine Geværer og 20 á 30 forud ladede Skud, kan gjøre det.
Jeg troer mig ogsaa i Stand til at gjøre store Skydevaaben til at udskyde **Spidskugler af ½ til 1 Pd.´s Vægt**, omtrent af samme Indretning som mine ovenomtalte Haandgeværer, hvormed der kunde skydes temmelig sikkert på 2000 Alen.

154.

Saadanne Vaaben matte naturligviis føres paa smaa Vogne, trukne af 1 Hest. Havde man blot et sligt Skyts ved hvert Compagnie, da vilde man formeentlig dermed ofte kunne bortskyde Heste og Folk ved Fjendens Feltartilleri, førend dette kunde komme til at gjøre mindste Skade.
Jeg besidder vel ikke militaire Kundskaber, men det forekommer mig dog rimeligt, hvad Mænd af Faget og mange practisk dygtige Personer have formeent, at Danmarks lille Landmagt vil kunne forsvare sig imod en i Antal flere Gange overlegen Fjende, naar mine eller ligesaa virksomme Haandskydevaaben kunde blive optagne og i nogen betydelig Udstrækning anvendte i Armeen, selv om Fjenden faaer lignende Vaaben, thi ved spredt Fægtning bag Grøftevolde og lignende Gjenstande, som for en Tid kunne yde Sikkerhed mod Fiendens Ild, kan man nedskyde sin Modstander, som kommer frem paa aaben Mark, uden Hensyn til hvilke Vaaben han har. Det er netop i Frastand, at det svagere Parti skal kunne nedslaae sin Fiende; ved Haandgemæng med Huk – Stik – eller Stødvaaben maa hiint Parti, under lige Omstændigheder, ordentligviis ligge under. Et enkelt Menneske ja en liden Dreng, kan med et godt Skydegevær vove sig mod flere paa eengang; men med Spyd eller Landse ethvert eenligt Menneske Livet i en saa Kamp. Ved mine eller lignende Vaaben synes det at kunne blive gjort høist vanskeligt for enhver Stormagt at gjøre Indfald og Erobringer i mindre Staters Lande. Fegtning i samlede Masser vil heller ikke lettelig kunde finde Sted, og de ulykkelige for Menneske-slægten fordærvelige Krige blive sjeldnere.
For resten har jeg i den senere Tid udfunden endnu virksommere, meget simple og lidet bekostelig Skydevaaben, hvis Indretning om den i Udførelsen, som jeg haaber, vil

155.
vise sig practicabel, endog lader sig anvende paa Kanoner af sværeste Kaliber; men jeg har ikke for egen Regning havt Raad til at gjøre flere Experimenter af nogen Betydenhed. Jeg beklager meget, at Regjeringen ikke har sat mig i Stand til, stadig at arbeide paa Uddannelsen af mine Vaaben med et Par dygtige Arbeidere, hvo kan da vide, til hvilken Høide jeg kunde have bragt dem; jeg veed det end ikke selv; thi hvor er Grændsen for sligt. Hidtil har jeg udført mine Geværinventioner paa 10 á 12 forskjellige Maader, og der er en himmelviid Forskjel paa de første og de sidste. I omtrent 20 Aar har jeg tænkt og arbeidet for denne efter mine ringe Tanker høist vigtige Sag og derpaa anvendt, foruden min Tid og mit anstrengende Arbeide i contante Penge circa 4000 Rbd., hvoraf som meldt jeg kun har faaet det halve Beløb erstattet. Ved saa langvarige Anstrengelser maatte der vel kunne gives noget Ualmindeligt. Hvad jeg har virket have vistnok ogsaa Flere Andre kunnet, naar de havde vovet derpaa, havt Udholdenhed nok og Sands for sligt. Opfindelsesevnen er imidlertid dog ikke givet Enhver, og En har den i een og Andre i en anden Retning, men Ingen har slige Evner af sig selv eller noget at hovmode sig af; kun mener jeg, at da Naturgaver ikke kunne læres af Bøger eller erhverves ved Penge eller Flid, saa burde enhver Regjering opsøge de Mænd, som ere i Besiddelse af særegne medfødte nyttige Gaver og fremhjælpe dem, for at de kunne blive nyttige for Fædrelandet.
Skulde Regjeringen ikke ville tage sig af mine Geværinventioner med Kraft, da forekommer det mig, at Folket selv bør gjøre det. Dette kan dog kun skee med nogen sand Nytte, ved at sammenskyde en klækkelig Capital, for at det om muligy kan blive oprettet en Fabrik for visse Dele af Geværet og det Heles Sammensætning, som bør holdes hemmelig, samt lade udføre til Brug i

156.
Felten og paa Fæstninger etc. 6 á 8000 Større og mindre Vaaben. Capitalen, som hertil udfordres, kan jeg ikke bestemme, men den burde ikke være under 200,000 Rbd. eller circa 1 Mark for hvet Menneske i Danmark.

I øvrigt har jeg flere andre Inventioner, som, hvis de bleve udførte og lykkedes efter mine Beregninger, kunne blive af stor Vigtighed, F.eks. en meget simpel Dampmaskine efter et nyt Princip, nye Penduluhre, er Apparat til at hæve Vand.
Jeg beder Læserne tilgive, at jeg her har talt saa meget om min Virken; thi jeg har saa at sige været nødtvungen hertil. Det er langt fra skeet af Lyst.
Førend jeg slutter denne Post maa jeg gjøre opmærksom paa, at her ere to **Kalkbrænderier,** som begge leverer aarlig circa 1600 Tdr. Steenkalk. Der brændes ved Steenkul. Det ældste og største eies af Muurmester Fr. Nielsen, det andet af Muurmester Arendt Bang.
Fr. Nielsen har ligeledes i et Par Aar brændt Muursteen. Nu er han i Færd med at oprette et ordentligt Teglværk og har dertil faaet en Medinteressent i den driftige Fæstebonde Erik Nagel, udflytte fra Kragholm.
Agerdyrkning beskjæftiger flere at Byens Indvaanere, saasom C. Bay (den største Agerdyrker her, har over 100 Tdr. Land), I Petersen, R. Mogensen, Provst, Hansen, M. Hansen, R, Scynor, mig selv og flere, men naar undtages Mad. Hansen og nogle Andre, drive de alle dette i Forbindelse med anden Næring. Agerdyrkningen staaer baade heri Byen og paa Landet paa et temmelig høiy Trin, hvilket Udførselen viser. C.- Bay holder henved 50 Køer, men dette skeer dog for en Deel ved Hjælp af hans Brænderi. Han udbringer over 50 Rbd. ag hver Ko overhovedet, og dog tager han kun 5 Skilling for 1 Kande Sødmelk, hvil-

ket er en billig Betaling, som Borgere og Indvaanere burde paaskjønne. Flere Andre tage 6 Skilling pr. Kande.

IX.

Udførsel af Varer.

	Korn	Smør	Ost	Flæsk
	Tdr.	Tdr.	Skpb.	Skpb.
1732. a. ved Byens Skibe	6,642	141	86	50
b. Udenbyes	4,400	194	98	37
(Copb. Fol. 50 – 52.)	11,042	335	184	87
1735. a. ved egne Skibe	2981	80	-	49
b. Udenbyes	5051	177	-	60
meest Rug og Byg, ingen Hvede (Copb. Fol 6, 7.)	8,032	257	-	109
1742 fra Toldstedet i alt Rug 5017 Tdr., Byg 3148 Tdr. Havre 3509 Tdr. Erter 1700 Tdr. Æbler 76 Tdr., 20 Skpd. Talg, 8 ½ Skpd. Vox, 42 Heste og 249 levende Sviin. (Pontopp. 6 T. S. 831	13,652	792	364	210
1789 til 1796 i Gjennemsnit Deraf 400 Tdr. Hvede. 7300 Tdr Rug, 7600 Tdr. Byg, 12, 000 Tdr	28,000	1,110	460	550

Havre 400 Tdr. Erter. (Jørgensens Beskr. S. 49, 126.)				
1840 til 1846 aarlig henved	70,000	1,000	-	-
1848 fra Toldstedet	88,000	927	55 ¼	62

Deraf 21,900 Tdr. Hvede, 9100 Tdr. Rug, 29,800 Tdr.
Byg 19,000 Tdr. Havre. 7000 Tdr. Erter. 350 Tdr.
Hørfrø og 100 Tdr. Rapssæd.

158.

Skjøndt her nu avles 3 á 4 Gange saa meget Smør som for 50 Aar siden, seer man dog, at Udførselen 1848 er mindre end den Gang, hvilket kommer deraf deels at der udføres meget baade Smør og Korn ved ulæstbrændte Baade til Svendborg, Nyborg og Ærø, uden Anmeldelse paa Toldboden, deels af Folkemængden er mere end fordobblet, og deels at Folk i Almindelighed nu leve mere flot og bruge forholdsmæssig meget mere Smør, Ost og Flæsk end i forrige Tider. Af Sviin blive ikke mange opfødte.

Den største Kjøbmand i Rudkjøbing i Aaret 1796 var Christian Paulsen Bay, som havde 4 Skibe i Søen dog kun i alt 70 Læster (Jørgensen S. 49 – 50). Nu er Sønnesønnen Pilegaard Bay den største; han eier flere Gaarde, Bymøllen og 6 Skibe, deraf Nogle ag betydelig Størrelse, samt en Herregaard i Jydland, og har en betydelig Capital i sin Handel. Hans Oldefader Morten Andersen Bay, hvis Fader var Bonde, nedsatte sig som Kjøbmand her i Byen omtrent 1720 (Skatteligningerne for den Tid), døde i Aaret 1770 i en Alder af 77 Aar (vide Kirkebog).

1654 Kostede 1 Alen Lærred 1 Mk., 1 Læs Brænde 1 Mk., Græsleie for 1 Ko 1 Td. (Kæmnerregnskabet for samme Aar).

1661 1 Kande Øl 3 Sk., 1 Kande Viin 24 Sk., 1 Kande Miød 16 á 18 Sk., 1 Pægel Brændeviin 4 Sk. (Raadstp. 1661 den 31 Octbr., 1663 den 29. Febr.)

1661 Pantsat 1 Ko for 10 Sletdaler, 2 store Langkar 12 Daler, 2 Skabe 5 Daler, 1 Egetræes Sengested med Himmel 10 Daler, 1 jernbunden Kiste 12 Daler (Tingb. Fol. 13).

1647 I Stervboer taxeret den 31. Martii: 1 Kobberkjedel 12 Pd. til 4 Daler 1 Hestetøi 3 Daler, 2 gl. Kobberkjedler 15 pd. til 15 Sk., 1 Steenskive 10 Daler, 1 Sta

159.

belseng 3 Daler, 1 Underdyne 10 Mk. 1 Hoveddyne 6 Mk., 1 Duundyne 4 Daler, 1 Dreiels Dug 6 Mk., 1 Egetræesskive 5 Daler, 2 Bænke 6 Mk., 1 Fyrskab 6 Daler, 1 Flæskeolden 3 Daler, 1 stort Egekar 5½ Daler, 1 Par Hørgarns Lagner 6 Mk., 21 Pd. gl. Tin á 14 Sk., 1 Jernkakkelovn 28 Daler, 1 Par Hørgarns Lagner 2 Daler, 1 Bænkekiste med Paneel 3 Mk., 1 Gaas 20 Sk. (Tingbogen Fol. 51). En Gaard 220 Daler (Fol. 60) og et Huus 180 Daler (Fol. 135).

1703 1 Himmelseng 5 Daler, Omhæng dertil af Halvstrts 2 Dalr, 4 gl. Dyner á 5 Daler, 2 Hovedyner á 3 Daler, 2 Hovedpuder á 2 Daler, 2 par gl. Lagner 2 Daler, 2 gl. Tinfade 2 Daler, 10 Stkr. gl Tintalerkener á 20 Sk. pr. Stk., 1 gl. Messingfyrbækken 2 Dalr, 1 liden Gryde (formodentlig Malm) 2 Daler (Pontop. Fol 72).

1728 1 Favn Brænde 4 Rd. 2 Mk., 1 Dito Pomersk 3 Rd. 2 Mk., 1 Tde ævter Smør 22 Rd., dito jydsk 16Re, dito Holsteensk 24 Rd., dito Fyens 24 Rd., 1 Skpd. jydsk Flæsk 16 Rd., dito Fyensk 24 Rd. 1 Lpd. Hollænderost 4 Mk. 8 Sk., 1 Lpd. Faaremelks eller ande sød Ost 1 Rd., 1 Tde. Aalborgsild 5 ´a 6 Rd., 1 Læs Hø 3 Rd. 2 Mk., 1 Pot Kornbrændeviim 18 sk., 1 Tde. Islandsk salt Kjød 7 Rd. 2 Mk., 1 Tde. dansk Kjød 5 Rd. 2 Mk., 1 Tde Lammekjød 6 Rd., 1 Tde. Byggryn og 1 Tde, Boghvedegryn á 3 Rd. 1 Mk., 1 Tde. Rug 2 Rd., 1 Tde. Halkalvtran 17 Rd., 1 Lpd. Talg 1 Rd. 3 Mk. (Copb.

Fol. 3) Man seer her en formelig Contrast imellem Varepriser og Priser paa Jprd og Bygninger.

1796 1 Tde. Rug 2 Rd., 1 Td. Hvede 3 Rd. 3 Mk., 1 Tde

160.

Byg 9 Mk., 1 Tde. Havre 1 Rd., 1 Tde. Erter 10 Mk., 1 Pd. Kjød 5 Sk., 1 Pd. Flæsk 9 Sk. 1 Pd. røget Flæsk 14 Sk., 1 Pd. Smør 15 Sk., 1 Pd. Ost 4 Sk., 1 Pd. Talg 15 Sk. (Jørgensens Beskr. S. 118.)

X.
Landprang og Smugleri.

Skjøndt Byen har gamle Privilegier paa Eneret til Handel og Skibsfart, og skjøndt det ved mange Mandater og Anordninger var strængelig forbudt, at drive Kjøbstadnæring paa Landet, have Landboerne her paa Øen saavelsom Ærøboerne dog næsten stadigen gjort Indgreb heri, saa at derover bleve førte bittre Klager af Borgerne og mangfoldige Retssager. Af den ovenanførte Udførsel i Aarene 1732 og 1735 sees, at den største Udførsel er skeet ved udenbyes Skibe. Ligeledes er det oplyst, at Landboerne stadig i forrige Tider saavelsom endnu, have havt mange Fartøier. En vidtløftig Besværing fra Borgerne med Landprangeriet i Aarene 1704 og 1722, hvorved tillige fremkom Afskrifter af en Mængde gamle Privilegier, som der lader uddragne af gamle Skrifter, som nu ikke mere findes, er ordlydende indført i Copb. 1695 – 1728 Fol. 74 – 69, Copb. for 1732 Fol. 50 – 62, og foroven i nærværende Skrift. Byfogederne Claus Berthelsen og C. Frederiksen, have ligeledes meget ofte anket derover. Fra 1691 til 1724 havde der været confiskeret Varer, som havde været forsøgt ind

161.

eller udsmuglede etc., for 990 Rd. 4 Mk. 11 Sk. (Copib. Fol. 60) og fra 1724 til 1734 for 652 Rd. 4 Mk. (Copib. 1835 Fol 6).

I Aaret 1654 blev Carstens Pilegaard fra Ærø sagsøgt for Smugleri og Landprang (Raadstp. d. 22 Sept.)

Der blev ligeledes ofte klaget over ulovlig Havne f.Ex 1698 (Copib. Fol. 41 – 41), saa og over uberettiget Kjøbstadnæring paa Landet (Copib. Fol. 30, 31, 34.)

XI.
Told – og Consumtion.

Tolden udgjorde i Aaret 1704 kun 793 Rd. (Copib. 62 – 63). I Aaret 1804 var den 1530 Rd. 36 Sk. (Begstrup 3 D. S, 572), men i 1846 var den steget op til 23,864 Rbd. (Arch. for Handel og Toldvæsen).
Consumtion. Den egentlige Consumtion blev indført 1675, i Anledning af Krigen med Sverrig. Den blev vel igjen ophævet en kort Tid; men siden atter indført, dog først rigtig ordnet ved Anordninger af 1671, 1672 og 1700 og flere (Mandix om Kammervæsenet S. 224 – 233). I Begyndelsen blev den bortforpagtet. Rudkjøbing Borgere tilbøde at betale 260 Rd. for Aaret 1673 (Raadstp. 1672 den 19. Novbr). 1677 blev den betalt med 500 Rd. fir det Aar (den ældste Copib. Fol. 10). 1696 blev den Byen overdraget imod 600 Rd. aarlig for nogle Aar, hvilken Summa lignedes paa Indvaanerne (Copi. Fol. 11, 15, 18, 34, 40, 41). 1704 udgjorde Consumtionen af

Viin, Brændeviin og Salt 24 Rd., den anden Consumtion var 6 á 700 Rd. (Copib. Fol. 73). 1728 blev den bortforpagtet til Jens Bang paa 1 Aar mod aarlig Afgift 800 Rd., men de indrullerede Søfolk skulde være frie for Consumtionen, Folkeskat og Magazinkorn, efter Fr. 16 Decbr. 1702 (Copib. Fol. 174). Fra 1731 til 1733 var den aarlig 835 Rd. og fra 1734 til 1736 var den steget til 1315 Rd. (Copib. Fol 44). 1764 blev den anslaaet til 1700 Rd. (Pontopp. 6 T. S. 831). I Aaret 1804 var Portconsumtionen 2341 Rd. 44 Sk. og Maleværksconsumtionen 1433 Rd. 93 ½ Sk. (Begstrup 3 D, S. 572); men 1845 var den almindelige Consumtion 3770 Rbd. og Afgiften af Brændeviin 7,8000 Rbd. (Archiv for Handel og Toldvæsen).

XII.

Skatter og Afgifter.

A, Kongelige Skatter og Præstationer.

Rudkjøbing maatte i ældre Tider levere fra 4 til 20 Matroser aarlig til Kongens Tjeneste og forsyne dem med Klæder, Sko og Penge, samt undertiden deeltage i Udredelsen af Defenstionsskibe (Raadstp. 1654 8 April, Copib. 1695 Fol. 13, 14, 1699 Fol. 49, 50, 51, 53, 54; 1700 Fol 57, 58; 1705 Fol. 91, 92; 1710 Fol 122; 1716 Dagjournalen, Raadstp. 1670 25 Novbr.: 1671 21 Decbr.; 1667 1. April, Copib. 1676 og 1681 Fol.

47, 71, 86, 95, 125). Artillerikudske (Copib. 1678 Fol. 80). Undertiden have her været presset Søfolk (Copib. 1709 Fol. 176). Enkelte Gange er der leveret til Armeen og Flaaden Meel, Kavringsbrød, Øl, Brændeviin, Flæsk og Tobakspiber for betydelige Summer (Raadstp. 6 octbr. 1657, Copib. 1678. 79, 1716 Dagjournalen). Saa har Byen ogsaa jævnligen havt streng Indqvartering, der nævnes enkelte Gange 26 Mand med Heste, som alle skulde have Forpleining in natura eller derfor 7 Rd. maanedlig pr. Mand, hvilket Antal Mand og Heste lader til at have været det ordinaire Antal (Raadstp. 1653 7. Septb., Copib. 1678 Fol. 82, 1683 Fol. 138). Desforuden har Byen maatte svare Skatter, Told, Consumtion og Accise. Kommer nu hertil, at Landboerne og Ærøboerne stadigen gjorde Indgreb i Kjøbstadrettighederne og Næringen og dreve Seilads, baade paa Ind- og Udlandet, da er det ikke til at undres over, at Byen og Borgerne kom i stor Gjeld, og at

mange Borgere søgte, alle strenge Forbud uagetet, at rømme bort, ladende deres Huse staae øde (Raadstp. 7. Sept. 1653, Copib. 1682 Fok. 114, Raadstp. 1675 Fol 41, Copib. 1735 Fol. 4),
Skatterne, som undertiden bleve inddrevne ved militair Execution, findes anførte for følgende Aar:

1676	Krigsstyr		896. – Sk.
1677	Ligeledes	600 Rd.	
	Ild- og Lysskat	226 –	
Contribut. og Matriculskat		200 –	
		1026	-
	(See den ældste Copib. Fol 31.)		
1716	Skatter		694 – 64 –
1717	Krigsstyr og Kopskat		1278 – 73 –
1718	dito dito		1256 – 80 –

	1719 Krigsstyr og Kopskat	1615 Rd- - Sk.
1720	dito dito	1019 - 6 -.
1721	dito dito	454 - 48 –
1729 til 1731	maatte Byen udrede aarlig 3	
	Aar Brandstyr til Frue Kirke i Kjøbenhavn	507 - -
	(Dagjournalen, Copib. Fol. 14, 18, 21, 24.)	

I den 11 Aars Krig med Sverrig, som endtes 1728, havde Byen maatte betale i alle Skatter i alt 8000 Rdr. og desuden tabt i Skibe og Ladninger ved Kaperi i alt 11,368 Rd. (Copib. 1735 Fol. 3 – 4). Tidligere vare Byens Borgere, som foran bemærket, blevne plyndrede af Fjender, og tabte Skibe og alt hvad de eiede nemlig 1627 og 1659,
Der kommer nu et Tidsrum, hvorudi ingen Oplysninger haves om Skatterne heraf Byen. Samtlige gamle Skatteprotocoller bleve 1846 tilligemed en Mængde Documenter udskudte af Archivet og solgte til Maculatur.
Det lader til, at Landsdommer Jørgensen i det af ham anførte Regnskab over Indtægter og Udgifter i hans Beskrivelse af 1796. S. 89 – 97, har anført de kongelige Skatter og Communeafgifterne imellem hinanden (see Side 85 – 87), og er dette Tilfældet, udgjorde Skatterne til Amtstuen for nedensanførte Aaringer følgende:

1789	Skatter efter Fr. 11 martii 1799	697 Rd. 331/3 Sk.
	ordinairt Extrapaabud	866 Rd. 36½ Sk.
		1493 Rd. 70 Sk.
1790	Ordinairt Extrapaabud	819 Rd. 53 Sk
1791	dito dito	814 Rd. 95 Sk.
1792	dito dito	818 Rd. 58½ Sk.
1793	dito dito	833 Rd. 58½ Sk.
1794	dito dito	843 Rd. 41½ Sk.
1795	dito dito	1083 Rd. 39½ Sk.

For Aaret 1847 bestode de Kongelige Skatter til Amtstuen i følgende:
1. Landskat:
a. Gammelskat af gl. Hartk. i alt 66 Tdr. 4 Skpr. 2 F. 2 Alb
Derfra Præstegaardens og by-foged Embedets 3 – 4 – 3 – 1½ -

		62 Tdr. 7 Skpr. 3 F ½ Alb.
Skatten deraf er		314 Rbd. 82 Sk.
b. Nyskat efter den nye Matricul:		
Som er	63 Tdr. 2 Skpr. 2 F. 1 Alb.	
Embedsjorden	3 - 3 - 1 - 2 ¾ -	
igjen	59 Tdr. 7 Skpr. – F. 1 ¼ Alb.	
Skatten deraf er		14 Rbd. 93 Sk.
c. Mølleskylds ufrit Hartkorn 5 Tdr. á 3 Rbd. 62 Sk. er		18 Rbd. 22 Sk.
d. Tiendeydende Hartk. 30 Tdr. 4 Skpr. 3 F. 1 ¼ Alb Kongetiende og 61 Tdr. 1 Skp. 2 F. ½ Alb. Kirketiende Hartk.		19 Rbd. 12 Sk.
		367 Rbd 17 Sk.
herfra 2/6 Bankhæftelsen		100 Rbd 30 Sk.
		er 266 Rbd 83 Sk.
2. Af Præstens og Byfogdens Hartk. eter Fr. 11. Septbr. 1822 § 2		3 Rbd 42 Sk.
3. 3/6 Bankh. efter samme Fr. § 1 og Rente kammerskrivelse 20 Octbr. 1838		14 Rbd 62 Sk.
4. Paabud efter Fr. 12 Jan. 1827 af 59 Td. 7 Skpr. ¼ A. Hertk. 9 Rd. 94 sk		
af Mølleskyld 5 Tdr. - Rd. 40 sk		
		10 Rbd. 38 Sk.
	Lateris	295 Rbd. 22 Sk.

166.

5. Fourageskat, Pl 23. Martii 1847		- Rbd. 25 sk.
6. Møllegrubeværksafgift		18 Rbd - Sk.
7. Landeveisskat, Renteskr. 21. Novbr. 1846		26 Rbd 7 Sk.
8. Bygningsafgift Fr. 1. Octbr. 1802 17 April 1816		1895 Rbd 30 Sk.
9. efter Fr. 17 Jan 1764 Rangskat		69 Rbd - Sk.
10 Stænderskat ½ Part.		80 Rbd. 34 Sk.
11 Bidraget efter Fr. 18 Septbr. 1832		49 Rbd. 62 Sk.
12. dito Fr. 23 Decbr. 1843		246 Rbd. - Sk.
13. dito Pl 23. Martii 1847		42 Rbd. 2 Sk.
14. efter Antegnelserne fra 1846		- 72 Sk.
	Summa	2722 Rbd. 73 Sk.

B. Commune-Afgifter.

Ifølge det ofte paaberaabte Kæmnerregnregnskab for Aaret 1654 var Indtægten i alt 649 Sletdaler. Iblandt Indtægterne nævnes Stadepenge ved Markerne kun i alt 3 Mk. 1 Sk., Leirmaalsbøder derimod 30 Daler. For 1 Nøds Græs i Koehaugen 1 Daler, 243 Læs Brænde af Vibelte Skov á 1 Mk. – 60 Daler, 243 Læs Brænde af Vibelte Skov á 1 Mk. – 60 Daler, Rodepenge af Haugen 10 Daler 1 Sk., Sværdpenge for Byens Scærd, som efter Attest fra Mester Christen havde vært brugt to Gange, 2 Daler, for 20 Alen Lærred á 1 Mk. er 5 Daler, 7 Alen dito á 18 sk. er 1 Daler 3 Mk. 14 Sk., fr et Tinfad 2 Daler. Iblandt Udgifterne anføres: betalt til Hans Fich i Svendborg 175 Daler, til

Slotsskriver Hans Knudsen 160 Daler, til Byens Tjenere: Latinsk Skolemester Aarspenge 20 Daler, Organisten 25 Daler, Klokkeren 5 Daler, Bytjeneren 13 Daler, Vægteren 13 Daler, Kohyrden 2 Daler, Markvægteren 2 Daler, for 2 Td. Øl til Schrøbeløv og Simmerbølle Sognemænd 6 Daler, til Raadmand

167.

Hans Rasnussen for er Kongsbrev at hente fra Kjøbenhavn 1 Træ paa 35 Læs, er 8 Daler 3 Mk., Jems Bødker, som skulde forvises Byen, resterede i alle Skatter 1 Daler 8 Sk.

Man kan ikke ret blive klog paa, om dette Regnskab alene angaaer Communalafgifter, eller om det tillige omfatter Kongelige Skatter. Den samme Uvished hersker med Hensyn til flere gamle Kæmnerregnskaber, hvoraf jeg tillader mig at anføre Hovedbeløbene:

1663 var den hele Indtægt		537 Dl. 1 Mk. 14 Sk
1666		880 Dl. 2 Mk. 15 sk
1668		751 Dl. 1 Mk. 5 Sk.
1674		395 Dl. 4 Mk. 4½ Sk.
1709		166 Dl. 3 Mk. 5 Sk.
1738		437 Dl. 5 Mk. 8 Sk.
1739.		
Indenbyesskatter	154Rd. 4 Mk. 4½ Sk.	
Fattigforpleining	83 Rd. 3 Mk. 13 Sk.	
Brand- og Vægterskat	67 Rd. 2 Mk. ½ Sk.	
Istandsættelsen af Noget ved Kippeshauge	68 Rd. 2 Mk. 14 Sk.	
Brandredskaber	39 Rd. 4 Mk. 9 Sk.	
Doctorskat	13 Rd. 1 Mk. 4 Sk.	
Græspenge i Kohaugen	19 Rd. – Mk. 15 Sk.	
Restance fra F. A.	11 Rd. 5 Mk. 13 Sk.	
Byens Lotterie	24 Rd. – Mk. – Sk.	
Til Frue Kirke	3 RD. 5 Mk. – Sk.	
P. Schmidts Skatter	30 Rd. 4 Mk. 5 Sk.	
		516 Dl. 4 Mk. 14 Sk.
1740 vare Skatterne til Byen i alt		498 Dl. 2 Mk- 3½ Sk.
1789 var begjert efter Jørgensens Beskr.		477 Dl. 1 Mk. 9½ Sk.
1791 ligesaa, efterat Raadhuset var bygget		639 Dl. 1 Mk. 14 Sk.

168.

1794 ligesaa	634 Dl. 5 Mk. 9½ Sk.
1796 ligesaa	736 Dl. 1 Mk. 15 Sk.

Lønningerne dengang til Kirkebetjenter vare:

Capellanen	12 Rd. 32 Sk.	
Klokkeren	17 Rd. 56 Sk.	
Organisten	24 Rd. – Sk.	
Den som passer Uhret	4 Rd. 40 Sk.	
Orgelpasseren	1 Rd. - Sk.	
Viaticum til Provsten	1 Rd. 24 Sk.	
Kirkeskriveren	- Rd. 88 Sk.	
		63 Rd. 3 Mk. – Sk.

Andre Udgifter efter Kirkeregnskabet:

Præste-Enke Madame Rifberg til Huusleie	10 Rd. – Mk. – Sk.
Til Kirkelys	2 Rd. – Mk – Sk.
Brandhjælp af Kirken og Skolehuset	10 Rd. – Mk 5 Sk.
Expenser	3 Rd. 2 Mk. – Sk.
Douceur til Kirkeværgen	10 Rd 3 Mk. – Sk.

Kirkens Indtægter vare:

Tavle- eller Blokpenge	20 Rd – Mk. – Sk.
Tiendeafgiften af Korn og Qvæg	90 Rd. 1 Mk. – 10 Sk.
Mulktpenge	3 Rd – Mk. – Sk.
Stolestadepenge omtrent	50 Rd. – Mk – Sk.
Jordleie	13 Rd. 3 Mk. – Sk.
For Jord og Klokker ved Lig	30 Rd. – Mk. – Sk.

(Jørgensens Beskr. S. 64 – 65.)

I Aaret 1843 har der været lignet paa Indvaanerne af alleslags

Kæmnerskatter	5026 Rbd.
for 1848	6200 Rbd.

169.

Den summariske Indtægt og Udgift efter de forskjellige Aars Regnskaber har været:

1843.	1. Kæmnerregnskabet	5305 Rbd. 4 Mk 4 Sk.
	2. Skoleregnskabet	1024 Rbd 1 Mk. 7½ Sk.
	3. Fattigregnskabet	1874 Rbd. 5 Mk. 3 ½ Sk.
	4 Kirkeregnskabet	994 Rbd 5 Mk. 14 ½/4 Sk.
	5. Havneregnskabet	3146 Rbd – Mk. – 2 Sk.
1846	1. Kæmnerregnskabet	5258 Rbd 4 Mk. ½ Sk.
	2. Skoleregnsk (derunder Laan til ny Bygning)	6091 Rbd 5 Mk. ½ Sk.
	3. Fattigregnskabet /derunder ligeledes Laan)	4270 Rbd 3 Mk. 6½ Sk.
	4. Kirkeregnskabet	870 Rbd 2 Mk. 91 Sk.
	5. Havneregnskabet	4091 Rbd 2 Mk. 9½ Sk.
1847	1. Kæmnerregnskabet	5987 Rbd 2 Mk. 1 ¾ Sk
	2. Skoleregnsk. (derunder Laan til ny Bygning	3902 Rbd. – Mk. 10 Sk.
	3. Fattigregnskabet (derunder en indfriet Obl.)	3568 Rbd 1 Mk. 2 ¾ Sk.
	4. Kirkeregnskabet	1135 Rbd 2 Mk. 2 ¾ Sk.

Om Misforholdet imellem Afgiftsbyrderne nu imod i ældre Tider i Fredsaar, naar man regner efter Antallet af Skatteydere, see foroven S. 134 – 135.

Communen eiede 1847 Kirken, Skole- og Fattigbygningerne, Raadhuset, Gjordemoderboligen, Sprøitehuset, Gruusbanken i Gallemarken 4 Skpr. Lamd, Exerceepladsen (Byfogedembedets forrige i Rue) 7 Skpr. Land, 2 Mølledamme, det ene i Rue og det andet i Møllemarken samt Dæmmet paa Vibelte. Af Capitaler eiede Kirken i 1847 2864 Rbd.

derfra den Gjeld 1000 Rbd.

---------- 1864 Rbd.

170.

Fattigkassen eiede 1847 6070 Rbd. 78 Sk.
men skyldig 990 Rbd. – Sk

I alt 6944 Rbd. 4 Mk. 14 Sk.

Kæmnerkassen skyldig 1847
4349 Rbd. 52 Sk.
Skolekassen ligeledes 9790 - 24 Sk
---------- 14139 Rbd – 4 Mk. 11 Sk.

Communens Gjeld større end dens tilgodehavende Capitaler 7194 Rbd. 5 Mk. 14 Sk.
Det Mehlske Legat eiede i Capital 2000 Rbd - Mk - Sk.
Havnekassen eiede i Capital 3245 Rbd.
men laant til den nye Havn 8000 Rbd.
Skyldig ----------4755 Rbd. – Mk – Sk.

Uddrag af Kæmnerregnskabet for 1847.
I. Udgifter paa Grund, Næring og Jorder.

A. Lønninger. Byfogden 18 Rbd. 34 Sk., Byskriveren 17 Rbd. 32 Sk., Chordegnen 30 Rbd. 64 Sk., Organisten 36 Rbd. 32 Sk., Chordegnen 30 Rbd. 64 Sk., Organisten 36 Rbd., Politibetjenterne 175 Rbd., Arrestforvareren 150 Rbd., Tillæg af Amtsrepartitionsfondet 75 Rbd., Gjordemoderen Løn, Græsleie og Brænd 83 Rbd., hvoraf Amtsreparationsf. og Skrøbeløv Sogn betaler 30 Rbd., Opsynsmanden ved Gruusgraven 3 Rbd. 32 Sk., i alt under denne Post 561 Rbd. – Sk.
B. Kongelige og andre Skatter som Commune betaler 397 Rbd. 85 Sk.
C. Ubestemte Udgifter. Friægter 8 Rbd.
65 Sk,, Extreindqvart. 60 Rbd. 80 Sk., til
Indrulleringschefen 10 Rbd., Afgiften for

171.

Transport 958 Rbd. 85 Sk

Execeerpladsen 6 Rbd., for Treykningen af
Regnskaberne og Skatteprotocollen 22 Rbd. 26 Sk 107 Rbd. 65 Sk.
D. Til Offentlige Stiftelser 53 Rbd. 40½ Sk
E. Renter og Capitalafdrag 372 Rbd. 80 Sk.
F. Broers og Veies Vedligeholdelse 190 Rbd. 88 Sk.
G. Borgervæbningen, Lønninger 60 Rbd. – Sk.
H. Brand- og Vandvæsen, brandinspecteuren 12 Rbd, alle Væterne 199 Rbd. 48 Sk og til forskjellig 62 Rbd 40 k, i alt 273 Rbd 88 Sk.
I. Brolægningsfondet aarlig 100 Rbd – Sk.
K. Ubestemte Udgifter 263 Rbd. 62 Sk.
L. Underballance fra 1846 118 Rbd. 49 Sk.

2499 Rbd 77½ Sk.

II. Skortseensfeierløn 93 Rbd 95 Sk.
III. Udgifter paa Formue og Leilighed.

A. Offentlige Udgifter	120 Rbd. 44½ Sk.	
B. Amtsrepartitionsf.	b61 Rbd 82 Sk.	
C. Renter og Capitalafd. af Obligationer af 17 Decbr. 1832	208 Rbd – Sk.	
E. Kirken efter Resol 15 Sept 1832	100 Rbd. – Sk.	
F. Skolevæs. modtaget	1316 Rbd. – Sk.	
G. Fattigvæs. ligeledes	1680 Rbd – Sk.	
H. Ubestemte Udgifter	83 Rbd – 61 Sk.	
I. Underballance 1846	62 Rbd – 81 ¾ Sk.	
	----------	3733Rbd. 1 ¼ Sk.
	Summa	6326 Rbd. 77 ¾ Sk.

172.

Taxtskillingerne for Jord, Bygninger, Formue og Næring vare i Aaret 1661 i alt 382 ½ Sk. (vide Ligningen for bemeldte Aar). 1685 vare de for Næring og Brug alene 138 Sk. (Raadstp. Fol. 143). 1849 udgjorde de paa Formue og Leilighed 699 ¾ Sk., paa Grund 117 1/6 Sk. og paa Næring 707 Sk. Paa jver Skilling Grundtaxt kom 7 Rbd. 57 Sk., paa hver Skilling Næring 1 Rbd. 23 ¾ Sk. og paa hver Stilling Formue og Leilighed 5 Rbd. 12 Sk.

Grundtaxten er meget gammel, maaslee er den grundet paa den almindelige Taxation i Aaret 1683, omtalt foroven. Den passer ikke til Nutiden, og den r bleven saare ulige for nogle Steder ved Udstykning førend Pl. 19 Marts 1790 udkom, men det er vanskeligt at faae den forandret, da de nærværende Eiere af Stederne have kjøbt disse med den gamle Taxt.

Jorderne vare efter den gamle Ansættelse 491 Td. 2 Skp. Sædeland, men efter den nye Opmaaling 1825 udgjøre de kun med Sylte og Enge samt Embedsjorder i alt 487 Td 3 1225/1750 Skp., Forskjellen ligger tildeels i, at man i forrige Tider her i Byen kun regnede paa nogle Jorder 10,000 □ Alen, paa andre 12000 □ Alen o. s. v., men det nye Maal er i det Hele regnet efter 14,000 □ Alen pr. Tønde Land Overflade. Byskatten paa Jorderne udgjør 1849 i alt 443 Rbd. 62 ¾ Sk.

173.

XIII.
Embedsmænd etc. forhen og nu.

A. Lehnsmænd.

Saalænge Grevskabet Langeland var et Kongeligt Lehn, stod Rudkjøbing under de Fyrste og Lehnsmænd, som have regjeret her, jeg finder det derfor passende her at anføre disse Mænds Navne, forsaavidt de ere mig bekjendte af Hvitfeld og Pontoppidan.

Fyrsterne, som skulle jave været i Besiddelse af Langeland, ere:

1. Kong Valdemar den Andens Sønnesøn Erik Knudsen, død 1304. (Hvitfeld S. 198, 242, 262.)
2. Kong Abels Sønnesøn Abel, der boede og døde i Svendborg. (Privilegierne af 1287, 1296 og 1355.)
3. Valdemar, 1ste Hertug i Sønderjydland, 1287. (Privl. foroven S. 36 – 27.)

4. Erik Langbeen, Hertug i Sønderjydland, 1282, død 131½1.
   (Privil. foroven S. 53, med Anm.)
5. Valdemar II., Hertug i Jydland bemægtigede sig Øen 1326, men blev fordreven først af Bent Ahlefeld til Hindsgavl 1355 og siden f Kong Valdemar Christophersen selv 1358. (A. Hvitfeld S. 540, 514, Pontop. Atlas 3 T. S. 611 – 612.)

Foruden disse kunne anføres: 6. Kong Hans, som Prinds (vide Inscriptionen paa Tranekjær gl. Kirkeklokke). 7. Kong Hanses Dronning Christine.

Lehnsmænd efter Hvitfeld og Pontoppidan:

1. Laurits Johnsen Drost, indsat af Hertug Valdemar 2, om-

174.

   1330. (Flere Familier med Navnet Johnsen have været af dansk Adel, men alle uddøde.)
2. Henning Meinstrup 1368 – 1371
3. Grev Hans af Evesteen 1436- Ingen af disse tvende findes nævnte i D. Adels-Lexicon.
4. Drode Lauritsen. (Flere med Navnet Lauritsen have været danske Adelsmænd.)
5. Jens eller Johannes Andersen, Ridder, 1394. (En Jens Andersen var 1396 Lehnsmand i Nyborg. Flere af Navnet Andersen have været dansk Adelsmænd.)
6. Den Totske Familie, kaldet de Axelsønner, have havt Lehnet i Pant, men bleve fradømt Besiddelsen af Rigens Raad 1453, for deres Sjæls Frelse af Skjærsilden hedder det.
7. Henrik Klisten – findes ei blandt danske Adelige
8. Ditlef Rotleif – do
9. Phillip Axelsen, Ridder, 1460. (Af den Totske Familie, uddød.)
10. Erik Sturre 1469. Af en gl. berømmelig Holsteensk Familie som er uddød).
11. Johan Vinsterman 1479.
12. 12 Bernt Bille (Steen Bille og Erik Bille, Brødre, have boet paa Vestergaard og Møllegaard 1636 – 1644
13. Anders Tidemand. (Findes ikke i Adels-Lexiconet. En Familie af dette Navn boer nu i Rudkjøbing.)
14. Hans Valkendorf — 1642 har en Henning Valkendorf saggivet en Kone i
15. Axel Valkendorf — Rudkjøbing, og Anne Hedevig Valkendorf var gift med Knud Urne paa Faareveile, og fik siden Jørgen Scheel,
16. Niels Andersen 1509 — Findes ikke i Adels-Lexiconet
17. 17. Eiler Eriksen
18. Thomas Nielsen

175.

19. Christen Hvid. (En Familie af dette Navn var Adel, men uddød. En Familie med samme Navn er Bønder og har boet i Snøde i 200 Aar.)
20. Søren Stampe 1515 (Var Dronning Christines Embedsmand.)
21. Jens Juel 1521. (En meget gammel berømt Familie 1229 var en Juel Cannik i Ribe.)
22. Otte Krumpen 1530 – 1534. Var Kong Christian 2´s troe Mand. Blev ved Overrumpling af Søren Stampe pg Lang Herman fra taget Besiddelsen 1534). En Otte Krumpen til Hørbygaard var i Statsraadet 1545 – 1555.
23. Hop von Dintlaf 1 Aar. (Findes ei mellem danske Adelsmænd.)
24. Marqvar Tidemand 3 Aar. (Eiede Helderup i Fyen og var Christian 3´s Embedsmand paa Holbeck Slot 1547.)

25. Præbjørn Podebusk 8 Aar. (Familien stammer fra Fyrster paa Rygen. Den første af dette Navn var Præbjørn Podebusk, som levede 1380. Familien er dragen ud af Landet til Sverrig og Pommern).
26. Jørgen Brahe i 7 Aar. (En meget gammel Familie kommen fra Østerrig, var her 1226.)
27. Eiler Røno til Hvidkilde og Faareveile, 5 Aar, 1551, døde 1563, Med ham uddøde den gamle Familie af dette Navn.
28. Frants Brochenhuus til Brangstrup og Egeskov 1569, 7 Aar. Var Lehnsmand i Nyborg 1558. (Denne Familie indkom i Kong Chr. 3dies Tid og har eiet mange Godser, til forskjellige Tidr. Indtil 1649 var der en Diderik Brochenhuus Byfoged i Rudkjøbing, og længe efter den Tid en Christopher Brochenhuus, Capitainlieutenant og

176.

Toldforvalter, som og har boet i Guldberggaarden i Illebølle.)
29. Eiler Rønno, 3 Aar.
30. Jørgen Marsviin, 5 Aar, 1563. (en mand af samme Navn eiede Faareveile 1634 – 1644. Var af en gl. berømt Familie, som er uddød.)
31. Maurits Podebusk, 18 Aar, 1569.
32. Byrde Rantzau, 14 Aar. (Meget gammel berømt Familie.)
33. Kaurits Brochenhuus, 1 Aar. (Var Lehnsmand i Nyborg 1859. Har 1585 foræret 2 Messinglystestager til Alteret i Rudkjøbing Kirke.)
34. Henrik Belov, 1 Aar, 1596. (Familien indkom fra Mechlenburg under Frederik 2. Henrik Belov var den Første Familien er uddød.
35. Niels Friis, 13 Aar. (De Friser er en gammel Familie.)
36. Vilke Gydersen. (En Fru Gyde nævnes blandt danske Adelige.)
37. Franta Rantzau, 1611.
38. Mogens Ulfeld, 1617.
39. Jens Juel.
40. Ivard Kruse, 3 Aar. (En gl. Slesvigsk Familie af dette Navn er uddød.)
41. Hans Lindenov, 3 Aar. (En gl. Slesvigsk Familie af dette Navn er uddød.)
42. Johan Friis, 1624 3 Aar.
43. Christopher Ulfeld, 1627.
44. Peder Basse til Sørup, 1639. (Sreen Basse var Lehnsmand i Nyborg 1423 og en Magrethe Basse var gift med Hans Steensen til Steensgaard 1594. Den adelige Familie af hiint Navn uddøde med Peder Basse.)

177.

45. Otte Tott, 1642
46. Hannibal Sehested, blev siden Minister.
47. Christopher Urne.
48. Grev Christian Rantzau, 1652. Fik siden Kronens Gods i Pant. Hans Datter blev gift med Storkantsler Grev Frederik Ahlefeldt, som kjøbte Godset og fik det oprettet til Grevskab 1672 for sin Familie paa Sværdsiden. Denne Herre, som var Bleven Rigsgreve 1665 og dansk Lehnsgreve 1672, døde 7 Juli 1686. Den ældste Søn, General Frederik von Ahlefeldt, fik Grevskabet, men døde barnløs 46 Aar gammel, 10 Juni 1708. Lehnet gik nu over til Halvbroderen, General Grev Carl von Ahlefeldt, som udførte mangfoldige Magelæg med andre Godseiere og Eiendomsbesiddere og oprettede flere af Forpagtergaardene. Han døde 1722. Sønnen, General Frederik v. Ahlefeldt, blev Lehnsgreve, betalte Faderens Gjæld, oprettede Stamhuset Ahlefeldt 1754, og døde 1774 eller saa omtrent. Grevskabet etc. gik over til Sønnen, General Grev Christian Ahlefeldt, men senere arvede han tillige Grevskabet Laurvigen i Norge og Kjøbte Møllegaard med Gods, havde mange Børn, døde af

Smaakopper 1791. Denne Greves ældste Søn, General Grev Fr. Ahlefeldt-Laurvig, havde kun eet Barn, en Datter, gift med den preussiske General Lütsou, bekjendt fra den franske Krig. Grevskabet, med Stamhuset Ahlefeldt, gik ved benævnte General Grev Frederiks Død i 1834, over til Brodersønnen, nærværende Lehnsgreve Christian Johan Frederik Ahlefeldt-Laurvigen, Kammerherre, Oberstl., Commandeur af Dannebrogen etc. etc. Grevskabet Laurvigen var i 1805 bleven solgt, men en Fideicommiscapital sat isteden, hvoraf Lehnsgreverne skulle nyde Renterne. Nærværende

178.

Lehnsgreve modtog Grevskabet Langeland med stor Gjæld. Samtlige anførte Lehnsgrever have været milde Herskaber for deres mange Undergivne. Familien skal oprindelig nedstamme fra det Bayerske og det Oldenborgske Fyrstehuus og kunne efterspores lige op til 1060. En friherrelig Slægt, med Navnet Ahlefeldt, har langt tilbage i Tiden boet i Byen Ahlefeldt i Stiftet Hildesheim, hvorfra nogle af Slægten, som kom i Uenighed med Lehnsherren, indflyttede til Hertugdømmet Holsteen (vide d. adel Lex- 1 D. S. 4), og 1160 har en Ahlefeldt eiet en Gaard i Hertugdømmet Slesvig. Den første Ahlefeldt, som i gamle Documenter findes at have boet i det oprindelige Danmark, var Benedictus von Ahlefeldt, som levede 1320. Det er formodentlig den samme som hos Hvitfeldt er kaldt Bent Ahlefeldt og 1355 fordrev den sønderjydske Hertug Valdemar den 2den fra Langeland. Bent Ahlefeldt boede paa Hindsgavl i Fyen, hvor hans Frue nogle Aar senere døde. I den ulykkelige Krig, som Kong Hans førte i Ditmarsken 1500, var en Holsteensk Ridder Hans Ahlefeldt Feltmarskalk og Fører af Dannebrogen, men faldt tilligemed 10 af hans Slægt. (See Molbechs Historie om denne Krig S. 127.) Gotske Ahlefeldt var Biskop i Slesvig og forsvarede Danmarks Interesser mod Keiseren. Han var den eneste catholske Biskop, som ikke blev afsat ved Reformationen. (Holbergs Danmarks Hist. 2 D. S. 17, 542.)

B. Landsdommere.

Kjøbstaden og Øen havde i ældre Tider deres eget Landsting.

De Landsdommere, man veed af at sige, ere:

1. 1626, Eri Bilde (Bille). Boede paa Vestergaard og Møllegaard. (Cfr. Tingb. for 1642 Fol 69, 82.)

179.

2. 1649 – 1659, Vincentz Steense til Steensgaard. Blev skudt ved de Svenskes Landgang 1659 ved Andemose paa Hou. Havde anført Folket med Klogskab og Tapperhed. Der siges, at der faldt 1000 Svenskere. Steensen kom ridende til sin Gaard bød paa Hesten. Hans Enke, den modige Anne Holch, hævnede hans Død, idet hun under et Drikkelag paa Steensgaard, lig ihjelslaae mange Svenskere, efter først at have øst varmt Brændeviin i Øinene paa dem. Man mener endu at finde Spor af Blod paa Væggene i de gamle Kjeldermure i Hovedbygningen fra dette Slagteri.
3. 1665 – 1674, Erik Kaas til Hjortholm og Lindskou. Lod bygge Kirketaarnet i Fodslette 1649.
4. 1674, Thomas Bech til Bjerrebyegaard. En Mand af same Navn, har fort forude været Foged paa Tranekjær.
5. 1677, Ulrik Luft.

Landstinget blev nu ophævet paa Langeland. Her har ogsaa været en Amtstue, men som blev 1699 flyttet til Nyborg.

C. Borgemestere.

1. Anders Andersen 1619.

2. 1623 – 1643, Peder Tommesen. Var tillige Tolder, havde mange Eiendomme, blev af Lehnsmanden sagsøgt for flere Aars Regnskaber. Enten førte mange Processer, levede 1669, døde fattig. Alle hendes løse og faste Eiendomme bleve udlagte Kongen, som igjen overdrog samme til en Hans Hansen Schmidt af Kjøbenhavn i Aaret 1679. (Tingb. 1650 Fol. 111, 141, 142, Raadstp. 1672, 2 Apr.) Peder Thommesen og Hustru skjænkede 1632 den store Lysekrone til Kirken.
3. 1643 – 1661, Hans Lauritsen. Blev aldeles udplyndret af de Svenske 1659, døde 1661.

180.

4. 1661 – 1668 Jørgen Rasmussen. Drev borgerlig Næring, ligesom de fleste Embedsmænd paa den Tid. (See Skatteligningerne.)
5. 1669 – 1674, Thomas Nissen. Forlod Byen og tog Tjeneste andetsteds, hedder det. Var tillige Tolder.
6. 1674 – 1683, Mogens Hansen. Blev Byfoged, da Borgemesteembedet ophørte 1683.

D. Raadmænd.

Vare altid 4 ad Gangen. Oprindelig bleve de valgte af Magistraten og Borgerskabet (Chr. 3. Stadsret 1547 C. 51), men senere finder man, at Lehnsmanden i Tranekjær gjorde Fordring paa at beskikke dem (Tingb. 1652 Fol 29).
1650 – 1657, Jørgen Rasmussen, Oluf Nielsen, Steen Steensen, Thomas Zinchler.
1669 – 1671, Hans Rasmussen, Peder Madsen, Niels M. Bang, M. Pank.
1671 – 1674, Hans Rasmussen, Niels Federsen, Michel Lauritsen, Claus Bertelsen.
1674 – 1683, Hans Rasmussen, Niels Federsen, Michel Lauritsen, Claus Bertelsen.
Den nævnte Hans Rasmussen har ladet Mellemklokken omstøde 1693, død f. A. 71 Aar gl.

E. Byfogder.

1. 1616 Christian Lauritsen. Var tillige Tolder, skjænkede 200 Rdl. til Kirken.
2. 1628, Mogensens Jensen.

181.

3. 31632, Marcus Hansen (see den gl. Skifteprotocol
4. 1638 – 1641, Poul Hansen (see den gl. Skifteprotocol.
5. 1641 – 1649, Diderik Brochenhuus, var af gammel adelig Familie (see under Lehnsmænd).
6. 1649 – 1652, Ebbe Pedersen, var formodentlig kun constitueret. Han dømte en Karl, Adam Pedersen, som tilligemed en Knud Bøssemager af Steengade havde stjaalet Qvæg paa Marken og slagtet samme i Peder Skippers Gaard i Ramsherred, efter egen tilstaaelse, men uden Forsvar, til Galge og Green. Begge Tyvene bleve hængte uden Appel. Vibeke Peder Skippers, som havde været Medvider og tillige bedrevet Hoer med Tiltalte, blev dømt til samme Straf, efter Tyvenes Angivelse for Retten, og da de gik til Døden. Hun havde vel selv vedgaet sin Deeltagelse for Retten, men som hun dog siden fragik igjen, PederSkipper, som havde været fraværende, da Forbrydelserne forøvedes, blev frifunden (Tingb. Fol. 75). Knud Bøssemager maa antages at være dømt ved Nørreherred. Kort forud var et Fruentimmer, Karen Olufsdatter Amme, for at hælet med en Mette Tiggerpige, der havde stjaalet i en Boutik, dømt til Kagen og at have sin Hovedlod forbrudt. Mette Tiggerpige blev, om Umyndig, dømt til at være Byens Disciplin og Straf undergiven. (Tingb. 1649 Fol. 57.)
7. 1652 – 1654, Christen Thomsen.
8. 1654 – 1673, Jørgen Jørgensen.
9. 1673 – 1681, Mogens Jespersen.

10. 1682, Anders Jensen.
11. 1682, Anders Christensen Brun.
12. 1683 – 1698, Mogens Hansen, død 1693, 59 Aar gl. For-

182.

hen Borgemester. Skjænkede til Kirken 1 Kalk og Disk paa 41 ½ Lod Sølv. Har skreven en Bylov.

13. 1693 – 1715, Claus Bertelsen, vat født paa Ærø, døde 66 Aar gl. Var forud Raadmand, Herredsfoged og birkedommer. Eiede Søvertorpegaard og 2 Skibe i Søen. Dred Handel med Korn og Tømmer. Skjænkede til Kirken, Skolen og Fattige omtrent 200 Rdl., men havde ogsaa nydt store Fordele ved Kirketiendens Forpagtning mod en ringe aarlig Afgift 29 Rdl. Var 3 Gange gift, hans sidste Hustru overlevede ham i 15 Aar. Byggede en Begravelse i Forening med Rasmus Pedersen, som nlev nedbrudt for 30 Aar siden. Han var for sin Tid en ret dygtig Mand. Til hans Ihukommelse findes et Epitaphium ophængt
i Kirken.
14. 1716 – 1743, Christopher Frederik Frederiksen. Blev gift med Formandens Enke, Anne Rosine Butner, som døde 1731 i sit 64de Aar. 1717 lod han og Rasmus Pedersen det gamle Orgel istandsætte. Var en dygtig, virksom og brav Mand, som arbeidede trolig til Byens Gavn, afstod fra Embeder, døde 1754.
15. 1743 – 1768, Christian Pedersen Møller, Kammerraad, døde 51 Aar gl. Eiede Søvertorpe og Bischopstorpe med stort Bøndergods samt Veistrup i Fyen. Var en meget fiffig Mand, men har ikke efterladt sig noget meget godt Eftermæle, ligesaalidet som hans Moder, der siges at have gaaet igjen og at være bleven manet. Hans eneste Barn, den bekjendte Fru Holm, var først Gigt med en Cancelliraad Holm, som blev forviist. Siden drev hun i mange Aar omkring her paa Landet, først med en Magens Gasse, derefter med en Skoflikker, Zacarias
, med hvilken hun var

183.

bleven gift. Omsider blev hun optaget i den Mehlske Legatbolig her i Byen og nød Understøttelse af Legatet. Hun døde for faa Aar siden, omtrent 90 Aar gammel. For resten var hun ærlig, stille og reenlig og tiggede aldrig.

16. 1768 – 1789, Johan Thomas Flint, Generalauditeur. Blev gift med Formandens rige Enke. Solgte Bischopstorpe, Søvertorpe og Veistrupgaard. Var en meget dygtig Mand, blev forflyttet til Kjøbenhavn og der ansat som Politimester, hvor han døde. Han efterlod 2 naturlige Sønner, Mads og Jens Flint. Den første druknede i Stormen den 2 Novbr. 1821 under Siø.
17. 1789 – 1805, Stephen Jørgensen, var en dygtig og brav Mand, som længe blev omtalt med Agtelse og Kjærlighed her paa Steder. Han udgav 1796 den her ofte paaberaabte Beskrivelse over Byen, der dog er meget ufuldstændig, hvad gamle Efterretninger angaaer. Blev Landsdommer i Viborg og døde som Justitsraad.
18. 1805 – 1810, Vestengaard, Cancelliraad. Var ligeledes en dygtig Mand. Blev forflyttet til Colding.
19. 1810 – 1828, Nicolay Christian Herholdt. Var en god Mand, som alle elskede. Blev forflyttet til Corsøer, hvor han døde. Var udnævnt til Hustitsraad.
20. 1828, Marcus Pauli von Schmidten. Udnævnt til Etatsraad. Er en meget dygtig Forretningsmand.

Nr. 15, 16, 17, 18, 19 og 20 have alle tillige været Herredsfogder i Landlands Herreder.

F. Byskrivere.

1. 1628 Marcus Hansen.
2. 2. Laurits Hansen

184.

3. 1652, Anders Jensen
4. 1653 Thomas Hansen
5. 1654 Peder Rasmussen
6. 1654 – 1659, Christen Christophersen.
7. 1660, Jens Christensen.
8. 1675, Jørgen Jensen.
9. 1682 Søren Jensen, død 1693.
10. 1693, Mathias Bang. Drev Viinhandel. Hans Efterkommere boe endnu i Byen.
11. 1720, Johannes Borchsenius, død 1748. Var tillige Postmester.
12. 1748, Ulrik Møller, død 1758.
13. 1758, Schrøder, død 1784.
14. 1784, Peter Copmann, død 1812. Var tillige Herreds- og Birkeskriver, samt siden 1800 ogsaa Branddirecteur. Døde 76 Aar gammel. Hans Fader var Præst i Kjøge og en Broder Præst i Nakskov, men selv havde han oprindelig været Kok.
15. 1813, Johan Mathias Thomsen, Cancellieraad. Samme Embeder som Formanden, døde 1827. Var tidligere i det danske Cancellie.
16. 1828, Jacob Johan Lund. Tillige Birkedommer og Skriver paa Strynø, Herreds- og Birkeskriver paa Langeland. (Strynø havde sit eget Tind 1650. Rudkjøbing Tingb. Fol 177) Har tidligere i mange Aar været Stiftsfuldmægtig i Odense. Er en brav, men nu gammel Mand.

Branddirecteurembedet blev i nogle Aar beklædt, efter Cancelliraad Thomasens Død af Ghæstgiver Ørsted. Efter denne Død blev Embedet lagt under Herredsfogden.
Fra Mai 1811 til Marts 1814 var jeg Fuldmægtig hos

185.

Retskriverne. Ved Copmans Død 1812 blev jeg constitueret Birkeskriver i Vacanceen.

G. Procuratorer og Andre,

som have gaaet i Rette i Rudkjøbing.

1. 1642, var der mange Bønder og Ridefogder, som gik i Rette for Andre. Af saadanne kunne nævnes: Oluf Olufsen og Jens Hansen af Skrøbeløv, Hans Nielsen af Stoense, Jesper Hansen i Longelse Bønløkke, Oluf Nielsen og Christen Nielsen af Faareveile, Jacob Hansen af Skiebjerg, Jørgen Madsen af Bønløkke og Jørgen Hansen af Bjerreby.
2. 1642, Morten Simonsen af Rudkjøbing, var beskikket Sagfører.
3. 1642 Niels Hansen af Rudkjøbing, ligesaa, blev siden Herredsfogded i Sønderherred og boede paa Skovsgaard. Forhen omtalt.
4. 1642 Bent Hansen af Rudkjøbing. (Om alle forannævnte Sagførere see Tingbogen for 1642 Fol. 3 – 12, 18, 19, 22, 23, 25, 29.)
5. 1650 søger Jacob Christensen af Hjortholm Anne Peder Thommesen Borgemesters for Salair og Udlæg i mange for hende førte Sager (Tingb. Fol. 111 – 112).
6. 1732, Jacob Espe, Høiesterets-Procurator.
7. 1732 Lorents Pedersen af Odense, Procurator.
8. 1732 Anders Hansen, ibidem.

9. 1732 Holst, Herredsfoged paa Langeland.
10. 1732 Sparre, Birkedommer do.
11. 1732 Lind, Birkeskriver do.
12. 1732 Christen Vest Læsøe, hos Birkedommeren.
13. 1732 Peder Vrede, Forpagter paa Holmegaard.
14. 1732 I. Schmidt, forhen Forvalter ved Grevskabet.

186.

15. 1732 Anders Schjødsler, Consumtionsforv. i Svendborg.
16. 1732 Jørgen Borring af Svendborg
17. 1732 Lars Nielsen paa Langeland.
18. 1732 Hans Vallekilde do.
19. 1732 Johan Iversen do.

(Copib. Fol. 49.)

20. 1753, Hjerønmus, Forvalter paa Nedergaard. Førte Sager for sin Herre, Generalmajor Banner-Kaas, og gjorde Reiser baade til Ærø og Jydland. Havde kun i aarlig Løn og Skrivematerialier i alt 32 Rdl.
21. 1790 – 1794, Landvæsenscommissair Bagge. Boede og døde paa Charlottenlund. Almuen troede at have seet ham ofte igjen efter Døden.
22. 1790 – 1794, Birkedommer Nyborg o Trankjær, samt Procurator Petersen og Procurator Hansen.
23. 1792 – 1816, Procurator Mogensen i Humble.
24. 1812 – 1818, Procurator Nyborg Emmebølle.
25. 1819 – 1833, Procurator Peter With Krogsgaard.
26. 1819 – 1849, Procurator Petersen i Londelse.
27. 1818 – 1849, Procurator Hans Jacob Th. Boegaard I Skrøbeløv.
28. 1821 – 1849, Procurator mig selv, Peder Rasmussen i Rudkjøbing, var tidligere Forvalter og Procurator i Sjælland.

I ældre Tider vare her ualmindelig mange Processer, undertiden om 1 Mk. eller 12 Skilling. I Aret 1738 blev det forbudt Jørgen Kastrup i Svendborg at gaae i Rette for Andre.
Indtil Chr. 5. Lov udkom, dømtes efter Jydske Lov og de da gjældende Reccesser (1647 Tingb. Fol. 95, 1682 Raadstp. Fol. 127).

187.

H. Forligelsescommission,

Blev først indstiftet efter Fr. 10 Juli 1795. De første Commissairer for Rudkjøbing vare Søren Ørsted og Claus Stage. Derefter Christian Poulsen Bat og Jørgen Krogsgaard. Siden Amtsprovst Lund og Apotheker Jacobæus. Nu Birkedommer Lund, først i Forening med Kunstdreier Hoff, derefter med Kjøbmand Winther.

I. Geistlige og Lærerstandspersoner.
Bikopper i Fyens Stift efter Reformationen.

1. Mag. Jørgen Jensen Viborg.
2. Mag. Niels Viborg, død 1587.
3. Mag. Jacob Madsen V.
4. Mag. Hans Knudsen, afsat for Calvinsk Lære.

5. Dr. Hans Michelsen, død 1651.
6. Dr. Lars Jacobsen, død 1663, var først Præst i Rudkjøbing.
7. Dr. Niels Bang, død 1676.
8. Dr. Thomas Kingo, død 9. Novbr. 1704.
9. Dr. Christian Rodolf Møller, død 1712 I olland.
10. Dr. Christian Muus, død 1717.
11. Dr. Jacob Lodbjerg.
12. . Christian Rasmus.
13. Dr. Jacob Rasmus, død 1785.
14. Dr. Tønne Blok.
15. Dr. Hansen.
16. Dr. F. Plum.
17. Dr. Faber, død 1848.
18. Dr. Gad, nylig forfltyttet fra Lolland til Odense.

188.

Sognepræster i Rudkjøbing fra 1487.

1. Dr. Hermanius.
2. Nano Clementis.
3. Thomas Johannes.
4. Hemmingius.
5. Ditlevius.
6. Johannse Christierni.
7. Mathias Nicolay.
8. Mathias Andreæ.
9. Christophorns Andreæ.
10. Dr. Johannes Kaad kom fra Tryggeløv 1563, død 1572.
11. Jørgen Hansen 1572 – 1590, Indrettede 1587 for egen Regning en Kirkebog, hvori mange vigtige Optegnelser om Siø, Tiendeafgifter til Kirken, Viin fra Viingaarden i Bødstrup og Afgift fra Longelse etc., hvilken Bog var i Archivet 1742, men findes ikke mere.
12. Christen Sørensen, 1590 – 1597.
13. Anders Bredal Veile, 1597 – 1630. Hans Ligsteen laa i Choret, men blev optaget 1691. Paa Stenen var indgravet Vers af Job, 19 og Math. 25. Hans Hustru heed Ane Mielsdatter, død 1623.
14. Dr. Lauritz Jacobsen, 1630 – 1651. Blev Biskop i Fyens Stift.
15. Torkild Christensen, født her paa Stedet, blev Præst 1651 og døde 1686.
16. Niels Giødsen 1686, død 1725. Har gjort adskillige Antegnelser i Kirkebogen.
17. Hans Fabricius født i Faaborg, var her fra 1725, død 28. Novbr. 1755.
18. Adam Freerik Grib, født i Kjøbenhavn, kaldet hertil 1756,

189.

blev Consistorialraad 1758, byggede Præstegaarden op i stor Still 1760, døde 1761 i en Alder af 45 Aar.

19. Gregers Hjort, kaldet fra Frue Kirke i Svendborg hertil 1762, døde 1769.
20. Jens Grøn fra Tronhjem, kaldet 1769, død 1797.
21. Niels Rudolf Suhr, ansat 1797, død 1812.

22. Hans Peter Egede Lund, 1812, nedlagde Embedet 1833, døde 18. Septbr. var en særdeles dygtig og agtværdig Mand. Var den som først satte vort Skolevæsen paa Fode og ordnede Fattigvæsenet. Beboerne her og i Skrøbeløv lode hans Portrait litographere.
23. Pram-Gad fra 1833 til 1839. Blev forflyttet til Roeskilde, er nu i Kjøbenhavn. Indvaanerne i begge Sogne sammenskjøde 100 Rbd., hvorfor blev anskaffet adskilligt Sølvthetøi og ham overrakt til Foræring, med saadan Indskrift: Til den elskelige Præst og Lærer Pram-Gad, er erkjendtlige Medlemmer af Rudkjøbing og Skrøbeløv Menigheder.
24. Laurits Grüner, 1839 – 1846. Blev ligeledes forflyttet til Roeskilde. Var en udmærket Taler og god Mand.
25. Carl Ludvig Steen, kaldet hertil fra Nicolaykirke i Svendborg 1848. Holder særdeles gode christelige Prædikener og er i det Hele en dygtig Embedsmand.

Nr. 13, 14, 15, 17, 21 og 23 vare tillige Herredsprovster, men Nr. 22, Lund, var Amtsprovst.
Fortegnelsen over Biskopperne og de gamle Præster, uddragen af Rudkjøbings ældste Kirkebog).
Det forrige Capellanembede blev 1812 nedlagt, og Catechetembedet oprettet.

190.

1. 1813, Krebs. Blev kaldet til Nikolay Kirke i Svendborg 1819.
2. 1820, Dahl. Forflyttet.
3. 1822, Jensen. Blev 1830 kaldet til Horsens. Senere død.
4. 1830 Christian Graae. Efter 1 Aars Forløb kaldet til Tryggeløv, nu i Tranekjær.
5. 1831, Dreyer, ligeledes forflyttet til Tryggeløv.
6. 1832, Christian Thygesen. Blev 1840 kaldet til Præst i Skørring, Sjelle og Ladeby i Jydland 1840.
7. 1840, Hans Adolft Sølling. Kaldet til Præst i Jydland 1848.
8. 1848, Henrik Julius Leth.

Af Degne kunne kun angives faa.

1. Christian Rasmussen, død 1781, begravet i Vaabenhuset.
2. Thor Faber, død 1785.
3. Bagge, død 1816.
4. 1816 – 1835, Jacob Peter Schmidt.*
5. 1835, Scherbech *
6. 1837, Christiansen.*

*tillige Klokkere og Gravere.

Skolelærere, foruden Catecheterne og Degnene.

1. 1663, Bertel Hansen.
2. 1682, Niels Lauritzen, død 1702.
3. 1702, Søren Jensen Duus, tillige Bedemand.
4. 1739, Anders Sørensen Sølling, tillige Klokker.
   4 Pop, Skolelærer og Bedemand
5. Candidat. Theologiæ Spuure, død 1786.

191.

6. Rask, ligeledes tillige bedemand.
7. 1812, Schjerbech, indtil han blev Degn 1835. Var tillige Organist.
8. 1833 – 1848, Gotschau, tillige Organist. Nu Degn i Langelse.
9. 1847, Nielsen, Lærer i Sprog, Mathematik og Naturvidenskab etc.

10. 1848, Olsen, tillige Organist.

Af tidligere Organister kunne nævnes Frederik Organist 1649, Fr. Clommer 1682, Adam Orgelmester 1710, J Gultzou 1718 – 1742, Oppenhagen (tillige Orgelbygger) 1796. Senere Wagner i Trankjær, derpaa Schjewrbech, saa Gotschau, nu Olsen.

I Aaret 1742 boede her en Orgelbygger ved Navn Christian død 1744.

K. Postmestere.

Hans Jørgen Onsorig død 1718, 1720 – 1748 Johannes Borchsenius tillige Byskriver). 1763 – 1780 Schrøder; efter ham kom Havndrup, som døde 1809 eller saa omtrent. Derpaa kom Lind og efter ham

Capitain Storch; blev 1834 forflyttet til Roeskilde, er nu i Nyborg. Siden den Tid har Embedet været beklædt af Hr. Capitain Baggesen. Denne Mand har virket saare meget til Byens Gavn. Saaledes har han givet Anledning til Oprettelsen af Søndags- nu Aftenskolen for Svende- og Læredrenge,

Oprettelsen af Søndags- nu Aftenskole for Svende- og Læredrenge, Oprettelsen af den Langelandske

Sparecasse og en udvidet Postgang. Tog Borgerskab 1841, og har siden været Revisor og medlem af Skolecommissionen. 1848 ordnede og indøvede han det her oprettede frivillige Jægercorps.

L. Toldembedsmænd.

I ældre Tider have her været mange Toldere efter hinanden, hvoriblandt Christen Lauritzen 1616, Peder Thommesen 1623 – 1643, Thomas Nissen 1667, Hans Christopher Wordinghuus 1670, Peder Hansen Lind 1700 – 1705, Peder Pedersen død 1723, Ole Borch Lund 1724 – 1742. Efter den Tid Inspecteurerne Alspach, Høe 1804 – 1818, Constituerede, Blom, Schnalfeldt, Jensen, Terp. Virkelig ansatte, Major Lundbye, nu Bech. Kasserere Peder Bue 1735, Bager 1764, Stenderup 1768, Hansen 1776, Krohn 1812, nu Kammerasseesor Voigt. 1678 bestemmes, at hver Portbetjent skulde ugentlig have i Kost og Løn 1 Rd. (Raadstueprot. Fol. 82).

M. Ved Medicinalvæsenet.

Læger

I ældre Tider vare her kun ustuderede Læger, kaldt Baskere. 1683 Caser, derefter Clemmesen, 1738 Johan Mook (en Doctor Ørn er omtalt i Kirkebogen 1751, men det sees ikke, om han var Mediciner). Den første Distriktslæge her, var Grønlund, død 1802. Efter ham kom Rohde, død 1818, dernæst Volkersen, forflyttet til Jægerspris 1824, senere død, Krigsassessor Gebhard 1824, død 1838, og nu Regimentschirurg Toft. Af practiserende Læger i de sidste 20 Aar, Wagner død, Jørgensen død, Sølling og Schlegel, den sidste boer i Lindelse. Alle de anførte Læger, som have været her i de sidste 40 Aar, har jeg kjendt; de have alle været ansete for dygtige Mænd i deres Fag. Gebhard var berømt, især som Operateur. Regimentschirurg Toft er formuende, men ogsaa godgjørende mod Huusarme, Her er nu ankommen en Amtsbarbeer Schønnewald, som skal være dygtig i sit Fag.

Gjordemødre.

1796 Maren Svartsar, 1811 – 24 Madam Pene, siden Madam Schusbach, nu Madam Jørgensen.

Apothekere.

1733 – 1742 finder jeg omtalt i Skatteligningerne en Apotheker Jørgensen og en Gotfred Becher, men siden nævnt Apotheker Jørgensen og 1770 Søren Ørsted vore berømte Mænd, A. S. Ørsteds og H. C. Ørsteds Fader. Han var selv berømt i sit Fag. Ørsted solgte Apotheket for 14,000 Rbd. til Jacobæus, som igjen solgte det i 1842 for 45,000 Rbd. til Wengel. Jørgensen har formodentlig kjøbt Apotheket af Godtfredt Becher. Han døde 1787 85 Aar gammel. Becher findes omtalt i Kirkebogen og Andensteds førend Aaret 1700.

XIV.
Communens Bestillingsmænd.

A. Borgerrepræsentanter.

Efterat Borgemesterembedet nedlagdes, blev her, som andre Stæder, eligerede Borgere. I aaret 1796 Skipper Peder Hansen, Kjøbmand Claus Christian Bang, Snedker Peder Jørgensen og Skrædder Math. Baljøe. Senere have Bager Hofmann og Reebslager Truelsen fungeret i denne og andre Bestillinger i 30 Aar og længere. Ved Fr. 24 Octbr. 1837 fik Borgerrepræsentanterne mere Betydning. Der skulde tillige altid her paa Stedet

være 6 i Repræsentationen, som skulde udnævnes af Borgerskabet. Siden den Tid have været udnævnte Kjøbmand Andresen, Kjøbmand Winther, Kunstdreier Hof, Smed H. M. Wolder. Kjøbmand Petersen, Proc. Rasmussen, Kjøbmand I. P. Tidemand, Muurmester Fr. Nielsen, Maler Hofgaard, Garver I. Krøyer og Kjøbmand Melson, som for Tiden er Formand.

B. Revisorer.

udnævnes af Borgerskabet. De ere her paa Stedet to. De først udnævnte vare C. Boye og mig. De næste Capitain Baggesen og Kjøbmand A. P. Nielsen, som begge endnu fungere.

C. Ligningscommissionen.

bestaaer af 6 Borgere, der ligeledes vælges af Borgeskabet, og ere for Tiden Kjøbmand Leerbech, Skomagermester N. Hansen, Uhrmager Schnor, Slagter S. Pedersen, Reebslager Weidemann og mig. Kæmneren, som har fast Løn af 150 Rbd. aarlig, er altid Medlem. Den nærværende fast ansatte Kæmner, er Collecteur Andkjær.

D. Kirkeinspectionen

bestaaer altid af Præsten og Byfogden samt en Borgerrepræsentant. Kirkeværgen er Kjøbmand From.

E. Havnecommissionen.

Byfogden Præses. de andre Medlemmer bestaae af udnævnte Borgere og en Borgerrepræsentant. Forhenværende Medlemmer vare C. Boye og N. P. Nielsen. For tiden Skipperne N. Christensen, Joh. Petersen, C. P. Ploug og Borgerrepræsentant I. Krøyer.

F. Overformyndere

for Tiden, Kjøbmand Winter og C Bay.

195.

G. Skolecommission.

Sognepræsten og Byfogden faste Medlemmer. De andre udnævnes af Bogerrepræsentationen hver gang paa 3 Aar. De ere for Tiden Capitain Baggesen (fungeret i 6 á 7 Aar) jeg Rasmussen (fungeret i 11 á 12 Aar) Kobbersmed O. Knudsen, Uhrmager Hjortebjerg, Capitain Kjøbmand I. P. Tidemand og Boghandler Gislason.

H. Fattigcommissionen.

Præsten og Byfogden faste og ere for Tiden, Garver og Skomager I. Krøyer, Maler Hoffgaard, Reebslager Weidemann, Skolemagermester N. Hansen, Bager Rask og Kjøbmand Joh. Petersen.

I. Borgervæbningscommissionen.

Byfogden og Borgercapitain Tidemand.

K. Skorsteensfeier

er Muurmester C. Madsen, som nyder aarligt fast Læn for at geie 3 Gange.

L. Herunder anføres Politibetjenter,

Storm og Chr. Hansen, Arretsforsvarer Salomon Krøyer, Havnefoged Lund, Vægterne Nafs og Iversen.

Stemplet Papiirsforhandlingen er hos P. Bay. Omsætningen her paa Stedet var fra 1706 til 1737 aarlig, fra 144 Rd. til 240 Rd. (Copib. 1706 Fol. 87, 95, 131; 1737 Fol 21, 101), men for Tiden aarlig circa 3000 Rbd.

196.

Forinden jeg slutter mit Skrift, skal jeg tillade mig at meddele nogle gamle Efterretninger og Folkesagn, Langeland vedkommende, som vel egentlig ikke høre herhen, men som dog mulig kunne interessere flere Læsere at kjende.

1. Ved at gjennemløbe Rudkjøbing gamle Kirkebog har jeg fundet, at der fra Aaret 1690 til 1790 overhovedet aarlig har været begravet eet Menneske af en Alder paa 80 Aar og derover.

Døde i en Alder af over 90 Aar ere følgende:

	død	Aar gammel
Kirsten Lauritsdatter	1691	90
Søren Jensen Lundemand	1693	90
Bodil Povelsen H. Kroyers Hustru	1693	91
Kristine Christiansdatter	1693	105
Jørgen Rasmussen	1696	90
Karen Olsdatter, Jørgen Vistens	1697	90
Hans Hansen Krøyer, født i Lübeck 1592 død i Rudkjøbing	1692	99
Margrethe Jeppes	1699	90
Maren Hansdatter	1702	103
Birthe Jensdatter	1705	90
Marie Mortensdatter Krogh	1713	91

Lime Marie Henriksdatter, Per Møllers Hustru	1715	98
Rasmus Andersen	1718	90
Anne Clausdatters, Sl. Rs. Buchs	1726	96
Birthe, født I Tranekjær	1727	101
Kirsten Tydskes	1728	94
Hans Frandsen	1734	94
Claus Jørgensen Vicitør	1739	94
Brigitte Terkelsdatter	1750	98

197.

	død	Aar gammel
Anne Buchs	1766	100
Hans Larsen Smed	1775	96
Peder Grovsmed	1785	95

Der kan muligt have været Flere med saadan høj Alder, men der findes mange Aargange, hvor det er forsømt at anføre de Afdødes Alder. Paa nærværende Tid ere her ikke faa Mennesker i Byen, som have naaet en Alder af 80 Aar og derover og flere saadanne meget gamle Folk ere døde i senere Aar.

2. I Annexet Skrøbeløv Kirkbog findes adskillige Notaer som jeg ligeledes har uddraget saasom:

"I Aaret 1694 den 10. Januar, var Vandet om Natten steget saa høit, at det var naaet op til dem 6teTagsteen paa Toldboden i Rudkjøbing.

"Aar 1700 var der Krig med Fyrsten af Holsteen, og svenske Skibe havde belagt Langeland, hvorover Folk kom i Nød og bleve meget gudsfrygtige, men, da Freden var slutte, ophørte al Gudsfrygt igjen."

"1659, den 31 Marts, blev Langeland vundet af de Svenske."

"1703, den 8. Octbr., var det en stærk Storm. Møllen i Rue Mark ved Rudkjøbing blæste om."

"1708, den 3. Octbr. begyndte Vinteren og blev saa stærk og langvarig, at Folk kjørte med Heste og Slæder imellem Landene over Isen indtil 14 Dage efter Paaske" (1289 gik Folk fra Skagen til Norge, Pontoppidans Atlas 5 T. S. 214).

1747, den 24 Febr., var det en forfærdelig Storm af Nordvest, saa mange Mennesker druknede."

"1747 blev Anders Jacobsens Kone i Stengade henrettet

198.

med Sværd paa Skeebjerg Sand, for at have dræbt sine 2de Børn."

"Den 22. Juni 1750 kom Frederik den 5. fra Lolland til Langeland, og den 23. f. M. reiste han til Ærøeskjøbing."

"1772 mistede Rasmus Lambretsen af Rudkjøbing Hoved og Haand, blev forud kneblet med gloende Tænger, og Kroppen siden lagt paa Steile, for ligeledes at have dræbt sine 2 Børn."

(Omtrent ved samme Tid blev en Skopudser halshugget ved Tranekjær og Hovedet sat paa Stage, for at have forsøgt at sætte Ild paa Slottet.) 1834 blev Niels Arentsen halshugget paa Skrøbeløv Hede, for 2 Gange at have forsøgt at myrde sin Hustru, først ved Gift og siden ved at skyde paa hende. (Den selvsamme Dag, som N. Arentsen blev halshugget, nemlig en Torsdag i Novbr. Maaned, blev en Karl (født i Fyen) henrettet paa Amager for at have ihjelslaget en anden Karl paa Steengaarden ved Kjøbenhavn, og samtidig med disse Henrettelser stod jeg for en Commission i

Kjøbenhavns Citadel og udførte en Prøveskydning med min første Riffel med 10 Ladninger; omtalt foroven. Commissionen bestod af den i Fyen i Krigen faldne Oberstl. v. Magius og Beøssemager Løbnits.)
"1808 den 25. April km de spanske Tropper til Langeland og bleve tagne ombord paa engelske Skibe den 11. August f. A."

3. Ifølge Tingbogen i Rudkjøbing for 1661, d. 5. Febr. Fol. 390, lode samtlige Sognemænd i Nørreherred gjøre bekjendt for Retten, at de havde kaaret M. Peder Christensen af Clausebølle til, i hans Faders Sted, at være Bøddel udi deres Herred, og at han skulde have, for at halshugge 10 Mk., for hænge 6 Mk., for at kagstryge og skjære Æeret af 4 Mk. og endelig for at steile og brænde eller i andre Maader at henrette, gives eftersom sædvanligt havde været. At Bøddelen Boldewin Michelsen Tam,

199.

der ligeledes boede i Clausebølle, i Juni 1726 ihjelstak sin Rakker Hansen i Corfits Nielsens Huus i Rudkjøbing, er oven omtalt.

4. 1733 var en Hans Thommesen arresteret i Rudkjøbing for at have afbrændt Snøde gamle Præstegaard og for Tyveri (Copib. Fol. 97.). Det er bekjendt, at der har været megen Tale om det mageløse Svineri, som har fundet Sted i denne Præstegaard af Præstekonen Jens Marstrands Hustru, og at man meente, at daværende Lehnsgreve skulde have givet Ordre til at brænde Gaarden af.

5. 1654 lod Magistraten forbyde Indvaanerne i Rudkjøbing, at huse eller hæle Nogen fra Svendborg eller at hidføre Nogen fra Thorseng (Raastp. 8. Juli).

6. Langeland ligger imellem 54 Grad 44 Minutter og 55 Grad 11 Min. Denne ligesom flere danske Øer, har i gamle Dage ofte været overfaldet og indtaget af Vender, og mange af Beboerne førte bort i Slaveri. Venderne have igen nedsat sig i Landene, selv i Sjælland. Waldemar I. og hans Sønner efter ham, rensede Riget for disse Røvere og gjorde Gjengjæld i deres eget Land, som omsider blev indtaget under Danmark (Saxo, oversat af Vedel, S. 320, 334, 342, 363). Ved senere overfald af Lübeckere og Svenskere have Langelænderne altid viist stor Tapperhed, siger Pontoppidan 3 T. S. 610, 613. I nyere Krige have de tilfulde hævdet denne deres Berømmelse.

7. Stoense Sogn. Kirken skulle 2 Jomfruer Holch, som boede paa Skattebøllegaard, have ladet bygge i Aaret 1600. Dengang var hele Byen sammen i een Gaard. I øvrigt maa der længe før den tid have været et Capel eller en Kirke, maaskee af Tr, i Stoense, thi der haves Efterretning om, at der 1462, 1473 og

200.

1489 har været skjænket Jorder m.v. til vor Frues Lysning og Alter i Stoense. Nogle af disse Jorder laae paa Tressebølle Mark, kaldet Brandtofte. Et andet Stk, laa paa Stoense Mark, kaldet Gummeshauge og var skjænket af Niels Gummesen af Stoense. Et 3die Stk. sammesteds var skjænket af Christine Atzers. En Esbern Pedersen i Schortebølle og en Peder Andersen Brun have ligeledes i samme Tidsperiode skjænket Jorder til bemeldte Øiemed.
Til Fattige har der før 1743 været skjænket Landgilden af en Gaard, kaldet Slugshavn, i Stoense, hvortil laae: Gummershauge, Stigstofte, Hafres, Vraae og Kurrekjær, i alt 2 Ørter 9 Skp. eller 4 Td. 1 Skp. Byg aarlig, der i 1702 var nedsunken til3 Td. 2 Skp. (i ældre Tider var der kun 6 Skp. til Tønden).
I Sognet er en liden gammel adelig Sædegaard, Nyegaard, som for 200 Aar siden var eiet af de Harboer; af hvilken Familie flere ere begravede under Prædikestolen. Ogsaa Jomfruerne Holch ligge der.

Paa Landets nordligste Pynt ligge Ruinerne af Haagen Hous, en Sørøvers, Slot. (Man skal nu være i Færd med at sløife Pladsen, som jeg beklager.) Strax derved ligger Grødhuset, noget længere oppe Brunegaarden (nu kaldet Frederikslund), Trompetergaarden (nu Charlottenlund). Et Huus kaldet Lodenberg, et andet Helvede, et tredje Piben og et fjerde Røven. En Skovstrækning bær Navn af Sigtehaugen, en anden Kronens Vænge, og en tredje Mørkehalm ligger ligeledes der.
Den forhen nævnte Kjæmpe Rudskes Grav ligger ved Stoense Havn, paa Udflytter Jørgen Frandsens Gaards Mark under Grevslabet. Desværre er der gravet eb Vei tvers igjennem en. Øste for denne Grav ligger Trollebjerg, i Sydvest tæt ved Stranden med store Steen, og i Syd Langebjerg. I Disse 3 Banker troede Folk, at der

201
var Bjergtrolde, man vilde endog have hørt Kistelaage at islaaes i Banken ved Stranden. Ved Trollebjerg er nu en Gaard, hvis forrige Fæster for nogle Aar siden, i Sindsvildelse, dræbte sin Kone og huggede Hovedet af hende. Hen er nu i Odense Daarekiste. Tæt sønden for denne Banke saae jeg, min Sl. Fader og hans Plougkjører, ved Navn Eiler, som lever endnu, en Eftermiddag i Aaret 1794 i taaget og stille Veir, en Ild at brænde op af Jorden som et stort Lys. Paa Stedet var dengang en stor Eng. Min Fader pløiede tæt østen for Landeveien paa det Sted, hvor Veien nu løber op til Steensgaard, i en Afstand af 500 á 600 Alen. Efter at vi en kort Tid havde seet Ilden brænde, befalede min Fader at spænde fra, og vi rede hjem istedetfor at undersøge Sagen. Det maa antages at have været brændbare Materialer i Jorden, som have antændt sig selv.
Norden for Stoense By, i en Afstand af 5 á 700 Alen og strax østen for Landeveien, som løber efter Hou, er en Banke, hvorudi der i forrige Tider ogsaa skal have været Bjergfolk, efter de Gamles Mening. Tæt sønden for denne Banke havde min Fader, førend Udskiftningen, en Ager, der, ligesom alle andre Agre paa samme Aasgang. løb i Øst og Vest. Medens alle andre Agre stødte lige til Landeveien, afbrødes hiin Ager 30 á 50 Alen fra Veien. Den vestre Side tilegnede den Mand sig, hvis Ager laa ligefor, vesten for Veien. Paa Stedet, hvor Afbrydningen skete, var en liden Forhøining. Herom gaaer et gammelt Sagn nemlig: I en stor Pest vare de fleste Mennesker uddøde her paa Øen, og de overlevende Mænd søgte at tilegne sig endeel af de øde Gaardes Jorder. En dag vare 2 Mænd og Brødre saaledes ude at pløie omkaps. De mødtes paa benævnte Ager med deres Plouge. Den ene vilde ikke vige for den anden, hvorover de kom op at slaaes, og ihjelsloge hinanden med deres Plougstaver, og bleve nedgravede paa Stedet. Siden den Dag var Ageren kaldet: ”Blodager”, Den blev tillige

202.
med Banken lagt under en Huuslod 1804, men jeg har endnu for faa Aar siden kunnet kjende Ageren, med den svage Forhøining, noget fra Veien.
Paa Sognefoged Jacob Jensens Gaards Grund blev, for 5 á 7 Aar siden, udgravet en liden Kjæmpehøi, Stenene sprængte og bortførte. I Grunden fandtes Menneskebeen og en Hovedpande, som Manden har overladt mig, der er født i han Gaard og i min Ungdom har gaaet der paa Marken. Jeg har ladet Hovedpanden undersøg af kyndige Mænd, som have fundet, at dem meget afviger i Bygning fra den nærværende Menneskerace her i Landet. Den skal have Lighed med Grønlændernes.
For mange, mange Aar siden var en stor Hvalfisk kommen op i Beltet imellem Fyen og Langeland. Den var saa uhyre stor, at den ikke kunde vende sig og komme tilbage, og den brølede saa høit, at Alle i Sognet kunde høre det, men da kom dens Mage Nord fra med en saadan Vandmasse, at den endelig blev flot, saa begge droge tilbage. Mulig at dette Sagn kan hidhøre fra et vulkansk Udbrud eller anden Naturbegivenhed i Oldtiden.

I Aaret 1807 havde Fjenden taget og armeret en dansk Jagt, hvormed han en Dag jagede efter Posten, som gik over fra Korsøer til Langeland. Baadene, hvori Postgodset var, løbe ind ved Mabekken østenlands under Hou, hvor alle Hou-Mændenes Baade laae fortøiede. Ved Landbredden derudfor var en Skandse, hvor 1 Underofficeer og 8 Mand havde Vagt. Sl. Inspecteur Kastrup, som var Premierlieutenant ved Compagniet, var netop ude at patouillere, og saa Fjenden at forfølge Posten. Han havde sin Riffel hos sig, og søgte Skandsen. Strax efter lagde Fjenden an med Jagten og en stor Barkasse, og skjød med 12pundige Karonader, Svingbasser og store Rifler paa Baadene og Skandsen, og vedblev saaledes fra Kl. 3 Eftermiddag til aften, uafbrudt i over 3 Timer.

203.

Med Barkassens Mandskab entredes en af Baadene i Havnen; men Sl. Kastrup og hans lile Mandskab svarede med deres Geværer saa tappert og udholdende, at Fjenden maatte omsider, vistnok med stort Tab af Mandskab, igjen drage bort, uden engang at faae den Baade med sig, som han saaledes havde entret; dog var der en anden Baad, der laa længe ude ved Siden af Jagten, som Fjende fik. De Danske lede ellers slet Intet. Jeg var dengang 18 Aar og Skriver hos Kastrup, samt Vidne til hele Affairen, var den, som lod slaae Allarm, sende Patroner ned til Skandsen, Expresse til Generalen paa Tranekjær Slot og til det jydske Jægercompagnie, som laa i Snøde; thi der var ingen andre Officerer tilstede ved Compagniet end Sl. Kastrup til den Tid; Capitain Leth var den Dag paa sin Gaard Egeløkke. Underofficeren i Skandsen var nu afdøde Skovridder Jacob Rasmussen. Denne Daad var vistnok af Beskaffenhed, at Sl. Kastrup og hans Mandskab havde fortjent Hæderstegn, men dengang vare Ridder- og Dannebrogsordenen endnu ikke oprettede.
Mange leve endnu, som ville kunne erindre det Passerede ved hiin Affaire.

8. Snøde Sogn. De i Kallundborg 1360 forsamlede danske Biskopper udstedte et Afladsbrev til Fordeel for Kirken er. Denne Kirke ligge høit, har en meget kunstig udskaaren Prædikestol og Altertavle. Der har for endeel Aar tilbage været et Oliemaleri, forestillende Himmerig og Helvede, skjænket af Sognepræsten Jens Marstrand og Hustru i Aaret 1700. Det ver det samme Ægtepar, som blev beskyldt for høi Grad af Skidenfærdighed. Jens Marstrand skal have været en lærd og tillige formuende Mand. I Aaret 1702 har en Poul Harder i Rudkjøbing udstedt til ham en Panteobligation for 100 Rdl., og Adam Pedersen Schmidt ibidem en lignende for 115 Rdl. (Rudkb. gl. Pantepr. Fol. 70). Om

204.

Kirken er et Sagn, der gaaer ud paa, at en ny Klokke af slet Støbning og Lyd, under Ringningen, foer ud af det søndre Lydhul, idet den sang: ”Sølv og Messing gjemte Peder Essing, Tin og Bly det skal heri,” og fladt i et Kjær, kaldet Bundløs, bed Landeveien sønden for Degneboligen. En Fru Margrethe Basse angives at have 1339 skjænket Landgilden, 3 Ørter Byg (4 Td. 4 Skp.) og 12 Skill. i Penge, af en Gaard i Snøde, til Vor Frues Lysning; men senere blev Afgiften henlagt til de Fattige *). Ligeledes havde en Fru Kirstine Pramsdatter 1486 til samme Øiemed skjænket 2 Skp. Land paa Kulshøi, imellem Eggershøi og Bassebjerg, hvoraf Afgiften senere blev svaret til Fattige. 1744 skjænkede Præsten Fr. Marstrand og Hustru af Simmerbølle 100 Rdl. til de Fattige i Sognet.
I dette Sogn ligger Hovedgaarden Steensgaard, som o henved 300 Aar har været i den Steenske Familie, hvis Begravelse har været i Kirken. Gaarden, eller endeel deraf, kom ved Magelæg med Kong Fr. 2 1577, mod Gods ved Frederiksborg i Sjælland, til Familien. Den kaldtes dengang Krogager og stod paa et andet Sted i Markerne. Forud var den et Lehnsgods, som en Fru Anne v. Støven havde i Forlehning. Senere 1665, solgte Kong Fr. 3 endeel mere Gods til Generaladjutant Oberst Hans Ditlew Steensen, hvilket tilkjøbte Gods kaldtes ”St. Knuds Gods paa Langeland”. Landdommer Vincents Steensen, som 1659 blev skudt ved de Svenskes Landgang, er omtalt forhen.

Hans Hustru, den modige Anne Holck, der hævnede sin Huusbonds Død, angives at være død 1660. Der siges endnu, at der findes Spor af de

*) En Frue af samme Navn, var gift med Hans Steensen til Stensgaard og døde 1599. En Gaard i Skattebølle kaldes Bassegaard.

ihjelslagne Svenskers Blod i de gamle Kjeldemure. Stensgaards forrige Hovedbygning var bygget 1655. Gaarden har været eiet af Knud Steensen. som 1554 – 1558 var Befalingsmand paa Island og døde 1578; Hans Steensen, død 1594, Landsdommer Vincents Steensen, død 1749 og Carl Frederik Steensen. Senere af Major Steensen de Leth, nu af Kammerjunker Vincents Steensen de Leth. Der har altid gaaet Sagn om Spøgeri paa denne Gaard. En Fru Ellen skal især være den, som spøger her. Hun har maaskee havt Udstand med Munke. I det nu nedbrudte Stuehuus var en smuk Riddersal med mange Skilderier og gamle Meubler. Sidste tilligemed flere mærkelige Ting og Familiesager bleve for nogle Aar siden bortsolgte ved Auction, hvilket er at beklage. Endnu opbevares endeel gamle Skjøder paa Stedet.

Paa Ennebølle Mark laa fordum en overordentlig stor Steen, som, efter et gammelt Munkesagn, en Trold eller Havfrue skal have slynget fra Fyen efter Snøde Kirke, for at nedslaae den, men den naaede ikke saa langt. En anden endnu større Steen, som ligger ligeoverfor i Fyen paa Heslager Mark, siges at være kastet derover fra Langeland. Paa samme Ennebølle Byes Mark blev for 50 Aar siden funden et Gravkammer under Jorden.

I 1808 fandt en Duel paa Pistoler Sted bagved Kirkegaarden, imellem en Lieutenant Majus af Linien og en Landeværnslieutenant Munderloe. Den første havde søgt Striden og ofte duelleret tilforn, men faldt her paa sin Gjerning.

9. Bødstrup Sogn. Om Kirken vides intet Mærkværdigt. Den havde dog i min Ungdom en Klokke, som kunde høres meget langt bort, endogsaa over til Fyen. For faa Aar siden blev den omstøbt. Af Viingaarden under Præstegodset har

1580 og senere været leveret Viin til Rudkjøbing Kirke (Hofmans Fundationer 6 T. S. 224).I Sognet ligger Stamhuset Nedergaard, oprettet 1775 af Generalmajor Otto Ditlef Kaas, efter tidligere Bestemmelser af dennes Stedfader Generalmajor Banner Kaas 1755. Denne sidste Herre væltede med sin Kabriolet udfor Snøde Degnebolig en Nat og brækkede sin Hals. Almuen meente at Fanden havde væltet Vognen, fordi den Afdøde ofte bandte; ”Djævlen krone og brække mig.” Det var en Herre, som første overordentlig mange Processer, især med Lehnsgreven paa Tranekjær. Den Kaaseske Familie har eiet Hjortholm og Lykkesholm, Skousgaard, Holme med flere Gaarde her paa Øen. Nedergaard har tidligere været eiet af en Floris Rønnov, Hans Pors, kaldet Skadeland, Erik Pors, død 1665, Folmer Rosenkrantz, Fr. Buchwald, Brødrene Vulf og Jochum Christopher v. Buchwald 1670, derefter af Familien Kaas. Eiere i denne sidste Familie have været Otto Kaas, Admiral Frederik Kaas, Baron O. D. Kaas og nu Kammerjunker Henrik Kaas. Øerne Siø og Skovø ud for Rudkjøbing, som indtil hen i det 17. Aarhundrede tilhørte denne By, have i de sidste 200 Aar lagt under Nedergaards Gods, og, skjønt de ligge ved Rudkjøbing, ere de dog blevne indlemmede under Bødstrup Sogn men der er neppe skeet paa aldeles lovlig Maade.

Endvidere findes i dette Sogn det lille Gods Egeløkke, hvorunder er bleven lagt den lille Sædegaard Heyned. Dette Gods har i meget lang Tid været eiet af den Steensenske Familie til Steensgaard; nu af Kammerjunker Carl Steensen de Leth.

I Byen Leibølle er en Gaard, hvor der skal være en Træeeiel (kaldes i Sjælland en Træflaske), hvorom Sagnet har gaaet, at en af de ældre Beboere af Gaarden en Dag var ude at pløie ved Lange-

207.

bjerg, og at der da kom en Person løbende omkring Bjerget og raabte: ”stig til Akkeleie, at Wipping er død.” Da Manden kom hjem, fortalte han ved Bordet, hvad han havde hørt, og strax hørtes en Person i Bryggerset jamrende og under det gjentagende Udraab: ”er Wipping død! er Wipping død! at løbe bort, efterladende sig den nævnte Leiel i et Ølkar. Formodentlig har det Hele været et Munkebedrag, som er opstaaet for omtrent 100 Aar siden.
Endnu bemærkes, at der i Byen Hovgaard findes en Slotsbanke med Rudera af et gammelt Slot.

Tranekær Slot på Langeland (1819 – 1820)
Søren L. Lange (dansk, 1760-1828)

10. Tranekjær Sogn. I Kirken er den grevelige Ahlefeldske Begravelse, smukt indrettet. Den bestaaer af et Kapel med Kjelder. I Kapellet ere 2 store Marmorkister hvori ligge General Grev Frederik v. Ahlefeldt og hans anden Frue (det var denne Greve, som oprettede Stamhuset Ahlefeldt 1754). I Kjelderen ligger Storkantsler Grev F. Ahlefeldt og hans 2 Hustruer, General Grev Ulrik Carl v. Ahlefeldt, Geheimeraad og Statholder Carl v, Ahlefeldt, den nævnte General Grev Fr. v. Ahlefeldts første Frue og General Grev Fr. v. Ahlefeldts første Frue og General Grev Christian Ahlefeldt Laurvigen, død 1794, med Gemalinde, død 1803. Sidstafg. General F. Ahlefeldt Laurvigen, som døde 1834, ligger i en muret Begravelse i en Banke østen for Trankjær Slot.

I Kirken er et Epitaphium over Geheimeraad Fr. v. Ahlefeldts Frue Margrethe Dorthea, Grevinde af Rantzau og Gravensteen, død 1665 23 Aar gl. I Taarnet ere 2 Klokker. Paa den ene Side staaer: **"1472 regnate D. Christiano R. D et N. Principe, Tranekjær Filio Johanne,"** hvoraf sluttes, at Kong Hans, som Prinds, har havt Langeland i Forlehning. Ogsaa Kong Hans´s Dronning, Christine, maa have havt Ørn i Forlehning, eftersom hun 1510 har givet Rudkjøbing Privilegier,

208.

og at Søren Stampe, som 1515 boede paa Slottet, siges at have været hendes Embedsmand. Slottet er meget gammelt. Nogle have formeent, at det har sin oprindelse fra Hedenskabets Tider, men blev gjort til en stærk Fæstning 1295, af Erik Langbeen. I Omegnen findes mange Bakker, paa hvis Top endnu sees Spor af opkastede Jordhøie fra Brændalderen. Ogsaa findes endeel af de endnu ældre Kjæmpegrave omkring ved Perregaard, iblandt andet en Kong Rhenes Grav, samt Ruinerne af et gammelt Taarn eller Borg, ved Stranden. Slottet ligger meget høit paa e opkastet Banke, og er omgivet med Grave og Søer. Stranden har rimeligviis staaet i Forbindelse med disse Søer, som i Oldtiden kunne have været seilbare for mindre Skibe. Udløbet i Stranden har formodentlig da været ved Steengade. Slottet har ofte været beleiret og gjentagende Gange indtaget i gamle Dage.
Af Sædegaarde, foruden Slottets Ladegaard, er i Sognet, Gaarden Korsebølle oprettet 1719 og Gaarden Perregaard, oprettet kort efter Svenskekrigen 1659. I Aaret 1699 boede en Inspecteur Butner, gift først med Byfoged Claus Bertelsen og siden med Eftermanden Chr. Fr. Frederiksen i Rudkjøbing, og døde 1731. Mange af de høie Herrer, som have boet paa Trankjær Slotr, ere forhen omtalte eæær navngivne i Fortegnelsen over Lehnsmænd.

11. Tullebølle Sogn. Kirken skal være meget gammel og den ældste i Herredet. Klokken i Taarnet har en Inscription, der begynder saaledes: "Alpha et Omega, Deus et Homo" 1645. Netop med de samme Ord begynder Inscriptionen paa den ældste Klokke i Rudkjøbing Taarn. Altertavlen har Aarstallet 1508 og skal være kommen fra Rom. Deri skal være et Stk. raadent Træ indfattet, som angives at være af Christi Kors.

209.

Kirken kaldes St. Martini Kirke, og i gamle Dage blev her holdt Covent.
Paa Clausebølle Mark ved Stranden findes en stor Holm paa en Banke, med tydelige Spor af Greve og Volde; der skal sammesteds have staaet et gammelt Slot, kaldet: Holms Slot", som menes at have været en Sørøvers Fæstning. For er Par Aar siden opdagedes, ved at Kalklaget paa Kirken paa nogle steder var afskaldet, at Kirken indvendig havde havt Frescomalerier; men, da samme ikke befandtes at have nogen Værdi saa bleve de igjen overkalkede. De forestillede Helvede og fordømte Aander.
I Sognet er en ufri Avlsgaard, Blegholm, under Grevskabet, oprettet 1712, - Bjerrebygaard, en Selveiergaard med 113 Td. Land og en god Skov, ligeledes under grevskabet; Tottesholm, Thjørntved og Spødtoftegaard under Nedergaard. De 2 sidstnævnte have tilhørt Rudkjøbing Kirke og Fattigvæsen i ældre Tider, men bleve, ligesom Øerne Siø og Skovø, bortsolgte for ubetydelige Summer. Paa Bjerrebygaards Mark, vesten Landeveien, findes en gammel Kjæmpegrav, smukt omgivet med store Stene og Egetræer. Ligeledes findes paa Tottesholms Marker 2 saadanne Grave, tildeels ødelagte.

12. Simmerbølle eller rettere Cimmerbølle, hvilket Navn mulig har si Oprindelse fra Cimbrerne. Sognekirken skal være meget gammel. Der gaaer det Sagn, at dens første Anlæggelse var begyndt nede mod Kulepile, men, at hvad der byggedes om Dagen, blev nedbrudt om Natten, saa man maatte opføre den der, hvor den nu staaer. Ogsaa hedder det, at Indvaanerne i Rudkjøbing og paa Strynø i gl. Dage skulle have gaaet her til Gudstjeneste, førend de fik deres egne Kirker. Have Rudkljøbing Indvaanere gaaet til Kirke i Simmerbølle, da har det formodentlig været dengang da Choret, eller senere Nykirke og Taarnet, blev bygget i

210. Rudkjøbing; thi den ældste Deel af Kirken i denne By er meget gammel, man mener fra det 11. Aarhundrede eller maaskee noget tidligere.
Endvidere er der et gammelt Sagn, som gaaer ud paa, at da en Mand en Nat reed forbi Viinshøi (imellem Rudkjøbing og Simmerbølle) stod Høien paa 4 Ildsøjler og en Mængde Væsener, liig Mennesker, dandsede derunder. En Person kom ud med et Sølvbæger i Haanden og bød Manden at drikke deraf; men istedetfor at drikke, kastede han Bægerets Indhold op over Skuldrene og reed bort tvers over alle besaaede Agere. Trolden fulgte efter ham, men maatte løbe op af en Agerrende og ned ad en anden; thi over Kornet, som var helligt, kunde han ikke komme, og dog havde han tilsidst næsten indhentet Manden. Da denne kom til Simmerbølle kastede han Bægeret over Kirkemuren, med det Udraab: "det skjænker jeg dig", nemlig Kirken. Dette Bæger skal siden længe være bleven brugt som Kalk i Kirken. Vædsken, som havde været i Bægeret og var falden paa Hesten, borttog Haarene paa denne, saavidt den var kommen. Naturligviis er dette Sagn ligeledes fra Munkene. Kalk og Disk, som brugtes 1760, vare skjænkede 1665 af Præsten Hans Frandsen. Præsten Marstrands Enkes Arvinger skjænkede i Aaret 1771 et Legat paa 100 Rd. til Sognets Fattige.
I Sognet er Gaarden Biskoptorpe, oprettet af 3 Bøndergaarde efter Svenskekrigen 1659. Em Oluf Bay. Hans Lauritzen og Flere have boet i disse Gaarde 1641 (Tingb. for Rudkjøb. Fol 12), 1649 Mogens Pedersen, Rasmus Sørensen (Tingb. Fol. 12). Med Gaarden har forhen været forenet meget Bøndergods; endnu er der nogle Gaarde og Huse tilbage.

13. Skrøbeløv Sogn er Annex til Rudkjøbing. Paa Altertavlen og Lysestagerne staaer Aarstallet 1594 og Navnede Erik Hardenberg og Anne Rønnov, hvis Vaabener, tilligemed Eiler

211.

Rønnows findes paa Faareveile Eiers Stol og forhen tillige paa nogle gamle Vinduesruder. Paa Stenene udvendig i Muren findes adskillige Figurer, iblandt andet en Mand med Munkekappe, Kardinalshat paa Hovedet og Stok i Haanden. Prædikestolen er af simpelt Billedhuggerarbeide. Paa Klokken i Taarnet skulde Inscriptionen efter Pontoppidans Atlas II T. S. 829 bestaae af ulæselige Munkebogstaver; men jeg har ved Hr. Candidat Mommes og Malermester Bendixens Godhed faaet Skriften undersøgt og oplyst, at den bestaaer af gamle, i Almindelighed temmelig tydelige og smukke gothiske Bogstaver, der er endeel Bogstaver man ikke kjender. Indholdet er deels Dansk og deels Latin. Den Deel, der kan læses, og som er tydelig, bestaaer af følgende:
"Anno domini MDIX i brias nezereum rex judeorum. Anna dat jeg heder …. ikon Gud til lof og ære, …. Nilaus, vor oatrone, jens (ller jeus) er ……."
I den Gaard, som Mads Krøyer i gamle Skrøbeløv har i Fæste, boede for henved 90 Aar siden en Mand, som i Forening med 2 andre, hans Brødre (den ene boede ved Tinghuset paa Heden og den anden i Rasmus Madsens Gaard i Vindetorpe) havde ihjelslaget en Kræmmer og brændt Liget i en Bageovn. Gjærningsmændene døde, og en Anden fik Gaarden, men Morderne spøgede der. Ved Nattetid kom ligesom en Sæk Aske ned af Skorstenen, Ilden brændte i Bagerovnen med Knagen og Bragen, Hestene i Stalden reve sig løse og istykkersloge Spiltougene, og store sorte Hunde gig i Gaard og i Stuer. Spøgelserne søgte især at vælte sig over den nye Beboers Person. Det gik saa vidt, at Sognemændene maatte paa Omgang holde Vagt i Gaarden, men tilsidst maatte dog Manden, der heed Lars Andersen (hans Sønnesøn

212.

Huusmand Niels Andersen lever endnu og boer i Byen) flytte ud med Familie. Sognepræsten i Rudkjøbing, Grubb, i Forening med en Præst fra Ærø og Capellanen i Humble, der boede i Kjædebye, kjørte en Nat til Stedet for at bortmane Spøgelserne. Præstens Karl, ved Navn Anders Fischer, kjørte Vognen og blev leveret en Bog, ved Navn Anders Fischer, kjørte Vognen og blev

leveret en Bog, med Befaling ikke at kjøre bort, i hvad der end hændte, førend hans Huusbond kom og tog Bogen igjen. Medens Præsterne vare inde i Gaarden, kom 3 Personer i hines Skikkelser gjentagende Gange, satte sig paa Vognen og sagde "kjør", men Kudsken ville i agte derpaa. Omsider kom de virkelige Præster, toge Bogen af Kudskens Haand og kjørte bort. Efter den Tid ophørte Spøgeriet. Jeg har kjendt flere gamle Mænd, som have hørt Historien af Knudsken Anders Fischers egen Mund, og andre troværdige Folk, som havde levet paa den Tid. Hvorledes Sagen egentlig hænger sammen, er aldrig bleven opklaret. Saameget synes vist, at et Mord er bleven begaaet paa en Kræmmer. En Kramkiste blev funden nedgravet ved Gaarden.
I Rudkjøbing var en riig Tolder-Enke (Byfoged Christen Pedersen Møllers Moder, siger man), som maa være død imellem 1720 og 1740, og har boet i Kjøbmand I. Petersens Gaard. Da hun døde, gik hun igjen og spøgede i Gaarden. Dengang hendes Liig blev baaren ind i Kirken, stod hun baf Kirkedøren og grinede ad Ligfølget. Hun blev nedmanet i den saakaldte Møllereng, ogsaa kaldt Hjorteengen (nu Byens Exerceerplads), en Pæl blev slaget paa Stedet og en Steen lagt derved. Pælen stod for faa Aar siden, Ingen vovede at optage den af Frygt for Aanden forneden. Stenen ligger endnu paa sit Sted*). I Skatteligningen for 724

---

*) Efter nærmere indhentede Oplysninger bemærkes, at benævnte Tolder-Enke var en Datter af Byfoged Claus Ber-

findes en Tolder Peder Pedersens Enke omtalt, men ikke senere. Manden døde 1723.
En tredje Manehistorie skal være passeret ved Lag 1803 eller 1804 i Trankjær. En Frue spøgede paa Slottet og Andensteds. De 3 Præster, Fabricius i Tranekjær, Jørgensen i Bødstrup og Skjøt i Snøde, forenede sig for at mane hende. Fabricius´s gamle Karl, en Nordmand af Fødsel, havde hemmelig fulgt efter Præsterne, erfaret noget af det Passerede, og fortalt det til sine Bekjendte. Umiddelbart efter Præsternes Sammenkomst bleve de alle syge; Jørgensen og Skjøt døde kort derpaa, og Fabricius fik aldrig sin Hekbred tilbage. Alt dette tilsammen foraarsagede meget Snak iblandt Folk og Troen paa noget Overnaturligt. Imidlertid har jeg er Par Aar senere hørt paalidelige Folk, som stode i nøie Forbindelse med den Jørgenske Familie, forsikkre, at Præsterne i en Sammenkomst (hvor veed jeg ikke) var blevne smittede af Springlinger (plettyfus?) eller Forraadnelsesfeber. Lynilden slog i June Maaned d. A. ned i Taarnet og gjorde endeel Skade, men dog uden at tænde Ild.

---

telsen, heed Riborre Margrethe Clausdatter, blev anden Gang gift i 1724 med Tolder Oluf Borch Lund og døde imellem 1746 og 1752. Hendes Liig bleb nedsat i den Begravelse, som hendes Fader og Toldforvalter Rasmus Pedersen havde bekostet opmuret. Hun var meget riig og eiede en Tid Den Strynø og flere Eiendomme. Rudkjøbing Kirketiende havde Faderen forpagtet paa sin ogh hendes hele Levetid for 29 Rd. aarlig Afgift, hvorved Kirken, efter Byfoged Frederiksens Opgivende i Erklæring af 1742, tabte meget betydeligt. Hun og hendes Familiebegravelse og Fattige, nemlig i Aaret 1737 100 Rd. og 1746 260 Rd. Claus Bertelsen havde tidligere skjænket til samme Øiemed 200 Rd.

Endnu bemærkes, at der for mange Aar tilbage boede en Kone i Rasmus Rasmussens Gaard i Henninge, som blev anklaget for Hexeri og af Bøddelen brændt.
Jeg har fortalt disse og flere Historier, fordi Commissionen for det Historisk-Archæologiske Archiv har opfordret til saadanne gamle Folkesagns Meddelelse. Desuden kunne de mulig i Tiden tjene til Opklaring af en eller anden vigtig Begivenhed.

Kirkeeierren har i den senere Tid maatte koste meget paa Skrøbeløv Kirkes Reparation. Her findes nu et nyt Orgel med 8 Stemmer, skjænket af forrige Eier af Faareveile Hr. Cossel i Aaret 1846. Det kostede 1200 Rbd. og blev forfærdiget af Hr. P. M. Gudme i Svendborg, er godt udført og har adskilligt Nyt i Bygningen.
Faareveile Herregaard ligger i dette Sogn. Ladegaarden, som var Bindingsværk, brændte for nogle Aar siden, men blev igjen opført med usædvanlig store og stærke Bygninger. Gaarden blev befæstet af Erik Hardenberg 1583. C. IV befalede 1644 Vincents Steensen og Sty Pers, til at handle med daværende Eier Jørgen Marsviin, om at lade Gaarden Volde og Grave paany renovere og palisadere; men senere er Fæstningsværket ødelagt, dog findes endnu Grave omkring Gaarden. Et gammelt grundmuret Taarn med Portindkjørsel og Spiir, hvorudi vare 2 Klokker, blev nedbrudt efter Ildebranden. Over Porten var anbragt det Hardenbergske Vaaben og en Latinsk Inscription, som findes aftrykt i Pontoppidans Atlas 3 T. S. 209. Dette Vaaben med sin Inscription blev adskilt og anbragt over Dørene paa de nye Ladebygninger. To Harniskklædte Mandsfigurer, som holdt Vaabenskjoldet, staae nu een paa hver Side af Døren paa Kostalden, og Inscriptionen er anbragt paa Tærskeladen. Det er stor Skade, at dette smukke Fortidsminde saaledes er bleve ødelagt.
Faareveile med sine Marker har sandsynlig i gamle Dage

215.

været omspændt af Arme fra Søen, i det Lindelse og Henninge Noer kunne have løbet sammen med Veielen, der løber i Skjellet imellem Rudkjøbing og Krageholms Marker. En for nogle Aar siden opdaget Stranddæmning tydede aabenbart hen paa en saadan Forbindelse. Ogsaa har Stranden gaaet op af et lidet Noer til Gaarden, vesten for denne.
Ved Faareveile var 1650 et stort Teglværk ved Stranden, i den saakaldte Teglgaardsmark. 1000 gode brændte Steen kostede dengang der 67 Rdl. (Rudkjøbing Tingb. Fol. 100, 104). Dette Teglværk er for længe siden nedlagt, men nu bliver et nyt oprettet af Muurmester F. Nielsen og Fæstebonde Erik Nagel, i Nærheden hver det ældre har været.
Eierne af Faareveile have været: Eiler Rønnov 1563, Erik Hardenberg, gift med Anne Rønnow, død 1604, Jørgen Marsviin 1641 (Rudkj. Tingb. Fol. 6 1641). Denne Mands Navn stod over flere af Dørene paa de afbrændte Ladebygninger. Efter J. Marsviin kom Knud Urne, gift med Anna Helvig Valkendorf, som siden fik Etatsraad Jørgen Scheel 1729; derefter kom Geheimeraad Holger Scheel. Siden gik Godset over i den Hansenske Familie, som ved Pengeforandringen 1813 blev ødelagt. Godset, 274 Td. Hartkorn, solgtes ved Auction 1822 til den Kgl. Kasse for 60,000 Rdl. og blev nogle Aar senere solgt til Hr. Proprietair Cossel for 80,000 Rbd., som igjen solgte det til Justitsraad P. Nedergaard i t 1842 for 200,000 Rbd. I ældre Tider var det et Capel paa Gaarden.
Paa en af Faareveiles yderste Marker, Bomgaard kaldet, har i gamle Dage lagt en Gaard ved Stranden, man mener en Sørøverborg. Ligeledes findes paa en af Øerne i Lindelse Noer i Nærheden, Ruiner af Bygninger.
En mindre Sædegaard i Skrøbeløv Sogn, oprettet af 3 eller

216.

4 Bøndergaarde, kaldes Søvertorpe, har tidligere tilhørt flere Byfogder, men nu eies den af Hr. Andersen. Den store Bondegaard Boesgaard under grevskabet Langeland, som nu tilhører Procurator Hans Jacob Thommesen Boesgaard, findes foran tilligemed dens forskjellige Besiddere indtil for 200 Aar tilbage.
En Herredsfoged ved Navn Marens Pedersen boede i Torpe (maaskee paa Søvertorpe) indtil 1654. Han blev ved Høiesteret idømt en Mulet af 150 Rdl. til Rudkjøbing Fattigkasse, hvorfor vides ikke, hvilken Mulet Magistraten anvendte til at betale et Laan af lige Summa til Borgemester P. Thommesens Enke, som hendes Mand 1639 havde forstrakt Byen med, til Skibsbroens og

Raadhusets Reparation. Fattigkassen erholdt Obligation for Beløbet med Pant i Raadhuset og med vedkommende Jordeieres Samtykke i Koehaugen.

14. Longelse Sogn. I Kirken har forhen været et lidet Orgel, som en af Møllegaards forrige Eiere, v. Ditten har skjænket i 1696, og stiftet et Legat til dets Vedligeholdelse. Orgelet er for længe siden borttaget. I Kirken har været en Begravelse for de forrige Eiere af bemeldte Gaard.
Den nævnte gl. adelige Sædegaard Møllegaard har tidligere været eiet eller i altfald beboet af Landsdommer Erik Bilde 1636, Steen Bille 1643 (Rudkjøbing Ting. Fol 137.), senere ef v. Ditten, v, Rudelef, Ritmester Pultz, Proprietair Krogh og grev Ahlefeldt Laurvigen. Dens forrige ikke ubetydelige Bøndergods er bortsolgt. Gaarden eies nu af Mads Pedersen, som kjøbte den af Hr. A. v. Hedemann.
Af andre fra Fortiden bekjendte store Bøndergaarde i Sognet, ere Bondegaarden, Haugaard, Bønnelykkegaard, Prydsgaarden og Madame Boesgaards Gaard.
Spodsbjerg Færgested, hvorfra er overfart til Lolland, ligger ligeledes i dette Sogn.

15. Fuglsbølle Sogn er Annex til Longelse. Kirken er en simpel Bygning med et lidet Taarn, hvorpaa er et Spiir. I Sognet er en liden adelig Sædegaard Schovsboe, som i ældre Tider har været eiet af Anne Margrethe Pors, Rubeck v. Ditten, Bernt Fred. v. Ditten, død 1706, Capitain Christopher Radelef, den bekjendte, forhen omtalte Herredsfoged Niels Hansen, død 1725 (efterlod ingen Børn), Johan Otto Hansen og Poul Henrik Schalck; senere af Frederik Hansen, Ritmester Otto Hansen, Kammerraad Madsen og nu af Jeppe Pilegaard. Herredsfoged Niels Hansens Enke, Birgitte Sophie, har stiftet Legater for Skolen og Fattige i Aaret 1728.

16. Lindelse Sogn. Altertavlen og Prædikestolen i Kirken er givne 1628, da en Sacarias Hansen var Præst. Kalken er skjænket af Capt. Niels Rasmussen 1660. I Capellet er Præsten Gøde Nielsen begravet. Til Fattige ere i forrige Tider skjænket adskillige Legater i Jordeiendomme. Paa en Banke, Guldbjerg kaldet i Illebølle, findes Ruiner af en gl. Sørøverborg. I Sognet ere mange Kjæmpegrave. Ligeledes skulle der endnu kunne oppløies brændte Steen paa en Mark ved Lindelse Nor, der ligger paa Lindelse Byes eller Klæsøe Jordfang; hvilken Mark kaldes Kjøsing, og Sagnet gaaer, at Rudkjøbing skal have været paabegyndt sammesteds i gamle Dage.

17. Humble Sogn. I Taarnet have tilforn været 2 Klokker den ene med Aarstal 1636, men en anden med ukjendelige Figurer – siges hos Pontoppidan. Hvis denne sidste Klokke er bleven undersøgt af den unge Hr. Plesner, som jeg veed er en stor Ynder af det Gamle og flittig Samler af Efterretninger fra Fortiden, formoder jeg, at Inscriptionens Indhold af ham vil blive

udtydet. Ønskeligt var det, om Hr. Plesner snart vilde udgive sin rige Samling af gl. Efterretninger og Folkesagn, om Steder og Begivenheder her paa Øen; thi hvad jeg i nærværende Skrift meddeler om Landsognene, erog maa være altfor lidet. Imidlertid har Gaardeier Mogensen i Hennetved været saa god, paa min Anmodning, at meddele mig en nøiagtig Tegning af Inscriptionen m. v. paa bemeldte gamle Klokke, hvoraf jeg meddeler Copie i Tegningen herhos Nr. III. Det Hele staaer i een Linie. Vaabenet er et firedeelt Felt. I det øverste til Venstre ere 3 Løver, i det andet forneden, en Løve med en lige Hellebard i Kløerne. I det øverste Felt tilhøre, ere 3 Kroner, men i det nederste kan intet see, formedelst ureen Støbning paa det Sted. Bogstaverne ere meget tydelige og rene, men jeg har ingen truffen, som rigtigt kjender dem. Det lader, som om hele Skriften skal vendes om, saa øverst blive nederst, for at læses, og at man da vil kunne udfinde Aarstallet. Det synes, som den kan læses: ”Anno Domini 1100, eller maaskee 1403”. Seglet vil mulig kunne bidrage til Opklaring om Tiden. Det er i og for sig ikke umuligt at denne Klokke ligesaavelsom Rudkjøbing Klokke, nedtaget 1740, kab være støbt ved Lag 1100. Det særegne ved Vaabnene kan maaskee ogsaa bekræfte det. De 3 Kroner have flere af de gamle danske Konger i det

11. og 12. Aarhundrede brugt (Holbergs danske Historie 2 D. S. 622) og Stangen, som den norske Løve har i Kløerne, var jo netop i gamle Dage lige *).
Kirken til Alteret i Kirken er skjænket af Henrik Haes til

---

*) Efter nærmere modtagne Underretning, har Humble Kirke i gamle Dage været Langelands Domkirke og bliver endnu kaldt saaledes af Flere: Mulig kan denne Om-

219.

Vestergaard 1681, Æsken af Commandeur Offenberg og en Sølvkande af A. Pors 1597.
Ved Ristinge er Ladested og tillige Færgested, hvorfra der skeer Overfart til Ærø.
Den forhen omtalte Kong Humbles Grav ligger i Nærheden af Humble By. Denne Grav lod den ovennævnte Herredsfoges Niels Hansen til Schovsboe aabne i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede, og der siges, at han deri fandt en Beenrad af usædvanlig Størrelse (Pontopp. Atlas 3 T. S. 608 Nota). Endnu findes i den aabne Grav i Gruset Mennesketænder og andre Beenstumper. Jeg eier selv et Led af en Rygrad, som for faa Aar siden er funden sammesteds, hvilket Led kun er af sædvanlig Størrelse. Et Par andre Kjæmpegrave paa samme Mark ere bleven ødelagte for faa Aar siden; en Mængde Steenvaaben og Menneskebeen blev fundne. Jeg eier ligeledes en Pandeskal og andre Been af dette Fund, som Gaardeier Mogensen har skjænket mig.
I Sognet er endvidere den gamle Sædegaard Vestergaard og den lille Hovedgaard Schovsgaard med noget Bøndergods. Vestergaard har tidligere været omgivet med Grave, og havt mange forskjellige Eiere eller Beboere, hvoriblandt Landsdommer Erik Bille, Kirsten Norbye 1652 (Rudkb. Tingb. 1642, Fol 69, 72, 104, 1652 Fol. 23, 87, 88). Henrik Haes 1681 Commandeur Hans Christopher Offenberg. Siden kom Gaarden under Stamhuset Ahlefeldt, oprettet 1754.

---

stændighed bidrage til at forklare Inscriptionen paa den gamle Kirkeklokke og i andre Henseende tjene til Oplysning.

220.

Pors 1649 – 1653 (Rudkb. Tingb. Fol 27, 61, 78, 104.) Sophie Pors, gift med Claus Gage, Rubek Sage 1672 (Hofman 6 T. S. 242), Major Jørgen Kaas, død 1752, Sophie Kirstine Kaas og Ritmester Henrik Christopher Oults. 1760 eiedes Gaarden af Hans Michelsen, siden af Hans Lauritzen og nu af denne Enke. Til denne Gaard er knyttet et gammelt Folkesagn, som gaaer ud paa, at 2 Brødre eller Venner, Meljor Hvas og Sti Pors, vare meget ugudelige, voltoge Fruentimmer og begik mangen anden Udaad. Sidste havde en Søster ved Navn Ellen, som skulde være bleven røvet af Bjergfolk og ført ind i et Bjerg ved Gaarden, som siden den Tid kaldes: ”Ellens Bjerg”, men Brødrene fik hende manet ud igjen. Da hun kom ud, havde hun med sig en Kjortel, hvortil manglede et Ærme, der ei var bleven syet færdig, samt i Haanden 1 Kniv og 1 Gaffel, som tillagdes den Egenskab at kunne stille Blod. (Disse Sager bleve, da Gaarden kom ud af Familien for 100 Aar siden, solgte ved Auction og førte til Thorsing Slot. En for faa Aar siden afdød gl. Kone, Mad. Mogensen i Hennetved, kunde erindr dette. Efter Foregivende er Gaffelen senere kommen til Rudkjøbing. Garvermester og Borgerrepræsentant I. Krøyer fik den efter afdøde Christen Ravn Hansen, og nu tilhører den mig. Den har 2 Grene, et noget fladdannet Beenskaft med Sølvringe paa begge Ender. Det hele har en noget usædvanlig Dannelse).
Da den sidste af Brødrene døde, skal han have gaaet igjen og spøget paa Gaarden. Sognepræsten blev kaldet for at mane ham bort, men var nær selv bleven overmandet, i det han ikke kunde besvare Aandens Spørgsmaal, om hvor Christus var, da han hverken var i Himlen eller paa Jorden. Den Afdødes Søster, som fra et aabent Vindue var tilhører, gav Svaret, at Christus dengang svævede eller var paa Vandet. Nu var Aanden

221.
overvunden og yttrede i Harme: ”havde jeg troet Dig til dette Søster min, skulde Du være forbleven i Ellens Bjerg den Dag i Dag”.
En Anne Pors, Sti Pors´s Datter, har en Tid førend 1656 stiftet et Legat, hvorefter der aarlig skulde svares 9 Daler til Præsterne i Humble, af en Gaard under Schousgaard, imod at der hver første Onsdag i hver Ny-Maaned holdes Bededags-Gudstjeneste. Fundationens Aarstal var ulæseligt 1760, men Stifterinden paaberaaber sig sin Søster, Kirsten Norbye til Vestergaard og sin Broder, Sti Pors til Schougaard. (En Frue Kirsten Norbye til Vestergaard levede 1652, Rudk. Tingb. f. A. Fol 23, 87 og Hofmans Fund. 3 T. S. 236 – 237.) Om dette Legat staaer i nogen Forbindelse med hiint gamle Folkesagn vides ikke. Formodentlig er det den samme Anne Pors, som har stiftet et Legat paa 100 Rd., hvoraf Renterne 6 Rd. aarlig, skulle uddeles til 12 Fattige i Sognet. Maaskee er det og hende, som 1597 har skjænket Sølvkanden til Kirken, omtalt foroven i denne Post.
Til Fattige har af Andre været skjænket Landgilde af Steder i Humble, Hesselbjerg, Helsned, Hagenby og Longelse.

18. Tryggeløv Sogn. Om Kirkerne vides intet særdeles at anføre. Til de Fattige var i ældre Tider henlagt en aarlig Landgilde af 3 Tdr. 6 Skpr. Byg. (Der skal forhen have været en gammel Bog ved Embedet med mange Optegnelser om gamle Begivenheder, men blev solgt ved Auction efter Pastor Brandt. Den vil rimeligviis kunne give mange gode Oplysninger.) I Sognet er en stor Avlsgaard forhen kaldet Tryggelevgaard, nu Knepholm under Grevskabet og den adelige Sædegaard Lykkesholm, der har tilhørt de Kaaser, men er nu under Stamhu-

222.
set Ahlefeldt. Ligeledes er her et stort Noer fra Stranden, som i senere Tider er bleven inddæmmet.
Paa Nørreballe Mark blev for nogle Aar siden opdaget et Gravkammer.

19. e Sogn er Annex til Tryggelev. Til Fattige ere henlagt Landgilder af adskillige Steder. Kirketaarnet er bekostet opmuret 1649 af Landsdommer Erik Kaas til Hjortholm og Lindelse. I Kirken findes Epitaphier over flere Afdøde. Det ældste fra 1623. Det lader til, af Fodslette har været sammenlagt i 1 Gaard i gamle Dage, som har tilhørt Forskjellige efter hinanden, nemlig Hans Hvitlaf, Marqvar Hvas, Jens Hvas og Flores Rønnow (see Pontoppid. 3 T. S. 622, Hofman 6 T. S. 252).
I Sognet ligger endvidere Hovedgaarden Hjortholm. Den har været eiet af Meljor Hvas og Frue Kirsten Akkebye, Niels Gaas og Hilleborg Pors, døde 1638, Erik Kas, Niels Kaas, Christian Banner-Kaas, Niels Rasmussen, Consistorialraadinde Kragh, senere af Kammerraad Madsen og nu af Hastrup, som kjøbte Gaard og Gods 1823 for 80,000 Rbd.

20. Maglebye Sogn. Paa Kirketaarnet er 1762 bleven anbragt et Spiir paa 40 Al. Høide. I Taarnet ere 2 gode Klokker. I øvrigt vides intet Mærkværdigt om Kirken. Til Fattige er henlagt Landgilden af nogle Bøndergaarde. I Sognet ere 2 adelige Sædegaarde, Broelykke og Holmegaard, som begge ere indlemmede under Stamhuset Ahlefeldt. Søegaard og Nordenbroegaard under Grevskabet ere oprettede af øde Bøndergaarde, om jeg mindes ret af Lehnsgreve Charles v. Ahlefeldt. Broelykke har været eiet af en Frue Dorthea Oldeland 1653 (Rudkjøbing Tingb. Fol. 103), Christen Iversen 1695, senere af Cancellieraad Holmsted og Niels Rasmussen. Holmegaards Eiere have været Mads Vistesen 1649, velb. Peder Henriksen

223.
1652 (Rudkj. Tingb. Fol 10, 32), Otto Kaas 1672 og derefter af hans Ditlev Kaas. Denne Gaard angives at være den ældste Herregaard paa Langeland, og altid at have været tiendefri (Rudkj. Tingb. 1653, Fol 79)

Bondebyen Bagenkop skal for flere Hundrede Aar siden være bleven anlagt af Hollandske Fiskere. Beboerne talte indtil for 50 Aar siden et saa underligt fordreiet Dansk, at det var vanskeligt for Beboerne Nord paa Landet at forstaae det. Men selv Almuen Nord paa talte et daarligt Dansk.
I dette Sogn er et stort Noer fra Havet, som ofte gjør megen Skade paa de tilgrændsende Jorder og Enge. Det skal optage en Overflade af 1300 Td. Land, men som vilde være let at inddæmme. I Noret findes 2 Øer, den ene paa 20 Td. Land og kaldes Bogøe, den mindre 5 á 6 Td. Land, kaldet Laag. Endvidere en liden Græsholm, kaldet Bok.
Det høieste Bjerg her paa Landet, kaldet Fakkebjerg, har et Fyrtaarn paa Toppen og ligger paa Søndenbro Byes Mark i Maglebye Sogn.
Endelig findes i dette Sogn paa Klinten ud til Stranden sønden Steenbakken, tydelige Spor af et gammelt Sørøverslot.
De fra Nr. 6 til 19 anførte Efterretninger ere for endeel uddragne af Hofmans Fundationer 6 T., Pontoppidans Atlas 3 og 6 T. og Ludvig Holbergs Jordbeskrivelse, udgivet af Nicolay Jonge 5 d.

224.

Forklaring

over de vedhæftede Grundtegninger og Tegningen af Inscriptionen. No. 1 ril 36 have paa begge Grundtegninger den samme Betydning. De høire Nr. findes kun paa Grundtegningen Nr II.

---

1. Kirken.
2. Kirkegaard.
3. Raadhuus med Gaard indtil Kirkegaarden.
4. Torvet.
5. Broegade.
6. Østergade.
7. Sidselbagersgade..
8. Grønnegade.
9. Smedegade
10. Ramsherredgade, forlænget mod Nord i senere Aar.
11. Viinkjeldersgade.
12. 12 Nørregade nu bebygget paa begge sider.
13. Blindestræde, ligeledes.
14. Vei langs Stranden, er for længe siden aflagt
15. Nørreport, flyttet længer ud.
16. Nørre Landevei og Cisenoden, der nu ere indenfor Porten
17. To Vindmøller, laae for 200 Aar siden i Koehaugen men nu østen for Byen.
18. Øster-Port, flyttet længer ud mod Øst for nogle aar siden
19. Spodsbjerg Landevei
20. Søndre Landevei
21. Grave og Volde med 5 Bastioner, ere ei mere til.
22. Mølle i Rue. Laae for 200 Aar iden nærved Veilen, nu ved byen
23. Skibsbro
24. 24. Strandbred
25. Nørretoft
26. Seyers Vænge 225.
27. Rue Mark
28. Rue Stræde.
29. Et Stræde ei mere til
30. Piledammet, ved en Børnd
31. Siø.
32. Huus
33. Skandse fra 1659
34. Skovøen
35. Veilen
36. Krageholms Grund.
37. 37 Dæmningen mod Stranden kan ei sees paa tegningen.
38. Kalkbrænderi.
39. Vei
40. Ny Kirkegaard.

41. Huus ved samme.
42. Kirkegaardsvei
43. En række Bygninger.
44. Mølledammet med et lidet i Syd.
45. Exerceerplads.
46. Vei
47. Galgenbjerget.
48. Vei til Faareveile.
49. Vej til Schnors Mølle.
50. 51. 52. 53. Huse
51. Huse
52. Huse
53. Huse
54. Rasmussens Gard og Hauger
55. 56. Vei til Rasmussens Mølle, Gaard og Hørværk
56. do
57. –
58. Huse
59. Huse
60. Huse
61. Mølledammet ved Schnors Mølle.
62. Gangstier
63. do.
64. do.
65. C. Bays Vænge.
66. Melsons dito
67. 2 Vandsteder
68. Vei til Jernstøberiet.
69. En ny Gade fra Østergade til Nørregade
70. Gaasetorvet
71. Kirkestræde eller Adelgade
72. Skolen
73. Fattiggaard
74. Toldkammer
75. Huse
76. do
77. Vandsted.
78. 78 Gangstier
79. do
80. To Skibshavne
81. do
82. Strandporten
83. C. Bays Mark.
84. Møllevei over Schnors Mark.
85. Huse udenfor Nørreport
86. Dam paa Vibelte.

226.

Grundtegningen Nr I. a. er en Copie af Tegningen i Pontoppidan. Atlas 3 T. S. 618, Tegningen af Inscriptionen Nr. I. b. af Malermester Bendixen og Grundtegningen Nr. II. taget efter et i denne Tid optaget større Kort over Byen ag benævnte P. Bendixen og Medhjælpere. Den øverste Linie paa Nr. I. b. er Aftegning af Bogstaverne paa Døbefondens Messingfad. Hele den nederste Deel af Tegningen I. b. er Inscriptionen pa den meget gamle Kirkeklokke her i Byen. Det hele staaer i een Linie paa Klokkens Omkreds, men desværre ere flere Bogstaver enten utydelige eller ganske udslettede. Paa den Side, som vender mod utydelige eller ganske udslettede. Paa den Side, som vender mod Lydhullet, ere alle Bogstaverne og hvad andet, der kan have stedet, forvittrede og udslettede af Luftens Paavirkning. Denne Omstændighed og at Bogstaverne staae saa uregelmæssigt, samt at nogle have en besynderlig Form, saa og Klokkens hele meget simple Ydre viser, at denne Klokke maa være meget gammel. Inscriptionen begynder med: ”Alpha et Omega, Deus et Homo”, der, som tidligere bemærket, er de samme Ord, dr findes paa Klokken i Tullebølle Kirke, støbt 1465. De understregede Bogstaver paa Tegningen ere utydelige, især er dette Tilfældet med Bogstavet m forneden. Foran de ovenanførte Ord staaer det aftegnede Seglaftryk. Inscriptionen i samme synes at bestaae af latinske Bogstaver, men ere ll meget utydelige. Hvad indholdet skal være har Ingen kunne forklare mig.

Det var at ønske, at Regjeringen vilde udsende sagkyndige Mænd til at foretage Undersøgelser om slige gamle Inscriptioner og Mindesmærker, samt sørge for, at de gamle H´Gravminder paa Markerne bleve bevarede. Vi have arvet dem fra Forfædre i mange Led, og det synes da at være Pligt at bevare dem for vore Efterkommere.

227.

Rettelser og Tillæg.

Det gjør mig ondt, at flere Feil have indsneget sig. De større og meest vildledende skal jeg her tillade mig at berigtige, hvorimod jeg beder Læserne selv i Tankerne at rette de mindre betydelige.
Side 2 Linie 2 fra OVEN STAAER: "UDBRÆNDTE", LÆS "UBRÆNDTE".
s. 3 l. 3. F. NEDEN: "Fimmerbølle", læs "Simmerbølle".
S. 3 L. 6 f. n.: "Himmelløv", læs "Himber- eller Himmersyssel".
S. 8. Om de gamle Kjøbstæders Oprindelse kan videre eftersees Hr. Prof. Vedel-Simonsens Borgruiner 1. H. S. 72, 2 H, S. 16 – 17 o. fg., Sammes Bidrag til Odense Byes Historie 1. H. S. 9 – 14. 1248 vare Bygningerne i Kjøbstæderne, selv i Lybeck og Stralsund, kun af Træ med Leervægge og Straatage, s. St. S. 201.
S. 9. I Aaret 1257 nævnes Raadmand i Odense, men først 1280 er Magistraten in pleno nævnet, saavel som Kongens Foged, Byskriver og Nattevægtere. Odense Hist. 1. H. S. 141 – 142, 175.
S. 17 øverste Linie begynder med Ordet "beregnet", læs "iberegnet".
S. 20 L. 6 f. n.: "190 Rdl", læs "100 Rbd."
S. 22 er Bygningsskatten for samtlige Kjøbstæder angivet til i Alt 289,880 Rbd. aarlig, men udgjør for Kjøbenhavn 188,584 Rbd. og for Provindskjøbstæderne 157,997 Rbd. eller tilsammen 346,581 Rbd. (See Hr. Viggo Rothes for nylig udkomme Skrift om Reform af Lovgivningen om Næringsvæsenet S. 24.) Paa Landet udgjør Bygningsskatten i det Hele kun 39,534 Rbd. (S. St.)

228.

S. 26 L. 11 f. n. "Trellesvig" læs" Frellesvig". Navnet: Kong Rene" her og paa flere Steder, bedes forandret til "Kong Ringel."
S. 26 – 27. Prof. Vedel Simonsens angiver, at Kong Humble levede i Kong Vermund den Vises Tid Aar 175 eller 210 efter Christus, var Konge i Fyen, men blev begravet paa Landeland. Hans Datter blev bortført af den jydske Kong Gram (Saxo S. 8 – 9). I Fyen menes i gamle Dage at have været Elsdyr, Vildsvin, Bjørne, Losser og Ulve. Saadant skal have været Tilfældet i Kong Valdemar 1. og 2. Tider. I Nærheden af Odense er opgravet et colosalt Ryghvirvelbeen, 5 Tommer høit, 4 ¾ T. i Gjennemsnitbrede, med fremstaaende Ribbeensstykker paa Siderne af 3 ½ T. Brede, som menes at være af en Uroxe. Jeg er i Besiddelse af et lignende Been, findes her paa Langeland for faa Aar siden og solgt mellem andre Been til en Beenhandler i Rudkjøbing. Det er 51 T. høit, 6 T. bredt i Gjennemsnit paa den ene og 5½ T. pa den modsatte Side. De fremstaaende Ribbeensstykker paa de 2 Sider have hver en Længde af 4 T. og Brede af 2½ T. Jeg har troet, at dette Been var af en stor Fisk, inddrevet fra Stranden i en senere opgroet Tørvemose. (Bidrag til Odense Byes Hist. 1 H. S. 26 og 33.)
S. 27 anføres, at Rudkjøbing formenes at have været den eneste Handelsplads paa Langeland i gl. Dage, men jeg har dog senere erfaret, at der ogsaa skal have været en Kjøbstad paa Klæsøe Mark ved Lindelse Noer. Marken, hvor den skal have staaet kaldes endnu "Kjøbing".
S. 28 L. 8 f.0.: "hvorfra den er udlagt", læs "hvorfra der er Udsigt".

229

S 29 fornedenj: "Rumskerradgaden", læs " "Ramsherredsgaden".
S. 30 L. 7 f. n. "have angivet"!, læs "have indgivet".

S. 32 L. 4 f. o. ”Sletten”, læs ”Slottet”.
Til Noterne S. 26 – 38 og 53 kan føies følgende:
Hertugerne Valdemar og Erik Langbeen vare Sønner af Kong Abels Søn Erik, Hertug i Sønderjylland. Denne Hertug Erik gik i St. Knuds Kloster i Odense 161, hvor han døde 1272. Han gav Klosterets Bryder, Bønder og Gaardfæder frie for Leding (Krigstjeneste) ligesom hans Fader Abel, medens han var Hertug, 165 – 166, 171). Kong Abel havde formodentlig som Prinds og Hertug ligesom hans Sønner og Sønnesønner, foruden Sønderjylland og Svendborg besiddet eller eiet Anneskov med mere Gods i Fyen og Øen Langeland. Nord paa Langeland laa et Gods, kaldet St. Knuds Gods, som siden 1665 har været under Steensgaard. Det er for resten meget muligt, at Aarstallet skal være 1237 isteden for 1287, thi Notarialudgiften har mange Skrivefeil, i hvilken Fald Kong Valdemar 2 har udstedt det i Texten nævnte Privilegium for Rudkjøbing.
S. 34 under a: (Peilgaardsmarken), læs (Teilgardsmarken).
S 41 L. 7 f. o.: ”Artum”, læs “Actum”.
S. 42 – 50. I den her indførte Domsact findes saavel i Originalen som i Notarialafskriften flere Ord, som ere skrevne forkeerte, nogle ere aldeles uforstaaelige.
S. 46 L. 6 f. o.: ”standstureret”, læs ”Raadstueret”.
S. 51 L. 4 f. o,: ”Kongelove”, læs ”Kongebreve”.
S. 53 L. 3. f. o.: ”Angoria Dag”, læs Ansgariæ Dag”.

230.

S. 62 L. 14 f. o.: ”dee vi hvis Privilegier”, læs ”saa og hvis Privilegier”.
S. 69 L. 5. f. n.: ”Circulaire Breve”, læs ”aabne Breve”.
S. 75 L. 2 f. o.: ”de senere Ord”, læs ”de samme Ord”.
S. 76 L. 16 f. o.: ”Slibning”. læs ”Støbning”.
S. 78. General Samsøe skal ikke ligge i Choret, men under Gulvet ligeoverfor Prædikestolen.
S. 82 L. 3 f. o.: ”3 Skp. pr Td. Hartkorn”, læs ”3 skp Havre pr. Td Hartkorn”.
S. 98 L. 14 f. n.: foran ”i Aaret 1760” tilføies ”i 1737 var Capitalen 1802 Rdl. 4 Mk.”.
S. 112 øverste L.: ”dengang 2 til Garden”, læs ”dengang 2 Hauger til Gaarden.
118. Sidste Membrum om Vibelte. Dette Navn har sin oprindelse fra Vaertegn, Rolandsstøtter og Helgenbilleder, som i gl. Dage sattes for at betjene Indfredningen af en Plads eller Jordstykke, kaldet Friheden. Vedel Simonsen om gl Herreborge. S. 55.
S. 137 L. 16 f. n.: ”opgravede”, læs ”opgroede”.
S 139 L. 6 f. o.” Afgivt 8 Skill.” læs “Afgift 8 Mark”.
S 140 L. 11. f. n. ”Møllebrug”, læs Møllebjerg”.
S 142 L. 5 f. o.: ”Kammerskat”, læs ”Kæmnerskat”.
S. 143 Lin 8 f. n.: ”som af gode Tave”, læs ”som af hvert Lpd. gode Tave”.
S. 146 L. 3 – 4 f. n.: ”mange Mænd”, læs ”mange ansete Mænd.”
S. 155 L. 16 f. n.: ”kunne gives noger”, læs ”kunne gjøres noget”.
S. 156. Bemærkningen om Agerdyrkningen i Rudkjøbing og paa

213.

Langeland m.v. skal udgjøre en egen Underafdeling Litr. G.
S, 164 ved 3 Membrum om gl. Skatteprotocoller tillader jeg mig at bemærke, at endeel Kæmmerregnskaber for det angivne Tidsrum senere ere fundne.
S,. 166 L. 10 f. n.: ”Haugen”, læs ”Hauger”.
S, 167 L. 2 f. n.: ”begjært”, læs ”Byskatterne” (f. Jørg. S. 72).
S. 174 Nr. 12 siste L.: ”at komme”, læs ”at være kommen”.
A, 178 L. 12 f. o.: ”oprindelige Danmark”, læs ”egentlige Danmark”.

S. 182 Nr. 15 L. 4 f. n.: "Hans eneste Barn". Herved bemærkes, at Møller dog ogsaa skal have havt en Søn.
2. 200 hvor Haagen Hous Slot omtales. Her tilføies, at Prof. Vedel Simonsen antager, at saavel dette Slot som slottet Haugaarden i Bødstrup Sogn og Holms Slot ved Clausebølle have været beboet af Økonger eller Kongelige Prindser (f. Borgruiner 2 H. S. 47 – 48, 55).
S. 202 – 203. Efter samme lærde Forfatter have Slaverne og Venderne gjort Indfald i Fyen (formodentlig ogsaa paa Langeland) i Aarene 461, 1057, 1143, 1151 og 1143; sidste Gang bleve hun saa Mennesker tilbage (Bidrag til Odense Hist. 1 H. S. 27, 58, 100, 103 – 105.
S. 203 – 204. ar 1403 har Biskop Johannes af Odense ligeledes udstedt et Afladsbrev til Fordeel for Snøde Kirke (Vedel Simonsens Borgruiner 1 H. S. 87). Et lignende Sagn, som det der findes om Klokken, der foer ud af Lydhullet paa Snøde Kirketaarn, haves om en Klokke, der skal være faret ud fra St. Albani eller St. Knuds Kirke i Odense ned i Aaen. Vedel Simonsen mener, at Sagnet skal være foranlediger af Munkenes Had til Erkebisp Eskild, og at det var ham, som skulde have for-

vansket Sølvet til Klokken (Bidr. t. Odense Hist. 1 H. S. 63). Disse to Sagns Overensstemmelse, i Forbindelse med den Omstændighed, at en Odense Bisp har udstæt det nævnte Afladsbrev, samt at St. Knuds Kloster i Odense har eiet Gods paa Langeland i Snøde Sogn, leder til den Slutning, at Kirken er meget gammel, og at den oprindelig har været eiet af bemeldte Kloster. Den er oprindelig fra det 11te eller 12te Aarhundrede.
S, 211. I Anledning af at Skrøbeløv Kirkeklokke hedder Anne bemærkes, at Kirkeklokkerne i de katholske Tider bleve baade salvede og døbte. Folket maatte bøie Knæ, hvergang de hørtes at lyde (Bidrag til Odense Beskr. 1 H. S. 205). Chr. 3 forbød 1503 al Klokkedaab.

Kongerne i Fyen, formodentlig ogsaa paa Lnageland, have efter Prof. Vedel Simonsen været: Kong Humble, Aar 175 eller 210; Sævald, Aar 475; Duitlach, Aar 509; Svend Seiersalig, Aar 585; Hane, Aar 630; Skjoldmøen Hethe skal have regjeret der Aar 730 (om Odense 1 H. S. 26 – 29). Efterat Gorm den Gamle havde undertvunget Smaakongerne paa Øerne og Jydland, have Palnatokes Forfædre været Statholdere i Fyen. Palnatoke skal hvile i en Høi ved Aasum i Nærheden af Odense.
S. St. S. 30.
Ifølge Adam af Bremen skal der i hans Tid, i det 11te Aarhundrede, have været 100 Kirker i Fyen. S. St. S. 58 – 59.
I Aarene 1095 og 1107 var Prisen paa en almindelig Arbeidshest 3 Mrks Penge eller i vore Penge 2 Tbd. 2 Mk. 4 Sk. Sølv, og 4 Skp. Korn kostede 2 Mark i vore Penge, men under Oluf Hunger 12 Gange saameget. S. St. S. 146 – 147.

Den S. 80 Nr. 2 og S. 176 Nr. 33 benævnte Laurits Brochenhuus, som har været Lehnsmand i Tranekjær og i Nyborg, eiede Egeskovsgaard i Fyen og havde i flere Aar holdt din Datter indmuret idtil hendes Død 1604; dog skal hun egentlig have været indespærret i et stort indmuret Skab, som endnu findes paa Gaarden. Denne Mand besad megen physisk Styrke og døde 1615 (Vedel Simonsen om gl Slotte og Herreborge S. 80 – 81, 109-110.
Til Slutningen kan jeg ikke nægte mig den Fornøielse at meddele nogle interessante Efterretninger af Hr. Prof. Vedel Simonsens berømte Skrivt om gl. danske Slotte og Herregaarde, hvilket jeg haaber at den høitærede lærde Forfatter ikke vil fortryde paa.
I de ældste Tider boede Folk i Jættestuer under Jorden heri Norden, med Odin indførte den Skik at bygge af Træ (S.3). Komg Dan aælagde Koegruben i Slesvig mod Saxerne i Holsteen i det 3die

Aarhundrede, hvilket Anlæg blev begyndelsen til Dannevirke (S.4). I det 4de Aarhundrede havde Kong Humble et Slot i Sjelland; Kongesalen var en Røgtue med Ilden midt paa Gulvet. Fæstninger med Mure omkring og Fodangler i Porten i Rusland (S, 5). I det 5te og 6te Aarhundrede var Kongesalen endnu kun en Røgstie. Der var en Ormegaard og et Jomfrubuur paa et Bjerg med Ild omkring, udvendig forgyldt og indvendig forsølvet i Saxen. Et Slot paa Hjem (S. 5). I det 6te Aarh. blev Leire Slot udvidet og froskjønnet, men Salen var endnu en Røgstue. I Ringsted var et Slot oh Amlet havde Fæstning i Jylland. Lamper med Olie, Drikkevarer i et Kar paa Gulvet, hvoraf der østes med Guldskaaler og blev drukket af kostbare ned Ædel-

234.

stene besatte Oxehorn, brugtes (S. 6). I det 8de Aarh. Jomfruebure under Jorden i Norge. I det 8de Aarh. Jomfrubure omgivne med Øgler og Slanger, Hunde og Bjørne, sammesteds og i Sverrig (S. 7). I det 9 Aah. blev Dannevirke opført. i Det 19de Aarh. byggedes endnu Kirker af Træ i England. Danske anlægge Befæstninger der og i Flandern. Dannevirke forbedres (S. 8). I det 11te Aarh. byggedes Kirker af Muursteen og hugne Steen. Normannerne indførte en nye Bygningsmaade. Steengulve lagdes, Vinduer og Kakkelovne brugtes i Norge. I det 12te Aarh. byggedes Steenkirker, Ribehuus, Skanderborg, Vordingborg, Kalundborg, Nyborg, Pedersborg (i Sjelland) og et Kastel paa Sprogøe (S. 10). I det 13de Aarh, omtales Teglsteenstrygere og Steenhuggere; tilforn hentedes brændte Steen fra England. Colding Slot endnu af Træ (S. 11). I det 14de Aarh. Klokketaarne gjøre til Kasteller, Beleiring med Blider, - Teglværk og glasserede Tagstene samt malede Glasruder nævnes (S. 12). Det var egentlig først under Valdemar den Første at man her lærte at hugge Steen, hvisaarsag det tilforn for det Meste kun var Steenkirker i Kjøbstæderne. 1315 kaldtes Tranekjær et Slot og Fæstning (S. 30). 1355 blev det beleiret med Kasteskyts og Vlidere (S. 29). 1358 atter beleiret og indtaget (S. 31). 1534 atter indtaget (S. 41). I det 14de Aarh, eiede en Frue Gods i alle Danmarks Provindser og paa Langeland og 2 Brødre hele Meerløse Herred; i det 16de Aarh. eiede en Mand 5 Herregaarde 900 Avlsgaarde og 14 Møller, en Bisp 33 Slotte og Herresæder. I det 13de Aarh. omtales Toldkorn paa Møllerne, Bondes afgivter og Hoveri var overordentlig strengt. I det 15de og 16de Aarh. hedder det, at en Adelsmand var Konge over sin Landboe og havde større Raadighed over sit

235.

Gods end en Konge over sit Rige. 1533 fik de Hals og Haand over deres Bønder (S. 48 – 50). I det 12te Aarh. brugtes Bønderne som Heste og i det 14de Aarh. maatte de med deres Koner selv drage Ploug og Harve, de straffedes med at blive hængt op i Røg og at blive afskaarne Næser og Øren. I det 11te Aarh. bestode deres Huse af Træe, Dørene af flækkede Grene og Vænder. De fik overleberede med en Gaard 2 Heste, 2 Stude, 2 Køer, 10 Faar, 10 Læs Byg, 6 Læs Rug og 4 Læs Havre, som de ved Fratrædelsen maatte tilsvare; gik klædte som Slaverne fordum, med Vadmelskofte og Kabuds paa Hovedet (S. 52).

Med hensyn til Varepriser kan endnu bemærkes: 1384 var et godt Aar, hedder det hos Hvitfeld S. 568; 1 Bede kostede kun 4 Hvide, 1 Koe 3 Skilling Lybsk, 15 Æg 1 Penge. 1 Skp Korn 11 Penge, 1 Td. Øl 4 Skilling, 1 Pd. Smør 2 Penge og 1 Dagleier 3 Penge om Dagen.

Rudkjøbing Kjøbstad med Bemærkninger om de danske Kjøbstæder i Almindelighed og Øen Langeland, 1849

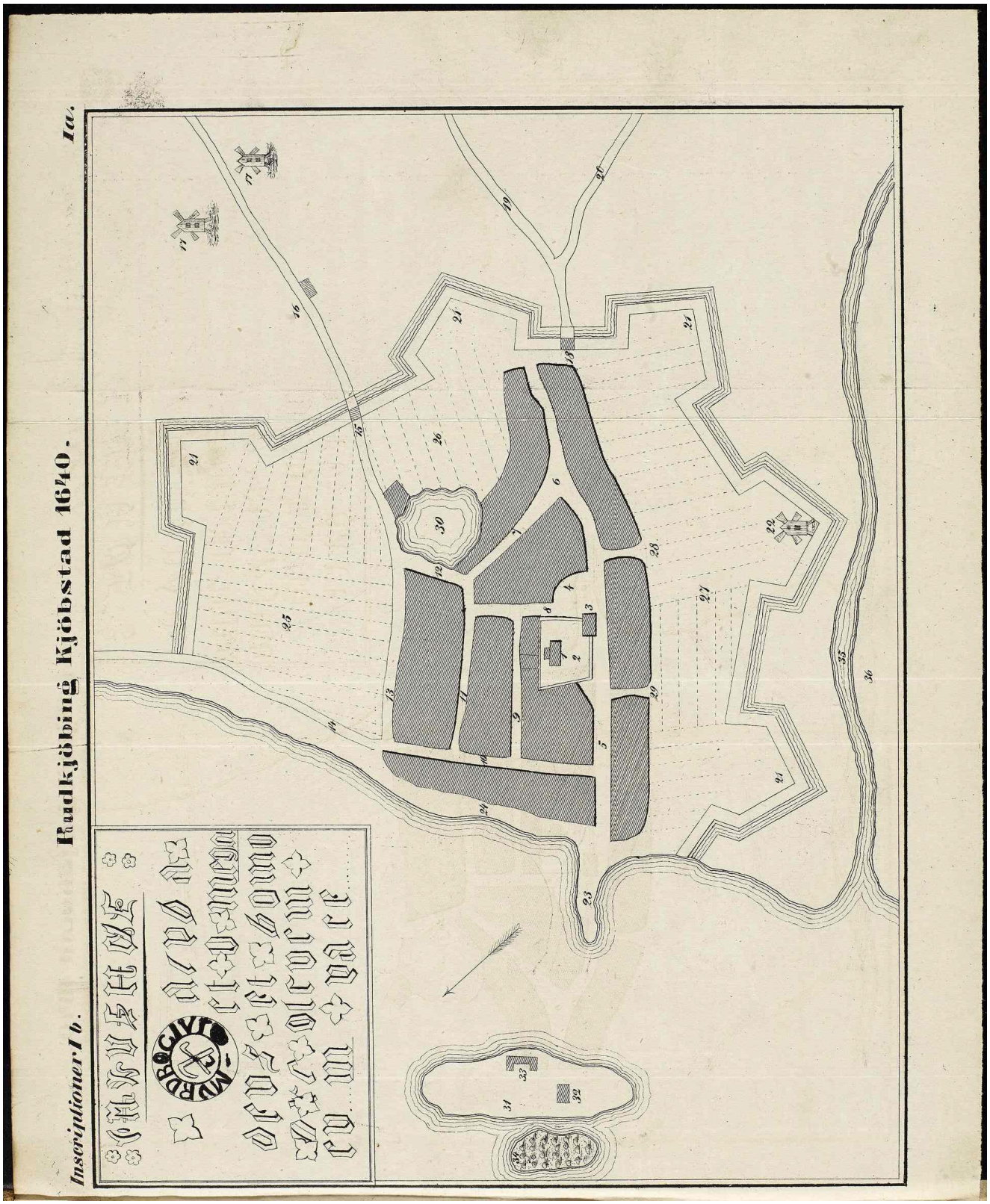

Rudkjøbing Kjøbstad med Bemærkninger om de danske Kjøbstæder i Almindelighed og Øen Langeland, 1849

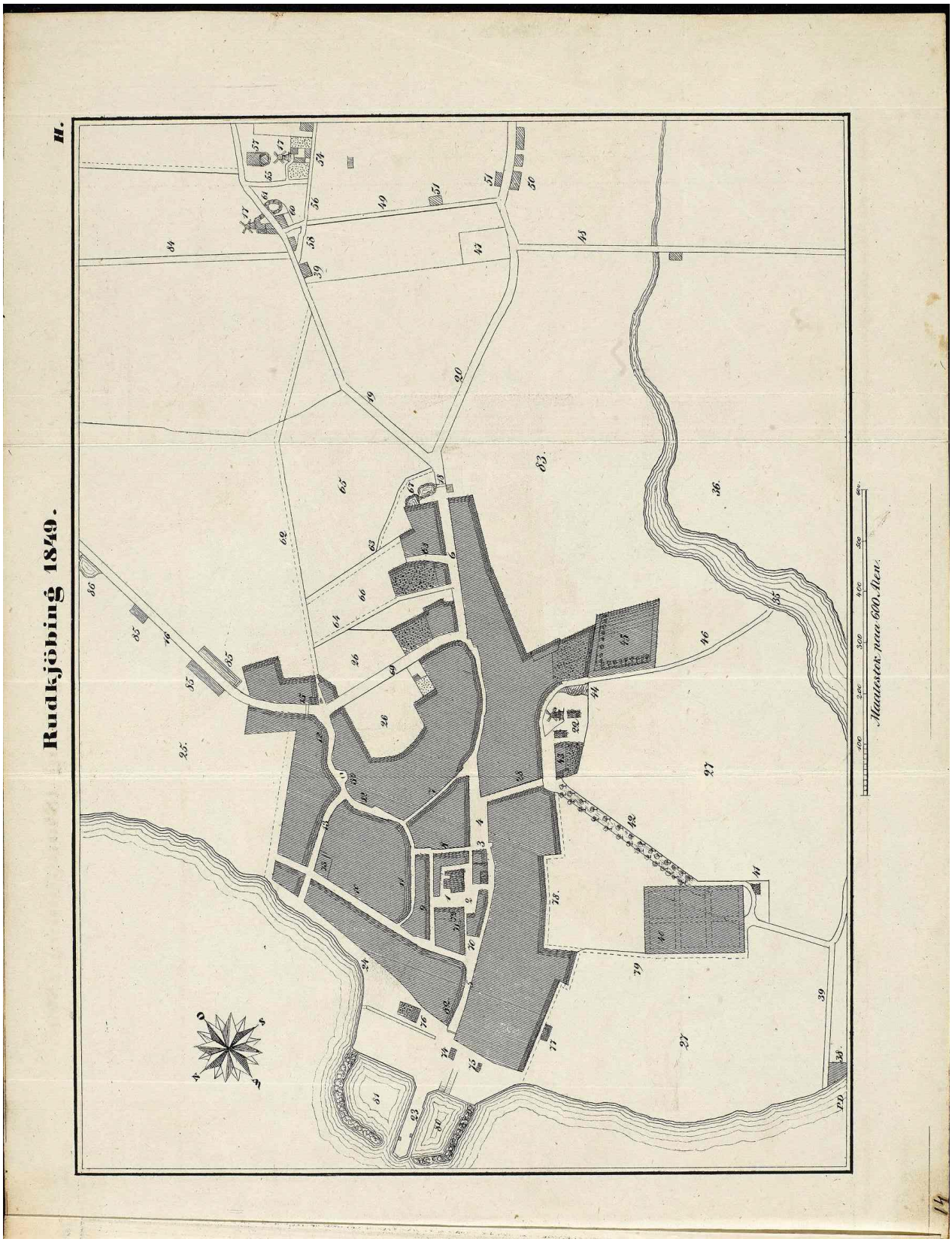
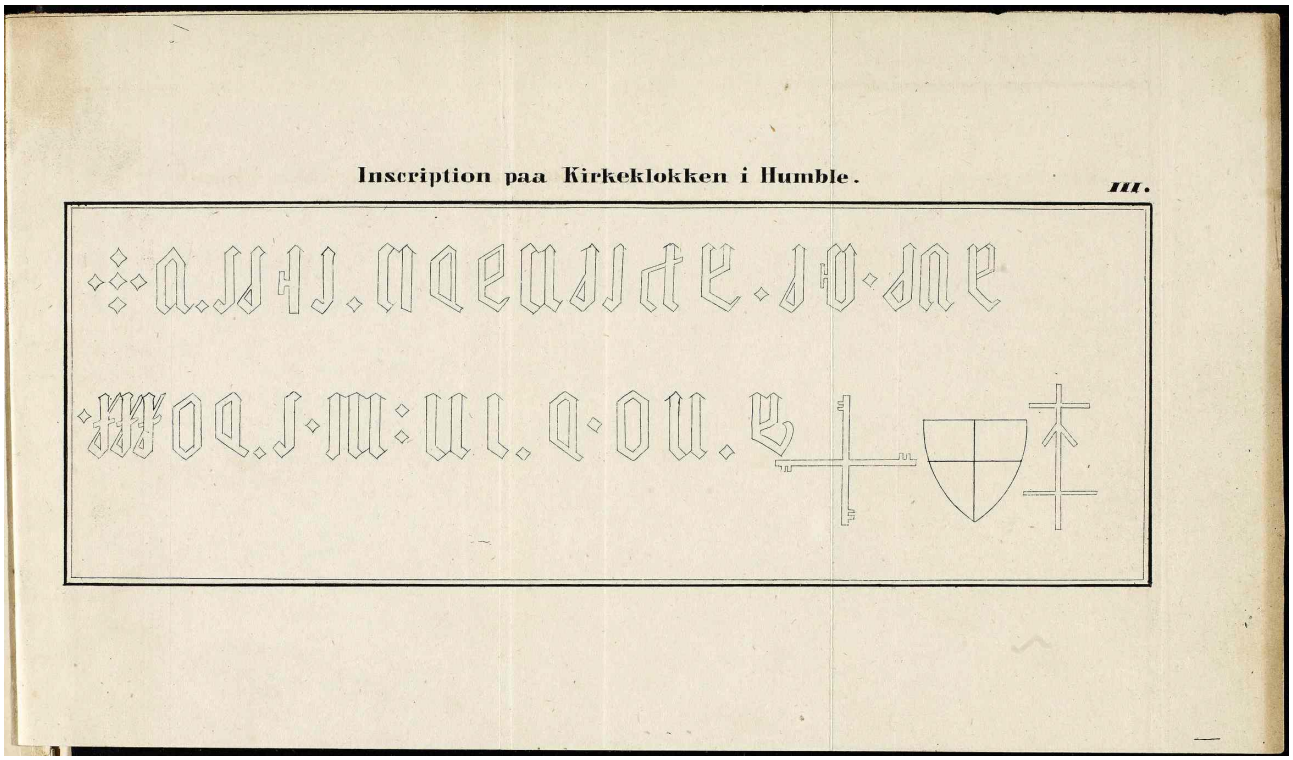
239